

Impresszum

Nemzet és Biztonság

Biztonságpolitikai szemle

A Nemzeti Közszerzői Egyetem
lektorált biztonságpolitikai folyóirata

Kiadó: Ludovika Egyetemi Kiadó
Nonprofit Kft.

A kiadásért felel:
Koltányi Gergely ügyvezető igazgató

Megjelenik évente 4 alkalommal

Főszerkesztő:
Dr. Tóth Péter

Szerkesztőségi titkár:
Dr. Háda Béla

Szerkesztők:
Dr. Csiki Varga Tamás és Etl Alex

Szerkesztőbizottság:
Dr. Németh Gergely (elnök),
Dr. Balogh István, Dr. Forgács Balázs,
Dr. Csiki Varga Tamás, Dr. Háda Béla,
Prof. Dr. Gazdag Ferenc, Dr. Kaiser
Ferenc, Prof. Dr. N. Rózsa Erzsébet,
Dr. Siklósi Péter, Dr. Rácz András, Prof.
Dr. Szentes Zoltán, Dr. Marsai Viktor,
Szöllősi Antal

Műszaki szerkesztő:
Fehér Angéla

Korrektor:
Balla Nóra és Gergely Zsuzsanna

A szerkesztőség címe:
1101 Budapest, Hungária körút 9–11.
Telefonszám: 06-1-432-9092
Fax: 06-1-432-9058
E-mail:
nemzetesbiztonsag@uni-nke.hu
http://nemzetesbiztonsag.hu

Nyomdai munkák:
Ludovika Egyetemi Kiadó Nonprofit Kft.

HU ISSN 1789-5286

A megrendelés nélkül közlésre
küldött kéziratokat lehetőségeink
szerint gondozzuk.

Tartalom

Kommentár

Csiki Varga Tamás

**Rekordszinten az EU támogatottsága
az EP-választás után 2**

Biztonságpolitika

Rácz András

Oroszország és a venezuelai válság 4

Marsai Viktor

A 2018-as etióp változásokról 12

Pénzváltó Nikolett

**Orosz–török energiapolitikai kapcsolatok
2019 tavaszán: a folyamatban lévő stratégiai
energiaprojektek értékelése 41**

Egeresi Zoltán

**Kelet-mediterráneumi gázkincs:
a ciprusi válság új dimenzióban. 50**

Orosz Sándor

**A 2019-es ukrán elnökválasztás
biztonságpolitikai vonzatai 64**

Védelempolitika

Háda Béla

**Az Amerikai Egyesült Államok Dél-Ázsia-
stratégiájának elvi alapjai és gyakorlati
ellentmondásai 80**

Reflektorfényben

Molnár Anna – Molnár Éva – Takács Lili –
Vecsey Mariann

**A nemzetközi jelenlét Líbiában 2011-től
napjainkig 94**

Kitekintő

Felméry Zoltán

**A szervezett bűnözés általi internetes
fenyegetettség értékeléséről szóló
Europol-jelentés ismertetése 125**

Számunk szerzői 134

Csiki Varga Tamás

Rekordszinten az EU támogatottsága az EP-választás után

36 éves csúcson áll az Európai Unióval kapcsolatos elégedettség a tagállamok lakossága körében – adta hírül a Kantar Hoffmann közvélemény-kutató által az Európai Parlament megbízásából készített legfrissebb Eurobarometer-felmérés.¹ A 2019. május 26-i EP-választást követő egy hónapon belül 28 tagállamban, közel 28 ezer válaszadó részvételével végzett közvélemény-kutatás kifejezetten az EP-választáson való részvétel motivációit vizsgálta.

Az eredmények nyomán több tekintetben fontos – pozitív – jelzéseket emelhetünk ki: a válaszadók 68%-a vélekedett úgy, hogy az EU-tagság előnyös volt országa számára. Néhány példa: Litvánia – 91%, Írország – 89%, Észtország – 87%, Lengyelország – 86%, Magyarország – 84%, EU-átlag – 68%, Egyesült Királyság – 59%, Olaszország – 57%. E néhány adatból is látható, hogy a gazdaságilag sikeres, felzárkózó, modernizálódó országok lakosai általánosságban elégedettek az uniós tagsággal. Az elmúlt egy évtizedben először 2017 októbere óta relatív többségben (48%) vannak azok, akik úgy érzik, számít a véleményük az EU-n belül, és ez 2018 júniusára abszolút többséggé is vált (56%). Néhány példa: Svédország – 86%, Dánia – 81%, Hollandia – 76%, Németország – 75%, EU-átlag – 56%, Magyarország – 55%, Lettország, Görögország, Észtország – 30%.

A véleményformálás és az uniós politikai folyamatok befolyásolási szándéka az EP-választás kapcsán is jól látható volt: 1994 óta először nőtt a részvételi arány, egyben a legmagasabb arányban (50,6%) vettek részt az uniós állampolgárok a választáson. A legmagasabb részvételi arányt Belgiumban (88%), Luxemburgban (84%) és Máltán (73%) láhattuk, a legalacsonyabbat Szlovéniában (29%), Csehországban (29%) és Szlovákiában (23%). Azonban ennél többet mond, hogy egyes tagállamokban jelentősen nőtt a szavazók száma: Spanyolországban (+17%), Németországban (+13%), Ausztriában (+15%), Romániában (+19%), Lengyelországban (+22%), Magyarországon pedig 14%-kal – amiből arra következtethetünk, hogy egyre több választó kívánja hallatni hangját európai szinten is.

Ugyancsak jelzésértékű, hogy a legnagyobb arányban a választói csoportok közül a fiatalok részvétele bővült: a 18–24 évesek közül 50%-kal többen mentek el szavazni, mint 2014-ben, de a 25–39 éves korosztályban is 12%-kal több szavazó járult az urnákhoz – azaz a fiatal korosztályok politikai érdeklődése és véleményformálási szándéka erősödik.

A választók motivációja szempontjából a legfontosabb érvek között szerepelt, hogy a részvétel állampolgársági kötelezettség (52%), hogy ki kívánták nyilvánítani támogatásukat az EU felé (25%), és hogy ezáltal változtatni képesek (18%), azaz szavazatuk számít.

¹ The 2019 elections. A pro-European – and young – electorate with clear expectations. First results of the European Parliament post-electoral survey, [online], 2019. 07. 12. Forrás: *Special Eurobarometer 915*. Kantar – European Parliament [2019. 07. 20.]

Ugyanakkor a franciák, görögök és britek jelentős arányban (mindegyik esetben 22%) azért szavaztak, hogy elégedetlenségüknek adjanak hangot (az uniós átlag 12%, Magyarországon 17%).

Az EU számára legfontosabb problémák között a gazdasági növekedés fenntartása (44%), az éghajlatváltozás (37%), az emberi jogok és a demokrácia propagálása (37%) és „az EU jövőbeni működési modellje” (36%) szerepelt, de hangsúlyos témaként jelent meg a bevándorlás (34%), a terrorizmus (26%), valamint a biztonság- és védelempolitika (25%) is.

Rácz András

Oroszország és a venezuelai válság¹

Oroszország számára a venezuelai gazdasági és politikai válság kiemelt kockázatúvá vált azzal, hogy az ellenzék vezetője, a nemzetgyűlés elnöki posztját betöltő Juan Guaidó, 2019. január 23-án ideiglenes elnöknek nyilvánította magát, és ezt az Egyesült Államok egyoldalúan elismerte. Az események domináns orosz értelmezése szerint az Egyesült Államok egyoldalúan, erővel próbálja elmozdítani egy szuverén ország legitímen megválasztott vezetőjét. Arra lehet tehát számítani, hogy Oroszország minden lehetséges fórumon és eszközzel elítéli majd az Egyesült Államokat a beavatkozás miatt, és igyekszik lassítani, akadályozni Maduro hatalomvesztését.

Ezzel együtt Oroszország láthatóan elkezdte „beárzni”, hogy Venezuelában hatalomváltásra kerülhet sor. Rövid távon Moszkva az átmenet menedzselésére törekszik, remélve, hogy valamilyen formában meg tudja őrizni legalább a befolyása egy részét. Hosszú távon pedig arra lehet számítani, hogy Oroszország a nyugati közösség egyoldalú beavatkozását hivatkozási alapként fogja használni, ezzel legitimálva saját, a nemzetközi rendet sértő múltbéli és esetleges jövőbeli lépéseit. Ilyen értelemben a venezuelai változások jelentősége messze túlmutat Dél-Amerikán, és a nemzetközi politika intézményes garanciáinak további gyengülése felé mutat.

Kulcsszavak: Oroszország, Venezuela, Egyesült Államok, Maduro, Guaidó, Wagner csoport

Rácz András: Russia and the Crisis in Venezuela

The economic and political crisis in Venezuela have become a key risk factor for Russia. On 23 January 2019 Juan Guaidó, President of the National Assembly has declared himself interim president and the United States unilaterally recognized this. According to the dominant Russian narrative of the events, the United States tries to unilaterally and forcefully remove the legitimately elected leader of a sovereign country. Hence, it is very likely that Russia will condemn the U.S. on all possible for it, and will try to slow down, or prevent Maduro's loss of power.

Nevertheless, Russia apparently started to play on the possibility of a regime change in Venezuela. In the short run, Moscow strives for managing the transition process, while hoping that at least parts of its earlier influence can be preserved. In the long run, one may expect that Russia will use the unilateral intervention of the West in Venezuela as a reference point, in order to legitimise its own steps that violated the international order or will do so in the future. From this perspective, the importance of the changes in Venezuela way exceeds Latin America, and points towards the further weakening of the institutional guarantees, on which the international system has been based.

Keywords: Russia, Venezuela, United States, Maduro, Guaidó, Wagner Group

¹ A cikk alapjául szolgáló kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal 129243-as számú, „Hagyomány és rugalmasság Oroszország biztonság- és védelempolitikájában” című kutatási pályázatának támogatásával valósult meg.

Venezuela fontossága Oroszország számára

Oroszország több okból is kiemelt figyelemmel követi a venezuelai eseményeket. A legfontosabb az a nagystratégiai megfontolás, hogy az erős baloldali hagyományokkal rendelkező Venezuela Hugo Chávez 1998. decemberi hatalomra kerülése óta megbízható szövetséges Oroszországnak az Egyesült Államokkal szemben, elsősorban Dél-Amerikában, de az ENSZ-ben és az olajtermelő országok között is. Venezuela azon néhány ország közé tartozik, amelyek még Abházia és Dél-Oszétia Grúziától való, Oroszország által kikényszerített „függetlenedését” is elismerték 2008-ban.

A Washington ellenében egyértelműen Oroszország, illetve Kína felé orientálódó venezuelai külpolitikában nem hozott változást Chávez 2013-as halála és Nicolás Maduro hatalomra kerülése sem. A stratégiai érdekek változatlanságán túl a változás ellen hatott az is, hogy Maduro 2006 és 2013 között Hugo Chávez külügyminisztereként szolgált.

Venezuela az elmúlt két évtizedben az orosz hadiipar kiemelt vásárlója is lett. Chávez hatalomra kerülése óta Caracas több mint tizenkét milliárd dollár (!) értékben szerzett be orosz fegyvereket mind a szárazföldi erők, mind a légierő, mind a légvédelem számára. A Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI)² adatai szerint a szárazföldi erők számára Venezuela majdnem száz T-72-es harckocsit, 123 BMP-3 és 114 BTR-80 gyalogsági harcjárművet, valamint több tucatnyi önjáró löveget és nehéz aknavetőt vásárolt, a légierőt pedig 24 darab Szuhoj Szu-30 többfeladatú vadászbombázó repülőgéppel, továbbá 38 Mi-8/17 és két Mi-26 katonai szállító helikopterrel, valamint 10 Mi-35 támadó helikopterrel erősítették meg. A katonai kapcsolatoknak kulcseleme volt a venezuelai légvédelem megerősítése, deklaráltan egy esetleges amerikai támadás elhárítása érdekében. Így 1998 és 2018 között Oroszország (részben Fehéroroszországon keresztül) leszállított 250 BUK-M2 légvédelmi rakétarendszert, 200-nál több Sz-300 légvédelmi rendszert, 550 modernizált SzA-3B Nyeva légvédelmi rakétát és négyezer Igla-24 vállról indítható légvédelmi rakétát is.

A *Rosszijszkaja Gazeta* orosz kormánylap 2019. február elején arról számolt be, hogy a BMP-3 lett a venezuelai szárazföldi erők fő gyalogsági harcjárműve, ezzel pedig Venezuela az első olyan latin-amerikai ország, amelyik rendszerbe állítja a típust.³ Látható tehát, hogy az orosz hadiipar számára Venezuela nemcsak mint piac, hanem mint referencia is fontos a világ más részein tervezett fegyvereladásokhoz.

Oroszország számára gazdasági és pénzügyi szempontból is kulcsfontosságú a venezuelai helyzet alakulása, Moszkva ugyanis Caracas egyik legfontosabb támogatója és hitelezője. Legnagyobb részben a Rosznyefty orosz állami olajvállalat, kisebb részben pedig maga az orosz állam összesen több mint tizenhét milliárd (!) dollárnyi hitelt és támogatást biztosított Venezuelának az elmúlt években. Ezért cserébe a Rosznyefty több venezuelai olajmezőben is részesedést szerzett, továbbá bekapcsolódott egy gázlelőhely-keresési projektbe is. Emellett a Rosznyefty a legutóbbi, másfél milliárd dolláros hitel fedezeteként megkapta a Petroleos de Venezuela (PDVSA) Citgo nevű, az Egyesült Államokban működő leány-

² SIPRI Arms Transfers Database, [online], 2019. 02. 07. Forrás: Sipri.org [2019. 02. 07.]

³ Alekszej BRUSZILOV – Alekszej MOJSZEJEV: Rosszijszkaja BMP-3 sztala osznojvoj bojevoj masinnoj pehotü armii Venezuelü, [online], 2019. 02. 07. Forrás: Rosszijszkaja Gazeta [2019. 02. 07.]

vállalatának 49,9%-át is. A Rosznyefty 2019. február eleji adatai szerint a PDVSA-nak azzal, hogy kitermelési lehetőséget adott a Rosznyeftynek, sikerült a 2018 elején fennálló, összesen 4,6 milliárd dolláros adósságát az év végére a felére, 2,3 milliárd dollárra csökkentenie.⁴ Az orosz olajvállalat nem mulasztotta el leszögezni, hogy szerintük minden venezuelai szerződésük teljesen törvényes és tevékenységük a jogszabályokkal összhangban zajlik.

Ami az orosz államot illeti, Venezuela lassan egy évtizede tartó súlyos gazdasági problémái miatt 2017-ben megállapodás született az akkor Oroszország felé fennálló, 3,15 milliárd dollárra rúgó államadósság tíz évre szóló átstrukturálásáról, amelynek keretében az első hat esztendőben csak nagyon alacsony részleteket kell törleszteni. A következő, százmillió dolláros részlet 2019. március végén volna esedékes. A jelenlegi helyzettel, így a soros törlesztéssel kapcsolatos orosz bizonytalanságokat jól mutatja Szergej Sztorczaak pénzügyminiszter-helyettes 2019. január 29-i nyilatkozata: „Valószínűleg probléma lesz. [...] A szuverén adós akkor nem fizet, ha vagy nem akar, vagy nem tud. Ha nem tud, az csőd. Ha nem akar, az politika.”⁵ Sztorczaak egyszerre szórakoztató és némileg tanács-talan nyilatkozata szintén azt jelezheti, hogy Moszkva hatalomváltásra számít, és a hazai közvélemény felkészítésével igyekszik minimalizálni a várható anyagi kár által okozott politikai veszteséget. Guaidó ideiglenes elnök valószínűleg épp az orosz és kínai befektetők aggodalmaira reagált, amikor kijelentette, hogy hatalomra kerülése esetén minden szerződést tiszteletben fog tartani.⁶

Orosz lépések a válság kezelésére

Moszkva diplomáciai és politikai eszközökkel a venezuelai tiltakozások kezdetétől fogva látványosan támogatja Nicolás Madurót. Ebbe a sorba illeszkedett több, az ENSZ-ben tett nyilatkozat és számos más deklaráció is. Emellett az elmúlt év decemberében Oroszország demonstratív céllal Venezuelába küldött két Tupoljev Tu-160-as, nukleáris fegyver hordozására is alkalmas hadászati bombázót, egy Antonov An-124-es nehéz szállító-repülőgépet és egy Iljusin Il-62-es utasszállító kíséretében.

Azzal azonban, hogy az ellenzék vezetője, a nemzetgyűlés elnöki funkcióját betöltő Juan Guaidó 2019. január 23-án az ország elnökének nyilvánította magát, és azt az Egyesült Államok elismerte, az eddig „csak” feszült venezuelai helyzet hirtelen válságosra fordult Moszkva számára. Ettől fogva vált reális veszéllyé ugyanis, hogy Maduro valóban, és esetleg igen gyorsan elveszítheti a hatalmát.

Vlagyimir Putyin orosz elnök rögtön másnap támogatásáról biztosította Madurót,⁷ élesen elítélve az Egyesült Államokat a venezuelai belpolitikába való beavatkozás miatt, az orosz külügyminisztérium pedig felajánlotta, hogy Moszkva kész közvetíteni a felek között. Az orosz diplomácia azóta is minden csatornán a helyzet békés rendezését szorgalmazza, és kiáll Venezuela szuverenitásának védelme mellett. A Kreml szóvivője, Dmitrij

⁴ Venezuelszkaja PDVSA sznyizila dolg pered «Rosznyeftyu» v dva raza, [online], 2019. 02. 05. Forrás: RBK [2019. 02. 07.]

⁵ V Minfinje RF ocenijli sanszju polucsity ot Veneszuelü vüplattü po vnyesnyemu dolgu, [online], 2019. 01. 29. Forrás: Interfax [2019. 02. 07.]

⁶ Guaidó tries to win support of Maduro allies Russia and China, [online], 2019. 02. 01. Forrás: The Hindu [2019. 02. 07.]

⁷ Telefonnüj razgovor sz Prezigitentom Veneszueli Nikolaszom Maduro, [online], 2019. 01. 24. Forrás: Kremlin.ru [2019. 02. 07.]

Peszkov egyértelműen fogalmazott: Moszkva számára Guaidó továbbra is a venezuelai parlament házelnöke, és nincs szó arról, hogy elismernék az ország ideiglenes államfőjének.⁸

Oroszország természetesen tisztában van vele, hogy a diplomáciai eszközökön túl erősen korlátozottak a lehetőségei a venezuelai belső folyamatok érdemi befolyásolására, és főleg a megfordításukra. Az ország földrajzilag túlságosan messze van Oroszországtól, a legközelebbi orosz katonai bázis is körülbelül tízezer kilométer távolságban, Szíriában van. A diplomáciai eszköztár ereje is jelentősen beszűkült azzal, hogy az Egyesült Államok példáját nemcsak a legtöbb dél-amerikai ország követte, ideértve elsőként Braziliát, de január 31-én az Európai Parlament is elismerte Guaidót az ország ideiglenes elnökének. Ettől kezdve Oroszország reálisan csak arra törekedhet, hogy igyekezzen menedzselni a várható átmenetet, a lehető legtöbbet megőrizve a befolyásából, politikai és gazdasági érdekeiből.

Február 6-án a Bloomberg már arról írt, hogy Oroszország egyre kevésbé hisz abban, hogy Maduro hatalmon tud maradni. A lap idézte Vlagyimir Dzsabarovot, az orosz parlament felsőháza külügyi bizottságának elnökhelyettesét, aki nyíltan úgy fogalmazott, hogy „az idő sajnos nem Madurónak dolgozik.”⁹ A Kreml szóvivője természetesen hevesen cáfolta, hogy megváltozott volna az orosz álláspont,¹⁰ Dzsabarov viszont nem vonta vissza a nyilatkozatát. Ugyanezen a napon Venezuela Oroszországba akkreditált nagykövete kijelentette, hogy Caracas szeretné felkérni Moszkvát, hogy közvetítőként segítse a válság rendezését.¹¹ Az, hogy a két héttel korábbi, akkor válasz nélkül maradt orosz közvetítési ajánlatot a venezuelai vezetés végül elfogadta, azt mutatja, hogy a Maduro-kormányzat is úgy értékeli, hogy a helyzetet önállóan már nem tudja megoldani.

A Wagner Csoport Venezuelában

A nyugati és az orosz sajtóban már 2019. január közepén felmerült,¹² hogy Moszkva a Wagner Csoport nevű,¹³ orosz katonai magánvállalat 400 zsoldosát Venezuelába küldte, hogy segítse Madurót a hatalom megtartásában és az egyre kiterjedtebb ellenzéki tiltakozások elleni fellépésben. Műveleti szempontból egyáltalán nem bonyolult a Wagner néhány száz harcosát Venezuelába telepíteni, különösen akkor, ha csak kézi- és könnyűfegyvereket visznek magukkal.

A Wagner bevetésére vonatkozó újságírói kérdésre válaszolva Jurij Boriszov, a védelmi ipari komplexumért is felelős orosz miniszterelnök-helyettes 2019. január 31-én kijelentette,

⁸ Dmitrij SZMIRNOV: Putyin obszrugil sz Szovbeszom Karakaszi Vasington, [online], 2019. 02. 01. Forrás: Komszomolszkaja Pravda [2019. 02. 07.]

⁹ Henry MEYER – Ilya ARKHIPOV, Russia Starts to Worry Maduro's Grip May Slip in Venezuela, [online], 2019. 02. 06. Forrás: Bloomberg [2019. 02. 07.]

¹⁰ Kira LATUHINA: V Kremlje nye peresztali podgyerzivaty Maduro, [online], 2019. 02. 07. Forrás: Rosszjizskaja Gazeta [2019. 02. 07.]

¹¹ Jurij KOVALOV: Venezuela vusztpila za poszrednyicsesztvo Rosszii v uregulirovanyii krizisza, [online], 2019. 02. 06. Forrás: Rosszjizskaja Gazeta [2019. 02. 07.]

¹² Maria TSVETKOVA – Anton ZVEREV: Exclusive: Kremlin-linked contractors help guard Venezuela's Maduro – sources, [online], 2019. 01. 25. Forrás: Reuters [2019. 02. 07.]

¹³ HART Endre: Az orosz katonai magánvállalatok és a Wagner Csoport szerepe, illetve működése, [online], *Nemzet és Biztonság*, 12. évf., 2018/2, 44–56. o.

hogy Venezuela területén nem tartózkodnak orosz katonák.¹⁴ Lényeges elem azonban a nyilatkozat szóhasználatára, Boriszov ugyanis *vojennoszluzsajsije*-ről beszélt, ami az orosz terminológiában a hivatásos katonákat jelenti. A Wagner állománya azonban formálisan nem tartozik ide (annak ellenére sem, hogy a szervezet roppant szorosan kötődik az orosz katonai hírszerzéshez, a GRU-hoz), így alkalmazottai sem számítanak *vojennoszluzsajsije*-nek. Másképp fogalmazva tehát Boriszov irreleváns választ adott a kérdésre, hiszen csak annyit állított, hogy orosz katonák nincsenek Venezuelában, arról azonban nem mondott semmit, hogy a Wagner katonai magánvállalat alkalmazottai jelen vannak-e az országban.

Érdekes azonban tisztában lenni az orosz segítségnyújtás műveleti korlátaival. Néhány száz Wagner alkalmazott természetesen nem képes rá, hogy ellenőrzése alatt tartsa a Magyarországnál majdnem tízszer nagyobb területű, körülbelül harmincmillió fős lakosságú Venezuelát. Annál is kevésbé, mert a Wagner korábban sosem hajtott végre műveletet Dél-Amerikában, így nem rendelkezik sem helyismerettel, sem érdemi mennyiségű, spanyolul beszélő alkalmazottal. Az sem reális, hogy az orosz zsoldosok jelentős befolyást tudnának gyakorolni a katonai erőviszonyokra, ugyanis Venezuelában csak a hadsereg létszáma meghaladja a félmillió főt, és ehhez jönnek még belügyminisztériumi és más alárendeltségben működő reguláris és paramilitáris alakulatok.

A Wagner zsoldosai arra azonban minden bizonnyal alkalmasak, hogy szavatolják Maduro személyes biztonságát az átmeneti időszakban még abban az esetben is, ha a venezuelai biztonsági szervek egy részének lojalitása meginogna. Képesek emellett arra is, hogy a válság eszkalálódása esetén biztosítsák – vagy legalábbis megkíséreljék biztosítani –, hogy Maduro menedzselt módon távozzon az országból. Kézenfekvő lehet az analógia Viktor Janukovics 2014-ben megbukott ukrán elnökkel, aki szintén orosz segítséggel tudott elmenekülni Ukrajnából, elkerülve a felelősségre vonást, miközben nem mellesleg sokmillió dollár értékű vagyont vitt magával készpénzben, aranyban és más értéktárgyakban.

Orosz szakértői értékelések

Az orosz biztonság- és védelempolitikai szférához erősen kötődő¹⁵ Orosz Stratégiai Tanulmányok Intézetének (Rosszijszkij Insztyitut Sztrategicsesszkih Isszledovanyii, RISzI) helyzetértékelését is az amerikai beavatkozás narratívája határozza meg. Az intézetvezető Dél-Amerika szakértője, Igor Psenyicsnyikov egy nappal Guaidó nyilatkozata után, január 24-én úgy nyilatkozott a TASSZ orosz hírügynökségnek, hogy az Egyesült Államok kész a polgárháborúig is élezni a helyzetet, ha Maduro nem távozik a hatalomból. Psenyicsnyikov szerint az események „klasszikus színes forradalmi” forgatókönyv szerint zajlanak, ahol az információs eszközök és a propaganda meghatározó szerepet játszik abban, hogy a tömegek az utcára mentek. Ha pedig polgárháborúra kerülne sor, az ürügyül szolgálhatna arra, hogy az Egyesült Államok békefenntartó erőket küldjön az országba.¹⁶

¹⁴ Vice-Premjer Boriszov otverg nalicsije rosszijszkih vojennüh v Veneszuelje, [online], 2019. 01. 31. Forrás: RBK [2019. 02. 07.]

¹⁵ Az intézet igazgatóját, Leonid Resetnyikovot nemrégiben hivatalában fogadta Vlagyimir Putyin orosz elnök. Vsztreca sz Mihailom Fradkovüm i Leonidom Resetnyikovüm, [online], 2019. 01. 31. Forrás: Kremlin.ru [2019. 02. 07.]

¹⁶ SzSA budut raszkacsivatv szituaciju v Veneszuelje do uhoda Maduro ili vojnu – ekspert RISzI, [online], 2019. 02. 03. Forrás: Rosszijszkij Insztyitut Sztrategicsesszkih Isszledovanyii [2019. 02. 07.]

Miután január végére nyilvánvalóvá vált, hogy Maduro nem fog magától távozni a hatalomból, Psenyicsnyikov január 29-én úgy értékelte a helyzetet, hogy „megtört az amerikai államcsíny-kísérlet”.¹⁷

Kevésbé direkten fogalmazva, de hasonló következtetésre jutott a RISZI egy másik munkatársa, Dmitrij Burih is. Burih szerint az ellenzék vezetője, Guaidó korábban nem volt különösebben ismert vagy befolyásos figura, és nincs meg az eleve széttagolt ellenzék vezetéséhez szükséges támogatottsága. Valószínűbb, hogy csak egyfajta faltörő kosként (taran) használják – hogy kik, azt Burih homályban hagyja –, hogy végrehajtsa az államcsínyt, és utána rövid időn belül távozzon a hatalomból.¹⁸ Elemzésében Burih azzal számol, hogy Maduro hatalmon maradásának kulcsa a hadsereg lojalitásának megőrzése. Ha azonban ez meggyengül, akkor igen valószínű, hogy az elnök távozni kényszerül. Érdeemes észrevenni, hogy a venezuelai események leírására mindkét szakértő konzekvensen az államcsíny (*goszperevorot*) kifejezést használta, ami, figyelembe véve a RISZI kötődéseit, az orosz hivatalos álláspont indikátorának tekinthető.

Az amerikai motivációk között az orosz államhoz kötődő értékelések szerint meghatározó fontosságú a venezuelai olajszektor feletti ellenőrzés megszerzésének szándéka. Ezen a véleményen van mind a RISZI térséggel foglalkozó szakértője, a fentebb említett Burih,¹⁹ a Rosszjizskaja Gazeta nevű kormánylap, valamint a szintén rendszerhű Komszomolszkaja Pravda napilap Venezuelába küldött tudósítója is.²⁰

Az olajipari aspektusokon túl Moszkva kiemelt figyelemmel követi a Caracas ellen bevezetett amerikai szankciókat is. Ivan Tyimofejev, az Orosz Nemzetközi Kapcsolatok Tanácsának igazgatóhelyettese értékelése szerint az egyre erősebb amerikai szankciók a venezuelai hatalomváltás előjeleinek tekinthetők, és jól mutatják a Venezuelával szembeni amerikai külpolitika prioritásait.²¹ Tyimofejev arra is rámutat, hogy a kezdeti, 2014-től bevezetett amerikai büntetőintézkedések még nem voltak súlyosak. Valóban komoly károkat okozó szankciókat csak a Trump-adminisztráció vezetett be 2017-től kezdődően, hozzátéve, hogy mivel az újabb és újabb, erősebb szankciók bevezetése egybeesett az olajárak erőteljes fluktuációjával, igen nehéz pontosan megállapítani, hogy maguk a szankciók mennyiben felelősek a venezuelai gazdaság nehézségeiért. Tyimofejev arra a következtetésre jut, hogy ha Venezuelában végül hatalomváltás következik be, az erős érv lesz az amerikai külpolitika számára, hogy a későbbiekben is intenzíven használjanak gazdasági szankciókat külpolitikai célok elérése érdekében.

Jelentős figyelmet kap az orosz sajtóban a venezuelai aranykészlet sorsa, és mindazon nehézségek, amelyekkel Caracas az arany értékesítése során szembesül. A kérdés azután vált aktuálissá, hogy a Bank of England megtagadta, hogy átadja a Maduro-kormánynak a Nagy-Britanniában őrzött, 1,2 milliárd dollárnyi aranyat. Az RBK orosz hírportál idézi

¹⁷ Goszperevorot v Veneszuelje zabukszoval, [online], 2019. 01. 29. Forrás: Rosszjizskij Insztyitut Sztrategicsesszkij Isszledovanyii [2019. 02. 07.]

¹⁸ Dmitrij Nyikolajevics BURIH: Ekspert RISZI: Nyeftye – ogyin iz kljucsevüh motivov usztremlenyii SzSA v Veneszuelje, [online], 2019. 01. 30. Forrás: Rosszjizskij Insztyitut Sztrategicsesszkij Isszledovanyii [2019. 02. 07.]

¹⁹ Uo.

²⁰ Alekszandr KOC – Anton FOKIN: SzSA hotyjat vernuty kontrol' nad veneszuelzskoj nyeftyju, [online], 2019. 01. 29. Forrás: Komszomolszkaja Pravda [2019. 02. 07.]

²¹ Ivan TYIMOFEJEV: Are US Sanctions Against Venezuela a Regime Change Precursor?, [online], 2019. 01. 27. Forrás: Russian International Affairs Council [2019. 02. 07.]

a VTB Bank vezetőjét, Andrej Kosztyint, aki egyértelműen jogtalannak nevezte a Bank of England eljárását, hozzátéve a venezuelai folyamatok kapcsán, hogy „nem lehet csak úgy fogni és megválasztani egy új elnököt”.²² Véleménycikkében Oleg Sibanov, a moszkvai Orosz Gazdasági Iskola nevű egyetem pénzügytan professzora veszélyes precedensnek tartja a Bank of England eljárását, különösen azért, mert az aranykészletet annak ellenére nem adták át, hogy a brit kormány nem ismerte el Guaidót elnöknek.²³

Stratégiai következmények

Oroszország számára a folyamatban lévő venezuelai hatalomváltás azzal fenyeget, hogy elveszíti a kubai nyitás után megmaradt utolsó latin-amerikai szövetségességét is. Ezzel Moszkva regionális és globális pozíciói egyaránt gyengülnének, hiszen Venezuela volt az egyik utolsó olyan ország, amelyre mindig számíthatott az ENSZ-ben és az olajtermelő államok között egyaránt.

Az orosz vezetés azzal is tisztában van, hogy Venezuelában nem képesek megismételni a szíriai forgatókönyvet. A katonai segítségnyújtás az evidens földrajzi-logisztikai problémákon túl azért sem reális lehetőség, mert a latin-amerikai térséget az Egyesült Államok a saját, kiemelt érdekszférájának tekinti, így ott egy orosz beavatkozás sokkal komolyabb nehézségekbe ütközne, mint Szíriában. Moszkva tehát nem képes katonai erővel hatalomban tartani Madurót; a január végi orosz közvetítési ajánlat lényegében ennek beismerése volt.

Ami a stratégiai kilátásokat illeti, a Caracasban zajló folyamatok domináns orosz értelmezése az, hogy az Egyesült Államok egyoldalú beavatkozással kívánja elmozdítani egy szuverén ország legitímen megválasztott vezetőjét. Ez pedig Moszkva szerint illeszkedik abba a sorba, amit az amerikai külpolitika az 1999-es, ENSZ-felhatalmazás nélküli koszovói beavatkozással kezdett és a 2003-as iraki háborúval folytatott. Ebbe a láncba az orosz hatalmi elit perspektívájából ugyanúgy beleillenek a posztszovjet térség „színes forradalmi”, mint az „arab tavasz” eseményei, legfontosabbként pedig a 2014-es ukrajnai fordulat.

Moszkva számára a fentiekén túl azért is lényegesek a venezuelai események, mert érzékelhetően arra számítanak, hogy az Egyesült Államok és a nyugati világ a Maduro ellen bevetett eszközöket később máshol is alkalmazhatja, adott esetben Oroszországgal szemben is. Ebből a szempontból nemcsak Juan Guaidó gyors, egyoldalú nyugati elismerése és a gazdasági szankciók szolgálhatnak fontos tanulságokkal, de azok a nehézségek is, amelyekkel Caracas az aranykészletének pénzzé tétele során szembesül.

Nem várható tehát, hogy Moszkva könnyen elfogadná a venezuelai változásokat, azzal együtt, hogy a folyamatokat nem tudja megfordítani. Az orosz állam minden rendelkezésére álló csatornát és eszközt felhasználna majd arra, hogy elítélje a Nyugatot, és főképp az Egyesült Államokat az egyoldalú beavatkozásért. Ezzel ugyanis Moszkva egyrészt erősítheti saját alkupozícióját a venezuelai átmenet folyamatában, politikai-gazdasági concessziókat remélve az új vezetés elismeréséért. Másrészt, a venezuelai események folyamatos, erőteljes elítélése azt is lehetővé teszi Oroszország számára, hogy a későbbiekben

²² Kosztyin nazval beszpregyelom areszt Bankom Anglii zolota Veneszuelü, [online], 2019. 02. 04. Forrás: RBK [2019. 02. 07.]

²³ Oleg SIBANOV: Zolotoje pravilo: pocemu risenyije Banka Anglii – opaszniú precedent?, [online], 2019. 01. 30. Forrás: RBK [2019. 02. 07.]

az Egyesült Államok beavatkozását hivatkozási alapként használja, ezzel legitimálva saját, a nemzetközi rendet sértő múltbeli és esetleges jövőbeli lépéseit. Ilyen értelemben a venezuelai változások jelentősége messze túlmutat Dél-Amerikán, és a nemzetközi rendszer intézményes kereteinek további gyengülését vetíti előre.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BRUSZILOV, Alekszej – MOJSZEJEV, Alekszej: Rosszijszkaja BMP-3 sztala osznovoj bojevoj masinnoj pehotü armii Venezuelü, [online], 2019. 02. 07. Forrás: Rosszijszkaja Gazeta [2019. 02. 07.]
- BURIH, Dmitrij Nyikolajevics: Ekspert RISZI: Nyefty – ogyin iz kljucsevüh motivov usztremlenyii SzSA v Venezuelje, [online], 2019. 01. 30. Forrás: Rosszijszkij Insztyit Sztrategicsesszkih Isszledovanyii [2019. 02. 07.]
- Goszperavorot v Venezuelje zabukszoval, [online], 2019. 01. 29. Forrás: Rosszijszkij Insztyit Sztrategicsesszkih Isszledovanyii [2019. 02. 07.]
- Guaidó tries to win support of Maduro allies Russia and China, [online], 2019. 02. 01. Forrás: The Hindu [2019. 02. 07.]
- HART Endre: Az orosz katonai magánvállalatok és a Wagner Csoport szerepe, illetve működése, [online], *Nemzet és Biztonság*, 12. évf., 2018/2, 44–56.
- KOC, Alekszandr – FOKIN, Anton: SzSA hotyjat vernuty kontrol' nad venezuelszkaj nyeftyju, [online], 2019. 01. 29. Forrás: Komszomolszkaja Pravda [2019. 02. 07.]
- Kosztyin nazval beszpregyelom areszt Bankom Anglii zolota Venezuelü, [online], 2019. 02. 04. Forrás: RBK [2019. 02. 07.]
- KOVALOV, Jurij: Venezuela vüszstupila za poszrednyicseszto Rosszii v uregulirovanyii krizisza, [online], 2019. 02. 06. Forrás: Rosszijszkaja Gazeta [2019. 02. 07.]
- LATUHINA, Kira: V Kremlje nye pereszali podgyerzsvaty Maduro, [online], 2019. 02. 07. Forrás: Rosszijszkaja Gazeta [2019. 02. 07.]
- MEYER, Henry – ARKHIPOV, Ilya: Russia Starts to Worry Maduro's Grip May Slip in Venezuela, [online], 2019. 02. 06. Forrás: Bloomberg [2019. 02. 07.]
- Telefonnüj razgovor sz Prezigyentom Venezueli Nikolaszom Maduro, [online], 2019. 01. 24. Forrás: Kremlin.ru [2019. 02. 07.]
- Vsztreca sz Mihailom Fradkovüm i Leonyidom Resetnyikovüm, [online], 2019. 01. 31. Forrás: Kremlin.ru [2019. 02. 07.]
- SIBANOV, Oleg: Zolotoje pravilo: pocsemu risenyije Banka Anglii – opasznyüj precedent?, [online], 2019. 01. 30. Forrás: RBK [2019. 02. 07.]
- SIPRI Arms Transfers Database, [online], 2019. 02. 07. Forrás: Sipri.org [2019. 02. 07.]
- SZMIRNOV, Dmitrij: Putyin obszugvil sz Szovbeszom Karakas z Vasington, [online], 2019. 02. 01. Forrás: Komszomolszkaja Pravda [2019. 02. 07.]
- SzSA budut raskacsivaty szituaciju v Venezuelje do uhoda Maduro ili vojnu – ekspert RISZI, [online], 2019. 02. 03. Forrás: Rosszijszkij Insztyit Sztrategicsesszkih Isszledovanyii [2019. 02. 07.]
- TSVETKOVA, Maria – ZVEREV, Anton: Exclusive: Kremlin-linked contractors help guard Venezuela's Maduro – sources, [online], 2019. 01. 25. Forrás: Reuters [2019. 02. 07.]
- TYIMOFJEV, Ivan: Are US Sanctions Against Venezuela a Regime Change Precursor?, [online], 2019. 01. 27. Forrás: Russian International Affairs Council [2019. 02. 07.]
- V Minfinje RF oceniyli sanszü polucisty ot Venezuelü vüplatü po vnyesnyemu dolgu, [online], 2019. 01. 29. Forrás: Interfax [2019. 02. 07.]
- Venezuelszkaja PDVSA sznyizila dolg pered «Rosznyeftyu» v dva raza, [online], 2019. 02. 05. Forrás: RBK [2019. 02. 07.]
- Vice-Premjer Boriszov otverg nalicsije rosszijszkih vojennüh v Venezuelje, [online], 2019. 01. 31. Forrás: RBK [2019. 02. 07.]

Marsai Viktor

A 2018-as etióp változásokról¹

Abij Ahmed 2018. márciusi megválasztása után alapvető átalakításba kezdett Etiópiában. Az új kormányfő a belpolitikától kezdve a gazdasági szférán át a külkapcsolatokig olyan reformfolyamatot indított be, amely még hónapokkal korábban is elképzelhetetlennek tűnt Afrika szarván. Az átalakulást kísérő, mind belföldön, mind külföldön megfigyelhető optimizmust azonban beámyékolják a félelmek az esetleges visszarendeződéstől, illetve az egyre inkább elszabaduló etnikai ellentétektől, amelyekre egyelőre Abij sem talál megoldást.

Kulcsszavak: Etiópia, Abij Ahmed, Afrika szarva, etnikai csoportok, föderalizmus

Marsai Viktor: On the 2018 Ethiopian Elections

After his election in March 2018, Abiy Ahmed has started fundamental transformation in Ethiopia. The new Prime Minister launched such reforms in different fields (economy, foreign policy, democratisation etc.) which were previously unimaginable. The process was accompanied by strong optimism both in the country and abroad. Nevertheless, the emerging challenges as ethnic violence and the strong positions of the old guard endanger the successes of the reforms.

Keywords: Ethiopia, Abiy Ahmed, Horn of Africa, ethnic groups, federalism

Etiópia minden kétséget kizáróan Afrika egyik legmeghatározóbb állama. A Salamon-dinasztia 1270-es hatalomra jutása óta szinte töretlen kontinuumot mutató, sőt az írás és a kereszténység felvétele által a Krisztus utáni első századokban virágzó Akszúmi Királyságig visszavezethető államiság² olyan valós és szimbolikus politikai hatalmat és befolyást biztosított Etiópia számára a földrészen, különösen annak szubszaharai régiójában, amellyel egyetlen más ország sem vetélkedhetett. Ehhez járult még hozzá, hogy az Etióp-magasföld – az olasz haderő rövid életű és csak bizonyos területekre kiterjedő hódítását leszámítva – elkerülte a gyarmati megszállást, így a kezdet kezdetétől a függetlenségi mozgalmak és a dekolonizáció legfontosabb szószólója és támogatója lett. A 20. század utolsó harmadának történelmi viharai után ráadásul az új évezredben Etiópia ismét komoly politikai és gazdasági hatalomra tett szert. Bár 2007 óta nem tartottak népszámlálást, a becslések szerint az ország lakossága meghaladja a 108 millió főt, amivel a kontinens második – és a világ 12. – legnépesebb állama lett, megelőzve Egyiptomot.³ Az etióp gazdaság a Világbank adatai alapján 2006/2007 és 2016/2017 között éves átlagban 10,3%-kal bővült

¹ Az elemzés a Bolyai+ Felsőoktatási Fiaatal Oktatói, Kutatói Ösztöndíj (ÚNKP-18-4) támogatásával készült.

² Lásd erről részletesen: Harold G. MARCUS: *A History of Ethiopia*, University of California Press, Los Angeles, 2002; J. D. FAGE – W. TORDOFF: *Afrika története*, Osiris, Budapest, 2004.

³ Ethiopia population, [online], 2018. 11. 26. Forrás: Worldometer.info [2018. 11. 26.]

(!), csaknem az eleve magas regionális átlag (5,4%) kétszeresével.⁴ Mindez azt jelenti, hogy az ország GDP-je hatévente megkétszereződik. Ezzel a dinamikus bővüléssel az ország rendre felkerül, sőt dobogós helyezést ér el a világ tíz legdinamikusabban bővülő gazdaságának listáján. Ráadásul az etióp fejlődés jóval kiegyensúlyozottabb, mint a regionális átlag, és az eredmények jóval inkább lecsorognak a lakossághoz.⁵ Az etióp gazdaság fejlődésébe vetett külföldi bizalmat jelzik az olyan projektek, mint a 4 milliárd dollár értékű kínai vasútépítés a Dzsibuti–Addisz-Abeba vonalon,⁶ vagy a 2,5 milliárd dollár értékű szaúdi befektetés az etióp mezőgazdaságba.⁷ A kis ország, Dzsibuti felértékelődése is alapvetően ahhoz kötődik, hogy a százmillió lakosú Etióp-magasföld áru döntő többségben rajta keresztül juthatnak ki a világpiacra, illetve hogy a fokozódó etióp import is itt talál utat magának.

Etiópia meghatározó szerepet játszik a kelet-afrikai régió politikai stabilitásában is. Addisz-Abeba olyan konfliktusokban vállal közvetítő szerepet, mint a dél-szudáni válság vagy a szomáliai polgárháború.⁸ Bár sokszor komoly kritikák érik az etióp vezetést, hogy beavatkozásaival nemhogy enyhítené, de inkább mélyíti a válságokat, mint ahogy az a 2006-os szomáliai katonai beavatkozáskor is történt,⁹ napjainkra a mérleg inkább pozitív, mint negatív: az etióp AMISOM-részvétel¹⁰ nélkül Szomália nyugati területei valószínűleg továbbra is az as-Sabáb ellenőrzése alatt állnának, és a két Szudán közti konfliktus is fellángolna Abjei tartományért. Beszédes szám, hogy 2018 októberében Etiópia adta a világon a legtöbb katonát az ENSZ békeműveleteihez 8332 fővel.¹¹ Ráadásul ebben még nincs benne az AMISOM-ba telepített 4400 fő,¹² illetve a Mogadishuval kötött bilaterális megállapodás alapján Szomáliában tartózkodó – különféle becslések szerint – 3000-5000 főnyi állomány, amely oroszánrészt vállal a dzsihádisták elleni küzdelemben.¹³

Etiópia ezeket az eredményeket és hatalmi tényezőket tágabb külpolitikájában is kiaknázza, gondoljunk csak az Egyiptommal fennálló, a Nílus vízhozam-felhasználását érintő vitákra, amelyek leginkább a Nagy Etióp Újjászületés Gát (*Grand Ethiopian Renaissance Dam – GERD*) körüli egyet nem értésben csúcsosodnak ki, és amelyekben, úgy tűnik, egyelőre Addisz-Abeba dominanciája érvényesül.¹⁴

Mindezek tükrében nem csodálkozhatunk azon, hogy a jelenlegi etióp átalakulás nem csupán a régió, de a kontinens – sőt, a kontinensen túli területek – számára is meghatározó jelentőséggel bír, és pozitív vagy negatív kimenetele százmilliók mindennapjaira van hatással.

⁴ The World Bank in Ethiopia, [online], 2018. 10. 31. Forrás: World Bank [2018. 11. 26.]

⁵ Más kelet-afrikai államok fejlődéséről, annak egyenlőtlenségeiről lásd TARRÓSY, István: *Kelet-Afrika a fejlődés útján*, Publikon, Pécs, 2011, különösen 150–152. o.

⁶ Chinese-built Ethiopia-Djibouti railway begins commercial operations, [online], 2018. 01. 01. Forrás: Xinhuanet [2018. 11. 26.]

⁷ Saudi billionaire's company to invest \$2.5 bn in Ethiopia rice farm, [online], 2011. 03. 23. Forrás: Arabianbusiness.com [2018. 11. 26.]

⁸ HETTYEY, András: Dél-Szudán regionális kapcsolatai és a függetlenség megítélése a térségben, *Kül-Világ*, 2011/3, 22–36. o.

⁹ Lásd Ken MENKHAUS: The Crisis in Somalia: Tragedy in Five Acts, *African Affairs*, 106. évf., 207/424, 357–390. o.

¹⁰ African Union Mission in Somalia.

¹¹ Contributors to UN Peacekeeping Operations by Country and Post. Police, UN Military Experts on Mission, Staff Officers and Troop, [online], 2018. 10. 31. Forrás: Un.org [2018. 11. 26.]

¹² Ethiopia – ENDF, [online], 2018. Forrás: *amisom-au.org* [2018. 11. 26.]

¹³ Interjú EU-diplomatákkal, Addisz-Abeba, 2016. január–február, 2017. április–május, 2018. április.

¹⁴ Lásd erről részletesen: MARSAI Viktor: *Országismertető – Etiópia*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019.

Az EPRDF hatalomra kerülésétől a 2015-ös zavargásokig

Hogy megértsük a jelenlegi átalakulás valódi súlyát, röviden ismertetnünk kell a folyamat előzményeit. Ez azért is elengedhetetlen, mert a korábbi évtizedekben kialakult keretek a jelenlegi reformerek számára is kijelölnek – különösen az etnikai föderalizmus terén – bizonyos kényszerpályákat, amelyek a 2018 tavasza óta tartó reformoktól részben függetlenül működnek.

Az Etióp Népi Forradalmi Demokratikus Front – angol rövidítéssel EPRDF – nevű pártszövetség 1989-ben alakult meg négy párt, az Etióp Nép Demokratikus Mozgalmának (EPDM),¹⁵ az Oromó Nép Demokratikus Szervezetének (OPDO), a Dél-etiópiai Népek Demokratikus Frontjának (SEPDF), illetve a Tigrinya Nép Felszabadítási Frontjának (TPLF) egyesülésével. A Mengisztu Hailé Mariam diktatúrája ellen küzdő csoport élvezte a pártszövetségen kívüli Eritreai Népi Felszabadítási Front (EPLF), illetve az Oromó Felszabadítási Front (OLF) támogatását. Bár a pártszövetség azt hirdette, hogy Etiópia összes – több mint 80 – etnikai csoportját képviseli, hamar egyértelművé vált, hogy az EPRDF a lakosság nagyjából 6%-át kitevő tigrinyák, illetve politikai szervezetük, a TPLF ellenőrzése alatt áll. Ennek legnyilvánvalóbb megtestesülése maga a későbbi miniszterelnök, Melesz Zenavi lett, aki vaskézrel irányította a pártszövetséget és az országot. Melesz nem tartotta fenntarthatónak az ország egységét, és belegyezett Eritrea 1993-as elszakadásába, amelyre az előző évtizedek mérhetetlen pusztítással és szenvedéssel járó függetlenségi küzdelmei után került sor. Melesz ugyanakkor abban sem hitt, hogy az előző kormányzatokhoz hasonló, centralizált közigazgatást tud működtetni. Emiatt – hallgatva tanácsadóira – az 1994-ben megszavazott alkotmány alapján Afrika szarván bevezették az úgynevezett etnikai föderalizmus rendszerét. Ennek keretében kilenc, a nagyobb etnikai csoportokhoz igazodó szövetségi államot alakítottak ki,¹⁶ kiegészítve két önálló adminisztrációt vivő várossal, Addisz-Abebával és Dire Davával.

Az új közigazgatási irányvonal nem aratott osztatlan lelkesedést sem az EPRDF, sem a TPLF soraiban: sokan az ország „balkanizációjától” és az etnikai ellentétek erősödésétől tartottak, illetve az egységes etióp nemzeti identitás gyengüléséről. Egyesek azt is felvetették, hogy Melesz az etnikai föderalizmuson keresztül próbálja gyakorolni az „oszd meg és urald meg” elvét, biztosítva ezzel a kisebbségben levő TPLF hatalmi – és gazdasági – pozícióit. Ugyanakkor mások rámutattak arra, hogy az új szövetségi rendszer végre hajlandó szembenézni a realitásokkal: azzal, hogy Etiópia egy multietnikus állam, amelynek – eddig marginalizált – népei erősíteni szeretnék autonómiájukat és identitásukat. Ebben a megközelítésben az etnikai föderalizmus éppen az etióp népek közti megbékélést és kooperációt igyekezett erősíteni, egy szintre emelve a megtúrt (oromó, gurage) vagy kifejezetten marginalizált, elnyomott (szomáli, afar) csoportokat a történelmileg is államalkotó habasa népekkel (amharák, tigrinyák).¹⁷ Az új alkotmány szellemisége és szövege egyértelműen ezt

¹⁵ Későbbi nevén Amhara Nemzeti Demokratikus Mozgalom (ANDM).

¹⁶ Bár az alkotmány ezeket következetesen „államnak” hívja, a félreértések elkerülése végett gyakran régióként hivatkoznak rájuk, amely gyakorlatot a tanulmány is követni fog.

¹⁷ Lásd minderről: Ethiopia: Ethnic Federalism and Its Discontents, [online], 2009. 09. 04., 3–7. o. Forrás: International Crisis Group, Africa Report No. 153 [2018. 11. 28.]

a narratívát erősítette.¹⁸ Arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy az etióp politika etnikai fragmentációja nem Melesszel kezdődött: az 1980-as évekre már számos népcsoport rendelkezett saját, a rezsimmel szemben küzdő fegyveres csoporttal, amelyek esetenként kifejezetten szeparatista célokat tűztek ki zászlajukra (lásd az eritreai EPLF-t vagy az Ogaden elszakadásáért küzdő somáli Ogadeni Nemzeti Felszabadítási Frontot [ONLF]).¹⁹ Ilyen körülmények között nehezen lett volna elképzelhető, hogy Etiópia ismét erősen centralizált politikai rendszert építsen ki, figyelmen kívül hagyva az egyes népcsoportok igényeit. Így bár ma sokan minden rossz eredőjeként tekintenek az etnikai föderalizmusra,²⁰ és negyed évszázad elteltével az valóban inkább látszik magának a problémának, mint a megoldásnak, erősen kérdéses, hogy az 1990-es évek elején volt-e más út az ország békéjének és stabilitásának megteremtéséhez.

Az igazi probléma sokkal inkább koncentrált az etnikai föderalizmus mindennapi gyakorlatában és az EPRDF hatalomgyakorlásában, mint a formális keretekben. Az 1994-es alkotmány ugyanis elméletben egy kétkamarás, plurális demokrácia alapjait fektette le a fékek és ellensúlyok erős rendszerével. Mindez azonban alig mutatkozott meg a gyakorlatban. Melesz és köre szisztematikusan marginalizálta a nagyobb politikai nyitást követelő politikusokat. A marxista elkötelezettségű miniszterelnök, illetve a TPLF szeme előtt a kínai politikai és gazdasági modell lebegett, és ennek átültetésére tettek kísérletet. Ez azt célozta, hogy az etióp gazdaságot egyszerre állítsák modernizációs és növekedési pályára annak érdekében, hogy jelentősen növeljék a lakosság életszínvonalát, miközben megóvják a globalizáció árnyoldalaitól. Ugyanakkor a politikai szférát a párt(szövetség) – és Melesz – a lehető legnagyobb ellenőrzés alatt tartotta. Az EPRDF abban bízott, hogy az így létrejövő fejlesztő állam képes lesz gyors és látványos eredmények felmutatására, miközben a lakosság számára is lecsorgó javakkal, illetve a szociális ellátórendszer erősítésével biztosítják a rendszer politikai stabilitását.

Ami a gazdasági szférát illeti, az EPRDF valóban látványos eredményeket tudott felmutatni. Az 1980-as évek pusztító polgárháborúja és éhínsége után a pártszövetség az 1990-es években stabilizálta a gazdaságot, ami a 2000-es évek elejétől kezdve dinamikus növekedésbe kezdett. Az elmúlt 20 évben 2018-as dollár árfolyamon mérve az ország GDP-je megtízszereződött, 8 milliárd dollárról 80 milliárd dollárra.²¹ Ebben nagy szerepe volt a már említett 10% körüli éves GDP-növekedésnek, amely a Világbank előrejelzései szerint a következő években is folytatódni fog. Különösen megdöbbentő, hogy a statisztikák alapján az etióp gazdaság meglepően ellenálló a politikai válságokkal szemben: sem az 1998–2000-es eritreai háború, sem a 2015–2018-as válságok nem vetették vissza a növekedést. Erre érdemben csak a 2015-ös nagy aszály volt képes, amelynek következtében a gazdaság „csak” évi 7,6%-os ütemben bővült.²²

¹⁸ Lásd: Constitution of the Federal Republic of Ethiopia, [online], 1994. 12. 08. Forrás: Wipo.int [2018. 11. 28.]

¹⁹ I. M. LEWIS: *A Modern History of the Somali*, Ohio University Press, Athens, 2002, 253–257. o.

²⁰ Interjú egy európai kutatóval Makalában, 2018. október; interjú egy etiópai diákkal, Budapest, 2018. június.

²¹ Ethiopia, [online], 2018. Forrás: Word Bank [2018. 11. 29.]

²² Uo.

A növekedésben kétségkívül nagy szerepet játszottak a külső fejlesztési támogatások: a terrorelleses háborúban játszott szerepe miatt²³ Addisz-Abeba az Egyesült Államokból érkező támogatások jelentős kedvezményezettje, amelyek mennyisége az elmúlt évtizedben 700 millió és 1,1 milliárd dollár között változott.²⁴ Az Oakland Institute elemzése alapján a 2010-es évekre a külső támogatások összege elérte az évi 3,5 milliárd dollárt, a költségvetés 50–60%-át (!).²⁵ A Világbank ODA-statisztikájában (*Official Development Assistance* – Hivatalos Fejlesztési Támogatás) 2013-ban Etiópia 3,8 milliárd dollárral az 5. helyen szerepelt a támogatott országok sorában, megelőzve például Szíriát vagy a Kongói Demokratikus Köztársaságot.²⁶ Ugyanakkor Etiópia sikeresen integrálta az így befolyó forrásokat gazdaságába, olyan projektekbe, amelyek valóban előremutatónak bizonyultak (modern mezőgazdasági módszerek meghonosítása, infrastrukturális fejlesztések), és amelyeknek áldásait a lakosság is élvezhette. Ezt mutatja, hogy 2018-as dollár árfolyamon mérve az egy főre eső GDP az 1990-es évek 120–140 dolláros szintjéről 2017-re 768 dollárra nőtt.²⁷ A vásárlóerő-paritáson mért változás hasonlóan drasztikusan az 1990-es évek 400 dollár alatti arányáról 2017-re csaknem 1900 dollárra nőtt.²⁸ Azt, hogy a fejlődés nem csupán egy szűk elit érdekeit szolgálja, az is mutatja, hogy a 2006-os 14% után 2016-ra a lakosság 43%-a fért hozzá az elektromos hálózathoz,²⁹ illetve hogy a Millenniumi Fejlesztési Célok kapcsán Etiópia számít az egyik mintaországnak: míg a szegénységi küszöb alatt élők aránya 1995/1996-ban még a lakosság 45,5%-át tette ki, 2010/2011-re ez 29,6%-ra csökkent. Az általános iskolába járók aránya a 2005/2006-os 77,5%-ról 2011/2012-re 85,4%-ra nőtt. A fejlesztési célok megvalósítására tett erőfeszítések során a gyermekhalandóság a harmadára, a gyermekágyi halandóság a negyedére esett vissza, teljesítve ezzel a kitűzött célokat.³⁰ Az EPRDF arra is figyelt, hogy ne fordulhasson elő még egyszer a nyolcvanas évek éhínsége, és különféle programokon keresztül növelte a lakosság és az ország ellenállóképességét, élelmiszerbankokon és közfoglalkoztatási programokon keresztül biztosítva a megélhetést az aszály sújtotta térségek földműveseinek és nomádjainak. Mindehhez pedig hozzáadódott a politikai stabilitás, amely a hosszú polgárháborús évek után különösen fontos eredmény volt.³¹ A békét ugyan beárnyékolta az 1998–2000-es határháború Eritreával, de összességében ez is inkább az EPRDF nimbuszát növelte, amikor győzelmet aratott a sokáig a „nagyobb testvér” szerepében tetszelgő EPLF fölött. Ráadásul a háború segítette összekovácsolni és megerősíteni az etióp nemzeti identitást, valamint közvetetten ahhoz is hozzájárult, hogy Melesz megerősíthesse hatalmát a pártszövetségben belül.³²

²³ A szomáliai as-Sabáb elleni békekikényszerítő művelet.

²⁴ U.S. Foreign Aid by Country – Ethiopia, [online], 2018. Forrás: USAID [2018. 11. 29.]

²⁵ Development Aid to Ethiopia. Overlooking Violence, Marginalization, and Political Repression, [online], 2013, 1. o. Forrás: Oakland Institute [2018. 11. 29.]

²⁶ Net official development assistance and official aid received (current US\$), [online], 2018. Forrás: World Bank [2018. 11. 29.]

²⁷ Ethiopia – GDP per Capita, [online], 2018. Forrás: World Bank [2018. 11. 29.]

²⁸ Ethiopia – GDP per Capita, PPP, [online], 2018. Forrás: World Bank [2018. 11. 29.]

²⁹ Ethiopia – Access to electricity, [online], 2018. Forrás: Tradingeconomics.com [2018. 12. 03.]

³⁰ Ethiopia's Performance on the MDGs, [online], 2018. Forrás: Un.org [2018. 12. 03.]

³¹ Productive Safety Net Programme in Ethiopia, [online], 2018. Forrás: Wfp.org [2018. 12. 03.]

³² Ethiopia: Ethnic Federalism and Its Discontents, ...: i. m. 5.

Ennek kapcsán jutunk el elemzésünk második nagy témájához, a politikai szféra kérdéséhez. A bemutatott impozáns gazdasági és szociális eredmények tükrében 2005-re a rezsim úgy érezte, enyhíthet a nyomáson, és utat engedhet a plurálisabb politikai versenynek. Ezt azért is fontos hangsúlyoznunk, mert az 1994-es alkotmány rendelkezései ellenére a gyakorlatban az ország továbbra is az EPRDF ellenőrzése alatt állt, és a pártszövetség irányától eltérő vélemények és formációk gyorsan a háttérbe szorítva találták magukat. Ezek a csoportok nem jelenhettek meg a médiában, gyakoriak voltak a letartóztatások, zaklatások. 2005-ben azonban az ellenzéki pártok képviselői megjelenhettek a médiumokban, véleményük és nézeteik teret kaptak a napi sajtóban, és gyűléseiket sem oszlatta fel a rendőrség. Ez volt az első eset az ország történetében, hogy a lakosok valódi versenyhelyzetben választhattak a különféle jelöltek közül.³³

Az eredmény azonban mégsem az lett, amit az EPRDF várt. Melesz azt feltételezte, hogy az elmúlt évek gazdasági sikerei miatt a lakosság egységesen a pártszövetség mögé áll, és demokratikus választások keretében is megerősíti pozícióit. Ezzel szemben az ellenzék 172 helyet szerzett az 547 fős alsóházban. Az igazi sokk Addisz-Abeában érte az EPRDF-et, ahol az önkormányzati választásokon az ellenzék a városi tanács 138 posztjából 137 székert nyert el. A lakosság számos vidéki területen is – például Amhara Államban – az EPRDF riválisaira szavazott. Bár a számok alapján a pártszövetség nagy többséggel megnyerte a választásokat, az EU megfigyelői több szabálytalanságra is felhívták a figyelmet. Bár ezek nagy valószínűséggel nem bírtak akkora jelentőséggel, hogy átírnák a végeredményt, az ellenzéki csoportok úgy döntöttek, mindent egy lapra tesznek fel, és új voksolást követelve az utcára szólították híveiket. Az EPRDF kemény kézzel lépett fel a demonstrációkkal szemben: az összecsapásokban hivatalos adatok szerint is több száz ember vesztette életét, tízezret tartóztattak le.³⁴ Melesz egyértelműen a visszarendeződés mellett kötelezte el magát: a 2010-es és 2015-ös választásokon az EPRDF mindent megtett annak érdekében, hogy ne következhesse be újra a 2005-ben történtek. Szó sem lehetett az ellenzék politikusainak közszerepléséről az állami tévében és rádióban, vagy komolyabb tömeggyűlésekről. Miközben az ország gazdasága továbbra is dinamikusan bővült, a politikai légkör egyre fullasztóbbá vált: ezt jól jelzi, hogy 2017-re ismét csaknem egymillió etióp élt külföldön, jelentős részben az elnyomás elől menekülve.³⁵ Melesz az egészségügyi szolgáltatások további kiterjesztésével és egyéb intézkedésekkel igyekezett támogatókat szerezni. Mindezek eredményeképpen a hivatalos adatok szerint 2010-ben az EPRDF és szövetségesei két hely kivételével az összes pozíciót megnyerték az alsóházban.³⁶ 2015-ben a pártszövetség még jobban szerepelt: az ellenzék csupán egyetlen képviselői helyet tudott megszerezni. Szemben a 2010-es voksolással, az EU és a Carter Center megfigyelői – nem függetlenül korábbi kritikus véleményüktől – nem vehettek részt a választások megfigyelésében.³⁷ Úgy tűnt, a nemzetközi szereplők számára továbbra is fontosabb a jó kapcsolat Etiópiával, amely a terrorellenes háborútól kezdve a migráció kezelésén át a Millenniumi Fejlesztési Célok

³³ Uo., 8.

³⁴ Uo., 9–10.

³⁵ *Origins and Destinations of the World's Migrants, 1990 – 2017 – Ethiopia*, [online], 2018. Forrás: Pew Research [2018. 12. 04.]. Más becslések szerint az etióp diaszpóra száma a 3 milliót is elérheti.

³⁶ *Unease over extent of ruling party's landslide in Ethiopia*, [online], 2010. 05. 26. Forrás: The Guardian [2018. 12. 04.]

³⁷ *Ethiopia's ruling party wins by landslide in general election*, [online], 2015. 06. 22. Forrás: The Guardian [2018. 12. 04.]

számos elemének teljesítéséig stratégiai partnerként és szubszaharai modellországgként tetszeleghetett a nemzetközi találkozókon. Ráadásul a szárnyaló „kelet-afrikai oroszlán” egyre több külföldi tőkebefektetést szívott fel, ami miatt a külső szereplők szintén óvatosan viszonyultak az esetleges politikai reformokhoz.³⁸

A 2015-ös demonstrációktól Abij Ahmed hatalomra kerüléséig

Az etióp változásokat végül alapvetően nem külső, hanem belső, erőszaktól sem mentes folyamatok kényszerítették ki. Ahhoz, hogy a rendszer ilyen sokáig kitartott, és csak 2015 végén kezdődtek meg a tiltakozások, több tényező egybeesésére volt szükség, amelyek nem mindegyike kötődött szorosan ehhez az időponthoz:

1. *Melesz 2012. augusztusi halála:* Bár 2012 során gyakran röppentek fel hírek arról, hogy a miniszterelnök egészségi állapota romlik, az EPRDF egészen addig igyekezett elterelni a figyelmet az ügyről, amíg Melesz el nem halálozott. Mindez jól jelezte, hogy a pártszövetség is felmérte, mekkora stabilizációs szerepe van a kormányfő személyének, az 1991-es rendszerváltás harcosának és vezetőjének az Etióp-magasföldön. Akármennyi kritika is érte Meleszt, karizmájához és politikai tehetségéhez kevés kétség fért. Az átmenet levezénylése pedig valójában a TPLF kezében összpontosult, amely képtelen volt hasonló kaliberű vezetőt kiállítani az elhunyt helyére. Nem véletlen, hogy az alkotmánynak megfelelően Meleszt a tapasztalt, de kevésbé meghatározó politikai vénával bíró miniszterelnök-helyettes, Hailémariám Deszaleny követte a kormány élén. Ebben segített az is, hogy Hailémariám a déli volajta népcsoport-hoz tartozott, így látszólag érvényesült az etnikai föderalizmus. Valójában azonban már ekkor sokan úgy tekintettek a miniszterelnökre, mint a TPLF bábjára.³⁹ Bár Hailémariám az EPRDF hivatalos jelöltjeként vágott neki a 2015-ös választásoknak, befolyása, hatalma folyamatosan fogyott, és nem volt képes elhíttetni sem az ország lakosságával, sem a vezető elittel, hogy méltó utóda Melesznek.
2. *Demográfiai-társadalmi okok:* 2015-re az etióp lakosság döntő többségének már nem voltak emlékei az 1991 előtti állapotokról. A 14 év alattiak tették ki a lakosság 41,4%-át, miközben a medián életkor 18,6 év volt.⁴⁰ Míg a középkorú generáció számára a demokratikus jogok korlátozása a stabilitás és a javuló életkörülmények tükrében – különösen az 1980-as évek katasztrófaival összehasonlítva – elfogadható árnak tűntek, a fiatal nemzedék ennél jóval többet akart. Folyamatosan azt hallották, hogy az ország politikai rendszere az önmegvalósítást, a szorgalmat és a tehetséget ösztönzi. Ezzel szemben a mindennapokban a korrupcióval és a nepotizmussal szembesültek, azzal, hogy az EPRDF felé meglevő politikai kapcsolatok nélkül nincs esélyük a felemelkedésre – miközben egyes tehetségtelen, de jó összeköttetésekkel bíró káderek üstökösszerű pályát futhattak be. Arról sem szabad megfeledkeznünk,

³⁸ Lásd: Africa: Ethiopia Becomes Largest Recipient of FDI in Africa, [online], 2017. 11. 23. Forrás: AllAfrica [2018. 12. 04.]; Foreign Direct Investment into Ethiopia down 10%, [online], 2018. 06. 07. Forrás: NewbusinessEthiopia.com [2018. 12. 04.]

³⁹ Az átmenetről lásd: Ethiopia After Meles, [online], 2012. 08. 22. Forrás: International Crisis Group [2018. 12. 04.]; interjúk EU-diplomatákkal, Addisz-Abeba, 2016. január, 2017. április–május.

⁴⁰ Global Trends. Forced Replacement in 2015, [online], 2016, 28. o.; 34. o. Forrás: Unhcr.org [2018. 12. 04.]

hogy az oktatás forradalma révén egyre többen szereztek közép- és felsőfokú végzettséget, miközben a gazdaság – a növekedés ellenére – nem tudott felszívni ennyi friss diplomást. Bár, ahogy egyes szakértők rámutatnak, a fiatalok képzettsége gyakran elmaradt a kívánalmaktól, és önbizalmuk jóval magasabb volt, mint valós tudásuk, mindez keveset számított a folyamatosan növekvő elégedetlenség szempontjából.⁴¹

3. *A közösségi média jelentősége:* Miközben 2008-ban még csak az ország lakosságának alig 0,4%-a rendelkezett internet-hozzáféréssel, ez az arány 2017-re 15,3%-ra nőtt. Bár ez még így is meglehetősen alacsony adat, egyrészt érdemes szem előtt tartani a fejlődés ütemét, másrészt azt, hogy ez közel 16,5 millió felhasználót jelent,⁴² vagyis a városi lakosság zöme használja a világhálót és annak szolgáltatásait. Az ebben rejlő lehetőségeket az ellenzék is felismerte, és az internet vált a külföldön élő disszidensek legfontosabb csatornájává az etióp lakosság felé. Bár az EPRDF időről időre igyekezett korlátozni az elérhető weboldalakat, sőt gyakran magát az internetszolgáltatást is felfüggesztette, ez csak lassította, de nem akadályozta meg az alternatív kommunikációs csatornák és narratívák kiépülését. Aligha csodálkozhatunk azon, hogy 2015-től kezdve már a demonstrációk zömét az interneten szervezték meg, és a kormány ez ellen csak mérsékelt sikerrel léphetett fel.⁴³
4. *Az EPRDF belső válsága:* 2015–2016-ra az EPRDF – és a TPLF – belső válságba került. Karizmatikus vezetőjét elvesztette, és a kritikus hangok elnyomásának köszönhetően úgy tűnt, nem sikerült kinevelnie egy olyan új káderréteget, amely a belső reformok élére állhatott volna. Ahogy egy etióp professzor beszámolt róla, az EPRDF elitje belefáradt a huszonöt évnyi kormányzásba: nem voltak új ötletek, új lendület, új víziók.⁴⁴ A centralizált vezetés miatt még az építő kritikának sem jutott hely, és a pártszövetségben erős kontraszelekció érvényesült. Ez különösen a 2015-ös demonstrációk kapcsán vált egyértelművé, amikor az EPRDF felismerte, hová vezetett a nepotista építkezés. Felsővezetői szinten ugyan viszonylag egyszerűen le lehetett váltani a tehetségtelen kádereket, de ez közép- és alsósínten már nem működött: egyszerűen nem volt kire. A kihívást jól mutatta, hogy a közigazgatás alsóbb szintjein a körzeteket (*voreda*) és az az alatti egységeket (*kebele*) is beleszámítva 3 millió (!) választott tisztviselő volt az országban.⁴⁵ Jelentős részük még írni-olvasni sem tudott, a központi hatalomhoz való lojalitásuk miatt mégis elnyerték a posztokat.⁴⁶ A korrupció szintje körükben hihetetlenül magas volt, és a legapróbb „szívességeknek” is megkérték az árát. Mindez azért is volt különösen pusztító az EPRDF számára, mert az átlag etióp állampolgár a kebelék tisztviselőin keresztül találkozott a pártszövetséggel, és függetlenül attól, ki mit tervezett vagy döntött Addisz-Abeában, az egyének sorsa zömében a helyi tisztviselők kezében volt. Így hiába indultak el 2016-ban

⁴¹ A demográfiai és gazdasági folyamatok összekapcsolódásának az úgynevezett arab tavasz kitörésében is meghatározó szerepe volt, lásd: N. RózsA Erzsébet: *Az arab tavasz*, Osiris-KKI, Budapest, 2015, 66–78. o.

⁴² Internet Usage and Population Statistics for Africa, [online], 2018. Forrás: Internetworldstats.com [2018. 12. 04.]

⁴³ Update on information controls in Ethiopia, [online], 2012. 11. 01. Forrás: OpenNet [2018. 12. 04.]; Ethnic Violence in Ethiopia Stoked by Social Media from U.S., [online], 2018. 02. 12. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 04.]

⁴⁴ Interjú egy etióp kutatóval, Addisz-Abeba, 2016. január.

⁴⁵ Ethiopia: Ethnic Federalism and Its Discontents, ... i. m. 12.

⁴⁶ Interjú egy EU-diplomatával, Addisz-Abeba, 2016. január; interjú egy etióp PhD-hallgatóval, Budapest, 2018. február.

reformtörekvések az EPRDF-en belül, az alsóbb hivatalnokok elszabotálták vagy egyszerűen nem értették azokat. Mindezeket figyelembe véve nem tűnik teljesen légből kapottnak az a narratíva, amely szerint a szükségállapot 2017. márciusi négyhónapos kiterjesztése nem csupán a demonstrációk ellehetetlenítését célozta, de azt a törekvést is, hogy a hadsereg ellenőrizze az aratást és a betakarítást a vidéki területeken, annak érdekében, hogy megakadályozza a korrump helyi tisztviselők túlkapásait, ezzel is csökkentve a feszültséget az országban.⁴⁷

5. *Az aszály:* Mintha mindez nem lett volna elég, a 2015/16-os El Niño súlyos aszályt hozott Kelet-Afrikában, beleértve Etiópia bizonyos területeit. 2015 végére a kezdeti 4 milliőről 8,2 millióra nőtt az élelmiszersegélyre szorulóknak száma,⁴⁸ és bár az etióp kormány felkészült a következmények kezelésére, arra nem, hogy a szárazság egyre több területet fog sújtani. Így 2016-ra már 10 millió embert kellett ellátni a központi tartalékokból és a beérkező segélyekből, amelyek a válság kiterjedése és a rossz infrastrukturális viszonyok miatt akadoztak.⁴⁹ Bár az EPRDF-nek sikerült elkerülnie a katasztrófát, és nem került sor az éhínség bejelentésére, a nélkülözés tovább növelte a kormánnyal szembeni elégedetlenséget – még akkor is, ha az EPRDF határozott és sikeres fellépése százazrek életét mentette meg.
6. *Az etnikai ellentétek erősödése:* Bár erről a későbbiekben részletesebben fogunk szólni, már itt érdemes megjegyezni, hogy a 2000-es évek során láthatóan felerősödtek a különböző etnikai alapú identitásépítési kísérletek az országban. Ezek sosem voltak idegenek Etiópiától, de az, hogy ezeket egyre kirekesztőbb – és olykor erőszakos – narratívával itatták át, nagyban hozzájárult a belső állapotok romlásához. Mindez odáig jutott, hogy a 2015-ös őszi demonstrációk során már kéz a kézben jelent meg a demokratizálódás és a nagyobb etnikai autonómia igénye (oromó csoportok). Ezzel egy olyan veszélyes szelencét sikerült kinyitni az etióp belpolitikában, amely a teljes reformfolyamat sikerét – és végső soron az ország stabilitását – is alááshatja.⁵⁰

A demonstrációk kirobbanásának konkrét oka az volt, hogy az etióp kormány ki szeretne terjeszteni Addisz-Abeba közigazgatási határát az azt körülvevő Orómia régió kárára, hogy az így szerzett területeken ipari parkot hozzon létre. Ennek során elsősorban korábbi mezőgazdasági területeket vettek volna el a szövetségi tagállamtól. Kisebb, halálos áldozatokkal is járó összecsapásokra már 2014 májusában, a terv bejelentésekor is sor került az oromó tüntetők és a biztonsági erők között, de ekkor még sikerült leverni a demonstrációkat.⁵¹ 2015 novemberétől azonban újult erővel és sokkal nagyobb támogatással indultak újra a tüntetések. Az első demonstrációkra Addisz-Abebatól 80 kilométerre délnyugatra, Gincsi településénél került sor, amikor az etióp hatóságok fejlesztési célokra el akartak foglalni egy erdős területet. A tüntetések futótűzként terjedtek Orómiában, és bár a biztonsági erők esetenként éles lőszert is bevetettek a demonstrálók ellen, nem sikerült meg-

⁴⁷ Interjú egy EU-diplomatával, Addisz-Abeba, 2017. május.

⁴⁸ Ethiopia Appeals for Food Aid Following Poor Crop Yields, [online], 2015. 10. 15. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 04.]

⁴⁹ Ethiopia's drought. On the edge of disaster, [online], 2016. 02. 26. Forrás: Economist [2018. 12. 04.]

⁵⁰ Interjú egy etióp PhD-hallgatóval, Budapest, 2018. február.

⁵¹ Violent clashes in Ethiopia over 'master plan' to expand Addis, [online], 2015. 12. 11. Forrás: The Guardian [2018. 12. 05.]

fékezni az elégedetlenség terjedését. Hasonlóan hatástalannak bizonyult a vezető – és még szabadon levő – ellenzéki vagy kritikus véleményeket megfogalmazó oromó politikusok letartóztatása.⁵² A tüntetők egyszerre követeltek demokratizálódást, az életkörülmények javítását és az etióp belpolitikai élet reformját. Ugyanakkor a megmozdulások nagyon erős etnikai háttérrel is rendelkeztek: a demonstrálók rendszeresen mutatták keresztbe tett karjukat a biztonsági erők felé, amely Orómia és az oromók szimbóluma, ezzel hangsúlyozva, hogy nagyobb autonómiát szeretnének ügyeik intézésében. A tiltakozók és az ellenzék megszólalásaiban kulcsszerepet játszott az a narratíva, hogy az oromók – bár az ország legnagyobb etnikai csoportját adják – marginalizált helyzetben vannak a történelmi habasa népekkel, a tigrinyákkal és az amharákkal szemben, és alig bírnak beleszólással sorsuk alakulásába. Emiatt nem csupán saját államukban, de az etióp államszövetség szintjén is nagyobb befolyást követeltek maguknak.⁵³ 2016 januárjára az EPRDF visszakozni látszott, és leállította az addisz-abebai fejlesztési terv végrehajtását,⁵⁴ de ez már nem volt képes elvenni a tüntetések élet, amelyek továbbra is gyökeres reformokat sürgettek.

A több száz halálos áldozattal járó tüntetéssorozat akkor kapott új lendületet, amikor a demonstrációk Amhara régióra is átterjedtek.⁵⁵ A habasákhoz tartozó, uralkodónak tartott népcsoport csatlakozása a tüntetésekhez minden kétséget kizáróan rávilágított arra, hogy az etióp belpolitika nem csupán etnikai problémákkal küzd, hanem az EPRDF által működtetett teljes rendszer vált elfogadhatatlanná a lakosság többsége számára. A következő meghatározó incidensre 2016 októberében az oromók kulturális ünnepén, az Irrecsán került sor. A több százazres – más adatok szerint milliós – tömeg azért gyűlt össze az Addisz-Abebatól 40 kilométerre levő oromó kulturális fővárosban, Bisoftuban,⁵⁶ hogy megünnepelje az esős évszak elvonulását és az aratási időszak beköszöntét. A biztonsági erők túlzott jelenléte, az EPRDF arra vonatkozó próbálkozásai, hogy saját embereit küldje a színpadra, illetve az ellenzék és a közösségi média által is táplált rémhírek miatt azonban pánik tört ki a jelenlevők között. Az egyre erőszakosabbá váló tömeget a biztonsági erők könnygázzal és figyelmeztető lövésekkel igyekeztek feloszlatni, mire az emberek menekülni kezdtek, és százak zuhantak bele egy el nem kerített, de a sűrű növényzet miatt nem látható árokba, ahol sokakat halálra tapostak. A hivatalos adatok szerint 50, az oromók szerint 678 ember vesztette éltét az incidensben.⁵⁷ Egy nappal a bisoftui katasztrófa után a kormány szükségállapotot vezetett be, betiltva ezzel minden demonstrációt és rendszeresen blokkolva az országban az internetelérhetőséget. A rendkívüli állapot bevezetése ugyan alkalmas volt arra, hogy megakadályozza az események eskalációját, de nem tudta érdemben csökkenteni a belső feszültséget, amely sok esetben etnikai jellegű összecsapásokban tört utat magának. A felszín alatt izzó elégedetlenséget az EPRDF különböző ad hoc intézkedésekkel igyekezett mérsékelni: 2017 januárjában például 740 korábban letartóztatott ellenzéki aktivistát

⁵² Ethiopian Protests, [online], 2018. Forrás: Human Rights Watch [2018. 12. 05.]

⁵³ Lásd például Oromo and Other Minorities Further Marginalized by Ethiopian Government's Economic Development Strategy, [online], 2017. 03. 14. Forrás: Unpo.org [2018. 12. 05.]

⁵⁴ Dispatches: Government Backs Down, But Will Protests End in Ethiopia?, [online], 2016. 01. 15. Forrás: Human Rights Watch [2018. 12. 05.]

⁵⁵ Ethiopia protests: 'Nearly 100 killed' in Oromia and Amhara, [online], 2016. 08. 08. Forrás: BBC [2018. 12. 05.]

⁵⁶ Orómia Állam fővárosa paradox módon Addisz-Abeba.

⁵⁷ Q&A: Recent Events and Deaths at the Irreecha Festival in Ethiopia, [online], 2016. 10. 08. Forrás: Human Rights Watch [2018. 12. 10.]

engedtek szabadon.⁵⁸ A pártszövetséggel szemben egyre több kritika fogalmazódott meg a külső donorok részéről is.⁵⁹

Bár 2017 elejétől egyre több szó esett arról, hogy Hailémariám Deszaleny miniszterelnök hamarosan lemond, úgy tűnt, a kormányfő stabilan tartja pozícióját. Utólag visszatekintve erre az időszakra, valószínűleg a lehetséges utódokról való egyeztetés zajlott az EPRDF négy nagy pártja között. Ennek azonban csak 2018 elejére lett látható eredménye, amikor Hailémariám nyilvános televízióműsorban mondott le miniszterelnöki pozíciójáról, illetve az EPRDF elnöki posztjáról. Ahogy a kormányfő fogalmazott: „A zavargások és a politikai válság számos halálesethez és menekültek tömegeihez vezetett. Úgy látom, lemondásom elengedhetetlen egy olyan reformfolyamat beindításához, amely tartós békéhez és demokratizálódáshoz vezethet.”⁶⁰ Ezzel párhuzamosan folytatódott a korábban letartóztatott ellenzéki politikusok, aktivisták és újságírók egy részének szabadon bocsátása.⁶¹

Hailémariám lemondása után azonnal megindultak a spekulációk és a helyezkedések az EPRDF négy pártja között. Óriási várakozás kísérte a nagy esélyesnek tartott oromó párt, az Oromó Nép Demokratikus Szervezetének (OPDO) lépéseit. A párt vezetője, a demonstrációkat az EPRDF-en belülről támogató, nagy esélyesnek tartott Lemma Megerssa ugyanis nem volt tagja a parlamentnek, így az alkotmány értelmében nem volt választható. Február végén ezért az OPDO vezetőváltást hajtott végre, és a párt élére a korábbi katonai és titkosszolga, tudományos fokozattal is rendelkező Abij Ahmed került. Abij muszlim oromó apa és ortodox amhara anya gyermekeként látta meg a napvilágot 1976-ban, gyerekkorában pedig más családtagjai révén protestáns neveltetésben részesült. Ráadásul folyékonyan beszélt tigrinyául is. Így – miközben oromó háttere megkérdőjelezhetetlen volt – ideális személynek tűnt a sok különböző identitással átítatott, de egységes etióp nemzetudat képviselőjére.

Ugyanakkor az OPDO, bár a legnagyobb párt volt az EPRDF-en belül, csak 178 képviselővel rendelkezett az 547-ből, így elengedhetetlen volt, hogy támogatókat szerezzen a másik három pártból. Bár a tigrinya TPLF – érzékelve az elégedetlenséget – nem szándékozott saját jelöltet indítani, az biztos volt, hogy a „régis gárda” tagjai sosem szavaznának egy oromóra. Legalább ennyire bizonytalan volt a helyzet a Dél-etiópiai Népek Demokratikus Frontjának (SEPDF) esetében, hiszen ők épp akkor veszítették el a soraikból jött miniszterelnököt az oromó tiltakozások miatt. Úgy tűnt, a döntő erő az Amhara Nemzeti Demokratikus Mozgalom (ANDM) lesz: a kérdés csak az volt, hogy vajon az ANDM képviselői – követve a 2016 nyári eseményeket – az oromók mellé állnak, vagy a tigrinyák és a déli népek inkább beleegyeznek abba, hogy az amharák adják a következő miniszterelnököt annak érdekében, hogy meggátolják az oromó jelölt győzelmét.⁶² Ugyanakkor az is kérdéses volt, hogy vajon marad-e a korábbi, az alkotmányban nem rögzített gyakorlat, miszerint ugyanaz a személy tölti be a miniszterelnök és az EPRDF elnökségi posztját.⁶³ Ez azért is bírt nagy jelentőséggel, mert az EPRDF kongresszusa jóval korábbra – március elejére – volt

⁵⁸ Top Ethiopian journalist among latest batch of pardoned prisoners, [online], 2018. 02. 09. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 10.]

⁵⁹ UK „disappointed” with Ethiopia’s martial law decision, [online], 2018. 02. 21. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 10.]

⁶⁰ Ethiopia prime minister Hailemariam Desalegn resigns, [online], 2018. 02. 15. Forrás: Al-Jazeera [2018. 12. 10.]

⁶¹ Top Ethiopian journalist among latest batch of pardoned prisoners, [online], 2018. 02. 09. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 10.]

⁶² All eyes on Ethiopia PM post as Oromo party picks new leader, [online], 2018. 02. 25. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 10.]

⁶³ Who will be Ethiopia’s next prime minister?, [online], 2018. 02. 23. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 10.]

meghirdetve, mint a parlamenti szavazás a miniszterelnök személyéről. A pártszövetségi szavazás azért is bírt jelentőséggel, mert itt mind a négy párt 45-45 képviselőt delegálhatott, vagyis nem érvényesült az oromóknak a törvényhozásban élvezett számbeli fölénye. Így a „régí gárda” képviselője nagyobb eséllyel arathatott győzelmet, még akkor is, ha a parlament a miniszterelnöki székbe más választott volna meg. A 2018. március 27-én megtartott szavazás azonban egyértelmű sikert hozott Abijnak: az OPDO jelöltje megszerezte pártja és az ANDM összes szavazatát, és a két másik pártból is kapott 18 voksot.⁶⁴ Öt nappal később Abij a parlament is megerősítette miniszterelnöki pozíciójában.⁶⁵

Abij Ahmed kormányzásának első kilenc hónapja

Belpolitika

Abij korántsem kedvező légkörben vette át az ország irányítását. Az EPRDF 2018 februárjában ismét szükségállapotot vezetett be, és miközben folyamatban volt a korábban le tartóztatott tüntetők elengedése, a helyükre gyakran újabbak kerültek. A lakosság elvárásai óriásiak voltak, miközben senki sem tudta, hogy valójában mekkora is Abij mozgástere: sokan attól tartottak, hogy az oromó politikus megválasztása csak pillanatnyi taktikai meghátrálást jelent a TPLF részéről, hogy némiképp csökkentse a feszültséget, majd miután megkezdődik Abij személyes karizmájának gyengülése, a tigrinya elit ismét a kezébe ragadhatja a kezdeményezést.⁶⁶ Ugyanakkor az sem volt világos, hogy az új miniszterelnök személye mennyiben jelent valódi változást: ne feledjük, Abij 1991 óta a kormányzó elit része volt. Ráadásul az új miniszterelnöknek szembe kellett néznie az egyre erősödő etnikai ellentétekkel: az ország 80 etnikai csoportjából sokan gondolták úgy, hogy csupán annyi történt, hogy a tigrinyák után most eljött az oromók ideje, hogy korlátlanul hozzáférjenek az ország gazdag erőforrásaihoz és azokat saját híveiknek juttassák. Különösen riasztó volt, hogy nagyon sok oromó is így vélekedett.⁶⁷

Mindezek tükrében nem csoda, hogy Abij első lépései az ország egységének megerősítését célozták. Megválasztása után alig pár nappal a miniszterelnök már megkezdte körútját Etiópiában, hogy hitet tegyen az egység és a reformok mellett. Első útja alig öt nappal beiktatása után Szomália Régióba vezetett, ahol az oromókkal vívott, 2017 ősze óta tartó szórványos összecsapások miatt több százezer embernek kellett elmenekülnie otthonából. A konfliktus fő oka az volt, hogy bár 2004-ben a két szövetségi állam döntött a vitatott határszakaszok kijelöléséről, arra mind a mai napig nem került sor.⁶⁸ Abij már ekkor is igyekezett új hangot megütni a lakossággal, és bocsánatot kért a biztonsági erők túlkapásaiért, vizsgálatot ígérve a jogsértések elkövetőivel szemben.⁶⁹ Mindez gyökeres fordulatot ígért egy olyan országban, ahol korábban semmiféle kritikát sem lehetett megfogalmazni a tigrinyák ellenőrzése alatt álló biztonsági apparátussal szemben. Egy héttel később Abij már

⁶⁴ EPRDF elects Abiy Ahmed chair, [online], 2018. 03. 27. Forrás: TheReporterEthiopia [2018. 12. 10.]

⁶⁵ Abiy Ahmed sworn in as Ethiopia's prime minister, [online], 2018. 04. 02. Forrás: Al-Jazeera [2018. 12. 10.]

⁶⁶ Interjú egy EU diplomatával, Addisz-Abeba, 2018. április.

⁶⁷ Interjú egy etióp PhD-hallgatóval, Budapest, 2018. május.

⁶⁸ Ethiopian PM visits conflict-hit Somali regional state, [online], 2018. 04. 07. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 10.]

⁶⁹ Ethiopia installs new PM amid hopes he can stop protests, [online], 2018. 04. 02. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 10.]

az orómiai Ambó egyetemi városában szónokolt, amely a tüntetések egyik központja volt, türelmet és testvéri összetartozást kérve a lakosoktól. Ahogy fogalmazott: „[V]égre a szeretet és a változás útjára léptünk, [...] arra kérlek ezért benneteket, hogy adjatok nekünk időt arra, hogy ezt a szervezeti változásokon keresztül is bizonyíthassuk. [...] Kéz a kézben szeretnénk munkálkodni veletek. Annak, amit mondunk, és amit teszünk, egységben kell lennie.”⁷⁰ Abij Ambóban és más helyeken elmondott hasonló beszédjei, közvetlen stílusa, jó szónoki képessége – és nem utolsósorban megnyerő külleme – mind fontos elemek voltak abban, hogy könnyen megnyerte hallgatóságát. A neoprotestáns tanításokból vett vallási képek, a szeretet és az összetartás hangsúlyozása, a közvetlen stílus és olykor meglehetősen lezser öltözködés óriási népszerűséget kölcsönzött az elnöknek a vallásos etióp társadalomban. Abij sikeresen hitette el hallgatóságával, hogy a nép gyermeke, és az előző vezetőkkel ellentétben közel is engedte magához a tömegeket. Az EPRDF korábbi vezetőihez képest ez óriási változás volt – ne feledjük, az alig hat éve elhalálozott Melesz esetében az emberek még azt sem tudták, hogy a kormányfő beteg. Abij ráadásul számos olyan témát tűzött napirendre beszédjeiben az eritreai háborútól kezdve a korrupción át a Nagy Etióp Újjászületés Gátig, amelyekkel szemben a kritika korábban kimondhatatlan volt, miközben mindenki tudott a hibákról és kihívásokról.⁷¹ Az Ambó utáni következő napon, április 13-án Abij már Makaléban, Tigráj állam fővárosában volt. Ez ismét csak az új miniszterelnök proaktivitását bizonyította: az „oromó” elnök elutazott az oroszán barlangjába, és a TPLF szimbolikus központjában, a Mengisztu elleni harcban elesett mártírok emlékhelyén beszélt – tigrinyául – az ország egységéről.⁷² Abij itt kezdett el először beszélni az Eritreával fennálló helyzet rendezésének fontosságáról, hangsúlyozva, hogy bár maga is részt vett a háborúban, és számos jó barátját veszítette el ott, változásokra van szükség a két ország kapcsolatában.⁷³ Bár a rendkívüli állapot érvényben maradt, Abij folytatta a letartóztatottak szabadon engedését, illetve megszüntette az internet korlátozását.⁷⁴

Elkezdődött a párbeszéd az ellenzéki politikai erők képviselőivel is: április 12-én első lépésként a kormányfő személyesen látta vendégül őket egy vacsorán, hogy kifejezze a politikai nyitás és a párbeszéd szükségességét.⁷⁵ Ennek további eleme volt az Addisz-Abeában szervezett nagygyűlés, amelyen a diplomáciai testületek mellett az etióp nép 25 ezer képviselője – politikusok, üzletemberek, prominens személyiségek – vettek részt.⁷⁶ Április végére felállt az új kabinet is, Abij pedig arról beszélt, hogy szükségesnek látja a miniszterelnöki ciklusok számának korlátozását.⁷⁷

⁷⁰ Ethiopia PM asks protesters for patience as he seeks change, [online], 2018. 04. 13. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 10.]

⁷¹ Interjú egy etióp PhD-hallgatóval, Budapest, 2018. május.

⁷² Ethiopia PM visits Tigray region, asked to address conflict with Eritrea, [online], 2018. 04. 13. Forrás: Africanews [2018. 12. 10.]

⁷³ Interjú egy etióp PhD-hallgatóval, Budapest, 2018. május. Abij egy későbbi beszédében arra is rámutatott, hogy az EPRDF az etióp győzelem ellenére hagyta veszni az eritreai területeket.

⁷⁴ Ethiopia PM visits Tigray region, asked to address conflict with Eritrea... *i. m.*

⁷⁵ Ethiopia's new PM to address Ethiopians, diplomatic community Sunday, [online], 2018. 04. 14. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 10.]

⁷⁶ Ethiopian PM's rounds of talks with citizens assure unity, peace: minister, [online], 2018. 05. 05. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 10.]

⁷⁷ PM ABIY: Ethiopia considering term limits for Prime Ministers, [online], 2018. 04. 30. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 10.]

Május végén Abij újabb minőségi változásra szánta el magát: kegyelemben részesítette az addig terrorista szervezetnek bélyegzett Ginbot 7 csoport vezetőjét és tagjait. Ez azért is bírt nagy jelentőséggel, mert az ellenzéki csoport olyan szervezetekkel szerepelt egy listán, mint az Oromó Felszabadítási Front (OLF), az Ogadeni Nemzeti Felszabadítási Front (ONLF), illetve az al-Káida és az as-Sabáb.⁷⁸ Az etióp vezetés lépése azt demonstrálta, hogy szakítani igyekeznek azzal a gyakorlattal, hogy a kritikus csoportokat összemosás a terrorizmussal, ami egyben a párbeszédet is ellehetetlenítette az EPRDF-fel szemben álló – olykor valóban fegyveres ellenállást is folytató – szervezetekkel. A dialógust támogatandó június 3-án feloldották a sokat kritizált szükségállapotot.⁷⁹

Abij hamarosan a másik két etnikai alapon szerveződő fegyveres szervezet felé is gesztusokat tett: június végén szabadon engedte az ONLF bebörtönzött vezetőjét, Kalib Dagát, és megkezdődtek a tárgyalások az erőszak beszüntetéséről, illetve a békés egyeztetésekről.⁸⁰ Július 5-én az etióp parlament hivatalosan is törölte a Ginbot 7-et, az OLF-et és az ONLF-et a terrorista szervezetek listájától. Ez azért is bírt nagy jelentőséggel, mert a lépésre proaktív jelleggel került sor, anélkül hogy előtte bármiféle megállapodás született volna a szervezetekkel, és csupán a Ginbot 7 jelentette be korábban, hogy a reformok miatt beszünteti a fegyveres küzdelmet.⁸¹ A konszolidációs folyamat azonban rendkívül gyorsan folyt, az Oromó Felszabadítási Front például július közepén szintén tűzszünetet hirdetett,⁸² és külföldi száműzetésben élő harcosai már 2018 szeptemberében hazatérhettek az országba.⁸³ Kalib Daga szabadon engedése után az ONLF-fel is hasonló tárgyalások folytak. Az egyeztetések nem mentek zökkenőmentesen: szeptember közepén például a front külügyminisztere bejelentette, hogy népszavazást szeretnének kiírni Ogaden függetlenségéről, amit az alkotmány elméletileg lehetővé is tesz.⁸⁴ De ez inkább volt kivétel, mint általánosság: összességében az Eritreában zajló egyeztetések jól haladtak, és október 22-én aláírták a békemegállapodást az ONLF és az EPRDF között.⁸⁵ Ezzel a fegyveres ellenállás hivatalosan is véget ért, és az ONLF száműzetésben levő tagjai sorban hazatértek Etiópiába. Az egykori gerillák belefáradtak az évtizedes céltalan küzdelembe, a külföldi kormányok által biztosított kegyelemkenyérbe: Abij lépései meggyőzték őket arról, hogy olyan kerekterek vannak kialakulóban, amelyek között van lehetőség a békés politikai küzdelemre, és ez a többség számára elegendőnek bizonyult.⁸⁶ Mindezzel párhuzamosan további több száz, a fent említett szervezetekhez nem kötődő ellenzéki politikus, újságíró, emberjogi aktivista tért haza a diaszpórából, miután Abij általános politikai amnesztiát hirdetett, és valódi többpárti demokrácia kiépítését ígérte.⁸⁷

⁷⁸ Ethiopia pardons opposition leader, 576 inmates, [online], 2018. 05. 27. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 10.]

⁷⁹ Ethiopia to lift emergency rule amid improved political, security situations, [online], 2018. 06. 03. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 12.]

⁸⁰ Ethiopia releases ONLF commander Abdikarim Muse Qalbi Dhagah, [online], 2018. 06. 29. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 12.]

⁸¹ Ethiopia removes OLF, ONLF and Ginbot 7 from terror list, [online], 2018. 07. 05. Forrás: Al-Jazeera [2018. 12. 12.]

⁸² Ethiopian rebel group declares ceasefire in wake of reform, [online], 2018. 07. 13. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 12.]

⁸³ Thousands of Ethiopians hail return of once-banned Oromo group, [online], 2018. 09. 15. Forrás: Al-Jazeera [2018. 12. 12.]

⁸⁴ ONLF to Seek Self-Determination Vote, [online], 2018. 09. 17. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 12.]

⁸⁵ Ethiopia signs peace deal with rebels from gas-rich region, [online], 2018. 10. 22. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 12.]

⁸⁶ Interjú egy etióp PhD-hallgatóval, Varsó, 2018. december.

⁸⁷ Former Ethiopian senior official returns home following amnesty call, [online], 2018. 07. 01. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 12.]

Azzal a céllal, hogy népszerűsítse nézeteit a diaszpórában és bizonyítsa a párbeszéd iránti elkötelezettségét, 2018 nyarán Abij egy hosszabb nemzetközi utazásra indult az Egyesült Államokba, ahol óriási tömegek előtt beszélt az etióp reformokról. Abij politikai zsenialitása itt is megmutatkozott: a hallgatóság teljesen a bűvkörébe került, ami tovább erősítette a belpolitikai átalakulás pozitív megítélését és a belé vetett bizalmat. A miniszterelnök zseniálisan rögtönzött, és pontosan érzekelte, mire van szüksége az etiópoknak: Washingtonban például a nagykövetségi fogadásra igyekezve a kocsjából kiszállva Abij észrevett egy magányos tüntetőt. Máig nem teljesen tisztázott, a férfi mi ellen próbált demonstrálni (egyések szerint azért, mert nem hívták meg az ünnepségre). Az etióp kormányfő mindenesetre addig nem volt hajlandó bemenni az épületbe, amíg oda nem ment a férfinhoz, és ki nem engedte, majd együtt sétáltak be a fogadásra.⁸⁸

Abij komoly lépéseket tett a női politikusok szerepének erősítésére. 2018 őszén három vezető posztra – a jórészt ceremoniális feladatokkal bíró elnöki székbe, a Legfelsőbb Bíróság élére, illetve a Nemzeti Választási Tanács elnöki tisztébe – neveztek ki női – és utóbbi esetben ellenzéki⁸⁹ – politikust. A veterán diplomata, Szahle-Vork Zevde ezzel az egész afrikai kontinens első női államfője lett.⁹⁰ Azt, hogy a genderkérdés központi jelentőségű Abij számára, az jelezte, hogy az októberben felálló új kabinet felénél női politikusok kerültek a tárcák élére, beleértve olyan stratégiai jelentőségű területeket is, mint a Védelmi Minisztérium vagy az újonnan létrehozott Béke Minisztérium.⁹¹

Abij számára a következő erőpróbát az EPRDF októberi kongresszusa jelentette, ahol a pártszövetség központi, illetve végrehajtó bizottsága mellett a küldöttek ismét szavaztak az EPRDF elnöki posztjáról. 2018 áprilisában még sokan azt gondolták, ez lehet az az esemény, ahol a TPLF kísérletet tesz a hatalom visszaszerzésére. Nem így történt: Abij az etnikai zavargások ellenére fél évnnyi kormányzás után is töretlen népszerűségnek örvendett, és a régi gárda nem mert fellépni ellene, így nagy többséggel erősítették meg pozíciójában.⁹²

Október 20-án a Menelik Palotában ismét nagy beszédet tartott, amelyben olyan korábbi tabutémákról is beszélt, mint a demokratizálódás vagy a korrupció: „Heti hét napot dolgozok, és egy hónap alatt 300 dollárt keresek. Nem leszek gazdag, de legalább nem vagyok korrump. Én egy egyszerű hivatalnok vagyok, és az a célom, hogy változást érjek el. [...] A legtöbb politikus pontosan tudja, hogyan írja le a demokráciát, de nem tudja, hogyan valósítsa meg. Ez azért van, mert ez egy kívülről kölcsönzött koncepció, és nem tudják alkalmazni. Ugyanez volt a probléma azzal, amikor a TPLF a foglalkoztatási politikáról vagy a kommunizmusról beszélt. Ezek importált ideológiák. Most már 20 éve beszélünk demokráciáról, és mégis emberi jogi sérelmek történnek. A pártszövetség a parlamenti helyek 100%-át ellenőrzi, mégis demokráciáról beszél.”⁹³ Abij kiemelte, hogy miközben az EPRDF következetesen mezőgazdasági országról szónokolt, valójában talán kevesebb

⁸⁸ PM Abiy Ahmed made peace with a lone protester in Washington DC, [online], 2018. 07. 27. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 12.]

⁸⁹ A former opposition leader to oversee elections, [online], 2018. 10. 22. Forrás: Ethiopiaobserver [2018. 12. 12.]

⁹⁰ Ethiopian MPs Elect First Female President, [online], 2018. 10. 25. Forrás: VOA [2018. 12. 12.]

⁹¹ Ethiopia Names 50% Female Cabinet in Government Overhaul, [online], 2018. 10. 16. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 12.]

⁹² EPRDF Begins Decisive Congress in which Re-electing PM Abiy is the least of its Worries, [online], 2018. 10. 04. Forrás: Hiiraan [2018.12.18.]; Ethiopia's ruling coalition elects prime minister as chair, [online], 2018. 10. 05. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 18.]

⁹³ Ethiopia's New Prime Minister, Abiy Ahmed, Earns \$300 Monthly, [online], 2018. 10. 20. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 18.]

mint 12 millió ember dolgozik az agráriumban. A miniszterelnök arról is beszélt, hogy az EPRDF központi bizottságában száz ember választotta meg őt kormányfőnek, miközben 100 millió ember él az országban. Abij ezért 2020-ra szabad választásokat ígért, illetve azt, hogy legfeljebb két ciklusra vállalja a miniszterelnökséget.⁹⁴ Mindez mutatta, hogy Abij hivatalos narratívája féléves kormányzás után is a régi maradt – számos, azt igazoló intézkedéssel megtámogatva.

Külpolitikai átalakulás Afrika szarván

Bár az elemzés elsősorban Etiópia belső folyamatait tárgyalja, mivel az ország hegemon szerepet játszik a tág értelemben vett Afrika szarva térségében, így nem tekinthetünk el attól, hogy röviden megvizsgáljuk, Abij megválasztása milyen alapvető változásokat hozott a régió életében. A 42 éves miniszterelnök ugyanazzal a lendülettel vágott bele az etióp külpolitika átalakításába, ahogyan azt a belpolitikában tette. Mindennek sarokköve az etióp–eritreai békemegállapodás volt, amely a teljes térség politikai dinamikáját megváltoztatta.

A két ország között az 1998–2000-es, 70 ezer halálos áldozatot követelő határháború óta – amelyben Abij felderítőtiszként vett részt – ellenséges volt a viszony. Addisz-Abeba nem fogadta el az algíri tűzszüneti megállapodásban kijelölt határbizottság döntését a vitatott Badme városának Eritréához való tartozásáról, így a konfliktus befagyott. A határokat évtizedekre lezárták, a diplomáciai képviselők zárva maradtak, és a két ország kölcsönösen elzárta egymás elől a légterét. Esetenként kisebb összecsapásokra is sor került, mint 2010-ben és 2016-ban, amelyekben összességében tucatnyi ember vesztette életét.⁹⁵

Abij nagyon hamar megkezdte a közeledést Aszmarához. Már a megválasztása utáni hónapokban rendszeresen beszélt arról, hogy a két testvérnép közti megbékélés elkerülhetetlen, és hogy tovább kell lépni a múlton. Június 5-én Abij az Etióp Népi Forradalmi Demokratikus Front (EPRDF) Központi Bizottságának támogatásával – konkrétumok nélkül – bejelentette, hogy tiszteletben fogja tartani az algíri megállapodást. Minden szem Eritréra szegeződött, hiszen alapvető kérdés volt, hogy vajon a másik fél is kész-e a békés együttműködésre. Június végén Aszmara óvatos nyilatkozatban méltatta Abijt, és az ország elnöke – diktátora –, Iszajász Afeverki azt ígérte, hamarosan eritreai delegáció utazik Addisz-Abebába a részletek ügyében.⁹⁶ Innentől kezdve az események nem várt mértékben gyorsultak fel: alig egy héttel később az eritreai külügyminiszter, Oszman Szaleh látogatott egy küldöttség élén Addisz-Abebába, hogy – zárt ajtók mögött – egyeztessenek az új etióp kormányzattal.⁹⁷ Ez még akár pár héttel korábban is elképzelhetetlennek tűnt a két ellenséges ország részéről. Július elején a felek bejelentették, hogy hamarosan a legmagasabb szinten kerül majd sor találkozóra, és hogy helyreállítják a kölcsönös légiforgalmat.

Abij július 8-án hatalmas ünneplések közepette érkezett meg Aszmarába, ahol tömegek fogadták. Az utak mentén eritreai és etióp zászlók lobogtak, a közösségi média pedig tele

⁹⁴ Uo.

⁹⁵ Eritrea Says It Killed 200 Ethiopian Troops in Border Clash, [online], 2016. 06. 16. Forrás: Bloomberg [2018. 12. 18.]

⁹⁶ Eritrea welcomes Ethiopia PM's olive branch, raising hopes of breakthrough, [online], 2018. 10. 20. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 18.]

⁹⁷ Ethiopia greets Eritreans with flowers for first talks since war, [online], 2018. 06. 26. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 18.]

volt bizakodó hangokkal a közlegő békét illetően.⁹⁸ A találkozó fontos gyakorlati hozadéka volt, hogy a felek bejelentették, beszüntetik az ellenségeskedést és megkezdik a békemegállapodás előkészítését. Ezzel párhuzamosan nemzeti bizottságokat állítottak fel a gazdasági, a politikai, a biztonsági és a katonai szektorokban a vitás kérdések tisztázására, illetve az együttműködési lehetőségek feltérképezésére.⁹⁹ Egy héttel később Iszajász viszonzta Abij látogatását. A találkozó után a felek kölcsönösen megnyitották diplomáciai képviselőiket egymás fővárosában, és az Ethiopian Airlines is elindította rendszeres járatait a két ország között.¹⁰⁰ Szeptember 11-én a szárazföldi határokat is megnyitották, szeptember 16-án pedig a felek szaúdi közvetítéssel aláírták a dzsiddai megállapodást, amelyre mint a két ország közötti békemegállapodásra hivatkoztak.¹⁰¹ A szöveg az általánosságokon túl valójában kevés konkrétumot tartalmazott: bár deklarálta, hogy elismeri az Eritreai–etióp Határbizottság döntését, azonban a legfontosabb kérdéstről – nevezetesen, hogy miként is fog kinézni annak végrehajtása (például Badme etióp kiürítése) és a határ pontos demarkációja – nem nyilatkozott.¹⁰² Az sem volt teljesen világos, miért is van szükség egy újabb békemegállapodásra, ha a felek elismerik az algíri megállapodás érvényességét. Összességében azonban nehezen lehetne vitatni a folyamat pozitív – és történelmi – voltát.

Az etióp–eritreai megbékélés a teljes regionális stabilitásra pozitívan hatott. Egyrészt hozzájárult a külföldön – nagyrészt Eritreában székelő – etióp gerillacsoportok, illetve tagok hazatéréséhez. Ahogy az elemzés első részében láttuk, az ONLF (Ogadeni Nemzeti Felszabadítási Front) és az OLF (Oromó Felszabadítási Front) is hajlott a békére, ugyanakkor lehetőségeik a javuló kelet-afrikai kapcsolatrendszerben rohamosan szűkültek, hiszen nehezen volt elképzelhető, hogy Aszmara továbbra is megtűri őket területén. Másrészt a dzsiddai megállapodás mérsékelte az eritreai–dzsibuti határkonfliktust is: a felek – látva az általános enyhülési folyamatot – szintén szaúd-arábiai közvetítéssel kezdtek párbeszédbe.¹⁰³

Abij tevékenysége, illetve az etióp–eritreai közeledés Szomália külpolitikai konszolidációjára is pozitív hatást gyakorolt. A szomáli–etióp kapcsolatokat leginkább egy mediterrán házassággént lehetett leírni: miközben a Mogadishuban székelő kormányok és elnökök tisztában voltak azzal, hogy Addisz-Abeba támogatása nélkül nem lennének képesek meggátolni a szomáli dzsihadista szervezet, az as-Sabáb térnyerését, rendszeresen – és nem minden alap nélkül¹⁰⁴ – vádolták meg Etiópiát a szomáli belügyekbe való túlzott beavatkozással, legyen szó akár katonai fellépésről vagy az elnökválasztás folyamatáról. A 2017-ben megválasztott szomáli elnök, Mohamed Abdullahi Mohamed „Farmadszó” többek között erős nacionalista retorikája miatt is nyerte el az államfői pozíciót, és korántsem ápolta kiengesztelt viszonyt Abij elődjével, Hailémariámmal. 2018. június 16-i mogadishui látogatásán azonban Abij teljesen más hangnemet ütött meg, mint elődjei: a két ország és nép

⁹⁸ Ethiopia's leader arrives in Eritrea for unprecedented summit between former enemies, [online], 2018. 07. 08. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 18.]

⁹⁹ Ethiopia, Eritrea to establish national committees on restoring ties, [online], 2018. 07. 09. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 18.]

¹⁰⁰ First direct Ethiopia-Eritrea flight in 20 years takes off, [online], 2018. 07. 18. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 18.]

¹⁰¹ Leaders of Ethiopia, Eritrea sign accord in Saudi Arabia, [online], 2018. 09. 16. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 18.]

¹⁰² Full text of the Ethio-Eritrea agreement signed in Jeddah, [online], 2018. 09. 18. Forrás: Addis Standard [2018. 12. 18.]

¹⁰³ Eritrea, Djibouti leaders hold historic meeting in Saudi Arabia, [online], 2018. 09. 18. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 18.]

¹⁰⁴ Interjú EU-diplomatákkal Nairobiban, 2017. február.

közi testvériségről, az együttműködés fontosságáról és a közös építkezésről beszélt.¹⁰⁵ Az is fontos szimbolikus gesztusnak számított, hogy nem Farmadzsónak kellett Addisz-Abeába látogatnia, mint egy vazallusnak, hanem Abij maga kelt útra szomszédjához.

Még talán ennél is fontos gesztusnak számított a szomálik felé, hogy 2018 novemberében letartóztatták Gebregziabher Alemszeged ezredest. „Gebre” a Szomáliába 2006-ban bevonuló etióp erők parancsnoka volt, és a neve számos szomáli szemében összeforrott az etióp erők által elkövetett atrocitásokkal (lakónegyedek bombázása, kivégzések stb.). Az ezredes ráadásul a katonai karrier után a regionális nemzetközi szervezet, a Kormányközi Fejlesztési Hatóság (IGAD) tanácsadójaként működött szomáli témában, ami ellen Mogadishu többször is tiltakozott. Az, hogy Gebrét először tanácsadói posztjáról mozdították el, majd az Etiópia Szomália Régiójában – tehát nem a 2006-os intervenció során elkövetett – emberi és humanitárius jogi túlkapásaiért letartóztatták, sokat segített a két ország kapcsolatainak javításában.¹⁰⁶

Szomália számára az eritreai viszony is kiemelt jelentőséggel bírt. Aszmara a 2000-es években az „ellenségem ellensége a barátom” elv alapján fegyverszállítmányokkal segítette az as-Sabábot a központi kormányzat elleni küzdelemben, míg utóbbit Addisz-Abeba intervenciók erőkkel támogatta. Emiatt Aszmara ellen ENSZ fegyverembargót vezettek be. Hosszas egyeztetés után aztán 2018 novemberében háromoldalú szomáli–etióp–eritreai találkozóra került sor Abij, Iszajász és Farmadzsó között Etiópiában.¹⁰⁷ A felek megállapodtak az együttműködésben, egymás szuverenitásának tiszteletben tartásában és a regionális stabilitás megerősítésében. Együttal ígéretet tettek arra, hogy erőfeszítéseket tesznek az Aszmarával szembeni fegyverembargó felfüggesztésére. Részben ennek eredményeképpen alig egy héttel a találkozó után, november 14-én az ENSZ Biztonsági Tanácsa valóban megszüntette az Eritréával szembeni szankciókat.¹⁰⁸

Az, hogy Afrika szarván pár hónap alatt radikális külpolitikai átalakulásnak lehettünk a tanúi, számos magyarázatot és elméletet szült: sokak számára nem tűnt kielégítő magyarázatnak Abij személyisége és elkötelezettsége a reformok iránt, és másban vélték felfedezni az események fő mozgatórugóját. Ezen nézet táplálásában szerepet játszott az a tény, hogy az arab államok az utóbbi években jelentősen növelték aktivitásukat a régióban mind politikai, mind gazdasági, mind katonai értelemben, ami szintén jelentősen formálta a térség viszonyait.¹⁰⁹ Egyes kommentátorok Abij fellépését is ebbe a folyamatba illesztették, nevezetesen egy olyan kontextusba, amelynek értelmében az arab államoknak – különösen Szaúd-Arábiának és az Egyesült Arab Emírségeknek –, illetve a mögöttük álló Egyesült Államoknak meghatározó szerepe volt a miniszterelnök felemelkedésében. Ezen narratíva

¹⁰⁵ Ethiopia – PM Abiy Ahmed addresses Somali people in Mogadishu during his state visit to Somalia, [online], 2018. 06. 16. Forrás: Youtube [2018. 12. 18.]

¹⁰⁶ Ethiopia arrests notorious army colonel over suspicion of war crimes, [online], 2018. 11. 16. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 19.]

¹⁰⁷ Ethiopia, Eritrea, Somalia summit: Integration, united voice, security tops agenda, [online], 2018. 11. 12. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 18.]

¹⁰⁸ U.N. Lifts Sanctions on Eritrea, but Keeps Somalia Arms Embargo, [online], 2018. 11. 14. Forrás: New York Times [2018. 12. 18.]

¹⁰⁹ Lásd erről többek között: Rashid ABDI: A Dangerous Gulf in the Horn: How the Inter-Arab Crisis is Fuelling Regional Tensions, [online], 2017. 08. 03. Forrás: International Crisis Group [2018. 12. 19.]; The United Arab Emirates in the Horn of Africa, [online], 2018. 11. 06. Forrás: International Crisis Group [2018. 12. 19.]; Jacquelyn Meyer KANTACK: The Gulf Contest for the Horn of Africa, [online], 2017. 09. 26. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 19.]

értelmében például az Eritréával való megbékélésre is azért kerülhetett sor ilyen gyorsan, és épp szaúdi közvetítéssel, mert az arab államok nyomást gyakoroltak régi-új szövetségükre, Aszmarára.¹¹⁰ Saját geopolitikai pozícióik és érdekeik érvényesítésén túl pedig az arab államok és az Egyesült Államok azért is folynak bele ilyen mélyen a térség ügyeibe, mert az új vezetővel igyekeznek csökkenteni Kína megnövekedett befolyását a térség hegemon államában.¹¹¹ A jelen tanulmány szerzője túlságosan leegyszerűsítőnek tartja ezt a nézőpontot, különösen, mert egyrészt az etióp gazdaságban rejlő lehetőségek mindegyik szereplő befektetéseit elbírják, másrészt, mert az összes érintett szereplő számára kulcskérdés az ország stabilitása. Ugyanakkor tény, hogy a térség erővonalainak szövésére gyakran minimális rálátásunk sincs. Összességében mégis elmondható, hogy a téma szempontjából leginkább érintett szereplők – vagyis Afrika szarvának lakossága – szempontjából, bárki is vesz részt a lapok osztásában, a jelenlegi változások egyértelműen a fejlődés, a növekvő gazdasági integráció és a stabilitás irányába hatnak.

A kockázatok és kihívások

Bármilyen pozitívan is értékeljük egy folyamatot, minden változásnak vannak vesztesei. Ugyanakkor olyan strukturális tényezőkkel is szembe kell nézni, amelyek túlmutatnak az egyéni politikai tehetségen és jóakaraton. Az elemzés első részében röviden bemutatjuk azokat az okokat, amelyek miatt 2015-re elindultak a tiltakozások. Ezek között láttunk olyanokat is – mint a népesedési folyamatok vagy a közszolgák képzettsége –, amelyekre nincs egyszerű megoldás. A továbbiakban azokat a tényezőket vesszük górcső alá, amelyek komoly kihívást jelentenek az elinduló etióp reformok számára, és részben túlmutatva Abij lehetőségein alááshatják a most elinduló átalakulást.

A régi gárda

Természetesen nem mindenki nézte kitörő lelkesedéssel a változásokat, és sokan tartottak attól, hogy a régi gárda képviselői fellépnek a reformok ellen. Ennek első jele a 2018. június 23-i merényletkísérlet volt. Abij Addisz-Abében nagy tömeg előtt, neonzöld pólóban tartott beszédet. Miután elhagyta az emelvényt, egy rendőrségi autó közelített a pódiumhoz, amelyből a kilépő támadó kézigránát hajtott az emelvény felé, majd a furgon elhajtott. A robbanás 17 méterre történt a pódiumtól. Két ember meghalt, több mint 150-en megsebesültek. Abij percekkel a merényletkísérlet után már rádióüzenetben ítélte el a támadást, az egységre, a megbékélésre és a szeretetre szólítva fel híveit, majd meglátogatta a kórházba szállított sebesülteket.

A merényletkísérlet számos részlete a mai napig tisztázatlan, annál is inkább, mert a támadó rendőrautót felgyújtották, így az esetleges bizonyítékok megsemmisültek. A támadás után kilenc rendőrtisztet letartóztattak, és azonnali hatállyal felfüggesztették az addisz-

---

¹¹⁰ Eritrea fontos szerepet kapott a Jemenben folyó, Szaúd-Arábia vezette koalíciós katonai műveletekben, mivel az arab államok mind az ország kikötőit, mind légi bázisait használják.

¹¹¹ Finian CUNNINGHAM: Ethiopia in Turmoil of US, Saudi-Backed Coup, Not 'Reforms', [online], 2018. 08. 20. Forrás: Strategic-culture.org [2018.12.19.]

abebai rendőrség helyettes parancsnokát, Girma Kassát.¹¹² A későbbi vizsgálatok alapján a merénylettel az OLF tagjait vádolták meg, akik a hivatalos álláspont szerint „azt akarták demonstrálni, hogy Abij nem az oromók képviselője”.¹¹³ Sokakat azonban nem győzött meg a hivatalos vizsgálat, és inkább a TPLF-et (Tigráj Népének Felszabadítási Frontja) vélték az akció hátterében.¹¹⁴

A következő erőpróbára 2018 augusztusában került sor az ország Szomália Régiójában. Előbbi és Orómia Régió határzónájában már 2017 óta folytak az etnikai jellegű összecsapások, amelybe a vádak szerint a regionális államok biztonsági erői – Szomália esetében a hírhedt Liju (különleges rendőrség) – is aktívan részt vettek. Az alacsony intenzitású fegyveres konfliktusban több száz ember vesztette életét, és százezrek kényszerültek otthonuk elhagyására. Az erőszak Abij megválasztásával sem csökkent, sőt új lendületet vett. Többen is azon a véleményen voltak, hogy a konfliktust a régi gárda képviselői szítják annak érdekében, hogy bizonyítsák az új miniszterelnök cselekvőképtelenségét. Ez annál is inkább tűnt valószínűnek, mert Szomália Régió elnöke, Abdi Omár Illáj kiváló kapcsolatokat ápolt a TPLF-fel, és brutális hatalomgyakorlásával szemben – amely a Liju hatalmán nyugodott – számos kritika fogalmazódott meg bel- és külföldön egyaránt. Egy demokratikus átmenetben nehezen volt elképzelhető, hogy egy olyan vezető, aki etnikai tisztogatásokat hajtott végre, és hatalma megerősítését a saját klánján belüli ellenzék likvidálásával kezdte, sokáig meg tudja őrizni pozícióját.¹¹⁵ Július során Abij bejelentette, hogy szövetségi erőket fog telepíteni a konfliktuszónákba.¹¹⁶

Az első szövetségi csapatok augusztus 4-én érkeztek meg Szomália Régióba, és az események gyorsan eszkalálódtak. Két nappal később Illáj lemondott (mint később kiderült, valójában letartóztatták), és a térség nagyobb városaiban kormányellenes demonstrációk kezdődtek, amelyek gyakran etióp- és keresztényellenes vetületet kaptak: a tüntetők ortodox templomokat gyújtottak fel és több papot megöltek.¹¹⁷ Az összecsapások átterjedtek Dzsibutira is, és a hónap közepére már 2,8 millió belső menekült volt Etiópiában, ami 1,2 millióval volt több a januári adatokhoz képest.¹¹⁸ Augusztus végén azonban megválasztották Szomália régió új elnökét, a korábbi emberi jogi aktivistát és Illáj fő kritikusat, Musztafa Omárt, ami a helyzet konszolidálásához vezetett.¹¹⁹ Abij és a demokratikus ellenzék tehát megerősödve került ki az erőpróbából.

A következő válságra október 10-én került sor. Itt sem világos, hogy pontosan mi is húzódtott meg az események hátterében. Ami tényszerűen megállapítható, hogy a különleges erők mintegy 200 katonája vonult önhatalmúlag az elnöki palotába. Egyes híradások szerint csupán fizetésemelést akartak kicsikarni a miniszterelnökből, de – több más forrás

¹¹² Ethiopia Names New Police Chief for Capital After Blast at Rally, [online], 2018. 06. 27. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 12.]

¹¹³ Ethiopia charges five with terrorism over grenade attack at PM's rally, [online], 2018. 09. 29. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 12.]

¹¹⁴ Interjú egy etióp PhD-hallgatóval, Makalé, 2018. október.

¹¹⁵ Interjú egy Szomália Régióból emlenekült szomáli kutatóval, Nairobi, 2017. január; interjú egy Szomália Régióban működő NGO vezetőjével, Addisz-Abeba, 2018. április; 2018. november.

¹¹⁶ Ethiopian PM to deploy Federal military and police forces to conflict regions in Ethiopia, [online], 2018. 07. 17. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 19.]

¹¹⁷ Ethiopian army takes over Somali region security, [online], 2018. 08. 09. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 19.]

¹¹⁸ The conflict between Somali and Oromo displaces 2.8 Million, [online], 2018. 08. 18. Forrás: Radioshabelle [2018. 12. 19.]

¹¹⁹ ESPDP elects new regional President in Somali region of Ethiopia, [online], 2018. 08. 22. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 19.]

mellett¹²⁰ – később maga Abij is puccskísérletről beszélt, illetve a miniszterelnök szerint a palotába érkező katonák meg akarták őt ölni. Mindenesetre az események meglepő fordulatot vettek, amikor a miniszterelnök személyesen fogadta a bevonuló demonstrálókat, és hamarosan együtt fotózkodott velük. A szívélyes légkör azonban nem tartott sokáig: december közepén egy katonai bíróság 66 résztvevőt ítél 5 és 14 év közti börtönbüntetésre „a katonai erkölcs megsértése” miatt.¹²¹

Azt, hogy a TPLF és a régi gárda más képviselői még nem nyugodtak teljesen bele vereségükbe, más, a felszín alatt parázsló folyamatok is jelzik. A párt egyik magas rangú tagja, Teklebirihan Weldearegaj tábornok, aki a 2018-as reformokig az egyik etióp titkoszolgálatot vezette, például arról beszélt egy interjúban, hogy a tavasz óta tartó reformok nem illeszkednek az EPRDF eredeti víziójába: az ország vezetését ellenséges erők vették át, akik még nem tapasztalták meg, milyen keményen képes harcolni a TPLF, ha az országnak szüksége van rá.

Azt, hogy ezek nem üres szavak, jelzi, hogy a TPLF – a kiszorítására tett látványos kísérletek ellenére – továbbra is jelentős befolyással bír a biztonsági apparátusban. Nyílt titok, hogy Tigráj Államban a TPLF komoly katonai erővel és fegyverkészletekkel rendelkezik.¹²² Az ország eleve a határokon átnyúló fegyvercsempészet egyik elosztópontja, így ezek a feltevések nem a valóságtól elrugaskodottak, annál is inkább, hiszen a TPLF gerillaszervezetként kezdte pályafutását. 2018. október végén például egy közlekedési baleset következtében kiderült, hogy a Szudánból Tigráj felé tartó tartályautó nem üzemanyagot, hanem 97 AK-47-est és közel 1300 pisztolyt szállított.¹²³

Mint említettük, az új vezetés tisztában van a kihívással, és szisztematikusan folyik a régi gárda képviselőinek kiszorítása mind a politikai életből, mind a biztonsági szervek éléről.¹²⁴ Ennek leglátványosabb elemét eddig a 2018. novemberi események jelentették, amikor a csúcsvezetői „önkéntes” nyugdíjba vonulások helyett nyílt letartóztatásokra került sor, ami a biztonsági apparátus, illetve az addig érinthetetlen katonai konglomerátum, a METEC vezetésének mintegy 70 tagját érintette. A vádak emberi jogi jogsértések, illetve korrupció voltak: a legfőbb ügyész nyilatkozata szerint a METEC, amely államként működött az államban, 1,8 milliárd dollárnyi kifizetéssel nem tudott elszámolni.¹²⁵ Ha eddig bárkinek lettek volna kételyei Abij szándékait illetően, a novemberi fellépés napján is világosabban jelezte, hogy az EPRDF-en belül nem csupán kozmetikai ráncfelvarrás, hanem alapvető átalakulás folyik.

¹²⁰ Interjú egy etióp PhD-hallgatóval, Budapest, 2018. december; interjú egy etióp professzorral, Budapest, 2018. november.

¹²¹ Ethiopia jails soldiers who marched on PM palace to up to 14 years, [online], 2018. 12. 16. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 19.]

¹²² Interjú Makaléban, 2018. október.

¹²³ Traffic accident leads to mass illicit arms seizure in northern Ethiopia, [online], 2018. 10. 29. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 19.]

¹²⁴ Amid EPRDF Reshuffle, Sebat Nega, a TPLF Founder, Retires from Think Tank, [online], 2018. 05. 15. Forrás: Ethiopia Observer [2018. 12. 19.]

¹²⁵ Ethiopia: Dozens of top security officials arrested, [online], 2018. 11. 13. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 19.]

Az etnikai konfliktusok

Az etióp reformokra és Abij törekvéseire talán még a régi gárda képviselőinél is nagyobb veszélyt jelentenek az etnikai összecsapások. Előbbiekre ugyanis legalább látható valamiféle ellenszer (lásd a letartóztatásokat és a lakossági támogatást), utóbbi azonban nehezen megregulázható folyamat. Egyre többen vélekednek úgy, hogy az etnikai föderalizmus, amely az 1990-es években épp az ország és 80-nál több etnikai csoportjának egybetartását célozta meg, a 2000-es évekre – nem függetlenül attól, hogy a rendszert nyilvánvaló hatalomtechnikai manipulációkra is felhasználták – kifulladt. Különösen a 2005-ös választások után – szembesülve azzal, hogy nincs tér érdemi politikai versengésre – sokan fordultak a helyi politikai aréna felé, amelyben az etnikai hovatartozás jelentette a fő identitásképző erőt. Ezt pedig leginkább a többi népcsoporttal szemben lehetett megfogalmazni egy olyan rendszerben, amely maga is a politika etnicizálásának talaján állt. A dolgot súlyosbította, hogy az 1994-es alkotmány ráadásul az etnikai csoportokat magához a területhez is kötötte. Ez súlyos távlati következményekkel járt, mivel a lakosság jelentős része nomád életformát folytatott, illetve a határok korábban sosem voltak élesen kijelölve. A modern közigazgatási rendszer mind a politikai, mind a gazdasági erőforrásokat az új, területileg élesen elhatárolt egységekhez és népcsoportjaihoz rendelte, ami évszázados együttműködések, törékeny együttélési mechanizmusokat és konfliktuskezelési módszereket ázott alá. Az oromó–szomáli összecsapásokat tradicionálisan a klánok vénjeinek kellett megoldaniuk: de nem világos, hogy hogyan lehetne ezt a modern közigazgatás keretei között alkalmazni, amikor a két népcsoport zöme más-más adminisztráció alatt éli mindennapjait? Ez jól megmutatkozott a 2017 óta folyó összecsapások során, amikor mindkét regionális állam – Orómia és Szomália is – inkább szította, semmint mérsékelte a feszültséget. A cél ugyanis az volt, hogy a vitatott határszakaszokon a felek etnikailag homogén területeket hozzanak létre, ami igazolja az értékes földekre vonatkozó igényeiket.¹²⁶

Mindez három szempontból rendkívül problémás folyamat. Egyrészt, mert az események nem – vagy csak alig – kapcsolódnak a szövetségi szintű politikai eseményekhez: vagyis mindegy, hogy Abij vagy más irányítja az országot, és hogy milyen lépéseket tesz a konszolidáció felé. Bár az új miniszterelnök rendkívül népszerű, nem tudja elkerülni, hogy sokan *oromó* elnökként tekintsenek rá. És bár Abij folyton az egységről, az együttműködésről és a szeretetről beszél, az etióp lakosság zömének mindennapjaiban a reformok egyelőre kevés kézzel fogható változást hoztak: az ország közigazgatása – és részben gazdasága – továbbra is az EPRDF hárommillió – nem épp a megbízhatóságáról és hatékonyságáról híres – közszolgájának kezében van. Ráadásul a TPLF bukását a legtöbb helyi szereplő arra igyekszik kihasználni, hogy saját híveit – és etnikumát – juttassa pozícióba. Abij lecserélheti a régi gárda felsővezetőit, de ahhoz, hogy a 100 milliós országban helyi szinten is érdemi változásokat tudjon felmutatni, legjobb esetben is évek kellenek. A miniszterelnök nem lehet ott minden voredában és kebelében, így az ottani szereplők a saját igényeik szerint irányíthatják a folyamatokat. Ennek eredménye, hogy az egyértelműen pozitív *szövetségi szintű* politikai folyamatokat és lépéseket, *helyi szinten* inkább kontraproduktív,

¹²⁶ Lásd erről: Bekele TAKERE: *Conflict Dynamics Between the Oromo and the Somali* (kézirat, megjelenés alatt).

a partikuláris érdekeket figyelembe vevő és etnikai konfliktusokkal terhelt lépések kísérik, és hogy a két szint között egyelőre nagyon kevés kapcsolatot látunk.

A második kihívás, hogy átalakult az etnikai összecsapások dinamikája. Korábban az ország néhány nagy népcsoportja (például az oromó vagy a szomáli) fordult egymás ellen, és a konfliktusok általában regionális államok között jelentkeztek. Az elmúlt két évben azonban egyre inkább elaprózódott a küzdelem, és egyrészt az egyes regionális államokon belül is felerősödtek a konfliktusok (lásd a Déli Nemzetek, Népek és Nemzetiségek Állam összecsapásait),¹²⁷ másrészt olyan területekre is kiterjedtek, ahol korábban azok nem – vagy csak alig – fordultak elő (lásd Benisangul–Gumuz Régiót).¹²⁸ Mindez meglehetősen nehezen kezelhetővé teszi a válságot egy olyan országban, ahol például a parlamenti helyek száma is az adott népcsoport méretétől függ, így a kisebb népcsoportok hatalomérvényesítő képessége természetesen gyenge.

Végül, de nem utolsósorban meg kell említenünk a harmadik elemet, a szeparatizmus kérdését. Ahogy említettük, az etióp alkotmány elvileg az elszakadás jogát is garantálja az etnikai csoportok számára. Több olyan tendencia is megfigyelhető, amely azt mutatja, hogy az egyes entitások és népek úgy gondolják, megérett a helyzet a függetlenségre és az ország dezintegrációjára. Ezt az a történelmi tapasztalat is táplálja, amely szerint a jelenlegi etióp határok II. Menelik császár 19. század végi hódításainak eredményei, és a Magasföld, illetve az azt körülvevő perifériák népei korábban e keretek nélkül, kisebb államalakulatok fennhatósága alatt is kiválóan elboldogultak.¹²⁹ Nem véletlen, hogy 2018 decemberéig különféle formában négy népcsoport is jelezte függetlenségi igényét, illetve azt, hogy népszavazást szeretne tartani a kérdésben.¹³⁰

Csakhogy mindezzel kapcsolatban megfontolandó egy etióp professzor véleménye, aki felhívja rá a figyelmet, hogy téves Etiópia esetében „balkanizációt” emlegetni. Jugoszlávia ugyanis komoly történelmi, kulturális és gazdasági előzményekkel rendelkező országokra bomlott fel az 1990-es években, amelyek többségében működő entitásnak bizonyultak. Etiópia esetében azonban erről szó sincs: ezek a területek nem rendelkeznek azokkal az alapfeltételekkel, amelyekre a függetlenséghez szükségük lenne. Így az etnikai identitás további erősítése esetén Etiópiára nem balkanizáció, hanem a Szomáliához hasonló teljes államkudarccal és dezintegráció várható.¹³¹

A kitörési lehetőség – a gazdaság

Abij Ahmed és az ország számára a gazdaság állapota egyszerre jelenti a legnagyobb kitörési lehetőséget, illetve a legnagyobb kockázatot. Az etióp tömegek ugyanis a demokratizálódás mellett még egy dolgot várnak: jobb életkörülményeket és több pénzt. Mint láttuk, az elmúlt évtized során az etióp gazdaság elképesztő tempóban fejlődött. Ez még akkor is így van, ha egyesek megkérdőjelezzik az adatok hitelességét, illetve rámutatnak a nagyará-

¹²⁷ Commentary: Sidama-Wolayta conflict: a pristine myth turning into reality? Hoola Halaleho, [online], 2018. 11. 19. Forrás: Addis Standard [2018. 12. 19.]

¹²⁸ Clashes kill 20, displace thousands in western Ethiopia, [online], 2018. 10. 01. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 19.]

¹²⁹ A történelmi előzményeket lásd: MARCUS: *i. m.*

¹³⁰ A colourful revolution. Democracy in Africa. *Economist*, 2018. 12. 08., 32–33. o.

¹³¹ 5th Pécs Africa Conference, 2018. május 24. Abbay (USA): *Ethiopia's Bumpy Road to Democracy* című előadás.

nyú külföldi segízésre, hiszen ezeket az ellenérveket szinte az összes fejlődő országgal szemben fel lehetne hozni. Mindezek ellenére tény, hogy az etióp lakosság egyre magasabb életszínvonalat szeretne magának. Ezt nehezíti a fiatalok tömegei által jelentett kihívás, akik sok esetben már közép- és felsőfokú iskolai végzettséggel is nehezen tudnak elhelyezkedni a munkaerőpiacon. Ezen a területen is óriásiak – gyakran irracionálisan magasak – a várakozások Abijel szemben. Úgy tűnik ugyanis – és ez talán nem meglepő –, hogy könnyebb félreállítani néhány öreg kádert, mint alapvető és hatékony reformokat véghezvinni egy zárt, a fejlesztő állam elvét követő gazdaságban. Ráadásul mindezt nagyon gyorsan – amíg tart a demokratikus változásokat övező lelkesedés és lendület – kellene megvalósítani. Az etióp reformok – és Abij – hosszú távú túlélése azon fog múlni, hogy a lakosság azon része, amely épp nem az etnikai ellenségeskedéssel van elfoglalva, elég türelmes lesz-e ahhoz, hogy kivárja a gazdasági nyitás eredményeit – már amennyiben azok realizálódnak.

Etiópia ezen a téren egyértelműen rá van utalva a külső szereplők befektetéseire. Optimizmusra ad okot, hogy az ország eddigi teljesítménye, a hatalmas méretek és a tőke hiányában eddig kiaknázatlan szektorok (például a mezőgazdaság modernizációja vagy a bányászat) felfuttatása óriási profittal kecsegtetnek, és megfelelő menedzsment mellett – amelyről az EPRDF-nek komoly tapasztalatai vannak – nem csupán a befektetők, de Etiópia és lakossága javát is szolgálhatják. Nem véletlen, hogy Abij egyik első intézkedései között szerepelt a meglehetősen zárt piacok további nyitása a külső szereplők felé. Ennek leglátványosabb eleme a miniszterelnök 2018. júniusi bejelentése volt, amelynek értelmében megkezdődött az addig teljes egészében állami kézben levő Ethiopian Airlines, a mobilszolgáltató Ethio Telecom, illetve a szállítványozással foglalkozó Ethiopian Shipping & Logistics Services Enterprise kisebbségi tulajdonának előkészítése kül- és belföldi befektetők számára.¹³² Szintén június közepén az Egyesült Arab Emírségek hárommilliárd dollár értékű támogatást, illetve befektetést ajánlott fel Addisz-Abebanak. Ennek a részeként 1 milliárd dollárnyi valutát helyeztek el az Etióp Központi Bankban, hogy ezzel fedezzék az ország importját és mérsékeljék az óriási valutahiányt.¹³³ Ezzel párhuzamosan az Emírségek további projektek mellett kötelezte el magát a térség infrastruktúrájának fejlesztésében egy, az eritreai Asszab kikötőjét és Addisz-Abebat összekötő kőolajvezeték megépítésére.¹³⁴ Tovább folytatódta a kínai infrastrukturális projektek, a Világbank pedig 600 millió dolláros hitelkerettel, illetve további 600 millió dolláros egyszeri és vissza nem térítendő segéllyel segítette a reformokat.¹³⁵ Mindez jól demonstrálta, hogy milyen széles körű nemzetközi védőháló igyekszik biztosítani az Abijhez kötődő reformok gazdasági sikerét.

A nagy kérdés persze az, ebből mit és mikor fog érezni a lakosság, mert az eredmények beérése legjobb esetben is éveket vehet igénybe. Addig is maradnak a politikai reformok, a hitelesség és a változás lendülete, optimizmusa. Csak bízhatunk benne, hogy ez elegendő lesz az etióp tömegek számára.

¹³² Ethiopia to Open Up Telecoms, Airline to Foreign Investors, [online], 2018. 06. 05. Forrás: Bloomberg [2018. 12. 19.]

¹³³ UAE to give Ethiopia \$3 billion in aid and investments, [online], 2018. 06. 16. Forrás: Reuters [2018. 12. 19.]

¹³⁴ UAE to build oil pipeline between Eritrea and Ethiopia, [online], 2018. 08. 10. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 19.]

¹³⁵ Ethiopia nets \$1.2 bn loans, grants from World Bank, [online], 2018. 10. 31. Forrás: Africanews [2018. 12. 19.]

Következtetések

Az Etiópiában jelenleg zajló változásokat sokan hasonlítják az 1980-as években a Szovjetunióban lezajló politikai és gazdasági átalakuláshoz, amely a szocialista tömb felbomlását és a hidegháború végét eredményezte.¹³⁶ Bár Etiópiát nehezen lehetne Afrika Szovjetuniójának tekinteni, a reformok kimenetele az egész kontinens számára meghatározó jelentőséggel bír majd. Abij külpolitikai lépéseinél láttuk, hogy a miniszterelnök alig fél év alatt miként alakította át gyökeresen Afrika szarvának geopolitikai viszonyait, lerakva az együttműködés és a mélyebb politikai és gazdasági integráció alapjait a sokak által „bukott régióknak” tekintett térség számára. Ráadásul mindezt úgy, hogy évtizedes sérelmeket, frusztrációkat és sebeket sikerült áthidalnia a térség legkritikább valutája, a bizalom segítségével. Közben nem téveszthetjük szem elől a narratíva mögött meghúzódó nagyon is nyilvánvaló önös érdekeket, Abij érdemei akkor is elvülhetetlenek. Nem véletlen, hogy a Nobel-bizottság 2019 őszén Nobel-békedíjjal ismerte el az elnök erőfeszítéseit.¹³⁷ Ugyanakkor ebben rejlik az etióp átmenet nagy bizonytalansága is: vajon képes lehet-e az új vezetés tartós fejlődési pályára állítani egy 100 milliós országot? Mi történik, ha a kezdeti bizalmi tőke elfogy a lakosság részéről, és a türelem és optimizmus helyett az etnikai identitás délibábja és a hamis nosztalgia lesz úrrá a lakosság érzésein? Vajon elfogadja-e a régi gárda, hogy nincs visszaút a 2015/2018 előtti Etiópiába, vagy a reformlendület kifulladásá után a TPLF ismét megpróbál az etnikai föderalizmus élére állni – akár fegyveres erővel is?

Mindez fontos üzenet lesz Afrika többi kormányzata – különösen az „örökös elnök” –, illetve népe számára is. Ha a különféle hibrid rezsimekben élők azt látják, hogy a békés átmenet jólétet és prosperitást hoz Etiópia számára, az őket is további erőfeszítésre készítheti a demokratizálódás felé, és egyben vezetőiket is meggyőzheti arról, hogy érdemes arcvesztés nélkül utat engedni a reformoknak. Ugyanakkor Abij kudarca komoly visszatartó erővel bírhat, ami lassíthatja a kontinens politikai fejlődését.

Akárhogy is alakulnak a dolgok, Európa – és benne Magyarország – számára a sikeres etióp modernizációnak nincs alternatívája. A szellem már kiszabadult a palackból: egy esetleges visszarendeződés nehezen képzelhető el elhúzódó fegyveres konfrontáció nélkül, amelynek katasztrofális következményei nem csupán a régiót, de – migráció formájában – Európát is könnyen elérnék. Ugyanez igaz arra az esetre is, ha a különféle etnikai csoportok közti ellentéteket nem sikerül megszelídíteni. Ne legyenek illúzióink: egy esetleges újabb etióp összeomlás milliós menekülthullámot fog elindítani, és ennek jelentős része a már létező európai diaszpórák felé veszi majd az irányt.¹³⁸

Amint azt a korábbiakban bemutattuk, a siker egyik kulcsa a gazdaság további modernizációja, új munkahelyek létrehozása, amihez elengedhetetlen a külső szereplők támogatása. A teljes mellszélességű diplomáciai kiálláson túl Európa és hazánk számára ez az a terep, ahol lehetőségeinkhez mérten segítenünk kell az Afrika szarván kibontakozó reformokat.

¹³⁶ Ethiopia's perestroika sends waves of change across Africa and the Mideast, [online], 2018. 11. 17. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 19.]

¹³⁷ Abiy Ahmed Ali, [online], 2019. Forrás: Nobelprize.org [2019. 10. 18.]

¹³⁸ Lásd minderről: MARSAI Viktor: Etiópia és a migráció, [online], 2018. 10. 16. Forrás: Migrációkutató Intézet [2018. 12. 20.]

A már futó programok – mint a Stipendium Hungaricum Ösztöndíjak az etióp egyetemisták számára – mindenképp biztató kezdetet jelentenek, de messze nem elégségesek, és bővíteni kell a támogatások körét. Ebben kulcskérdés a civil szervezetek megnyerése is: más afrikai országokkal szemben egyelőre nem találunk magyar NGO-t Kelet-Afrika kulcsállamában. Ugyanebből a szempontból lenne fontos, hogy az olyan, viszonylag friss kormányzati kezdeményezések, mint a Hungary Helps program, vagy az üldözött keresztények megsegítéséért felelős államtitkárság is fokozzák erőfeszítéseiket az országban, és ezek a szervezetek a Külgazdasági és Külügyminisztériummal közösen felépített, integrált magyar stratégia keretében lépjenek fel Etiópiában.¹³⁹

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ABDI, Rashid: A Dangerous Gulf in the Horn: How the Inter-Arab Crisis is Fuelling Regional Tensions, [online], 2017. 08. 03. Forrás: International Crisis Group [2018. 12. 19.]
- Abiy Ahmed sworn in as Ethiopia's prime minister, [online], 2018. 04. 02. Forrás: Al-Jazeera [2018. 12. 10.]
- Abiy Ahmed Ali, [online], 2019. Forrás: Nobelprize.org [2019.10.18.]
- A colourful revolution. Democracy in Africa. *Economist*, 2018. 12. 08., 32–33. o.
- A former opposition leader to oversee elections, [online], 2018. 10. 22. Forrás: Ethiopiaobserver [2018. 12. 12.]
- Africa: Ethiopia Becomes Largest Recipient of FDI in Africa, [online], 2017. 11. 23. Forrás: AllAfrica [2018. 12. 04.]
- All eyes on Ethiopia PM post as Oromo party picks new leader, [online], 2018. 02. 25. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 10.]
- Amid EPRDF Reshuffle, Sebhat Nega, a TPLF Founder, Retires from Think Tank, [online], 2018. 05. 15. Forrás: Ethiopia Observer [2018. 12. 19.]
- Chinese-built Ethiopia-Djibouti railway begins commercial operations, [online], 2018. 01. 01. Forrás: Xinhuanet [2018. 11. 26.]
- Clashes kill 20, displace thousands in western Ethiopia, [online], 2018. 10. 01. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 19.] DOI: <https://doi.org/10.1055/s-0044-100417>
- Commentary: Sidama-Wolayta conflict: a pristine myth turning into reality? Hoola Halaleho, [online], 2018. 11. 19. Forrás: Addis Standard [2018. 12. 19.]
- Constitution of the Federal Republic of Ethiopia, [online], 1994. 12. 08. Forrás: Wipo.int [2018. 11. 28.]
- Contributors to UN Peacekeeping Operations by Country and Post. Police, UN Military Experts on Mission, Staff Officers and Troop, [online], 2018. 10. 31. Forrás: Un.org [2018. 11. 26.]
- CUNNINGHAM, Finian: Ethiopia in Turmoil of US, Saudi-Backed Coup, Not 'Reforms', [online], 2018. 08. 20. Forrás: Strategic-culture.org [2018. 12. 19.]
- Development Aid to Ethiopia. Overlooking Violence, Marginalization, and Political Repression, [online], 2013. Forrás: Oakland Institute [2018. 11. 29.]
- Dispatches: Government Backs Down, But Will Protests End in Ethiopia?, [online], 2016. 01. 15. Forrás: Human Rights Watch [2018. 12. 05.]
- EPRDF Begins Decisive Congress in which Re-electing PM Abiy is the least of its Worries, [online], 2018. 10. 04. Forrás: Hiiraan [2018.12.18.]
- EPRDF elects Abiy Ahmed chair, [online], 2018. 03. 27. Forrás: TheReporterEthiopia [2018. 12. 10.]
- Eritrea, Djibouti leaders hold historic meeting in Saudi Arabia, [online], 2018. 09. 18. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 18.]

¹³⁹ A szerző köszönetet szeretne mondani Kaleab Sigatu Tadesse PhD-hallgatónak az amhara nyelvű források lefordításához nyújtott segítségével.

- Eritrea Says It Killed 200 Ethiopian Troops in Border Clash, [online], 2016. 06. 16. Forrás: Bloomberg [2018. 12. 18.]
- Eritrea welcomes Ethiopia PM's olive branch, raising hopes of breakthrough, [online], 2018. 10. 20. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 18.]
- ESDP elects new regional President in Somali region of Ethiopia, [online], 2018. 08. 22. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 19.]
- Ethiopia, [online], 2018. Forrás: Word Bank [2018. 11. 29.]
- Ethiopia – Access to electricity, [online], 2018. Forrás: Tradingeconomics.com [2018. 12. 03.]
- Ethiopia After Meles, [online], 2012. 08. 22. Forrás: International Crisis Group [2018. 12. 04.]
- Ethiopia Appeals for Food Aid Following Poor Crop Yields, [online], 2015. 10. 15. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 04.]
- Ethiopia arrests notorious army colonel over suspicion of war crimes, [online], 2018. 11. 16. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 19.]
- Ethiopia charges five with terrorism over grenade attack at PM's rally, [online], 2018. 09. 29. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 12.]
- Ethiopia – ENDF, [online], 2018. Forrás: Amisom-au.org [2018. 11. 26.]
- Ethiopia, Eritrea, Somalia summit: Integration, united voice, security tops agenda, [online], 2018. 11. 12. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 18.]
- Ethiopia, Eritrea to establish national committees on restoring ties, [online], 2018. 07. 09. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 18.]
- Ethiopia: Ethnic Federalism and Its Discontents, [online], 2009. 09. 04. Forrás: International Crisis Group, Africa Report No. 153 [2018. 11. 28.]
- Ethiopia greets Eritreans with flowers for first talks since war, [online], 2018. 06. 26. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 18.]
- Ethiopia installs new PM amid hopes he can stop protests, [online], 2018. 04. 02. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 10.]
- Ethiopia jails soldiers who marched on PM palace to up to 14 years, [online], 2018. 12. 16. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 19.]
- Ethiopia Names 50% Female Cabinet in Government Overhaul, [online], 2018. 10. 16. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 12.]
- Ethiopia Names New Police Chief for Capital After Blast at Rally, [online], 2018. 06. 27. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 12.]
- Ethiopia nets \$1.2 bn loans, grants from World Bank, [online], 2018. 10. 31. Forrás: Africanews [2018. 12. 19.]
- Ethiopian PM to deploy Federal military and police forces to conflict regions in Ethiopia, [online], 2018. 07. 17. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 19.]
- Ethiopian PM visits conflict-hit Somali regional state, [online], 2018. 04. 07. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 10.]
- Ethiopian Protests, [online], 2018. Forrás: Human Rights Watch [2018. 12. 05.]
- Ethiopian rebel group declares ceasefire in wake of reform, [online], 2018. 07. 13. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 12.]
- Ethiopia pardons opposition leader, 576 inmates, [online], 2018. 05. 27. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 10.]
- Ethiopia PM asks protesters for patience as he seeks change, [online], 2018. 04. 13. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 10.]
- Ethiopian PM's rounds of talks with citizens assure unity, peace: minister, [online], 2018. 05. 05. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 10.]
- Ethiopia – PM Abiy Ahmed addresses Somali people in Mogadishu during his state visit to Somalia, [online], 2018. 06. 16. Forrás: Youtube [2018. 12. 18.]
- Ethiopia PM visits Tigray region, asked to address conflict with Eritrea, [online], 2018. 04. 13. Forrás: Africanews [2018. 12. 10.]
- Ethiopia prime minister Hailemariam Desalegn resigns, [online], 2018. 02. 15. Forrás: Al-Jazeera [2018. 12. 10.]
- Ethiopia protests: 'Nearly 100 killed' in Oromia and Amhara, [online], 2016. 08. 08. Forrás: BBC [2018. 12. 05.]
- Ethiopia population, [online], 2018. 11. 26. Forrás: Worldometer.info [2018. 11. 26.] DOI: <https://doi.org/10.1007/s12654-018-0242-1>
- Ethiopia releases ONLF commander Abdikarim Muse Qalbi Dhagah, [online], 2018. 06. 29. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 12.]
- Ethiopia's drought. On the edge of disaster, [online], 2016. 02. 26. Forrás: Economist [2018. 12. 04.]

- Ethiopia's New Prime Minister, Abiy Ahmed, Earns \$300 Monthly, [online], 2018. 10. 20. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 18.]
- Ethiopia's new PM to address Ethiopians, diplomatic community Sunday, [online], 2018. 04. 14. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 10.]
- Ethiopia's perestroika sends waves of change across Africa and the Mideast, [online], 2018. 11. 17. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 19.]
- Ethiopia's Performance on the MDGs, [online], 2018. Forrás: Un.org [2018. 12. 03.]
- Ethiopia's ruling party wins by landslide in general election, [online], 2015. 06. 22. Forrás: The Guardian [2018. 12. 04.]
- Ethiopia to Open Up Telecoms, Airline to Foreign Investors, [online], 2018. 06. 05. Forrás: Bloomberg [2018. 12. 19.]
- Ethnic Violence in Ethiopia Stoked by Social Media from U.S., [online], 2018. 02. 12. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 04.]
- FAGE, J. D. – TORDOFF, W.: *Afrika története*, Osiris, Budapest, 2004
- First direct Ethiopia-Eritrea flight in 20 years takes off, [online], 2018. 07. 18. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 18.]
- Foreign Direct Investment into Ethiopia down 10%, [online], 2018. 06. 07. Forrás: NewbusinessEthiopia.com [2018. 12. 04.]
- Former Ethiopian senior official returns home following amnesty call, [online], 2018. 07. 01. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 12.]
- Full text of the Ethio-Eritrea agreement signed in Jeddah, [online], 2018. 09. 18. Forrás: Addis Standard [2018. 12. 18.]
- Global Trends. Forced Replacement in 2015, [online], 2016. Forrás: Unhcr.org [2018. 12. 04.]
- HETTYEY, András: Dél-Szudán regionális külkapcsolatai és a függetlenség megítélése a térségben, *Kül-Világ*, 2011/3, 22–36. o.
- Internet Usage and Population Statistics for Africa, [online], 2018. Forrás: Internetworldstats.com [2018. 12. 04.]
- KANTACK, Jacquelyn Meyer: The Gulf Contest for the Horn of Africa, [online], 2017. 09. 26. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 19.]
- Leaders of Ethiopia, Eritrea sign accord in Saudi Arabia, [online], 2018. 09. 16. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 18.]
- LEWIS, I. M.: *A Modern History of the Somali*, Ohio University Press, Athens, 2002
- MARCUS, Harold G.: *A History of Ethiopia*, University of California Press, Los Angeles, 2002
- MARSAI Viktor: Etiópia és a migráció, [online], 2018. 10. 16. Forrás: Migrációkutató Intézet [2018. 12. 20.]
- MARSAI Viktor: *Országismertető – Etiópia*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019
- MENKHAUS, Ken: The Crisis in Somalia: Tragedy in Five Acts, *African Affairs*, 106. évf., 2007/424, 357–390. o. DOI: <https://doi.org/10.1093/afraf/adm040>
- Net official development assistance and official aid received (current US\$), [online], 2018. Forrás: World Bank [2018. 11. 29.]
- N. RÓZSA Erzsébet: *Az arab tavasz*, Osiris-KKI, Budapest, 2015
- ONLF to Seek Self-Determination Vote, [online], 2018. 09. 17. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 12.]
- Origins and Destinations of the World's Migrants, 1990 – 2017 – Ethiopia, [online], 2018. Forrás: Pew Research [2018. 12. 04.]
- Oromo and Other Minorities Further Marginalized by Ethiopian Government's Economic Development Strategy, [online], 2017. 03. 14. Forrás: Unpo.org [2018. 12. 05.]
- PM Abiy Ahmed made peace with a lone protester in Washington DC, [online], 2018. 07. 27. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 12.]
- PM ABIY: Ethiopia considering term limits for Prime Ministers, [online], 2018. 04. 30. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 10.]
- Productive Safety Net Programme in Ethiopia, [online], 2018. Forrás: Wfp.org [2018. 12. 03.]
- Q&A: Recent Events and Deaths at the Irreecha Festival in Ethiopia, [online], 2016. 10. 08. Forrás: Human Rights Watch [2018. 12. 10.]
- Saudi billionaire's company to invest \$2.5 bn in Ethiopia rice farm, [online], 2011. 03. 23. Forrás: Arabianbusiness.com [2018. 11. 26.]

- TAKERE, Bekele: *Conflict Dynamics Between the Oromo and the Somali* (kézirat, megjelenés alatt).
- TARRÓSY, István: *Kelet-Afrika a fejlődés útján*, Publikon, Pécs, 2011
- The conflict between Somali and Oromo displaces 2.8 Million, [online], 2018. 08. 18. Forrás: Radioshabelle [2018. 12. 19.]
- The United Arab Emirates in the Horn of Africa, [online], 2018. 11. 06. Forrás: International Crisis Group [2018. 12. 19.]
- The World Bank in Ethiopia, [online], 2018. 10. 31. Forrás: World Bank [2018. 11. 26.]
- Thousands of Ethiopians hail return of once-banned Oromo group, [online], 2018. 09. 15. Forrás: Al-Jazeera [2018. 12. 12.]
- Top Ethiopian journalist among latest batch of pardoned prisoners, [online], 2018. 02. 09. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 10.]
- Traffic accident leads to mass illicit arms seizure in northern Ethiopia, [online], 2018. 10. 29. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 19.]
- UAE to build oil pipeline between Eritrea and Ethiopia, [online], 2018. 08. 10. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 19.]
- UAE to give Ethiopia \$3 billion in aid and investments, [online], 2018. 06. 16. Forrás: Reuters [2018. 12. 19.]
- UK „disappointed” with Ethiopia’s martial law decision, [online], 2018. 02. 21. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 10.]
- Unease over extent of ruling party’s landslide in Ethiopia, [online], 2010. 05. 26. Forrás: The Guardian [2018. 12. 04.]
- U.N. Lifts Sanctions on Eritrea, but Keeps Somalia Arms Embargo, [online], 2018. 11. 14. Forrás: New York Times [2018. 12. 18.]
- Update on information controls in Ethiopia, [online], 2012. 11. 01. Forrás: OpenNet [2018. 12. 04.]
- U.S. Foreign Aid by Country – Ethiopia, [online], 2018. Forrás: USAID [2018. 11. 29.]
- Violent clashes in Ethiopia over ‘master plan’ to expand Addis, [online], 2015. 12. 11. Forrás: The Guardian [2018. 12. 05.]
- Who will be Ethiopia’s next prime minister?, [online], 2018. 02. 23. Forrás: Hiiraan [2018. 12. 10.]

Pénzváltó Nikolett

Orosz–török energiapolitikai kapcsolatok 2019 tavaszán: a folyamatban lévő stratégiai energiaprojektek értékelése¹

A tanulmány az orosz–török kapcsolatokat vizsgálja az energiapolitika területén. Törökország hagyományosan nagymértékben energiaimport-függő, és különösen függ az orosz földgáz importjától. Az elemzés a két legjelentősebb folyamatban lévő török–orosz energiaprojektet (a Török Áramlat földgázvezeték és az Akkuyu atomerőmű projektjét) értékeli. Ez alapján arra a következtetésre jut, hogy az említett projektek nem fognak jelentős változást hozni sem Törökország és Oroszország kapcsolatában, sem pedig Ankara nyugati stratégiai orientációjában.

Kulcsszavak: Oroszország, Törökország, energiapolitika, Török Áramlat, atomenergia

Pénzváltó Nikolett: Russian–Turkish Energy Policy Relations in the Spring of 2019: The Evaluation of the Ongoing Energy Policy Projects

The study examines the relationship of Turkey and Russia in the field of energy policy. Turkey has historically been highly dependent on energy imports, especially on the natural gas import from Russia. The paper evaluates the two most significant ongoing Turkish–Russian energy projects (TurkStream natural gas pipeline and Akkuyu Nuclear Power Plant). Thus, it concludes that these projects will not be real game changers: they will neither significantly transform the relationship of Turkey and Russia nor will they effect the Western strategic orientation of Ankara.

Keywords: Russia, Turkey, energy policy, TurkStream, nuclear energy

Bevezetés

A török–orosz energiapolitikai kapcsolatok alakulása kiemelt érdeklődésre tart számot.² 2018 folyamán több fontos fejlemény történt a területen, ez teszi indokolttá jelen tanulmányt. Az elemzés röviden áttekinti Oroszország helyét a török energiaellátásban, majd a két legjelentősebb orosz–török energiaprojekt, az Akkuyu atomerőmű és a Török Áramlat földgázvezeték szerepét értékeli. Két fő kérdésre keressük a választ: 1. várhatóan milyen

¹ Ez a cikk a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal 129243-as számú, „Hagyomány és rugalmasság Oroszország biztonság- és védelempolitikájában” című kutatási pályázatának támogatásával valósult meg.

² Köztük a magyar kutatók körében is. Lásd például: DUDLÁK Tamás: Törökország helye az Európai Unió, Oroszország és Azerbajdzsán közti gázjátszmában, *Világpolitika*, 2. évf., 2017/1, 60–90. o.; KOZMA Tamás: A török–orosz kapcsolatok energiadiplomáciai aspektusai. In: BARANYI Tamás Péter – SZÁLKAI Kinga (szerk.): *Újhold. A török külpolitika útkeresése a 21. század elején*, Antall József Tudásközpont, 2016, 166–187. o.; TONGORI Zsófia: A Török Áramlat gázvezeték és Törökország vezetékes gázszállításban rejlő potenciális lehetőségei. Energiabiztonsági dilemmák a Török Áramlat gázvezetékkel kapcsolatban, *Hadtudományi Szemle*, 10. évf., 2017/1, 168–183. o.

mértékben változik a török függés az orosz energiahordozóktól, illetve 2. milyen következtetéseket vonhatunk le a török–oroszi energiapolitikai együttműködésből Törökország külpolitikai orientációjára nézve.

Oroszország szerepe a török energiaellátásban

A török energiapiac két fő jellemzője a folyamatosan növekvő energiaszükséglet és a nagyfokú importfüggőség. A török villamosenergia-igény 2002 óta évente átlagosan 5,5%-kal növekszik, ami a legnagyobb növekedési ütem az OECD államai közül.³ Törökország a Világbank adatai szerint 2015-ben energiafelhasználásának 75,2%-át importból fedezte. Az ország 2018-ban 42,99 milliárd dollár értékben importált energiát.⁴

A török energiagemix a Nemzetközi Energiaügynökség (IEA) legutóbbi, 2016-os adatai alapján a következő arányokat mutatta: kőolaj (30%), földgáz (28%), szén (28%), nap- és geotermikus energia (6%), vízenergia (4%), bioüzemanyagok és hulladék (2%).⁵

Moszkva Törökország egyik legfontosabb energiaellátója. A legnagyobb török kitétség Oroszországnak a földgáz tekintetében mutatkozik meg. Törökország földgázszükségletének 99%-át importálja. Ebből Oroszországból érkezett 2017-ben a földgáz több mint fele (51,9%-a); ezt követte – erősen lemaradva – Irán (16,6%), Azerbajdzsán (13,9%) és Algéria (9,2%). A földgáz szerepe azért is fontos, mert a török villamosenergia-termelés legjelentősebb hányada – 2007-ben még 49,6%-a, 2017-ben már „csak” 37%-a – földgázból származik.⁶ Ankara tudatosan igyekszik csökkenteni az orosz gázfüggőség mértékét, diverzifikációs lehetőségei azonban korlátozottak.⁷ Bár az orosz földgáz aránya a teljes török gázimporton belül folyamatosan csökkent (2006-ban 63,92%, 2011-ben 57,91%, 2017-ben 51,9% volt ez az arány), az orosz forrásból importált gáz mennyisége a növekvő török energiaigény következtében ezzel párhuzamosan mégis folyamatosan növekedett (2006-ban 19,3, 2011-ben 25,4, 2017-ben 28,6 milliárd m³).⁸ Mindez a török diverzifikáció sikerét mutatja: a növekvő import ellenére képesek voltak csökkenteni a relatív függőséget az orszoktól.

Moszkva a török szénimportban is jelentős helyet foglal el: 2018-ban Kolumbia után (57%) a másodikat (35%).⁹ Oroszország emellett kőolaj szempontjából is fontos partner. Az oroszoknak való török kitétség ugyanakkor kevésbé erős a kőolaj, mint a földgáz esetében. Az egyes országokból importált kőolaj aránya kiegyenlítősebb: 2017-ben a kőolaj, illetve kőolajtermékek importjának 26,9%-a Iránból, 18,8%-a Oroszországból, 16,5%-a

³ Turkey's Energy Profile and Strategy, [online], 2019. Forrás: Mfa.gov.tr [2019. 03. 24.]

⁴ Turkey's energy import bill up 15.6 percent in 2018, [online], 2019. 02. 06. Forrás: Hurriyetdailynews.com [2019. 03. 24.]

⁵ Total Primary Energy Supply (TPES) by source, Turkey 1990 – 2016, [online], 2019. Forrás: Iea.org [2019. 03. 24.]

⁶ Zeynel TUNC – Ashi Kehale ALTUNYUVA: Oil and gas regulation in Turkey: overview, [online], 2018. 09. 01. Forrás: Ca.practicalaw.thomsonreuters.com [2019. 03. 24.]

⁷ KOZMA Tamás: Diversification Dilemmas in Turkey's Natural Gas Imports, *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, 11. évf., 2017/11, 90–106. o.

⁸ Doğal Gaz Piyasası 2017 Yılı Sektör Raporu, [online], 2017, T. C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu. Forrás: Epdk.org.tr [2019. 03. 24.]

⁹ Turkey's thermal coal receipts from Russia fell by 16pct in 2018, [online], 2019. 02. 27. Forrás: Steelguru.com [2019. 03. 24.]

Irakból, 8,2%-a Indiából származott.¹⁰ A képet tovább árnyalja, hogy nincs közvetlen orosz–török kőolajvezeték.¹¹ A szén és a kőolaj biztonsági aspektusa összességében csekélyebb, mivel ezek nem hálózatos szektorok.

Törökország jelenleg nem rendelkezik atomerőművel, a tervek szerint azonban 2023-tól új elemként fog megjelenni a nukleáris energia. Ankara három atomerőmű építését tervezi a következő években, amelyek közül az oroszok által a Földközi-tenger partján, Akkuyuban épülő erőműre van egyedül aláírt építési szerződés, 4800 MW kapacításra. Akkuyu a tervek szerint a török villamosenergia-szükséglet 10%-át termeli majd meg.

Törökország jelentős mértékben függ az orosz szénhidrogénektől. Látni kell ugyanakkor azt is, hogy a török–orosz függés egy kölcsönös függőség. Az orosz gazdaságnak nagy szüksége van az energiahordozók exportjából származó bevételekre; a 2014 óta kialakult recesszió és lassú kilábalás miatt még jobban. Németország után Törökország a Gazprom második legnagyobb külföldi piaca, ami felértékeli Törökország szerepét az oroszok számára.¹²

Itt kell megjegyeznünk azt is, hogy a globális verseny felerősödésével (LNG, palagáz, megújuló energiaforrások) fontosabbá vált a megbízható energiaellátó képének demonstrálása, ami csökkenti a kétélű energiafegyver használatának valószínűségét Oroszország részéről. A fentieket támasztja alá az is, hogy a török–orosz kapcsolatok közelmúltbeli mélypontja idején – a török–szíriai határ közelében repülő orosz Szu–24-es vadászgép 2015. novemberi lelövését követően – Moszkva nem vetette fel a gázszállítás felfüggesztését Törökország irányába, az egyéb széles körű gazdasági szankciók bevezetése ellenére sem.¹³

Az Akkuyu atomerőmű

Az Akkuyu erőmű megépítéséről az Oroszországi Föderáció és Törökország 2010. május 12-én írt alá államközi szerződést.¹⁴ A Roszatom és leányvállalatai által épített, tengervíz-hűtéses erőmű 4 darab VVER–1200 reaktorral fog rendelkezni, kapacitása 4800 MW lesz. Az első reaktor az előzetes tervek szerint 2023-ra, a Török Köztársaság megalapításának 100. évfordulójára lesz üzemképes. A reaktorok tervezett üzemideje 60 év, amely további 20 évvel meghosszabbítható. A finanszírozást tekintve, a mintegy 22 milliárd dolláros

¹⁰ Petrol Piyasası 2017 Yılı Sektör Raporu, [online], 2017, T. C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu. Forrás: Epdk.org.tr [2019. 03. 24.]

¹¹ A török kőolajpiacot várhatóan át fogja rajzolni, hogy 2018 októberében megnyitották az azeri állami olajvállalat (SOCAR) építette STAR olajfinomítót Izmirben. A finomító évi 10 millió tonna nyersolaj feldolgozását teszi lehetővé. Ez mintegy harmadával növeli Törökország teljes finomító kapacitását. A külső függőség csökkentése mellett a törökök az új olajfinomítótól évi 1,5 milliárd dollár megspórolását remélik. Can SEZER: RPT-STAR oil refinery to reduce Turkey dependence on imports, says Erdogan, [online], 2018. 10. 19. Forrás: Reuters.com [2019. 03. 24.]. A beruházásnak közvetlen orosz vonatkozása is van: a finomítót részben orosz kőolajjal látják majd el. A SOCAR 2018 szeptemberében írt alá megállapodást a Rosznyeftel évi 1 millió tonna nyersolaj szállításáról.

¹² Delivery statistics – Gas supplies to Europe, [online], 2018. Forrás: Gazpromexport.ru [2019. 03. 24.]

¹³ Bár a sajtóban több helyen megjelent, hogy az incidens következményeként felfüggesztették fel a Török Áramlat vezeték építését, valójában nem ez történt. Ankara már 2015 júliusában bejelentette a tárgyalások átmeneti felfüggesztését a BOTAŞ és a Gazprom között kialakult árvita miatt. Gareth WINROW: Turkey and Russia: The Importance of Energy Ties, *Insight Turkey*, 19. évf., 2017/1, 17–32. o.

¹⁴ Az államközi megállapodást megelőzően, 2008-ban a törökök először pályázatot írtak ki az Akkuyu atomerőmű megépítésére, azonban – elsősorban a török ragaszkodás miatt a befektetői szempontból nem túl vonzó BOT finanszírozási modellhez – csupán egyetlen ajánlat érkezett, az orosz Atomsztrójexporttól. A tendert végül törölték.

beruházás az úgynevezett BOO (*Build, Own, Operate*)-modell keretében valósul meg, vagyis a Roszatom építi, (többségi) tulajdonolja és üzemelteti az erőművet. A megkötött orosz–török kétoldalú megállapodás értelmében a Roszatom részesedése nem csökkenthető 51% alá.¹⁵

Az energiavásárlási megállapodás (*Power Purchase Agreement*) 15 éves fix árat határoz meg, ami 12,35 cent/kWh. Ez idő alatt a török állami nagykereskedő TETAŞ (Török Villamosenergia-kereskedelmi és Szerződő Társaság) vállalja, hogy megvásárolja az első két reaktor által termelt villamos energia 70%-át, továbbá a harmadik és negyedik reaktor esetében annak 30%-át. Ez a fix ár és időtartam hivatott biztosítani a projekt megtérülését. A 15 év letelte után a teljes termelést a piacon értékesítik, ami után a profit 20%-a a török államot illeti meg.¹⁶

Az orosz gazdaság gyengélkedése miatt a Roszatom jelenleg befektetőket keres az erőmű 49%-os tulajdonjogának megvásárlására. A sokáig esélyes török Cengiz–Kolin–Kalyon konzorcium 2018 februárjában vonult ki a tárgyalásokból.¹⁷ Alexander Novak orosz energiaügyi miniszter azt nyilatkozta, befektetők híján egyedül is megépítik az Akkuyu erőművet.¹⁸ A finanszírozási nehézségek ellenére az építési munkálatok haladnak. Az alapozási-betonozási munkát az első reaktornál 2019. március 14-én fejezték be.¹⁹ A 2023-as céldátum ezzel együtt optimista – az engedélyeztetési folyamatok elhúzódása miatt valószínűsíthető a projekt csúszása.

Az oroszok a kétoldalú megállapodás értelmében 2011 óta részt vesznek a török szakemberek, a majdani Akkuyu erőmű dolgozóinak képzésében is. 2019 februárjáig több mint 85 török szakértő szerzett diplomát a moszkvai *Nemzeti Nukleáris Kutatási Egyetemen* (MEPhI), *valamint további 140-en tanulnak jelenleg szakirányú orosz egyetemeken.*²⁰

Értékelés

Az orosz atomerőmű egyszerre jelent lehetőséget és kihívásokat Törökország számára. Segíti a török energiámix diverzifikálását, növeli az energiabiztonságot, csökkenti a károsanyag-kibocsátást, valamint pénzt spórol az országnak. Emellett a BOO-konstrukció jelenti az elérhető legalacsonyabb kockázatvállalást a piacon; a kockázatok terhét a kivitelező viseli. Ezzel egy időben azonban az Akkuyu erőmű nem járul hozzá a beszerzési források diverzifikációjához, sőt erős kontrolljogokat nyújt Oroszországnak. A függés különösen az erőmű beindulásának kezdeti időszakában, a betanulás éveiben erős. A kitétséget ugyanakkor a másik oldalról csökkenti a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség felügyelete, a helyi török mérnökök fokozatos tapasztalatszerzése, a piac nyújtotta lehetőség a nukleáris

¹⁵ Erinc ERCAN – Horst SCHNEIDER: Turkey's way to nuclear energy – An example for a newcomer's new build, *Atw Internationale Zeitschrift fuer Kernenergie*, 58. évf., 2012/10, 584–592. o.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Turkish consortium of Cengiz, Kolin and Kalyon pulls out of Akkuyu nuclear project, [online], 2018. 02. 06. Forrás: Dailysabah.com [2019. 03. 24.]

¹⁸ Russia capable of building Akkuyu plant without partners: Minister, [online], 2018. 04. 06. Forrás: Hurriyetdailynews.com [2019. 03. 24.]

¹⁹ Basemat of Turkey's Akkuyu 1 completed, [online], 2019. 03. 14. Forrás: World-nuclear-news.org [2019. 03. 24.]

²⁰ Over 50 Turkish experts to work at Akkuyu Nuclear JSC, [online], 2019. 02. 25. Forrás: Dailysabah.com [2019. 03. 24.]

üzemanyag más forrásból történő beszerzésére, illetve önmagában az a megfontolás, hogy a Roszatomnak nem érdeke a jövőbeli potenciális ügyfelek elijesztése.²¹

Ankara három atomerőmű építését tervezi a közeljövőben. Az elsőt a dél-törökországi Akkuyuban, a másodikat a Fekete-tenger partján, Sinopban, a harmadikat pedig a bolgár határhoz közeli İgneada területén. A sinopi erőmű megépítésére kiírt tendert 2013-ban egy japán–francia konzorcium nyerte meg. Az erőmű a BOT (*Build, Operate, Transfer*) modell alapján működött volna, és az eredeti tervek szerint 2023-ban állt volna működésbe az első reaktor. Sajtóhírek szerint azonban 2018 végén a japán cég (*Mitsubishi Heavy Industries*) finanszírozási gondok miatt – a kivitelezési költségek a fukusimai katasztrófa után bevezetett plusz biztonsági intézkedések szükségessége, valamint a török líra gyengülése miatt az eredetileg tervezetthez képest kétszeresükre nőttek – visszalépett a projektből.²² A harmadik erőmű építését szintén kétségek lengik körül, elsősorban az amerikai Westinghouse közelmúltbeli (2017-es) csődje miatt – igaz, a vállalat azóta (2018-ban) tulajdonosváltást és átszervezést követően sikeresen kikerült a csődvédelmi eljárás alól. A Törökország európai részén épülő erőmű a Westinghouse és a kínai State Nuclear Power Technology Corporation (SNPTC) vállalat együttműködésében valósulhatna meg, amiről 2014-ben kezdték meg a tárgyalásokat.²³

1. ábra: A tervezett törökországi atomerőművek helyszíne

Forrás: Nuclear Power in Turkey, [online], 2018. Forrás: World-nuclear.org [2019. 03. 24.]

Törökország tehát egyértelműen megpróbált diverzifikálni, és különböző partnereket bevonni a török nukleárisenergia-kapacitások kiépítésébe. Az eredeti török tervek szerint nem orosz túlsúly, hanem a három erőművel verseny alakult volna ki a piacon. A nyugati vállalatok gyengélkedése miatt azonban úgy tűnik, a globális nukleáris piac lényegében Oroszország és Kína kezében van.²⁴ Ezt mutatja az is, hogy Moszkva nemcsak Törökországban épít atomerőművet, hanem többek között az Európai Unión belül is: a finn parlament 2010-ben szavazta meg egy orosz erőmű építését a Hanhikivi-félszigeten – igaz,

²¹ The world relies on Russia to build its nuclear power plants, [online], 2018. 08. 02. Forrás: Economist.com [2019. 03. 24.]

²² Takashi TSUJI: Japan to scrap Turkey nuclear project, [online], 2018. 12. 04. Forrás: Asia.nikkei.com [2019. 03. 24.]

²³ MENR – İgneada Nuclear Power Plant – Kırklareli Province – Project Profile, [online], 2019. Forrás: Marketresearch.com [2019. 03. 24.]

²⁴ The world relies on Russia to build its nuclear power plants, *i. m.*

az engedélyeztetési folyamat elhúzódása miatt csak 2021-ben várható az építkezés megindulása²⁵ –, és Magyarországon is orosz közreműködéssel épül Paks II.

Török Áramlat

Jelenleg kettő török–orosz földgázvezeték üzemel. Az első, még szovjet–török földgázvezeték, az úgynevezett Nyugati Útvonal (vagy Transzbalkáni vezeték) megépítése – amelynek nyomvonala a mai Ukrajna, Moldova, Románia és Bulgária területén keresztül halad – 1986 októberében kezdődött meg, egy 1984-ben aláírt szovjet–török szerződés alapján. A Nyugati Útvonal jelenlegi, kibővített kapacitása évi 14 milliárd m³. A második, orosz területről induló gázvezeték, a Kék Áramlat megépítéséről 1997-ben írtak alá a felek megállapodást. A 16 milliárd m³ éves kapacitású földgázvezeték 2003 óta üzemel.

Az Oroszország és Ukrajna (2006, 2008, 2009, 2014), valamint Oroszország és Fehéroroszország (2004, 2007, 2010) közötti sorozatos gázviták hatására Moszkva a „megbízhatatlan” tranzitországokat kiváltó új tranzitútvonalat keresett. 2007 és 2014 között úgy tűnt, a török szárazföldi területeket elkerülő, a Fekete-tengerből Bulgáriában partra lépő Déli Áramlat épülhet majd meg. Az Európai Unióval folyó viták²⁶ miatt azonban Moszkva végül a Déli Áramlat helyett a Török Áramlat megépítése mellett döntött. Ez egyértelműen pozitív fejlemény volt Törökország számára, hiszen egyrészt ezáltal közvetlenül orosz forrásból juthat földgázhoz, másrészt az orosz döntés megkerülhetetlen tranzitországgá tette Törökországot, ezáltal növelte Ankara politikai súlyát az európai államokkal szemben. A Török Áramlat így két célt is szolgál: 1. növeli a török ellátásbiztonságot azáltal, hogy lehetővé válik az Ukrajnán keresztül Törökországot elérő Nyugati Útvonal gázvezeték kiváltása; és 2. Törökország közelebb kerül az energiaelosztó-központtá (hubbá) válás tervének megvalósulásához.²⁷

Ankara és Moszkva a szerződést a Török Áramlatról 2016. október 10-én írta alá. A hozzávetőlegesen 7 milliárd dolláros beruházás keretében az orosz Gazprom két párhuzamosan futó, egyenként 15,75 milliárd m³ kapacitású csővezetékiszlát épít. A mintegy 1100 km hosszú vezeték 900 km-es Fekete-tenger alatti szakasza az oroszországi Anapából indul, és a törökországi Kiyköynél lép partra.²⁸ A tengeri szakasz építését 2018. november 19-én fejezték be. A két vezetékiszlátból az egyik – amely a tervek szerint 2019 végén lép működésbe – a török fogyasztók energiaigényének kielégítését célozza, a másik szállítana tovább földgázt Európába.²⁹

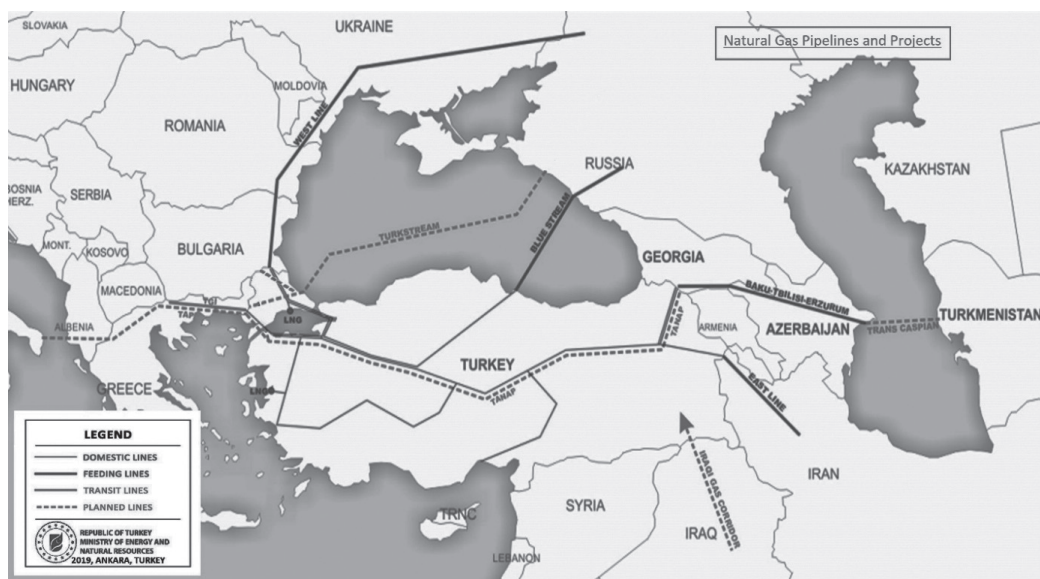
²⁵ Finnish-Russian nuclear reactor pushed back to 2028, [online], 2018. 12. 23. Forrás: Reuters.com [2019. 03. 24.]

²⁶ A vita egyik fő forrása az Európai Unió 2009-ben elfogadott, úgynevezett harmadik energiacsomagja, amely a földgázpiac liberalizációját célozza. Az új jogszabályok egyik legfontosabb eleme a „tulajdonosi szétválasztás” elve, vagyis a gáztermelési és -szállítási (hálózatüzemeltetési) tevékenység szétválasztásának követelménye. Nem ez volt azonban a vita egyetlen eleme. Bővebben lásd: NÓGRÁDI György – VRÁG Attila: A Déli Áramlat projekt lezárása az orosz stratégia nézőpontjából, *Külgügyi Szemle*, 14. évf., 2015/1, 30–50. o.

²⁷ Türkiye'nin Enerji Stratejisi, [online], 2008, Török Köztársaság Külügyminisztériuma. Forrás: Mfa.gov.tr [2019. 03. 24.]; KOZMA Tamás: Az energiátranzit szerep, mint Törökország regionális hatalmi képességeit befolyásoló tényező, *Mediterrán és Balkán Fórum*, 11. évf., 2018/1, 2–21. o.

²⁸ Bővebb információk a projektről a Török Áramlat (TurkStream), illetve a Gazprom weboldalán [2019. 03. 24.]

²⁹ Erre vonatkozóan több projektötlet is van az asztalon. Ezek közül az egyik legutóbbi a „Déli Áramlat Lite” terve, mely Bulgárián és Szerbián keresztül szállítana földgázt Magyarországra. Szép csendben döntött Putyin – Jóváhagyásával több ezer milliárdos üzletbe nyúlhat bele Magyarország, [online], 2018. 12. 01. Forrás: Portfolió.hu [2019. 03. 24.]

2. ábra: Földgázvezetékek és -projektek Törökország környezetében

Forrás: Natural Gas Pipelines and Projects, [online], 2019. Forrás: Enerji.gov.tr [2019. 03. 24.]

Értékelés

A sajtóban kevésbé hangsúlyozott, ugyanakkor fontos elem, hogy a Török Áramlat első szála a Nyugati Útvonal vezetékét fogja kiváltani,³⁰ amely utóbbinál „mindössze” évi 1,75 milliárd m³-rel nagyobb a kapacitása. Ilyen értelemben tehát az oroszoktól való török gázfüggőséget jelentős mértékben nem növeli.

Moszkvának szüksége van megbízható tranzitpartnerekre a földgáz eljuttatásához az európai piacokra. A Gazprom így végeredményben – ha megindul a második vezeték-szálon keresztül az európai export – ugyanúgy függeni fog a török tranzittól, mint a törökök az orosz importtól.³¹ A törökök megpróbálhatják felhasználni a tranzitszerepet arra, hogy árkedvezményt kapjanak Moszkvától, mint ahogyan azt a Török Áramlat engedélyezéséért sikerült kiharcolniuk (egy 10,25%-os gázárcsökkentést a 2015–2016-os évre vonatkozóan).³²

Törökország nem az egyetlen európai kötődésű állam, amely egy közvetlen orosz földgázvezetéken keresztül igyekszik energiaigényét kielégíteni. Azt követően, hogy a közösségi gázirányelv módosításával az Európai Unió lehetővé tette Németországnak

³⁰ Murat TEMIZER: TurkStream to take over gas transit from Western Line, [online], 2017. 03. 15. Forrás: Aa.com.tr [2019. 03. 24.]

³¹ Igaz, az ukrán csővezeték megmarad vész esetére, ezáltal műszaki értelemben kiváltható a török vezeték.

³² A törökök 2015 elején kezdtek tárgyalni az együttműködési megállapodásban beígért kedvezményről a Gazprommal. A török állami kőolaj- és gázvállalat BOTAS 2015 októberén nyújtott be keresetet a Nemzetközi Kereskedelmi Kamarához. 2018 májusában retroaktív megegyezés született: visszamenőlegesen összesen egy milliárd dollárt kaptak a törökök.

az 55 milliárd m³ éves kapacitású Északi Áramlat 2 megépítését, a Törökországot érő nyugati kritikák a kettős mérce percepcióját növelik.³³

Az Európai Unió Déli Gázfolyosó projektje keretében megvalósuló TANAP–TAP gázvezeték,³⁴ bár fontos mérföldkő, egyelőre biztosan nem képes kiváltani az orosz földgázt. A 2018 júniusában átadott TANAP kezdeti kapacitása „mindössze” évi 16 milliárd m³ lesz (vesd össze például Törökország 50 milliárd, illetve az Európai Unió 480 milliárd m³-es éves gázfogyasztásával), amelyből 6 milliárd m³ van fenntartva Törökország számára, és a hátralévő 10 milliárd m³ lesz az európai export. Ez a kapacitás nem fog drasztikus változáshoz vezetni sem a török földgázimport szerkezetében, sem a regionális energiakereskedelmi status quóban.³⁵

Összegzés

Törökország jelentős mértékben függ az orosz energiától. Legnagyobb mértékben az orosz földgáztól. Az utóbbi években azonban Ankara tudatosan igyekszik csökkenteni a földgáz arányát a török energiamixben, ezáltal az aszimmetrikus függés mértékét is. A folyamatot nehezíti az ország folyamatosan növekvő energiaszükséglete. A folyamatban lévő projektek (az Akkuyu atomerőmű és a Török Áramlat földgázvezeték) várhatóan nem fognak drasztikus átrendeződéshez vezetni a török energiapiacra, illetve az Oroszországtól való török függés mértékében. Rövid és középtávon Törökországnak nincs más lehetősége energiaszükségletének kielégítésére, mint az együttműködés az oroszokkal. Ez az együttműködés ugyanakkor elsősorban kényszer; önmagában nem jelenti a török külpolitika a Nyugattól eltávolodó, stratégiai fordulatát. Adottságaiból (hazai energiafordozók szükségessége, kiválthatatlan orosz függés, egyedülálló geopolitikai és geostratégiai helyzet) Ankara lehetőségeihez mérten igyekszik előnyt kovácsolni, legyen szó – a kockázatokért mintegy cserébe – kedvezményes gázár kiharcolásáról az oroszoktól, engedmények szerzéséről az Európai Uniótól, vagy a tranzitból származó bevételek növeléséről.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Basemat of Turkey's Akkuyu 1 completed, [online], 2019. 03. 14. Forrás: World-nuclear-news.org [2019. 03. 24.]
 Delivery statistics – Gas supplies to Europe, [online], 2018. Forrás: Gazpromexport.ru [2019. 03. 24.]
 Doğal Gaz Piyasası 2017 Yılı Sektör Raporu, [online], 2017, T. C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu. Forrás: epdk.org.tr [2019. 03. 24.]
 DUDLÁK Tamás: Törökország helye az Európai Unió, Oroszország és Azerbajdzsán közti gázjátszmában, *Világpolitika*, 2. évf., 2017/1, 60–90. o.
 ERCAN, Erinc – SCHNEIDER, Horst: Turkey's way to nuclear energy – An example for a newcomer's new build, *Atw Internationale Zeitschrift fuer Kernenergie*, 58. évf., 2012/10, 584–592. o.

³³ Gustav GRESSEL: Negative energy: Berlin's Trumpian turn on Nord Stream 2, [online], 2019. 02. 27. Forrás: Ecfre.eu [2019. 03. 24.]

³⁴ A Kaszpi-térségből a korábbi zászlóshajó Nabucco-projekt helyett a török–azeri államközi megállapodás alapján megvalósult Transzanatóliai gázvezeték (TANAP) juttat majd földgázt Oroszországtól függetlenül Európába. A TANAP folytatásaként a Transzadriai vezeték (TAP) fogja továbbítani a gázt Görögországon és Albánián keresztül Olaszországba.

³⁵ KOZMA Tamás: Transzanatóliai Gázvezeték: 3..., 2..., 1..., start!, [online], 2018. 06. 27. Forrás: Ajtk.hu [2019. 03. 24.]

- Finnish-Russian nuclear reactor pushed back to 2028, [online], 2018. 12. 23. Forrás: Reuters.com [2019. 03. 24.]
- GRESSEL, Gustav: Negative energy: Berlin's Trumpian turn on Nord Stream 2, [online], 2019. 02. 27. Forrás: Ecf.eu [2019. 03. 24.]
- KOZMA Tamás: A török–orosz kapcsolatok energiadiplomáciai aspektusai. In: BARANYI Tamás Péter – SZÁLKAI Kinga (szerk.): *Újhold. A török külpolitika útkeresése a 21. század elején*, Antall József Tudásközpont, 2016, 166–187. o.
- KOZMA Tamás: Az energiatranzit szerepe, mint Törökország regionális hatalmi képességeit befolyásoló tényező, *Mediterrán és Balkán Fórum*, 11. évf., 2018/1, 2–21. o.
- KOZMA, Tamás: Diversification Dilemmas in Turkey's Natural Gas Imports, *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, 11. évf., 2017/11, 90–106. o. DOI: <https://doi.org/10.1080/25765949.2017.12023303>
- KOZMA Tamás: Transzanatóliai Gázvezeték: 3..., 2..., 1..., start!, [online], 2018. 06. 27. Forrás: Ajtk.hu [2019. 03. 24.]
- MENR – Igneada Nuclear Power Plant – Kirklareli Province – Project Profile, [online], 2019. Forrás: Marketresearch.com [2019. 03. 24.]
- Natural Gas Pipelines and Projects, [online], 2019. Forrás: Enerji.gov.tr [2019. 03. 24.]
- NÓGRÁDI György – VIRÁG Attila: A Déli Áramlat projekt lezárása az orosz stratégia nézőpontjából, *Külgügyi Szemle*, 14. évf., 2015/1, 30–50. o.
- Nuclear Power in Turkey, [online], 2018. Forrás: World-nuclear.org [2019. 03. 24.]
- Over 50 Turkish experts to work at Akkuyu Nuclear JSC, [online], 2019. 02. 25. Forrás: Dailysabah.com [2019. 03. 24.]
- Petrol Piyasası 2017 Yılı Sektör Raporu, [online], 2017, T. C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu. Forrás: Epdk.org.tr [2019. 03. 24.]
- Russia capable of building Akkuyu plant without partners: Minister, [online], 2018. 04. 06. Forrás: Hurriyetdailynews.com [2019. 03. 24.]
- SEZER, Can: RPT-STAR oil refinery to reduce Turkey dependence on imports, says Erdogan, [online], 2018. 10. 19. Forrás: Reuters.com [2019. 03. 24.] DOI: <https://doi.org/10.1080/10245330512331389782>
- Szép csendben döntött Putyin – Jóváhagyásával több ezer milliárdos üzletbe nyúlhat bele Magyarország, [online], 2018. 12. 01. Forrás: Portfolio.hu [2019. 03. 24.]
- TEMIZER, Murat: TurkStream to take over gas transit from Western Line, [online], 2017. 03. 15. Forrás: Aa.com.tr [2019. 03. 24.]
- The world relies on Russia to build its nuclear power plants, [online], 2018. 08. 02. Forrás: Economist.com [2019. 03. 24.]
- TONGORI Zsófia: A Török Áramlat gázvezeték és Törökország vezetékes gázszállításban rejlő potenciális lehetőségei. Energiabiztonsági dilemmák a Török Áramlat gázvezetékkel kapcsolatban, *Hadtudományi Szemle*, 10. évf., 2017/1, 168–183. o.
- Total Primary Energy Supply (TPES) by source, Turkey 1990 – 2016, [online], 2019. Forrás: Iea.org [2019. 03. 24.]
- TSUJI, Takashi: Japan to scrap Turkey nuclear project, [online], 2018. 12. 04. Forrás: Asia.nikkei.com [2019. 03. 24.]
- TUNC, Zeynel – ALTUNYUVA, Asli Kehale: Oil and gas regulation in Turkey: overview, [online], 2018. 09. 01. Forrás: Ca.practicallaw.thomsonreuters.com [2019. 03. 24.]
- Turkey's energy import bill up 15.6 percent in 2018, [online], 2019. 02. 06. Forrás: Hurriyetdailynews.com [2019. 03. 24.]
- Turkey's Energy Profile and Strategy, [online], 2019. Forrás: Mfa.gov.tr [2019. 03. 24.]
- Turkey's thermal coal receipts from Russia fell by 16pct in 2018, [online], 2019. 02. 27. Forrás: Steeltguru.com [2019. 03. 24.]
- Türkiye'nin Enerji Stratejisi, [online], 2008, Török Köztársaság Külügyminisztériuma. Forrás: Mfa.gov.tr [2019. 03. 24.]
- Turkish consortium of Cengiz, Kolin and Kalyon pulls out of Akkuyu nuclear project, [online], 2018. 02. 06. Forrás: Dailysabah.com [2019. 03. 24.]
- WINROW, Gareth: Turkey and Russia: The Importance of Energy Ties, *Insight Turkey*, 19. évf., 2017/1, 17–32. o.

Egeresi Zoltán

Kelet-mediterráneumi gázkincs: a ciprusi válság új dimenzióban

Törökország 2019 tavaszán fúróhajókat küldött a ciprusi Különleges Gazdasági Övezetbe (EEZ). Mindez nemzetközi válsághoz vezetett, felhívván a figyelmet a Földközi-tenger keleti medencéjében zajló gázvitára. A tanulmány a vita és okainak elemzésére tesz kísérletet. A Ciprus és Törökország közötti feszültségnek számos oka van, idetartozik a szigetország 1974 óta tartó megosztottsága (az északi részén létrejött a csak Törökország által elismert Észak-Ciprusi Török Köztársaság, KKTC). A probléma megoldatlansága további feszültségeket eredményezett az EEZ-t és a befolyó jövedelmek elosztását illetően. Mivel a 2000-es évek közepétől a kutatások sikerrel zárultak, és a Ciprustól délre elterülő vizek alatt számos gázmezőt tártak fel, a jogai biztosítása érdekében egy konfrontatívabb politikára készítették Törökországot és a KKTC-t. Végezetül, tágabb kontextusban vizsgálva a kérdés komoly regionális dimenzióval is rendelkezik: az utóbbi 10–15 évben további jelentős készleteket találtak az izraeli és az egyiptomi EEZ-ben, lehetővé téve, hogy ezek az országok exportőrökké váljanak. A hasonló helyzetben lévő Ciprus (élvezvén Görögország támogatását) elkezdte támogatni az energiapolitikai együttműködést, ami a két másik ország és Törökország közötti rossz kapcsolatból is fakadóan korlátozza Ankara mozgásterét a régióban.

Kulcsszavak: Törökország, Ciprus, Kelet-Mediterráneum, energia, geopolitika

Egeresi Zoltán: Gas Reserves in the Eastern Mediterranean: New Dimension in the Cyprus Crisis

The paper aims to analyse the ongoing gas dispute in the Eastern Mediterranean. Turkey sent drilling ships in Cyprus's EEZ in the spring of 2019 which escalated to a diplomatic crisis. The tensions between the two countries have multiple causes, and the paper intends to examine them at local and regional level. Firstly, the Turkish intervention in 1974 led to the partition of the island and the establishment of the Turkish Republic of Northern Cyprus (recognised only by Ankara). Despite the efforts, this problem has not been solved yet leading to territorial disputes concerning the use and the extent of the Exclusive Economic Zone of the island. Secondly, the drilling activities since the mid-2000s were successful in the South by discovering several gas fields which pushed Turkey and the Turkish Republic of Northern Cyprus to pursue a more confrontative foreign policy in order to assure their rights. Thirdly, during the last 10–15 years, large reserves were found in the Egyptian and Israeli EEZ as well, opening the opportunity for these states to become gas exporters. Cyprus (and Greece) began to support the energy cooperation between these countries which (taking into consideration their problems with Ankara) limits Turkey's room for manoeuvre in the region.

Keywords: Turkey, Cyprus, Eastern Mediterranean, energy, geopolitics

Bevezetés

Július–augusztus folyamán Törökország fúróhajókat küldött a Ciprus szigete körüli vizekre, ami a szigetország és az EU, illetve az Egyesült Államok tiltakozását váltotta ki. A ciprusi kormány állami szuverenitásának megsértésével vádolta meg Ankarát. Törökország elutasította a vádat, mondván, hogy a ciprusi törökök érdekeit védi, és hajlandó akár fegyverrel is megvédeni a hajókat.

A diplomáciai konfliktus és kardcsörte a fúróhajókat és a tengeri övezeteket illetően azonban egyáltalán nem újdonság a Ciprus körüli vizeken: amióta 2011-ben a szigettől délre jelentős földgázlelőhelyeket tártak fel, azonnal felértékelődött a tengeri határok szerepe.

Az állandó konfliktus persze még régebbre vezethető vissza, a sziget 1974-es megosztottságát mind a mai napig nem sikerült rendezni. Törökország nem ismeri el a déli szigetrészt, miközben a sziget északi területeit magában foglaló Észak-ciprusi Török Köztársaságot a nemzetközi közösség nem tekinti legitim államalakulatként. Ez a több évtizedes szembenállás a 2010-es évektől új dimenzióval egészült ki, amely ráadásul túlmutat Cipruson: a Földközi-tenger keleti medencéjében újabb és újabb földgázmezőket tártak fel az előző években (például az egyiptomi Zorh mező vagy az izraeli Tamar és Leviathan), és ez egy ciprusi–egyiptomi–izraeli–görög együttműködés létrejöttéhez vezetett, ami pedig több tényező közrejátszása mellett Törökország régiós elszigetelődésében is szerepet játszik.

Ciprus megosztottsága: a jelenlegi probléma dióhéjban

A probléma megértéséhez érdemes kissé visszatekinteni a szigetország történetét illetően. Az oszmán csapatok 1570-ben foglalták el, majd évszázadokra berendezkedtek a túlnyomórészt görög többségű szárazulaton. Az évszázadok alatt történő anatóliai betelepülésnek köszönhetően jelentős török kisebbség alakult ki a szigeten.

Ciprus 1878-ban brit fennhatóság alá került. A második világháború után megélénkültek a szigeten az elszakadási mozgalmak, amelyek tüntetésekhez, majd pedig olvasattól függetlenül terrorcselekményekhez vagy felszabadító akciókhoz vezettek az EOKA nevű ciprusi görög szervezet részéről. Az EOKA ráadásul nemcsak függetlenségért, de a Görögországgal történő egyesülésért (enoszisz) is sikra szállt. Miután Görögország (Törökországgal együtt) NATO-tag lett 1952-ben, nyíltan kezdte támogatni a ciprusiakat. A görög fegyveres akciók persze nemcsak az Egyesült Királyság, de a török kisebbség ellenkezését is kiváltották. Az utóbbiak előbb a sziget brit uralom alatt maradását, később megosztását (taksim) preferálták.¹ Ebben a helyzetben London az oszd meg és uralkodj politikáját választotta: 1955-től meghívta Törökországot és Görögországot a sziget státuszának rendezésére hivatott tárgyalásokra.²

¹ KACZIBA Péter: Többség kisebbségi, kisebbség többségi támogatással: Az anyaországi beavatkozás szerepe Cipruson. In: SZALAI Máté – WAGNER Péter: *A többség–kisebbség dinamika szerepe a közel-keleti konfliktusokban*, Magyarországi Külügyi és Külgazdasági Intézet, Budapest, 2019, 58–80. o.; különösen 61–62. o.

² Ezzel a ciprusi kérdés komoly belpolitikai témává vált Törökországban, s vezetett az 1955. szeptemberi eseményekhez, amikor a feltüzelt tömeg az isztambuli görögök boltjait támadta meg. Az incidens pedig utat nyitott az isztambuli görög-ség gyors emigrációjához Görögországba.

A felek végül az 1959-es zürichi és londoni egyezményben rendezték a sziget státuszát: az Egyesült Királyság egy néhány négyzetkilométeres katonai támaszpont megtartása mellett kivonult a szigetről, amelynek megtiltották az egyesülést Görögországgal és Törökországgal egyaránt. Ugyanakkor az Egyesült Királyságon kívül a két említett állam a sziget státuszát garantáló hatalom lett, egyben felhatalmazást kaptak arra, hogy egyrészt érvényt szerezzenek a megállapodásnak, másrészt fellépjenek a görög vagy a török csoportok védelmében.³ A sziget alkotmánya szerint – amelyről szintén a szerződés rendelkezett – az ország államfőjének görögnek, alelnökének töröknek kellett lennie, akik széles vétőjogkörökkel rendelkeztek. A törökség mintegy 20%-os népességen belüli arányához képest nagylelkűen több parlamenti mandátumot kapott.⁴

Összességében ezek a tényezők a Földközi-tenger keleti medencéjében egy újabb puska- poros hordót teremtettek, amely a maga lappangó etnikai konfliktusával csak a robbanásra várt. Erre aztán 1963 végén került sor, amelynek során a szigeten elszórtan élő török kisebbség megerősítette az enklávéit, illetve Ankara majdnem lerohanta a szigetet – az intervenciótól csak az amerikai elnök határozott beavatkozása (úgynevezett Johnson-levél) tudta eltántorítani. Ugyan a háborút sikerült elkerülni, de nem oldódtak meg a két közösség közötti problémák.

Az újabb fordulatot az hozta, hogy Athén támogatásával 1974-ben katonatisztek egy csoportja puccsot hajtott végre a ciprusi elnök Makariosz érsek ellen, és kimondta a sziget egyesülését Görögországgal. A török válasz nem maradt el: Bülent Ecevit akkori török miniszterelnök haladéktalanul engedélyt adott a katonai intervencióra. Az első hullám már meghozta a sikert: a puccsisták elmenekültek (sőt, a görögországi katonai junta is összeomlott, ezzel utat nyitva a demokratizálódásra), a hatalom a helyiek kezébe került. Viszont a fegyverszünet nem tartott sokáig, és a nemzetközi közösség tiltakozása ellenére Törökország egy második hadjáratban, augusztus folyamán újabb területeket foglalt el, így összességében a sziget 37%-a került ellenőrzése alá. Az északi részt hamarosan a senki földjévé váló úgynevezett Attila-vonal választotta le a délitől, miközben a törökök északra, a görögök délre költöztek.

A török részen 1983-ban kikiáltották az – azóta is csak Ankara által elismert – Észak-ciprusi Török Köztársaságot (KKTC), ezzel a sziget két entitásra szakadt, az északi részen mintegy 30 ezer török katonával. A török ciprióta entitás erőteljesen függ a török anyaállamtól, amely jelentős támogatást nyújt a sziget gazdasága számára. Az intervenció után Anatóliából jelentős népesség települt át (a lakosság kb. 30%-a napjainkban), illetve a területen megjelentek a törökországi cégek is. Szintén fontos tényező lett, hogy az anyaországi egyetemek közül számos létesített kampuszt, így pezsgő diákéletet és plusz bevételforrást hoztak a szigetrészre. Ezzel együtt a török ellenőrzés meghatározó, a KKTC jegybankja elnökének például török állampolgárnak kell lennie. Emellett a török nagykövetek is jellemzően aktívan igyekeznek kivenni részüket az állam életének alakításában.

³ KACZIBA: *i. m.*, 62.

⁴ Constitution of Cyprus, 1960, [online]. Forrás: UNPan1 [2019. 08. 03.]

Athén a török anyaországhoz hasonlóan szintén megpróbálta támogatni a görög cipriótákat – noha a sziget megosztását eredményező 1974-es puccs miatt erősen csökkent a befolyása. A következő évtizedekben Görögország a szigethez hasonlóan lemondott az egyesítésről, és a török beavatkozás jogtalanságának propagálására helyezte a hangsúlyt. Az 1990-es évektől kezdve pedig egyre inkább a sziget uniós tagságának elérése lett a célja, amit sikeresen el is ért 2004-ben.⁵

Törökország és a Ciprusi Köztársaság kapcsolata még bonyolultabb: Ankara nem ismeri el a görög ciprióta államalakulat létét (ennek köszönhetően Nicosia kérésére többet is befagyasztottak Törökország uniós csatlakozási tárgyalási fejezetei közül), s ezzel együtt a török ciprióták érdekeit igyekszik képviselni.

A sziget újraegyesítése érdekében már a török intervenció utáni években megindultak a tárgyalások ENSZ-közvetítéssel. Köszönhetően annak, hogy a Ciprusi Köztársaság az 1997-es luxemburgi csúcson, Törökország pedig az 1999-es helsinki csúcson kapta meg az uniós tagjelölt státuszt, a sziget egyesítése is fontosabbá vált. A felek a legközelebb a probléma megoldásához 2004-ben jutottak, amikor Kofi Annan ENSZ-főtitkár újraegyesítési javaslatáról népszavazást rendeztek. Ezt a török ciprióták többsége támogatta, míg a görög rész nemmel szavazott, így ez a lehetőség meghiúsult. A Ciprusi Köztársaság a rendezés nélkül lett az EU tagja, ami Törökország uniós csatlakozási törekvéseit akadályozza, illetve a sziget körüli vitákba bevont egy sokkal nagyobb entitást is.

Kevés eredménnyel, de a sziget egyesítéséről szóló tárgyalások folytatódtak az ENSZ égisze alatt 2004 után is. Ezek dinamikája viszont a 2000-es évek végétől kiegészült a Ciprus körüli földgázmezők kérdésével is. 2014-ben az újraegyesítési tárgyalásokat felfüggesztették, majd azok ismét újraindultak. A legutóbbi évek ígéretes fordulóit követően a Svájc területén található Crans-Montanában folyó tárgyalások 2017 júniusában zátonyra futottak. A bizónális és bikommunális megoldást szorgalmazó tárgyalásokon végül a két fél nem tudott megegyezni a területi módosításokról és a biztonsági garanciákról.⁶

A kelet-mediterráneumi gázkinccs, Ciprus és a geopolitika

A több évtizedes ciprusi vita a 2010-es évek elejétől új dimenzióval egészült ki. Köszönhetően a több külföldi vállalat bevonásával (Noble Energy, ENI, Exxon Mobil stb.) indított kutatások eredményeinek, teljes mértékben átalakult a Kelet-Mediterráneum energiapolitikai térképe. 2009–2015 folyamán ugyanis több jelentős gázmezőt sikerült feltárni az Egyiptom, Izrael és Ciprus által határolt tengerrészen. Ráadásul ezek jelentős készletek: az egyiptomi Zohr 850 milliárd m³-es, az izraeli Leviathán 500–620 milliárd m³-es⁷ és a Tamar 200 milliárd m³-es gázlelőhelyek, hogy csak a legjelentősebbeket említsük. Becslések szerint ezen

⁵ KACZIBA: *i. m.* 68–69.

⁶ Cyprus reunification talks collapse, U.N. chief, very sorry', [online], 2017. 07. 07. Forrás: Reuters [2019. 07. 25.]

⁷ Israel: Differing opinions on the Leviathan field size, [online], 2016. 06. 06. Forrás: Offshoreenergytoday.com [2019. 07. 31.]

túlmenően még további jelentős szénhidrogénkincs található a régióban, ami feltárára vár. Az utóbbi években újabb lendületet kapó kutatások hozták is az eredményeket, így például 2019 áprilisában a görög Energean vállalat tárt fel kisebb, pár tíz milliárd köbméternyi gázt tartalmazó mezőket az izraeli partoktól nem messze.⁸

Ezen felfedezések hatása óriási volt. Az eddig behozatalra szoruló országok lehetőséget kaptak, hogy gázexportőrökké váljanak. A Zohr-mezők 2015-ös feltárásával Egyiptom hirtelen energia-nagyhatalommá vált, erre az évre már önellátó, s az előzetes várakozások szerint 2019 végéig megkezdik a gázexportot. Köszönhetően annak, hogy két jelentős LNG-terminállal rendelkezik, kiváló lehetősége van arra, hogy gázvezetékek nélkül szállítson az európai piacra, valamint a régiós földgázelosztóvá váljon. A két terminálban részesedéssel rendelkező Royal Dutch Shell és Eni vállalatok nagy erőfeszítéseket tesznek, hogy az év végéig mindkét létesítmény teljes kapacitáson működjön. Ezáltal nemcsak az egyiptomi földgázt lehet cseppfolyósítani és értékesíteni az európai piacon, hanem a környező, más országokét is, ami mind Izrael, mind Ciprus számára lehetőségekkel kecsegtet.⁹ A hatalmas lelőhelyeinek köszönhetően januárban Jordániával is megállapodást kötött az egyiptomi kormány arról, hogy az ország földgázszükségletének felét biztosítja 2019-ben – ezt éppen gázvezeték segítségével.¹⁰

A hirtelen szintén exportőrre váló Izrael (a hatalmas Leviathan-mező gázkészletének kitermelése az év végéig szintén kezdetét veszi, a Tamar kitermelése már 2013 óta tart) szerződést írt alá Egyiptommal évi 7 milliárd köbméter gáz szállításáról. A megállapodás szerint novembertől a Tamar- és Leviathan-mezőkből érkező gáz egy része az egyiptomi piacra, más része pedig újraértékesítésre kerül.¹¹

Nemcsak Izrael és Egyiptom, de Ciprus is szerencsés volt: több fúrás is sikerrel járt, amit elősegített, hogy e két állammal a 2000-es években rendezték a kizárólagos gazdasági övezetek (EEZ)¹² megállapítását. A szigettől délre lévő területen található, nem vagy „korlátozottan” vitatott hovatartozású blokkok (lásd később) egy részében az utóbbi nyolc év kutatómunkája már hozott eredményt.

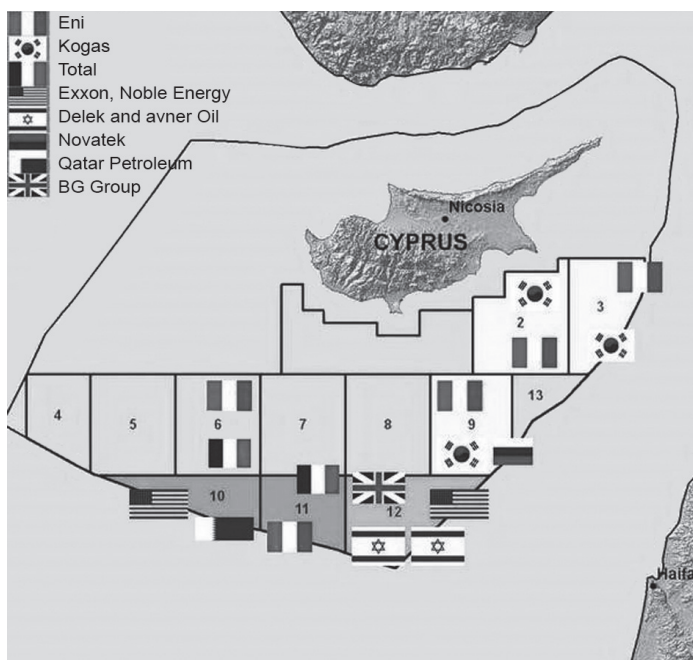
⁸ Significant natural gas discovery made off israel's shore, [online], 2019. 05. 15. Forrás: Jerusalem Post [2019. 07. 31.]

⁹ Egypt Looks to Offshore Gas Field for Growth and Influence, [online], 2019. 03. 11. Forrás: The New York Times [2019. 07. 30.]

¹⁰ Egypt to supply Kingdom with half of its gas needs this year, [online], 2019. 01. 13. Forrás: Jordan Times [2019. 07. 30.]

¹¹ Israel will start exporting natural gas to Egypt this year, [online], 2019. 07. 25. Forrás: Aljazeera [2019. 08. 01.]

¹² Az EEZ vagy kizárólagos gazdasági övezet 24–200 tengeri mérföld távolságban elhelyezkedő terület, ami a parti tenger (partvontól 12 tengeri mérföld) és a csatlakozó övezet (12–24 tengeri mérföld) utáni térséget jelöli, amely övezetben az adott állam az erőforrások fölött rendelkezik.

1. ábra: A Ciprustól délre elterülő blokkok és az azokban tevékenykedő nemzetközi vállalatok

Forrás: Blessing or curse for the divided island? [online], 2018. 12. 21. Forrás: Voxeurop [2019. 01. 12.].

Eddig három jelentős mezőt sikerült feltárni. Az elsőt még 2011-ben, a mintegy 140 milliárd m³ földgázt rejtő Afrodité mezőt (12-es blokk), a másodikat az ENI találta meg a 6-os blokkban (Calypso-mező, a becslések szerint 170–230 milliárd m³) 2018 elején.¹³ Idén februárban pedig az Afroditénél is nagyobb mezőre bukkantak az Exxon Mobil fúróhajói: a Glaucus-1 nevet viselő területen (10-es blokk) mintegy 140–230 milliárd m³-nyi földgáz található az eddigi becslések szerint.¹⁴ Ezzel szigettől délre elterülő gázkincs valós nagysága 450–600 milliárd m³ földgáz lehet. A kutatások még folynak, és akár további jelentős eredménnyel járhatnak.

A szigetországtól délre elterülő blokkokban végzett sikeres fúrások Ciprust is hasonló helyzetbe hozták, mint Egyiptomot és Izraelt: megadták a lehetőséget, hogy megfelelő infrastrukturális beruházásokkal energetikai nagyhatalom legyen. A 2010-es évek elejének gazdasági nehézségeinek tükrében (lásd: görög válság begyűrűzése) kifejezetten ígéretes lehetőséget jelentettek a feltárások.

Mindezek együttesen oda vezettek, hogy a három ország kapcsolata jelentősen javult,¹⁵ s megindult egy szorosabb energetikai együttműködés kiépítése, amibe már Athén is beszállt – hiszen az exportra termelő országok számára kulcskérdés, hogy eljusson az európai

¹³ Eni made important gas discovery in block 6 (updated), [online], 2018. 02. 08. Forrás: Cyprus Mail [2019. 07. 29.]

¹⁴ Exxon's Cyprus gas discovery adds another giant to East Med collection, [online], 2019. 02. 28. Forrás: Reuters [2019. 07. 31.]

¹⁵ Ciprus ráadásul 2003-ban Egyiptommal, 2007-ben Libanonnal, 2010-ben pedig Izraellel kötötte meg az EEZ-k delimitációjára vonatkozó szerződéseket.

piacokra a földgázuk, amiben Görögország szívesen eljátszaná a tranzitország szerepét. Ennek megfelelően Görögország–Ciprus–Izrael, illetve Görögország–Ciprus–Egyiptom részvételével háromoldalú tárgyalások indultak meg. Athén ezzel együtt az utóbbi években jelentősen javította pozícióit a térségben, és sikerült rendkívül jó viszonyt kiépítenie az Egyesült Államokkal.¹⁶

Így nem véletlen, hogy főként Athén ösztönzésének köszönhetően rendezték meg az első Görögország–Ciprus–Izrael találkozót 2016 legelején. Ezt azóta további négy találkozó követte. Az eredetileg főleg energetikai kooperációra fókuszáló fórum mára egy sokkal szélesebb egyeztetési platformmá vált, így a legutóbbi, 2018 decemberében rendezett alkalmon már az innováció és a kiberbiztonság is napirendre került. A felek az USA támogatása mellett felállítottak Nicosiában egy állandó titkárságot, ezzel újabb lépést tétel a háromoldalú találkozók intézményesülése felé.

Az Egyiptom, Görögország és Ciprus részvételével zajló találkozók szintén hasonló utat jártak be. A már a hatodik alkalmon is túl lévő együttműködés szintén több területre terjed ki, s ugyanígy Cipruson rendelkezik állandó titkársággal. Az együttműködés itt is gyümölcsözőnek tűnik, mivel Nicosia és Athén az EU-ban támogathatja az egyiptomi érdekeket, miközben előbbieket Afrika felé találtak egy biztos támaszt.

A régiós energetikai együttműködés ebben az évben újabb szinten lépett: 2019 januárjában a Ciprusi Köztársaság, Egyiptom, Görögország, Izrael, Jordánia, Olaszország és Palesztin Hatóság részvételével találkozót tartottak Kairóban, amelynek keretében meggyeztek, hogy egy regionális hatóságot (*Eastern Mediterranean Gas Forum*) hoznak létre az energetikai kooperáció koordinálására.¹⁷

Feltűnő, hogy négy (öt) ország kimaradt a meghívottak közül: Szíria, Líbia, Libanon, Törökország (illetve a KKTC) nem vett részt a fórumon. A hiányzásuk a Kelet-Mediteranéum medencéjének középső és északi részét érintő vitákra vezethető vissza. A szíriai háború miatt Szíria kizárólagos gazdasági övezetében el sem kezdődhetek a kutatások, illetve a háború lezárásáig kétséges, hogy Damaszkusz képes lenne-e egyáltalán foglalkozni az üggyel. Líbiával hasonló a helyzet: az ország területén jelenleg több hatalom is létezik, amelyek versengenek a kizárólagos irányításért.

Ami Libanont illeti, a közel-keleti ország nehezményezi a ciprusi–izraeli tengeri határ kijelölését, és azzal vádolja Tel-Avivot, hogy közel 1000 km²-nyi területet vett el tőle. Bejrút ezzel pedig nehezíti a határsávban lévő területek feltárását, és addig nem hajlandó ratifikálni a Ciprusal kötött delimitációs szerződést, amíg az nem tárgyalja újra az Izraellel kötött szerződését – amiről az utóbbi természetesen hallani sem akar. Így a tradicionálisan jó ciprusi–libanoni kapcsolatok ellenére Nicosia lehetetlen helyzetbe került, és diplomáciai erőfeszítései ellenére sem tudja rábírní a két országot a vita rendezésére. A patthelyzet – ezen a fronton is – állandósult.

Ennél sokkal komolyabb gondot okoznak a sziget megosztottságából fakadó problémák. A jelentős gázvagyron kiaknázása az első perctől feszültséget generált a sziget északi és déli fele, illetve ezzel együtt Törökország között. A Ciprusi Köztársaság, amely az 1960-ban függetlenné vált sziget jogos örökösének tartja magát, és a nemzetközi közösség is elismer,

¹⁶ Dimitar BECHEV: Greece Is Getting Good at Geopolitics, [online], 2019. 07. 25. Forrás: Foreign Policy [2019. 08. 01.]

¹⁷ Eastern Mediterranean countries to form regional gas market, [online], 2019. 01. 14. Forrás: Reuters [2019. 07. 31.]

belügynek tekinti a gázmezők kérdését (illetve az alkudozást erről a török cipriótákkal). Nem zárkózik el a tárgyalásoktól, azonban minden kutatási akciót a saját szuverenitásának megsértéseként értelmez.¹⁸

2. ábra: A kelet-mediterráneumi gázmezők és területi viták.

Forrás: Turkey, Cyprus: The Eastern Mediterranean Heats Up Over Drilling, [online], 2019. 05. 07.

Forrás: Stratfor [2019. 07. 30.].

A ciprusi törökök ezzel szemben úgy vélik, hogy a gázlelőhelyek közösek, a belőlük származó jövedelemből mindkét félnek részesednie kell. Ennek megfelelően egy közös felügyelő szerv hatáskörébe utalnak a kérdést, akár nemzetközi szereplők, így az ENSZ és az EU bevonásával. Ez utóbbira már többször is tettek javaslatot: 2011-ben és 2012-ben, illetve legutóbb 2019 júliusában.¹⁹ Ez utóbbi ráadásul nemcsak a gazdasági kérdésekbe történő beleszólást engedne, hanem egyszerre nemzetközi jogi státuszt is adna a KKTC-nek – amit Nicosia elvet.

A ciprusi kizárólagos gazdasági övezet lehatárolása érdekében Libanonnal, Izraellel és Egyiptommal megkötött szerződések mintájára Törökország a KKTC-vel kötött delimitációs egyezményt 2011-ben. Ennek értelmében a Ciprusi Köztársaság gazdasági övezetének mintegy felét magának vindikálja a ciprióta török kormány, ideértve az 1, 2, 3, 8, 9, 12 és 13-as blokkokat.²⁰ Azonban a ciprióta törökök és görögök között húzódoó vitán túlmenően Törökország is jelentős területeket követel magának. Ankara véleménye szerint számára jóval nagyobb kizárólagos gazdasági övezet járna, mint Ciprusnak, amelynek szigetként Törökország szerint nem jár a 200 km-es sávig terjedő övezet (Törökország nem ratifikálta az ENSZ 1982-es Tengerjogi Egyezményét – UNCLOS). Így a Nicosiának az UNCLOS

¹⁸ KACZIBA Péter: A ciprusi földgázkincs feltárásának bel- és külpolitikai sajátosságai, *Külgügyi Szemle*, 12. évf., 2013/4 149–171., különösen 155.

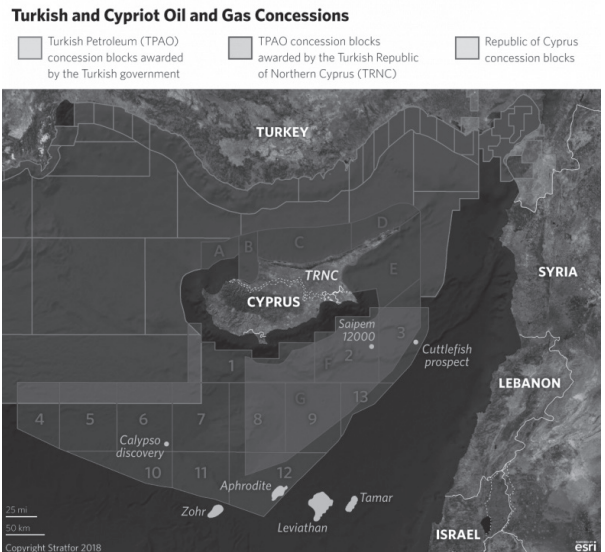
¹⁹ Interjú Selda Çimennel, az Észak-ciprusi Török Köztársaság magyarországi főképviselőjével, 2019. július 31., Budapest

²⁰ Türkiye Akdeniz'de neden münhasır ekonomik bölge ilan etmiyor?, [online], 2019. 04. 23. Forrás: Haber Güneş [2019. 07. 30.]

szerint járó területek egy részét (1, 4, 5, 6, 7-es blokk) Ankara saját felségvizének tekinti, és vitatja az Izraellel és Egyiptommal kötött szerződéseket, mondván, hogy a sziget nem járhat el önkényesen a ciprióta törökök megkerülésével ilyen ügyben. 2018. október 31-én Törökország megkezdte a fúrásokat Antalya környékén, még azelőtt, hogy az Exxon Mobil hozzálátott volna a 10-es blokk feltárásához. November elején pedig Erdoğan a korábbiakhoz hasonlóan megfenyegette a nemzetközi vállalatokat, hogy ne merjenek kutatásokat végezni a ciprusi vizeken.²¹

A jelenlegi földgázlelőhelyek miatti török–ciprusi konfliktus

A már korábbiakban kifejtett jogi és politikai megfontolások már az első perctől kezdve konfliktushoz vezettek Törökország és Ciprus között. Az első ciprusi licenszszerződés megkötése (2008) után (ezt az amerikai Noble Energy nyerte meg) a térségbe küldött kutatóhajót a török hadihajók tartóztatták fel – ez már előre jelezte egy komoly konfliktus kialakulásának esélyét. Három évvel később, amikor 2011 szeptemberében a Noble Energy fúróhajót küldött a 12-es blokkba, a török kormány keményen reagált a fejleményre. Ankara nyomban delimitációs egyezményt kötött a KKTC-vel, amelynek kizárólagos gazdasági övezetében a Törökországi Olajvállalat, a TPAO kapta a koncessziós jogokat. Ezzel együtt a TPAO megkezdte az eszközbeszerzést, hogy végre tudja hajtani a tengerfenéket érintő kutatásokat. A vállalat még 2012-ben megvásárolta a Barbarossa Hayreddin Paşára keresztelt szeizmológiai kutatóhajót, amelyet újabbak követtek és ez újabb nemzetközi tiltakozásokhoz vezetett Nicosia részéről.

3. ábra: Török és ciprusi földgázkoncessziók és vitatott blokkok

Forrás: Turkish and Cypriot Oil and Gas Concession, [online], 2018. Forrás: ResearchGate [2019. 07. 31.].

²¹ Gas in Cyprus: blessing or curse?, [online], 2019. 01. 14. Forrás: Balcanicaucaso.org [2019. 07. 31.]

A következő években újabb licenszszerződéseket kötöttek a ciprusi görögök, egyelőre csak olyan blokkokban, amelyekre nem vonatkoztak a török követelések. Ugyanakkor Ankara 2014-ben újabb hajót küldött a ciprusi vizekre, szintén hadihajókkal biztosítva. A 2015–17 közötti, tárgyalási időszakban nem történt incidens a vizeken, viszont az év márciusában – nem sokkal az ENI felfedezését követően (Calypso-mező) – Ankara újabb fúróhajót küldött a ciprusi vizekre, amit a ciprusi kormány a szuverenitásának megsértésének könyvelt el. Ezt megelőzően az ENI bejelentése után a 3-as blokkban a vállalat fúróhajóját tartóztatta fel a török haditengerészet, majd kényszerítette azt a visszafordulásra.

A 2019-es év is a régiós energetikai fejleményeknek megfelelően munkásan indult a török fél számára: januárban a Barbarossa hajó újrakezdte a kutatást. Májusban pedig új fúróhajó érkezett a nyugat-ciprusi vizekre, amire Nicosia válasza az volt, hogy elfogatóparancsot adott ki a legénység ellen. Ciprus és Görögország kérésére az uniós válasz sem maradt el. Júniusban az Európai Tanács elítélte a török akciót és a hajók kivonására szólított fel.

Az EU külügyminiszterei július 25-én szankciókat fogadtak el. Az ország 4,454 milliárd eurós előcsatlakozásai alapját 145,8 millió euróval megválták, leállították a légi szállítási egyezményről szóló tárgyalásokat, illetve más, magas szintű tanácskozsásokat. Ezzel együtt pedig a Tanács felhívta az Európai Fejlesztési Bankot, hogy állítsa meg a törökországi hitelezést, amelynek összege tavaly majdnem elérte a 360 millió eurót.²²

Erre válaszul Ankara kijelentette, hogy az uniós szankciók egyáltalán nem fogják befolyásolni a szénhidrogénkészletek feltárására tett erőfeszítéseit, mivel azok egyrészt a saját, másrészt pedig a ciprusi törökség tulajdonát képezik.²³ A török kormány továbbá jelezte, hogy egy újabb hajót irányít a térségbe a már ott tevékenykedő három mellé.²⁴ Úgy tűnik azonban, hogy Törökország a sikeres ciprusi fúrások hosszú távú blokkolására nem rendelkezik megfelelő eszközökkel. A nemzetközi környezet nem támogatja ezeket az akciókat, és mivel a nemzetközi közösség a Ciprusi Köztársaságot tekinti a sziget egyetlen államának, nemzetközi jogilag is nagyon korlátozottak Ankara lehetőségei. Ugyanakkor Ankara az utóbbi években jelentős pénzügyi forrásokat fordított egy ütőképes hadiflotta kiépítésére. A déli előterében lévő országok között alakuló energetikai kooperáció – mint láttuk, januárban Kairóban magas szintű fórum szerveződött Törökország kihagyásával – erődemonstrációra készítette az országot. Ennek megfelelően február 27. és március 8. között „Kék haza” (Mavi Vatan) névvel megrendezték az ország modern kori történelmének legnagyobb haditengerészeti gyakorlatát. A Fekete-tengeren, az Égei-tengeren és Földközi-tengeren zajló akcióban mintegy 103 hadihajó, tengeralattjáró és egyéb hajó, valamint drónok vettek részt.²⁵ A gyakorlat során ráadásul az oroszokat is sikerült bevonniuk.²⁶ Ezzel párhuzamosan zajlik a flotta fejlesztése is. Már készül, s a várakozások szerint 2020-ra átadják az ország első (kisebb méretű) repülőgép-hordozóját, a TCG Anadolu.²⁷ A török

²² EU sanctions Turkey for drilling off the coast of Cyprus, [online], 2019. 07. 16. Forrás: Euronews.com [2019. 07. 25.]

²³ No: 206, 16 July 2019, Press Release Regarding the Conclusions Adopted by the EU Foreign Affairs Council, [online], 2019. 07. 16. Forrás: Mfa.gov.tr [2019. 07. 25.]

²⁴ Dördüncü gemi de gidiyor, [online], 2019. 07. 17. Forrás: Hurriyet.com [2019. 07. 25.]

²⁵ „Mavi Vatan'daki dev tatbikat göz kamaştırdı, [online], 2019. 03. 07. Forrás: Anadolu Ajansı [2019. 08. 01.]

²⁶ Rusya: Türkiye ile Karadeniz'de ortak tatbikat düzenledik, [online], 2019. 03. 08. Forrás: Aydınlık [2019. 08. 01.]

²⁷ TCG Anadolu Geliyor, [online], 2019. 02. 12. Forrás: Youtube.com [2019. 08. 01.]

tervek szerint 2023-ra összesen 24 új hajó, köztük négy fregatt fog elkészülni, mindezek hazai gyárakban.²⁸

Külpolitikai szinten nem alakult túl biztatóan Törökország pozíciója. Míg a Ciprusi Köztársaság rendezte és többnyire javította kapcsolatát a régió államaival, és a két legnagyobb gázlelőhely birtokosával, Izraellel és Egyiptommal egészen szívélyessé váltak a kapcsolatok és az energetikai együttműködés felé is megnyílt az út, addig Törökország elszigetelődött. A 2009-es davosi és 2010-es Mavi Marmara flottilla incidens után a korábban jónak mondható viszony megromlott Izraellel, illetve 2013-ban Murszi egyiptomi elnök megbuktatását követően az új egyiptomi kormányzattal vált szintén ellenségessé a kapcsolat. Ugyanakkor a török kormány a szomszédos Szíriától sem számíthat sok jóra.

Ezek a konfliktusok pedig a három ország, Ciprus, Egyiptom és Izrael határvidékén lévő földgázkincs értékesítésére is rányomják bélyegüket. Ankara szerint kézenfekvő és a legolcsóbb megoldás az lenne, ha Törökország felé épített vezetéken keresztül szállítanának gázt az energiaéhes uniós államok felé. Mindez a gazdasági racionalitás mellett kétségkívül előnyös lenne az ország számára: nemcsak hatalmas tranzitbevételekhez juttatná Ankarát és erősítené az energiaelosztó központ szerepét, de maga is fogyasztóként belépve diverzifikálhatná az eddig 50–60%-ban Oroszországtól függő gázimportját. Nem véletlen, hogy több évnyi fagyos viszony után 2015 végétől, az orosz Szu–24-es lelövése utáni szankciók árnyékában indult meg a török–izraeli kapcsolatok javulása, és került sor kölcsönösen nagykövetek küldésére.²⁹ A látványos közeledés nem tartott sokáig, ahogy korábban is, úgy 2018-ban ismét a palesztin–izraeli kapcsolatok miatt romlott meg a két állam kapcsolata, aminek köszönhetően ismét nem delegálnak nagykövetet egymáshoz.³⁰ Ezzel párhuzamosan az energetikai együttműködés is kezdetleges stádiumban maradt.

Mi várható?

A jelenlegi konfliktus az évek óta húzódó szénhidrogénkincs, illetve tágabb értelemben Ciprus több évtizedes megosztottságának legújabb fejezete. Ankara az elmúlt tíz évben a Kelet-Mediterráneum legtöbb államával „összevezett” (2009–2010: Izrael, 2011: Szíria, 2013: Egyiptom), így a gazdasági racionalitással szemben kétséges, hogy ezek az államok egy olyan gázvezeték megépítését hagynák jóvá, ami a velük ellenséges vagy éppen megbízhatatlannak ítélt kis-ázsiai államon keresztül vezetne a hön áhított uniós piacok felé. Emiatt három opció van napirenden: az izraeli–ciprusi felségvizekről Görögország érintésével építendő EastMed gázvezeték terve, amelynek aláírásán 2019 márciusában Mike Pompeo is részt vett, demonstrálva az Egyesült Államok támogatását minden olyan projekt mellett, ami az orosz gáz kiváltását teszi lehetővé Európában. Ráadásul az Európai Bizottság is közös érdekű projektnek nyilvánította a gázvezetéket. Azonban több nehézség is akadályozza

²⁸ Turkey is willing to set Eastern Mediterranean on fire. Why now and what lies next..., [online], 2019. 05. 07. Forrás: South East Med Energy@Defense [2019. 08. 01.]

²⁹ Israel, Turkey deepen energy ties as relations resume after 6-yr rupture, [online], 2016. 10. 13. Forrás: Reuters [2019. 07. 30.]

³⁰ Israel decides not to appoint new ambassador to Turkey, [online], 2018. 11. 19. Forrás: Anadolu ajansi [2019. 07. 30.]

a megvalósítását, így például problémaforrást jelenthetnek az együttműködés stabilitása, a piacok nagysága, illetve a nemzetközi viták.³¹

A második opció, hogy Ciprus maga épít egy LNG-terminált – azonban ennek költségei és a valóban kitermelhető földgázkincs nagysága kérdéssé teszi ennek realitását.

Nagy valószínűséggel a már működő egyiptomi LNG-terminálokhoz vivő vezetékeket választják a régiós kormányok. Így például a ciprusi–egyiptomi gázvezetékéről 2018 őszén megállapodást írtak alá.³²

Törökország céljai világosak: biztosítani magának a saját kontinentális talapatához, illetve ezzel együtt az Észak-ciprusi Török Köztársasághoz tartozó területek alatt megbúvó természeti kincsek kitermelésének jogát. Mindezt a komoly diplomáciai és nemzetközi jogi aggályok, a térség szinte összes államának tiltakozásának ellenére. A török politika ezen célok mentén alapvetően reaktívan alakult: a ciprusi (esetleg régiós) lépésekre adott válaszként küldött kutatóhajókat vagy hadihajókat a fennhatósága alatti vizekre. Az utóbbi hónapok erődemonstrációi is ezt a célt szolgálják: a felgyorsuló kelet-mediterráneumi együttműködésre és folytatódó ciprusi kutatásokra nyomást gyakorolni, megvédeni a török és észak-ciprusi érdekeket, miközben késleltetni a nemzetközi cégek fúrásait, kutatásait, ezzel is jobb pozíciót kiharcolva a tárgyalásokhoz.

Ankara viszont nemcsak a terepen igyekszik erőt mutatni, hanem a kialakuló héthatalmi szövetség mellé saját szövetségeket keres. Ebben a helyzetben jelenleg négy entitás jöhet szóba: az Izraellel területi vitákat folytató Libanon, a Görögország és Egyiptom háttában lévő Líbia, valamint a viszonylagos autonómiával rendelkező Gáza, amely szintén rendelkezik egy kis területű tengeri kijáráttal. Ankara támogatásáról biztosította Bejrútot, és mivel Libanon nem ratifikálta a delimitációs szerződést Ciprussal, emiatt ezzel valóban segíti Törökország pozícióit. Líbia szintén fontos szereppel bír Ankara terveiben, azonban úgy tűnik, hogy ott sem sikerült megtalálni a megfelelő szövetséget.³³

A török akciókra adott uniós szankciók szerények, a törökök törekvéseit kevésbé fogják korlátozni. Az amúgy sem túl jelentős pénzügyi források korlátozása – ahogy erre már 2018-ban is láthattunk példát – újabb éket vernek az EU és Törökország kapcsolatába, de nem képes olyan fenyegetéssé válni, ami meghátrálásra készítené a török kormányt. Ankarára csak gazdasági szankciókkal lehetne nyomást gyakorolni, akkor is csak abban az esetben, ha a komolyabb uniós partnereitől vágná el az országot, ahogy 2017 közepén Berlin ezt belengette.³⁴ Azonban a ciprusi ügy kapcsán egyik nagyobb uniós államnak sem érdeke túlfeszítenie a húrt, különösen annak a fényében, hogy Törökország területén hivatalosan 3,5 millió szíriai menekült található – a valóságban ennél többről van szó –, és akiknek a Görögországba és Bulgáriába történő átkelését Törökország hatékonyan akadályozza a 2016 első felében életbe léptetett mechanizmusnak köszönhetően. Nem

³¹ Nikos STAFOS: Can the East Med Pipeline Work?, [online], 2019. 01. 22. Forrás: CSIS [2019. 08. 01.]

³² Cyprus Pipeline Deal With Egypt Brings Gas Step Closer to Europe, [online], 2018. 09. 19. Forrás: Bloomberg [2019. 08. 01.]

³³ Metin GÜRCAN: Libya has outsized importance for Turkey's Mediterranean plans, [online], 2019. 07. 05. Forrás: Al-Monitor [2019. 08. 02.]

³⁴ EGERESI Zoltán: Merre tovább? A német-török kapcsolatok 2017-es német választás után, [online], 2017. 10. 06. Forrás: SVKK Elemzések [2019. 08. 02.]

véletlen, hogy a szíriai menekültek integrációját érintő uniós milliárdokat nem csonkították meg az uniós vezetők.

A másik hatalom, amely hatni tudna Ankarára, az Egyesült Államok, amely szintén érdekelt a térség gázlelőhelyeinek kitermelésében, valamint ezzel együtt a rend fenntartásában a saját szövetségesei között. A törökök számára jelzésértékű volt az utóbbi hónapok görög–ciprusi–izraeli és amerikai közeledése.³⁵ Ugyanakkor, ahogy az elmúlt évtizedek megmutatták, Washington a ciprusi konfliktus kapcsán alig tudott hatni görög és török szövetségeseire (az 1963-as Johnson-levél sikere inkább kivételesnek tekinthető, ráadásul komoly szerepe volt abban, hogy néhány időszakot leszámítva mélyrepülésbe kezdjenek a bilaterális kapcsolatok). A helyzetet tovább bonyolítja, hogy számos kényes kérdés feszíti az amerikai–török kapcsolatokat (Szíria, S–400-as vásárlás), amelyekhez képest ez a probléma harmad- vagy negyedrangúnak tűnik.³⁶ Ráadásul a térségben szintén érdekelt Oroszország – amely ugyan elítélte a török akciót – nem nézi rossz szemmel a NATO-n belül kialakuló feszültséget. Törökország különütassága a szövetségen belül egyre több konfliktust szül, azonban eddig a legtöbb kérdésben Ankara követi a NATO-s irányelveket és célkitűzéseket.³⁷

Így marad a patthelyzet, s ezzel együtt a török fúróhajók folytatják majd a kutatást, lehetőség szerint biztos távolságban a dél-ciprusi partoktól, hogy elejét vegyék egy komolyabb diplomáciai konfliktus kialakulásának. Viszont a török vagy észak-ciprusi tengeri övezetben talált természeti kincsek későbbi kitermelésében nem nagy beleszólása lesz a görög ciprióta szigetrésznek – ahogy megegyezés nélkül a déli területekből származó jövedelemre sem számíthatnak az északiak. Az egyesítési tárgyalások jelenleg állnak, s ilyen környezetben nem valószínű, hogy hamar folytatódni fognak. A jelenlegi érdekszféra-kijelölésben újabb fejezetet nyithat, amennyiben kiderül, hogy a mindkét fél által magának követelt területeken nincs lelőhely, hiszen ebben az esetben a komolyabb konfliktus elkerülhető. Viszont ha a török kutatóhajók sikerrel járnak a következő években, az egyre erősödő török flotta képes lesz megőrizni ezeket a területeket, s biztosítják a török fennhatóságot Ciprussal szemben, ami újra csavar egyet a két szigetrész egyesítésének ügyén.

FELHASZNÁLT IRODALOM

BECHEV, Dimitar: Greece Is Getting Good at Geopolitics, [online], 2019. 07. 25. Forrás: Foreign Policy [2019. 08. 01.]

Blessing or curse for the divided island? [online], 2018. 12. 21. Forrás: Voxeurop [2019. 01. 12.].

Constitution of Cyprus 1960, [online]. Forrás: UNPan1 [2019. 08. 03.]

Cyprus Pipeline Deal With Egypt Brings Gas Step Closer to Europe, [online], 2018. 09. 19. Forrás: Bloomberg [2019. 08. 01.]

³⁵ Gökhan GÜLER: Doğu Akdeniz ve Ege'deki Gasp ile Çatışma Girişimleri, [online], 2019. 06. 29. Forrás: Türksam [2019. 08. 03.]

³⁶ A Törökország és USA közötti viszony romlásáról lásd: EGERESI Zoltán: Konfliktusok az amerikai–török kapcsolatokban, [online], 2018/7. Forrás: SVKK Elemzések [2019. 08. 02.]

³⁷ PÉNZVÁLTÓ Nikolett: Törökország és a NATO viszonya 1991-től napjainkig, [online], 2018/18. Forrás: SVKK Elemzések [2019. 08. 02.]

- Cyprus reunification talks collapse, U.N. chief 'very sorry', [online], 2017. 07. 07. Forrás: Reuters [2019. 07. 25.]
- Dördüncü gemi de gidiyor, [online], 2019. 07. 17. Forrás: Hurriyet.com [2019. 07. 25.]
- Eastern Mediterranean countries to form regional gas market, [online], 2019. 01. 14. Forrás: Reuters [2019. 07. 31.]
- EGERESI Zoltán: Merre tovább? A német-török kapcsolatok 2017-es német választás után, [online], 2017. 10. 06. Forrás: SVKK Elemzések [2019. 08. 02.]
- EGERESI Zoltán: Konfliktusok az amerikai-török kapcsolatokban, [online], 2018/7. Forrás: SVKK Elemzések [2019. 08. 02.]
- Egypt Looks to Offshore Gas Field for Growth and Influence, [2019. 03. 11.]. Forrás: The New York Times [2019. 07. 30.]
- Egypt to supply Kingdom with half of its gas needs this year, [2019. 01. 13.]. Forrás: Jordan Times [2019. 07.30.]
- Eni made important gas discovery in block 6 (updated), [online], 2018. 02. 08. Forrás: Cyprus Mail [2019. 07. 29.]
- EU sanctions Turkey for drilling off the coast of Cyprus, [online], 2019. 07. 16. Forrás: Euronews.com [2019. 07. 25.]
- Exxon's Cyprus gas discovery adds another giant to East Med collection, [online], 2019. 02. 28. Forrás: Reuters [2019. 07. 31.]
- Gas in Cyprus: blessing or curse?, [online], 2019. 01. 14. Forrás: Balcanicaucaso.org [2019. 07. 31.]
- GÜRCAN, Metin: Libya has outsized importance for Turkey's Mediterranean plans, [online], 2019. 07. 05. Forrás: Al-Monitor [2019. 08. 02.]
- Israel decides not to appoint new ambassador to Turkey, [online], 2018. 11. 19. Forrás: Anadolu ajansı [2019. 07. 30.]
- Israel will start exporting natural gas to Egypt this year, [online], 2019. 07. 25. Forrás: Aljazeera [2019. 08. 01.]
- Israel, Turkey deepen energy ties as relations resume after 6-yr rupture, [online], 2016. 10. 13. Forrás: Reuters [2019. 07. 30.]
- Israel: Differing opinions on the Leviathan field size, [online], 2016. 06. 06. Forrás: Offshoreenergytoday.com [2019. 07. 31.]
- KACZIBA Péter: A ciprusi földgázkincs feltárásának bel- és külpolitikai sajátosságai, *Külgügyi Szemle*, 12. évf., 2013/4, 149–171. o.
- KACZIBA Péter: Többség kisebbségi, kisebbség többségi támogatással: Az anyaországi beavatkozás szerepe Cipruson. In: SZALAI Máté – WAGNER Péter: *A többség-kisebbség dinamika szerepe a közel-keleti konfliktusokban*, Magyarország: Külgügyi és Külgazdasági Intézet, Budapest, 2019, 58–80. o.
- 'Mavi Vatan'daki dev tatbikat göz kamaştırdı, [online], 2019. 03. 07. Forrás: Anadolu Ajansı [2019. 08. 01.]
- No: 206, 16 July 2019, Press Release Regarding the Conclusions Adopted by the EU Foreign Affairs Council, [online], 2019. 07. 16. Forrás: Mfa.gov.tr [2019. 07. 25.]
- Rusya: Türkiye ile Karadeniz'de ortak tatbikat düzenledik, [online], 2019. 03. 08. Forrás: Aydınlık [2019. 08. 01.]
- PÉNZVÁLTÓ Nikolett: Törökország és a NATO viszonya 1991-től napjainkig, [online], 2018/18. Forrás: SVKK Elemzések [2019. 08. 02.]
- Significant natural gas discovery made off israel's shore, [online], 2019. 05. 15. Forrás: Jerusalem Post [2019. 07. 31.]
- STAFOS, Nikos: Can the East Med Pipeline Work?, [online], 2019. 01. 22. Forrás: CSIS [2019. 08. 01.]
- TCG Anadolu Geliyor, [online], 2019. 02. 12. Forrás: Youtube.com [2019. 08. 01.]
- Turkey is willing to set Eastern Mediterranean on fire. Why now and what lies next..., [online], 2019. 05. 07. Forrás: South East Med Energy@Defense [2019. 08. 01.]
- Turkey, Cyprus: The Eastern Mediterranean Heats Up Over Drilling, [online], 2019. 05. 07. Forrás: Stratfor [2019. 07. 30.]
- Turkish and Cypriot Oil and Gas Concession, [online], 2018. Forrás: ResearchGate [2019. 07. 31.]
- Türkiye Akdeniz'de neden münhasır ekonomik bölge ilan etmiyor?, [online], 2019. 04. 23. Forrás: Haber Güneş [2019. 07. 30.]

Orosz Sándor

A 2019-es ukrán elnökválasztás biztonságpolitikai vonzatai

A tanulmány a 2019-es ukrán elnökválasztás kontextusában vizsgálja az Ukrajnán belüli és körüli konfliktusrendszer közeli jövőbeni alakulási lehetőségeit. Módszerként a legesélyesebb jelöltek kampányprogramjának összehasonlító jellemzését, valamint az ezekre rezonáló, feltételezhető orosz biztonságpolitikai prognózisok párhuzamba állítását alkalmazza. Alapfeltevésként abból indul ki, hogy a Majdan mozgalom és a keleti fegyveres szembenállás nyomán kialakult pillanatnyi status quót, annak lehetséges módosulásait a realista külpolitikaelméleti megközelítés segítségével értjük meg legpontosabban.

Kulcsszavak: Ukrajna, elnökválasztás, biztonságpolitika, Porosenko, Timosenko, Zelenszkij

Orosz Sándor: The Security Policy Consequences of the 2019 Ukrainian Presidential Election

This paper analyses – in the context of the 2019 presidential elections – the prospective, near future scenarios for the existing conflicts that have developed in and around Ukraine. It applies a comparative analysis of the campaign programs of the most outstanding candidates, as well as the possible Russian security prognoses in response to the results of the elections. As a basic assumption, it regards the realist international political theory as a means that helps to most precisely understand the current status quo that appeared as a consequence of the Maidan movements and the armed conflict.

Keywords: Ukraine, presidential elections, security policy, Poroshenko, Timoshenko, Zelenskiy

Bevezetés

Jelen helyzetelemzés az aktuális elnökválasztás rövid és középtávú biztonságpolitikai vonzatainak, az előrevetíthető biztonságpolitikai következményeinek vizsgálatára tesz kísérletet, végül pedig röviden kitér a feltételezhető magyar szempontokra is. A geopolitikai és biztonsági tényezőkre koncentráló részben összehasonlításra és a lehetséges párhuzamok felállítására kerül sor a jelöltek választási programjaiból kiolvasható ukrán politikai magatartás és az ebből eredő orosz előnyök-hátrányok mérlege között. Így tehát nem az elnökjelöltek közötti erőviszonyok felmérése a cél: sokkal inkább az ukrán konfliktusrendszer alakulási lehetőségeinek felmérése az esetleges győztes program és a lehetséges, erre rezonáló geopolitikai következmények összeillesztése révén. Elemzésünk alapfeltevésként kezeli az orosz szempontok, deklarált orosz államérdekek („*raison d'état*”) hosszú távú

jellegét, változhatatlanságát, ezzel mintegy arra apellál, hogy a szóban forgó konfliktus-rendszer, ezzel együtt pedig a Kreml külpolitikai gondolkodásmódja alapvetően a *realizmus* és/vagy *strukturális realizmus* külpolitikai elméletének logikája mentén érthető meg legpontosabban. Jelen írás végeredményben tömör elemzés felmutatására tesz kísérletet, azaz nem a konkrét eseményekből kiolvasható folyamatok, hanem a stratégiai gondolkodói szempontok szerint közelíti a kérdést.

Az alaphelyzet vizsgálata: posztrevolúciós társadalmi és politikai körkép és közhangulat

Az ukrán belpolitikában a korábbi, tehát a Majdan forradalom előtti megosztottság továbbra is megfigyelhető, mindössze annyi talán a különbség, hogy kevésbé markáns a harc a jobb-bal választóvonalak mentén, jelen aktualitások szerint sokkal inkább a jobboldali táboron belül nagy a feszültség és éles a verseny, ami viszont korábban nem volt különösebben jellemző.

A társadalmi és politikai diskurzus, egyben a politikai kampányküzdelmek legjelentősebb vitakérdései:

- a kelet-ukrán fegyveres konfliktus megoldási lehetőségei és a Krím kérdése;
- Ukrajna euroatlanti integrációs törekvései;
- gazdasági megújulás;
- kulturális (nyelvi) aszimmetria, avagy az ukrán „mesterséges” nemzetépítés¹ üteme és eszközei – ukránosítás, nyelv-, oktatás- és emlékezetpolitika revideálása;
- korrupcióellenes harc, testületek;
- politikai reformok, azaz képviselői létszámcsökkentés mértéke és mikéntje a Legfelső Tanácsban, decentralizáció a régiókban, alkotmánymódosítás és kormányzási rendszer (kormányforma): parlamentáris kontra elnöki demokrácia.

Különösképpen figyelemreméltó a kulturális-nyelvi kategóriába tartozó területek kezelése, a „nemzetépítés” mint államilag irányított folyamat,² amely a Majdan-eseményeket követően radikális ütemben felgyorsult, a 20. század első felének Európájára emlékeztető türelmetlenséggel közelítve a nyelvi és etnikai sokféleséget Ukrajnába. A Janukovics-rezsim bukása nyomán hatalomra került, önmagát mérsékeltnek, nyugati szemléletűnek, az Európai Unió demokratikus értékeit kötelező érvényűnek tekintő posztrevolucionista hatalmi formáció gyakorlati lépéseiben ellent mondani látszik deklarált elveinek: figyelmen kívül hagyta az ultranacionalista félkatonai szervezetek elterjedését és működését,³ nemzetközileg egyöntetűen háborús bűnösnek, fasiszta népiirtónak tekintett történelmi személyeket

¹ Taras KUZIO: The Nation-Building Project in Ukraine and Identity: Toward a Consensus. [online]. In: Taras KUZIO – Paul D'ANIERI (eds.): *Dilemmas of State-led Nation Building in Ukraine*, Praeger, London, 2002, 9–29. o., 9. o. Forrás: chtyvo.org.ua [2019. 04. 14.]

² KUZIO: *i. m.*, 10.

³ Роман Романюк: Коррозии государства. Куда нас заведет активность «правых», [online], 2018. 08. 10. Forrás: Pravda.com.ua [2019. 04. 14.]

emelt törvényileg a megújuló ukrán „nemzeti panteon” csúcsára,⁴ illetve kötelezővé és általánossá tette heroizálásukat a közoktatásban, a *szimbolikus térfoglalás* jegyében országszeretke köztereket, sugárutakat nevezett el róluk. Ezek összességében olyan lépések, amelyeket előzőleg csak a holokauszttagadó, ultranacionalista ukrán Szabadság Párt – amely a kilencvenes években még a „nemzetszocialista” jelzőt is viselte az elnevezésében – foglalt politikai programjába. A nemzetközi érzékenységi küszöböt is meghaladó fejleményt az EBESZ figyelmét is felkeltő oktatásügyi kerettörvény⁵ elfogadása képezte, ami az ukrántól eltérő nyelvű (kisebbségi) oktatást csak elemi osztályokban engedélyezi, és minden kisebbségi, így a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolákat is gyakorlatilag a szegregáció szintjére helyezi, stigmatizálja.⁶ Ez utóbbi kerettörvényt az EU-s társult tagságról szóló szerződés aláírásáig nem tárgyalták, de az aláírás szinte másnapján a Legfelső Tanács napirendjére tűzték és megszavazták,⁷ ami arra enged következtetni, hogy a törvényalkotók és a törvényhozók tisztában voltak a tervezett szöveg EU-s elveket sértő jellegével, de *pragmatikus* okokból nem akarták azt a nyilvánosság elé tárni, mert így a társult tagsági státusz megszerzését sodorhatták volna veszélybe. Nem megalapozatlan azt feltételeznünk, hogy a posztrevolucionista ukrán hatalom jelen esetben visszaélt az uniós tagállamok bizalmával, azokat megvezette.

Az ukrán politikai és társadalmi diskurzusban talán soha nem látott mértékben elterjedt a nacionalista, sőt ultranacionalista hangvétel,⁸ értékrend, elsősorban a „méltóság forradalma” óta.⁹ Erre legkézenfekvőbb példaként szolgálhat a maga idejében náci karlendítéssel alkalmazott „Szlava Ukraini” köszönési forma elterjedése úgy a hétköznapokban, mint a futballmeccseken vagy az ukrán parlamentben...

Külön kutatás tárgyát képezhetné a mérsékelt értékrendek és a szélsőséges nézetek elkülönülésének hiánya a társadalmi és politikai diskurzusban, a radikális nézetek térnyerése, miközben ezek szélsőséges mivolta egyre kevésbé tudatosul, elfogadottsága folyamatosan növekszik. Ez bizonyos tekintetben a két világháború közötti európai atmoszférát idézi, ami a társadalmi, kulturális és politikai tudatosság terén fontos fejlődés alacsony lépcsőfokára utal az ukrán társadalomban. Ráadásul bizonyos jelenségek komoly aggodalomra adnak okot, mint például a paramilitáris „önkéntes” egyenruhás, kizárólag ultranacionalista színekben rivalizáló alakulatok és politikai szószólók gombamód történő elszaporodása.¹⁰

⁴ Порошенко підписав закон про статус учасника бойових дій для ветеранів УПА й ОУН, [online], 2018. 08. 23. Forrás: Dw.com [2019. 04. 14.]. Lásd még: Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2019 році, [online]. Forrás: Zakon.rada.gov.ua [2019. 04. 14.]. Lásd még: Раді пропонують присвоїти Степану Бандері звання Героя України, [online], 2018. 12. 05. Forrás: Interfax.com.ua [2019. 04. 14.]

⁵ Закон України «Про освіту», [online]. Forrás: Zakon.rada.gov.ua [2019. 04. 14.]

⁶ Az alsó tagozatos nemzetiségi nyelvi oktatás is csak „kommunális” iskolákban lehetséges: az államnyelvű iskoláktól elkülönítve. A törvény szövege (a 7. cikkely, ill. a 13. cikkely is) különbséget tesz állami és úgynevezett „kommunális” oktatási intézmények között, ami nemzetiségi/etnikai alapú szegregáció: ez a kifejezés, fogalom nyugaton gyakorlatilag szitokszónak minősül.

⁷ Закон «Про освіту» прийнято – «за» проголосували 255 депутатів, [online]. 2017. 09. 05. Forrás: Mon.gov.ua [2019. 04. 14.]

⁸ «Слава Україні!» у війську – що збентежило західних істориків? [online]. 2018. 08. 23. Forrás: Dw.com [2019. 04. 14.]

⁹ Vyacheslav LIKHACHEV: Far-right Extremism as a Threat to Ukrainian Democracy, [online]. Forrás: Freedomhouse.org [2019. 04. 14.], illetve lásd még: Summary of the Study „Extremism in Ukraine 2015-2016”, [online], 2016. 03. 03. Forrás: Uire.org.ua [2019. 04. 14.]

¹⁰ Ezek a félkatonai szervezetek akár tekinthetők egyes oligarchák „magánhadseregének” is. Lásd: Vyacheslav LIKHACHEV: Far-right Extremism as a Threat to Ukrainian Democracy. Forrás: LIKHACHEV: *i. m.*

Fontos jellegzetesség talán, hogy voltak és vannak ugyan tüntetések elitellenes vagy korrupcióellenes hangvételben, főleg a fővárosban és a nagyvárosokban, de ezek kezdeményezői, hangadói általában nem jogaiért utcára vonuló átlagpolgárok: sokkal inkább a fent említett ultranacionalista és/vagy félkatonai szervezetek akcióiról van szó, amelyek sokszor egymás riválisai is, és szinte kivétel nélkül egy-egy konkurens politikai szereplő ellen irányulnak, nem ritkán erőszakba torkolló módon a rendfenntartó szervekkel szemben. Tehát nagy valószínűséggel nem spontán polgári kezdeményezésekről, hanem politikai és gazdasági oligarchák szembenállásának megnyilvánulásáról van szó,¹¹ ami továbbra sem a klasszikus értelemben vett demokratikus népközpontúság ismérve: a szélesebb néprétegek szempontjai nem artikulálódnak kellő súllyal a politikumban.

További sajátosság, ami főleg az éppen zajló kampányidőszakban vált frekvenciát, hogy konkrét államhatalmi szervek hajlamosságot mutatnak egy-egy adott esélyes elnökjelölttel összefüggésbe hozható korrupciógyanús tevékenység feltárására. Ez elsősorban abban nyilvánul meg, hogy az Ukrán Főügyészség és az Ukrán Titkosszolgálat (SzBU) szinte kizárólag Julia Timosenkóval, az Arszen Avakov irányítása alatt álló Belügyminisztérium pedig a regnáló államfővel szemben tesz intézkedéseket.¹² Hogy ez tekinthető-e a demokratikus államműködés, valamiféle „fékek és ellensúlyok” („checks & balances”) funkcionális mechanizmusának, vagy ez inkább az állam diszfunkcionalitásának tünete és a hatalom kisajátítása – egy hosszabb és specifikusan erre koncentrált kutatás tárgyát képezhetné. E jelenségek kihangsúlyozása elsősorban a futó választási kampány társadalmi és politikai hangulatát hivatott érzékeltetni.

Konkrét jelöltek és programok: feszültségfokozó kontra feszültséglevezető retorika

A retorikai hangvételek pontos megértéséhez nélkülözhetetlen a politikai törésvonalak ismerete: melyek a jobb- vagy baloldaliság ismérvei, hol húzódnak a mérsékelt nacionalizmus („patriotizmus”) határai, és hol kezdődik az ukrán nemzeti radikalizmus? Ukrajna esetében mérsékelt nemzeti konzervativizmusról beszélhetünk mindaddig, amíg az eszmei keretek nem érintenek olyan ideológiákat, amelyek az ukrán mint nemzet, illetve annak kultúrája és nyelve másokhoz viszonyított felsőbbrendűségét hirdetik, ellenséggként, veszélyforrásként, gyanakvóan kezelnek mindent, ami nem *ukrán*. Ilyen ideológia testesül meg annak a szélsőséges nemzeti eszmeiségnek a Majdan-forradalom utáni restaurációjában, amelyet eredetileg Sztepan Bandera neve fémjelez („banderizmus”). Az eredendően mérsékeltnek, „européer”-nek indult Petro Porosenkó rendszere ezeket a határokat feloldotta, átjárhatóvá tette, jogilag kodifikálta, és mindez a kampányretorikájában csúcsonodott ki

¹¹ В'ячеслав Шрамочив: «Національні дружини»: хто і навіщо їх створив, [online], 2018. 01. 30. Forrás: BBC [2019. 04. 14.]. Lásd még: Ukraine: On patrol with the far-right National Militia – BBC Newsnight, [online], 2018. 04. Forrás: Youtube.com [2019. 04. 14.]. Lásd még: «Національні дружини»: що це за організація і чого вже встигла накоїти?, [online], 2018. 01. 31. Forrás: ictv.ua [2019. 04. 14.]

¹² Поліція расследует раздачу денег избирателям в офисе депутата БПП, [online], 2019. 02. 23. Forrás: Liga.net [2019. 04. 14.]. Lásd még: Тимошенко похвалила Авакова: Фальсификаций и подкупа не будет, [online], 2019. 02. 22. Forrás: Liga.net [2019. 04. 14.]. Lásd még: Тимошенко назвала СБУ «провокаторами на содержании Roshen», [online], 2019. 02. 22. Forrás: Liga.net [2019. 04. 14.]. Lásd még: Аваков заявил, что у офиса Зеленского нашли прослушку: фото, [online], 2019. 03. 04. Forrás: Liga.net [2019. 04. 14.]

leglátványosabban. Azonos táboron belüli ellenlábasa, Julia Timosenkó a nemzeti elvek tekintetében szinte azonos elveket vall: ők ketten jobbról próbálják egymást előzni. Ezzel szemben a mérsékeltlen jobboldali, illetve balra tartó eszmei felfogás nem helyezi mindenk fölé az ukrán nacionalizmust, nem misztifikálja az ukrán nemzeti heroizmust: Ukrajna társadalmának sokféleségében nem alá-fölé rendeltséget vizionál, a különbségeket egyenlőként kezeli, azokat párhuzamba állítani igyekszik. Utóbbi megközelítés tükröződik vissza Volodimir Zelenszkij vagy éppenséggel Jurij Bojko programjában.

Megfigyelhetjük, hogy Petro Porosenkó regnáló elnök és legfőbb kihívója, Julia Timosenkó nemzeties, helyenként szélsőséges megnyilvánulásokkal tűzdelt retorikát alkalmaz. Hasonló üzeneteket fogalmaznak meg, viszont a hangsúlyok különböznek: míg Porosenkó a NATO-tagságot, tehát a katonai dimenziót teszi első helyre, addig Timosenkónál az Európai Unió követelményeinek megfelelő jogharmonizáció jelenik meg karakteresebben, kidolgozottabb (négy száz oldal!) gazdasági tervvel¹³ kampányol.

A két szóban forgó versenytárs elsősorban egymás konkurense, egymást próbálják kiütni a nyeregből, azaz ugyanarra a szavazótáborra hangolnak: a jobboldali, beleértve a szélsőjobbot, de ellentmondásos módon ezzel együtt nyugatosabb kitekintésű szavazókra számítanak, kevésbé szólítják meg az egykori Régiók Pártjának szavazótáborát, vagyis a keleti és déli orosz ukránokat. Ha összeadjuk, akkor a két jelölt össz-szavazótáborra megközelelti a 30%-ot, ami azonban a konkrét jelöltek mentén élesen megosztott, jelen pillanatban Timosenkó javára.

A komikus-filmszínész, de egyben rendkívül befolyásos médiavállalati topmenedzser Zelenszkij mindkettőjükkel szemben vezet, és a legnagyobb támogatást tudhatja magáénak jelenleg a biztos szavazók körében: komoly eséllyel indul a választáson. Ő végre új szereplő, nem tartozik az országos közutálat tárgyát képező, korruptnak tekintett politikai és üzleti oligarcharéteg körébe, de legalábbis nem hozható velük közvetlen kapcsolatba. Évtizedes és rendszeres médiaszereplései révén mégis általánosan közismert, az átlagpolgárok megítélésében igen szimpatikus és nagyon népszerű. Békés hangot alkalmaz a retorikájában a már többszörösen arcvesztett két jelölttel ellentétben, akik inkább harcias, a feszültségeket tovább élező, a társadalmi és politikai szakadékokat tovább mélyítő, ellenségeképeket vizionáló, gyakorta ultranacionalista elemeket használnak retorikájukban.

Zelenszkij programjában a kulturális és nyelvi különbségek, valamint az etnikai együttélés is természetes és türelmet, megértést igénylő jelenségek. Ellenben a nemzetiségi és nyelvi sokféleséggel szemben türelmetlenséggel, sőt dühösen fellépő ultrajobbszerű megnyilvánulásokkal, ami inkább Porosenkóra és Timosenkóra jellemző: mindketten próbálnak építeni az ultranacionalista kemény mag szavazótáborra, ami nagyon kiszélesedett a „méltóság forradalma” óta.

Pillanatnyilag azonban nyeresre áll a feszültségevezető retorika. A „régí” szereplők egymással szemben kampányolnak, azonos táborból gyűjtenek szavazókat, miközben konkrétan a személyük mentén erősítik a (szélső)jobboldali szavazótáboron belül kikapintható szilárd törésvonalat, ezzel együtt pedig kicsi a valószínűsége, hogy híveiket felkérnék

¹³ Новий економічний курс України. Презентація програми, [online], 2018. 09. Forrás: Nku.com.ua [2019. 04. 14.]. Lásd még: Новий економічний курс України. Стратегія інноваційного розвитку, [online], 2018. Forrás: Nku.com.ua [2019. 04. 14.]

a Zelenszkij elleni szavazásra, ha utóbbival kell megküzdenie a két „régí” szereplő bármelyikének a második fordulóban április második felében. Tehát egy táboron belül vannak, de kizárják egymást. Ebből Zelenszkij profitál, akkor is, ha csak korlátozottan tud elvonni szavazatokat a jobboldaliak táborából, de az ex-régiós szavazótábor¹⁴ reaktiválásával nagy létszámhoz szerez hozzáférést, szélesebbhez a posztrevolúciós nemzeties és ultranacionalista hangulatra támaszkodó „régí” szereplőknél. Ezt még a bizonytalanok rendkívül nagy táborából is bővítheti: utóbbiak körében a politikai kiábrándultság és érdektelenség igen masszív, és a Zelenszkij által kínált köztes megoldás a nacionalista szempontoktól idegenkedő, az inkább még posztszovjet nosztalgiában és melankóliában élő, főleg keleti és déli lakosság számára vonzó lehet. Választási esélyek szempontból Zelenszkij stratégiája tűnik hatékonyabbnak és racionálisabbnak – figyelembe véve a pillanatnyi hangulatot és a társadalmi adottságokat. Ő sokkal kifinomultabb és szofisztikáltabb, miközben rendkívül kiszámított és patikamérlegesen mért retorikai stratégiát alkalmaz, ami végeredményben akár nyerő is lehet.

1. táblázat: A jelöltek esélyei százalékos arányban kifejezve a mérvadónak tekinthető közvéleménykutatások szerint¹⁵

	Razumkov Intézet ¹⁶	Rating Group ¹⁷	Socis ¹⁸	IAP ¹⁹
Zelenszkij	19,0%	19,1%	19,1%	19,5%
Porosenkó	16,8%	12,6%	14,9%	11,9%
Timosenkó	13,8%	12,3%	12,3%	13,9%

Forrás: a szerző szerkesztése

A népszerűtlenségi listát azonban a regnáló elnök vezeti: a Rating Group felmérései szerint a választásra jogosultak majdnem fele semmilyen körülmények között sem szavazna Porosenkóra. Ez többé-kevésbé „természetes” jelenség: az éppen hatalmon lévőknek sokszor erodálódik a népszerűsége, az elnök népszerűtlensége így önmagában tehát még nem meglepő. Sokkal beszédesebb azonban az arány, a lemaradás mértéke a többi jelölthöz viszonyítva, Porosenkó ugyanis messze rosszabb e tekintetben a többiekénél. Ennek egyfelől az az oka, hogy a Porosenkó-érában az oligarchikus rendszer szinte változatlanul tovább él, ő maga nem váltotta be a korábbi politikai ígéreteit, a választók nagy része előtt hiteltelenné vált. Másfelől az ő személyével asszociálják a Majdan utáni többszörös áremelkedéseket, a súlyos inflációt, az ország külföldi eladósodását. A várakozásokkal ellentétben Ukrajna nem közeledett látványosan az Európa Unióhoz, holott ez volt a Majdan mozgalom talán

¹⁴ A Majdan-forradalom előtti Janukovics-rezim fő szavazóbázisáról van szó, akik többségében orosz anyanyelvű lakosok az ország keleti és déli megyéiben.

¹⁵ Mind a négy forrás esetében 2019. februári mérésekről van szó.

¹⁶ Рівень довіри до суспільних інститутів та електоральні орієнтації громадян України, [online], 2019. 02. 20. Forrás: Razumkov.org.ua [2019. 03. 21.]

¹⁷ Моніторинг електоральних настроїв українців. Лютий 2019, [online], 2019. 03. 04. Forrás: Ratinggroup.ua [2019. 03. 21.]

¹⁸ Україна на передодні президентських виборів 2019 – лютий, [online], 2019. 02. Forrás: Socis.kiev.ua [2019. 03. 21.]

¹⁹ Електоральні орієнтації та протестні настрої українців в активній фазі передвиборчої кампанії, [online], 2019. 03. 04. Forrás: Iap.org.ua [2019. 03. 21.]

legfontosabb gravitációs ereje. A Gallup friss felmérése²⁰ szerint a kormány iránti bizalom indexe Ukrajnában a legalacsonyabbak egyike az egész világon: a megkérdezettek mindössze 9%-a hisz a kormánynak.

2. táblázat: A legesélyesebb jelöltek politikai nézetei a fontosabb kampánytémákban

	Porosenkó	Timosenkó	Zelenszkij
Doneck és Krím kérdése	A béke záloga – az erős ukrán hadsereg. A hadsereg, amely egyébként a legjobb a világon, további erősítése és fejlesztése prioritást élvező feladat. „Hadsereg, nyelv, vallás.” ²¹	A területi integritás visszaállítása és a „Budapest +” formátum létrehozása. ²² „A mi győzelmünk szent”, „Doneck és Krím Ukrajnái mindörökre.” ²³	Nemzetközi baráti és semleges (azaz nem NATO-s) országok csapataiból békefenntartó alakulatok létrehozása. Tárgyalásos úton kívánja elérni a békét, tárgyalni Moszkvával.
EU és NATO	Igen, létszükséglet – Ukrajna úgy fog belépni az EU-ba és a NATO-ba, mint a térség vezető hatalma („rehionalnij lider”). EU – konkrét dátumot nevez meg: 2024. Jogharmónizációt alkotmányos kötelezettséggé tette az államhatalmi apparátus minden ága számára.	Igen, létszükség, de nem jelenik meg a teljes jogú EU-tagság megszerzése mint stratégiai cél, a NATO-tagság viszont igen.	A programban egyértelműen a tagság mellett áll ki. NATO – garancia Ukrajna biztonságára, EU – gazdasági fejlődés. Viszont tévéinterjúban elmondja: „Nem fogunk oda menni, ahová nem hívnak minket.”
Gazdaság ²⁴	EU-tagság.	„Új gazdaság irányvonal” (Novij kurs), 400 oldal tudományos szöveg, de nincs benne egyértelmű utalás EU-tagságra – nem jelenik meg benne a teljes jogú EU-tagság megszerzése mint stratégiai cél.	Svájci minta a példakép (?): gazdasági és pénzügyi vonzerő a svájci banki és más szektorok mintájára Ukrajnában.

²⁰ World-Low 9% of Ukrainians Confident in Government, [online], 2019. 03. 21. Forrás: Gallup.com [2019. 03. 21.]

²¹ Виступ Петра Порошенка на Форумі «Від Крут до Брюсселя. Ми йдемо своїм шляхом», [online], 2019. 01. 29. Forrás: Youtube.com [2019. 03. 21.]

²² Дмитрий БОБРИЦКИЙ: Она идет! 10 вещей со съезда Тимошенко, которые нас удивили, [online], 2019. 01. 23. Forrás: Liga.net [2019. 03. 21.]

²³ Новий курс України. Нові можливості для кожного, [online], 2019. Forrás: Liga.net [2019. 03. 21.]. Lásd még itt: Правила кандидатства Юлії Тимошенко [online], 2019. Forrás: Liga.net [2019. 03. 21.]

²⁴ Юрий Смирнов: Заживем по-людски. Как топ-кандидаты обещают поднять экономику, [online], 2019. 02. 14. Forrás: Liga.net [2019. 03. 21.]

	Porosenkó	Timosenkó	Zelenszkij
Szociális és kulturális kérdések	„Hadsereg, nyelv, vallás.”	Oktatási reform, amit a programjában részletez. ²⁵	Tévéinterjúban kifejti, hogy az ukrán kötelező államn nyelv, de általánossá tétele csak fokozatosan történhet, nem lehet rövid távon megtanítani mindenkivel.
Korrupció elleni harc ²⁶	Korrupcióellenes Testület a jó eszköz a korrupció elleni küzdelemben, ez már elegendő, nem szükséges tovább szélesíteni az intézményesített antikorrupciós tevékenységet.	Alkotmánymódosítással, azaz egész pontosan teljesen új alkotmány elfogadásával küzdeni a korrupció ellen.	Kiegészítés az oligarchákkal: új időszámítást – mostantól kezdve egyezzenek bele a tiszta üzletbe és a tisztességes adózásba, cserébe nincs ellenőrzés visszamenő hatállyal az eddigi vagyonosodások forrásait és mechanizmusait illetően.
Politikai reformok ²⁷	Elnöki jogkörök fenn tartása.	Parlamentáris köztársaság ²⁸ és teljesen új alkotmány, képviselői mentesség eltörlése.	Parlamentáris köztársaság bevezetése.

Forrás: a szerző szerkesztése

Geopolitikai összefüggések és biztonságpolitikai szempontok

Amennyiben elfogadjuk igaznak Vladimir Horbulin megállapítását,²⁹ miszerint Ukrajna a 21. században újra a nagyhatalmi játszmák eszközévé vált, úgy az ukrán *konfliktusrendszer*t a Krímmel, Doneckkel, sőt talán a Majdan-forradalommal együttesen, egymással szoros összefüggésben kell kezelnünk. Nézőpontjával azonosulhatunk, amennyiben belátjuk, hogy Ukrajna önerőből, azaz nyugati pénzügyi és politikai-diplomáciai támogatás nélkül a *realizmus* értelmezése szerinti önségély („self-help”) elvének érvényre juttatására kevésbé látványosan – vagy egyáltalán nem – lehetett volna képes az orosz nyomással szemben az elmúlt években. Horbulin megállapításából az is következik, hogy egy ilyen kontextusban Ukrajna nem független tényező, nem önálló szereplője a történéseknek és nincs önálló és számottevő ráhatása az esetleges végkifejletre: csupán passzív szenvedő alany, ha úgy tetszik, egy proxyháború, azaz köztes háború egyszerű terepe. Egy olyan közvetítő szintér, amely révén a főszereplő nagyhatalmak a valóságos küzdelmet nem közvetlenül egymással konfrontálódva, hanem közvetett módon, befolyási övezeteik mozgatása révén vívják meg. Könnyű belátni, hogy ez nem példa nélküli a diplomáciatörténelemben.

²⁵ Урочистий з'їзд Всеукраїнського об'єднання «Батьківщина», [online], 2019. 01. 22. Forrás: liga.net [2019. 03. 21.]

²⁶ Юрий Смирнов: Казнить взяточников! Как топ-кандидаты обещают побороть коррупцию, [online], 2019. 02. 07. Forrás: Liga.net [2019. 03. 21.]

²⁷ Роман Супрун: Поделить и под суд: как кандидаты в президенты видят реформу Рады, [online], 2019. 02. 21. Forrás: Liga.net [2019. 03. 21.]

²⁸ «В штабе Порошенко новая фантазия». Интервью Авакова – за минуту, [online], 2019. 02. 23. Forrás: Liga.net [2019. 03. 21.]

²⁹ Володимир Горбулін: Збройний конфлікт в Україні у термінах геополітики, [online], 2016. Forrás: Nbu.gov.ua/ [2019. 03. 21.]

Mielőtt kísérletet teszünk megfejteni azt, hogy a küszöbön álló ukrán elnökválasztás milyen hatással lehet a fenti feltételezett geopolitikai konjunktúrára, fontos megvizsgálunk az orosz szempontot, főleg amennyiben Oroszországot elfogadjuk a Horbulin által feltételezett geopolitikai játszma egyik nagyhatalmi főszereplőjének. Orosz oldalon az analitikusok szintjén geopolitikai összefüggésekben, 5-10 évnyi időtartamú „prognózisokban” gondolkodnak.³⁰ A szerzők írásukban abból indulnak ki, hogy orosz szempontból kedvezően vagy kedvezőtlenül alakul a helyzet az ukrán konfliktusrendszer ügyében, ennek megfelelően két feltételezést készítettek. A szerzők minden jel szerint szintén evidenciának tekintik, hogy Ukrajna kiemelkedő fontosságú érdekszféra Oroszország számára, ha úgy tetszik, a befolyás megerősítése prioritást élvező orosz állami (nemzeti) érdek, amit történelmi, kulturális, de mindenekelőtt biztonságpolitikai szempontok mentén magyaráznak. Ha abból az elemzői megközelítésből indulunk ki, hogy az ukrán konfliktusrendszer a legújabb „befagyott posztszovjet konfliktus” megnyilvánulása, amelyet elsősorban orosz politikai és katonai aktivitás hoz létre, akkor a legfontosabb külső befolyásoló tényezőnek Oroszország ambícióit és további lépéseit vehetjük. Elenyésző a tévedés rizikófaktora, ha azt feltételezzük, hogy a Kreml a befagyott állapot fenntartásában, vagyis a konfliktus intenzitásának egy viszonylag alacsony, mégis állandósult szinten való konzerválásában, esetleg időnkénti fokozásában érdekelt addig, amíg az Ukrajnához fűződő érdekeit érvényesíthetőnek véli.

Fontos azonban leszögezni, hogy Ukrajna irányában egyetlen más meghatározó szereplőnek, elsősorban az Európai Uniónak, illetve egyes tagállamainak, sem pedig az Egyesült Államoknak nincsenek olyan állami vagy nemzeti érdekei, amelyeket akár nagy áldozatok révén (például fegyveres beavatkozás) is készek lennének érvényesíteni. Ezzel szemben Oroszország folyamatosan kiemelt állami érdekeire hivatkozik, nemcsak biztonsági és gazdasági, de történelmi-kulturális hagyományokra, alapvető ideológiai kérdésekre, amiből arra lehet következtetni, hogy Ukrajnát egy egységes keleti szláv hatalmi-kulturális tér integráns részének, más szóval orosz befolyási övezetnek tekinti.³¹ Ilyen mélységű érdekek artikulálása esetén nem feltételezhető, hogy az orosz szempontok a belátható időn belül külső vagy bármilyen más hatásra megváltoznak, sokkal valószínűbb a kitartó önértékelő lépések megtétele a Kreml részéről.

³⁰ В. И. Гришин – А. П. Кошкин – И. В. Бочарников – В. В. Черданцев: Безопасность и интересы России в условиях украинского кризиса: анализ и прогнозы, [online], 2015, ФГБОУ ВПО «РЭУ им. Г. В. Плеханова». Forrás: Rea.ru [2019. 03. 21.]

³¹ Обращение президента России В. В. Путина 18 марта 2014 года к обеим палатам Федерального собрания: „И наша обеспокоенность понятна, ведь мы не просто близкие соседи, мы фактически, как я уже много раз говорил, один народ. Киев – мать городов русских. Древняя Русь – это наш общий исток, мы всё равно не сможем друг без друга.” Részlet Vlagyimir Putyin, Oroszország Elnöke a Szövetségi Gyűlés két kamarájához intézett 2014. március 18-i beszédéből: „A mi aggodalmunk is indokolt, ugyanis mi (Oroszország és Ukrajna, a szerző) nem csupán jószomszédok vagyunk, hanem ahogy azt már olyan sokszor említettem, mi gyakorlatilag azonos nép vagyunk. Kijev az orosz városok szülőanyja, az Ősi Rusz pedig a mi közös eredetünk, ezért nem léteztünk egymás nélkül.” [online], 2014. 04. 18. Forrás: Kremlin.ru [2019. 03. 21.]

Ráadásul, amennyiben elfogadjuk, hogy az orosz stratégia a *politikai realizmus* alapjain nyugszik, úgy komolyan kell vennünk az orosz elemzők Oroszország feltételezett külpolitikai „szövetségeseiről” megfogalmazott gondolatát: nem állnak ki határozottan Moszkva mellett,³² így Oroszországnak nem marad más választása, mint érvényre juttatni az önszegély („self-help”) realista alapelvét. Ez azt jelenti, hogy szövetségesekre csak korlátozottan vagy egyáltalán nem számíthat, önerőből kell megvédenie az érdekeit. Ismerve az orosz álláspont merevségét, ez a Kremlt minden bizonnyal tovább erősíti a saját maga által kijelölt stratégiai irányvonal fenntartásában.

Ha részletesen megvizsgáljuk a fent megnevezett három esélyes elnökjelölt politikai programját és az orosz elemzők (stratégák) által felvázolt elképzeléseket, akkor azt találjuk, hogy van bizonyos „megfeleltethetőség” a programok és az elképzelések között. Azt figyelhetjük meg, hogy az orosz szempontból negatív kimenetelű fejlődési menetredek inkább állnak párhuzamban a jobboldali jelöltek programjával, azaz a jobbra tartó Porosenkó és Timosenkó szemléletrendszere az orosz érdekek szerint hátrányos. Vagyis bármelyikük hatalomra jutása esetén Oroszországnak 5-10 éves időtávon negatív és elutasító külső környezetre, Oroszországgal ellenséges ukrán és nyugati kül- és biztonságpolitikai magatartásra, elhúzódó konfliktusra kell számítania.

Az orosz szempontból pozitív forgatókönyvet a kevésbé (szélsőségesen) jobboldali és/vagy a határozottan balra tartó jelöltek valamelyikének győzelme jelenthetné, a Kreml számára kedvezőbb konjunkturális változást egy ilyen elnök megválasztása hozhatja el. Közülük a már említett Volodimir Zelenszkij és Jurij Bojkó nevezhető meg. Népszerűségi index tekintetében őket követi (7-8%-os támogatottsággal) Anatolij Hricenkó. Ő azonban szélsőjobb irányba tart: pártjának politikai programja az ukrán etnikum jogi értelemben vett *privilegizálását*, ezzel együtt pedig a többi etnikai csoport ehhez képest viszonylagos (korlátozott?) jogi reprezentációját, ezzel együtt pedig az ukrán *politikai nemzet* létrehozását irányozza elő.³³

Alábbi táblázat összegzi, mire számíthat Moszkva egyik vagy másik elnökjelölt hatalomra jutása esetén. A jobboldali oszlopban az „A” jelöli az orosz szempontból kedvező, míg a „B” a kedvezőtlen várakozásokat.

³² В. И. Гришин – А. П. Кошкин – И. В. Бочарников – В. В. Черданцев: *i. m.*

³³ Amennyiben ez sorrendiség felállítását jelenti, ezzel korábban az ukrán Szabadságpárt (Szvoboda) kampányolt. Nem épp a nyugati értelemben vett demokratikus egyenlőség alapeleme. Idézet Anatolij Hricenkó választási kampányprogramjából: „Утвердження інституту громадянства України як пріоритетного по відношенню до національних і етнічних груп населення – формування політичної нації.” Magyar fordításban: „Az ukrán állampolgárság előjogainak beerősítése a többi nemzetiséghez és etnikumhoz képest és az ukrán politikai nemzet megteremtése.” Програма політичної партії «Громадянська позиція», [online], 2018. Forrás: Rea.ru [2019. 03. 21.]

3. táblázat: Orosz geopolitikai várakozások összevetése az ukrán elnökválasztás lehetséges verzióival

	Ukrán elnökválasztás kimenetele	Orosz prognózisok
Ukrajna	A – Békerendezés tárgyalásos úton, nem fegyverek révén történik. Legfeljebb semleges és baráti (nem NATO-tag) országok katonáiból álló békefenntartó alakulatok lehetnének jelen a konfliktuszónában. Ez egy mérsékeltlen jobboldali (Zelenszkij) vagy balra tartó (Jurij Bojko) jelölt győzelme esetén értelmezhető.	A – Oroszország megőrzi és megerősíti befolyását Ukrajna felett (talán még a „Novorosszija” projekt is sikerrel jár).
	B – Doneck és Krím visszaszerzése – katonai úton (Porosenkó) vagy nemzetközi nagyhatalmi garanciák révén (Timosenkó). Porosenkó: „A béke záloga az erős ukrán hadsereg.” Ukrajna belép a NATO-ba, még hozzá vezető regionális középhatalomként (Porosenkó). Porosenkó vagy Timosenkó, azaz valamelyik esélyes (szélső)jobboldali elnökjelölt győzelme esetén valósulhat meg.	B – Az orosz befolyás („terjeszkedés”) ellehetetlenül, Ukrajna élesen orosz-ellenessé válik, talán betagozódik az euroatlanti integrációs folyamatokba, minimum társult tagként (NATO-ba is). Általánossá válik az ukrán nacionalizmus („neobanderizmus”). Visszacsatolják Doneck területi autonómiával, amelyet később eltörölnék, majd Krímet veszik célba, és a nyugati szövetségesekkel együtt fokozzák az Oroszországra gyakorolt nyomást.
Nyugat-Európa/EU	A – EU-tagság megszerzése érdekében tett lépések folytatása, de ezzel együtt kiterjedt gazdasági, kereskedelmi, energetikai kapcsolatok fenntartása Oroszországgal és az eurázsiai térséggel. Ez a scenárió baloldali jelöltek választási programjára jellemző, elsősorban Zelenszkijt lehet megnevezni.	A – Európa orosz forrásokból történő energetikai ellátásának kitettsége nem csökken, így Oroszország befolyásolási esélyei az EU-ra energetikai értelemben megmaradnak.
	B – Teljes jogú EU-tagság megszerzése és távolodás Oroszországtól gazdasági és energetikai téren. Ez inkább jobboldali jelöltek választási programja: Porosenkó és Timosenkó.	B – Az EU fokozza az Oroszországra gyakorolt nyomást (pl. szankciók) az ukrainai helyzet miatt. Az EU a felelősséget egyoldalúan a „civilizációs” értelemben vesztes félre hárítja, ezzel együtt minden ukrán félkatonai és egyéb, Kijevből központilag irányított igazságtalanság fölött szemet hunytnak. Ukrajna közeledik az EU-hoz.

	Ukrán elnökválasztás kimenetele	Orosz prognózisok
Egyesült Államok	A – Legfeljebb társult NATO-tagság vagy különleges szövetségi, együttműködési státus megszerzése. Esetleg mindössze alkalmi katonai vagy specifikus hadiipari együttműködés egyes NATO-tagországokkal, amolyan „szatellit” jelleggel. Ez balra tartó program érvényesülése esetén lehetséges.	A – USA részlegesen vagy teljesen kihátrál Ukrajna mögül, az orosz térnyerés fokozódik, és Moszkva revizionista kísérletei a posztszovjet térség feletti befolyás újjászervezésére immár akadálymentessé válnak.
	B – Ukrajna csatlakozása a NATO-hoz, illetve eléri nagyhatalmi garanciák kieszközölését a területi integritás visszaállítása érdekében. Ez jobboldali jelöltek választási programjára jellemző: Porosenkó és Timosenkó.	B – USA növeli a szankciós és más típusú – pl. katonai erődemónstrációs – nyomást Oroszországra Ukrajna miatt és Ukrajna révén.

Forrás: a szerző szerkesztése

A fenti összevetés szemlélteti többek között azt is, hogy milyen esetekben számíthatunk az ukrán konfliktusrendszer kapcsán kialakult nemzetközi feszültség intenzitásának fokozódására vagy enyhülésére a következő elnöki ciklusban. Ha a katonai dimenziót kevésbé hangsúlyozó, helyette a tárgyalásos megoldáskeresést preferáló elnök kerül hatalomra, az fokozatos szemléletmódosulást – nem váltást – eredményezhet az ukrán álláspontban, „felpuhulhat” a kemény harcias retorika. A Porosenkó elnök évertékelő beszédében elhangzott érvek értelmében a Nyugat figyelme Ukrajna felé nem magától értetődő dolog: a külügy nagyon komoly lobbitevékenységet fejt ki a támogatás érdekében.³⁴ Viszont egy kevésbé jobboldali elnök megválasztásával csökkenhet az ukrán diplomácia nyugati támogatás fenntartására irányuló erőfeszítéseinek intenzitása, ezzel arányosan csökkenhet a Nyugat figyelme az ukrán konfliktusrendszer felé. Egy ilyen diplomáciai „súlypont-át-helyeződés” fontos lehet abban az esetben, ha ehhez hozzá adódik, hogy a májusban esedékes Európai Parlamenti választások során a jobb és szélsőjobb erők esetlegesen növelik a mandátumaik számát, és ezzel fokozódik a Moszkvával szembeni szankciók enyhítésére irányuló lobbitevékenység az Európai Unió parlamentjében. Ez elősegítheti egy fokozatos „enyhülés” létrejöttét az Oroszország körül kialakult feszült nemzetközi atmoszférában, akár a szankciós politika is megváltozhat. Összességében csökkenhet a biztonsági fenyegetettség(érzet) Európában. Amennyiben azonban jobboldali jelölt nyeri az elnökválasztás, úgy minden jel szerint a jelenlegi kemény álláspont marad érvényben az ukrán bel- és külpolitikában, sőt akár fokozódhat is, a nyugati támogatás és figyelem fenntartása is kulcskérdés marad. Egy ilyen prognózis szerint a jelenlegi konfliktus elhúzódhat, a megoldás pedig időben kitolódik, a közeli jövőben nem talál erre kompromisszumot a nemzetközi közösség, így az európai biztonsági kockázatok sem enyhülnek: a biztonságra fordított kiadások, a biztonság „ára” magas marad vagy akár növekedhet is.

³⁴ За підтримку Заходу треба боротися щодня – президент, [online], 2018. 09. 20., Dzerkalo Nedeli. Forrás: Dt.ua [2019. 03. 21.]

Magyar szempontok

Magyarország kormánya 2010 óta intenzíven támogatja a kárpátaljai magyarság szülőföldön való megmaradását és boldogulását: a kulturális mellett kiterjedt gazdasági projektek valósulnak meg, a magyar állampolgárság (könnyített visszahonosítás) pedig Kárpátaljaszerte rendkívül népszerűvé vált, a magyar nyelv presztízse exponenciálisan emelkedett a helyi lakosság körében, beleértve az elsősorban szláv anyanyelvű állampolgárokat is. A lakosság alapvetően kedvezően fogadta a jelenséget, azonban a Majdan-forradalmat követően hatalomra került ukrán nemzetépítő, az ukrán nyelv és identitás általánossá tételét, az egységes ukrán *információs tér* kialakítását nemzetbiztonsági ügyként kezelő új kijevi kormány veszélyforrásként, szeparatizmus megnyilvánulásaként, a terület feletti szuverenitásának megsértéseként érzékelte a kialakult helyzetet. Magyarország külpolitikájában a Kijev szempontjából törvényileg is agresszornak nyilvánított Oroszország fontos baráti szerepet kapott, az ellenkező irányba mutató nemzetközi tendenciák dacára. Ez tovább fokozta a gyanút a kijevi vezetésben, de a magyar–ukrán viszony valójában az ukrán oktatási kerettörvény elfogadásával egycsapásra elmérgesedett, azóta a helyzet fokozatosan romlik. Jóllehet az utóbbi kérdés kapcsán nemzetközi szervezetek, mint például az EBESZ vagy a NATO a magyar álláspont védelmében szólaltak fel,³⁵ Kijev kizárólag a saját szempontjából, statikusan, reálpolitikai önérdekkövető módon közelíti a kérdést.

Mindezekkel egy időben sem Ukrajnában, sem körülötte nem enyhül a nemzetközi feszültség, így könnyű belátni, hogy egy bizonytalan biztonsági helyzet hosszú távú fennmaradása Magyarország biztonsággal kapcsolatos kiadásait is növelné az elkövetkező években, a biztonságérzetet csökkentené. Értelemszerűen magyar szempontból az Ukrajnán belüli és körüli feszültség enyhülése kulcsfontosságú. Budapest és Kijev között mindeddig példa nélküli módon felfokozódtak az ellentétek, amit egyik oldalon az ukrán politikai irányvonal éles jobbrtolódása (a Majdan-forradalmat követően) idézett elő, másrészt pedig okoz(hat)ta ezt Magyarország kárpátaljai magyarok támogatására irányuló politikája vagy legalábbis annak gyanakvással teli fogadtatása a kijevi nemzetépítő politika szempontjából. Jobboldali jelölt győzelme esetén egy nemzetvédő, a kisebbségekkel (és azok nyelvhasználatával) szemben gyanakvó és türelmetlen irányvonal erősödése, azaz Ukrajna még a jelenleginél is erősebb jobbra tolódása prognosztizálható. Ez esetben Magyarország nem számíthat a Budapest–Kijev viszony javulására, hanem épp ellenkezőleg, annak további fokozódására, ami a kormánynak a külhoni magyarságot erősíteni szándékozó lépéseit tovább nehezítheti. A kétoldalú kapcsolatok javulása valószínűsíthető egy baloldali jelölt győzelme esetén. Erre megvan az esély, legalábbis amennyiben megbízhatunk a fenti népszerűségi mutatóknak.

Ezzel együtt a kárpátaljai magyar érdekvédelem szemszögéből végeredményben nem – vagy nem csak – az elnökválasztás a fontos: az őszi parlamenti választás vélhetően fontosabb lesz. A helyi magyar közösség az ukrán nagypolitikában csak a Legfelső

³⁵ A NATO szolidáris Magyarországgal a (vitatott) ukrán oktatási törvény ügyében. НАТО солідарне з Угорщиною щодо українського закону про освіту, [online], 2019. 02. 26. Forrás: Dw.com [2019. 03. 21.]

Tanácsban tudja képviseltetni magát, fontos, hogy kormánykoalíciós párt színeiben jusson be kárpátaljai magyar képviselő az ukrán parlamentbe. Az elnöki pozíció és az elnök személye nincs közvetlen kapcsolatban a helyi kisebbséget érintő kérdésekkel, egy pártpolitikai betagozódás viszont igen. Ennek ráadásul kiemelkedő fontossága lehet, amennyiben az új elnök politikai reform témakörben parlamentáris demokráciát, azaz nem prezidenciális vagy félprezidenciális kormányzási rendszert hoz létre, mert így a pártpolitikai érdekek könnyebben érvényesülhetnek parlamenti szavazás révén. Persze nincs és nem is lehet biztos garancia arra, hogy egy adott pártszövetség ukrán fele, ha kormányra kerül, a parlamentben mindig olyan kérdéseket fog preferálni, amelyek a kárpátaljai és adott esetben Budapest érdekeivel egybeesnek, lévén a pillanatnyi ukrán érdekek adott érdekcsoportokon belül rendkívül képlékenyek, érdekfolytonosságról ritkán beszélhetünk, vagy ha igen, akkor az magyar szempontból vállalhatatlan.

Következtetések

A Majdan-forradalom előtti megosztottság továbbra is érvényes, azzal a fontos különbséggel, hogy jelen aktualitások szerint a jobboldali táboron belül nagy a türelmetlenség a rivális jelöltek között. A legesélyesebb jelöltek választási programjaiból kiolvasható, a választást követő időszakra várható ukrán politikai magatartás lehet jobboldali nacionalista, helyenként szélsőségek felé tartó konstruktív elemekkel, vagy lehet mérsékelt jobboldali, óvatos balratolódással. Az ukrán konfliktusrendszer alakulási lehetőségei, illetve a feltételezhető geo- és biztonságpolitikai következmények vonatkozásában a különbség lehet nagyon számottevő is: 1. Ukrajna tovább haladhat egy határozottan nacionalista, sőt, keményvonalas szélsőséges politikai irányba, vagy 2. lelassulhat az „erőltetett menetben” mozgó nemzetépítés, ami több elemében is a bipoláris nemzetközi rendszer előtti korszakra emlékeztet. Előbbi esetben kelet-ukrajnai konfliktus és az ekörül kialakult nemzetközi bizonytalanság stagnálhat vagy fokozódhat – a békés megoldás perspektívája nélkül. Második esetben azonban ennek sok tekintetben az ellenkezője prognosztizálható: mérséklődhet a nezeties-(kedő) hangvétel, oldódhat a belső és a külső feszültség, ami akár párbeszéd megindítására is alkalmas atmoszférát alakíthat ki.

Azonban, ha abból indulunk ki, hogy Ukrajna a 21. században a nagyhatalmi játszmák eszközévé vált, azaz nem független tényező, hanem egy köztes háború színtere, akkor a konfliktusrendszer feloldásához kisebb mértékben járulhat csak hozzá, és a megoldás elsősorban külső geopolitikai érdekek függvénye. Az ukrán belső átalakulás végeredményben mégis fontos tényező: a végkifejlet tekintetében rövid és középtávon is katalizátorként hathat a fajsúlyosabb horderejű, nagyhatalmi faktorok sodrásában. Amennyiben tehát jobboldali jelölt nyeri az elnökválasztást, úgy minden jel szerint a jelenlegi kemény álláspont érvényesül, és a biztonság „ára” magas marad – mindenki számára. Beleértve természetesen Magyarországot is: a magyar érdekek hatékonyabb érvényesülése, a biztonsági ráfordítások csökkentése csak egy enyhülés irányába elmozduló regionális környezetben képzelhető el. Ennek kialakulásához nagyban hozzájárulhat egy kevésbé a szélsőségek felé tartó, mérsékelt programot preferáló jelölt győzelme az ukrán elnökválasztáson.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- «В штабе Порошенко новая фантазия». Интервью Авакова – за минуту, [online], 2019. 02. 23. Forrás: Liga.net [2019. 03. 21.]
- «Слава Україні!» у війську – що збентежило західних істориків?, [online], 2018. 08. 23. Forrás: Dw.com [2019. 04. 14.]
- «Національні дружини»: що це за організація і чого вже встигла накоїти?, [online], 2018. 01. 31. Forrás: Ictv.ua [2019. 04. 14.]
- KUZIO, Taras: The Nation-Building Project in Ukraine and Identity: Toward a Consensus, [online], In: KUZIO, Taras – D'ANIERI, Paul (eds.): *Dilemmas of State-led Nation Building in Ukraine*, Praeger, London, 2002, 9–29. o. Forrás: Chtyvo.org.ua [2019. 04. 14.] DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203197592>
- ЛІКНАСНЕВ, Vyacheslav: Far-right Extremism as a Threat to Ukrainian Democracy, [online], Forrás: Freedomhouse.org [2019. 04. 14.]
- Summary of the Study „Extremism in Ukraine 2015-2016”, [online], 2016. 03. 03. Forrás: Uire.org.ua [2019. 04. 14.]
- Ukraine: On patrol with the far-right National Militia – BBC Newsnight, [online], 2018. 04. Forrás: Youtube.com [2019. 04. 14.]
- World-Low 9% of Ukrainians Confident in Government, [online], 2019. 03. 21. Forrás: Gallup.com [2019. 03. 21.]
- Аваков заявив, що у офіса Зеленського нашли прослушку: фото, [online], 2019. 03. 04. Forrás: Liga.net [2019. 04. 14.]
- Виступ Петра Порошенка на Форумі «Від Крут до Брюсселя. Ми йдемо своїм шляхом», [online], 2019. 01. 29. Forrás: Youtube.com [2019. 03. 21.]
- Горбулін, Володимир: Збройний конфлікт в Україні у термінах геополітики, [online], 2016. Forrás: Nbuiv.gov.ua/ [2019. 03. 21.]
- Гришин, В. И. – Кошкин, А. П. – Бочарников, И. В. – Черданцев, В. В.: Безопасность и интересы России в условиях украинского кризиса: анализ и прогнозы, [online], 2015, ФГБОУ ВПО «РЭУ им. Г. В. Плеханова». Forrás: Rea.ru [2019. 03. 21.]
- Дмитрий БОБРИЦКИЙ: Она идет! 10 вещей со съезда Тимошенко, которые нас удивили, [online], 2019. 01. 23. Forrás: Liga.net [2019. 03. 21.]
- Електоральні орієнтації та протестні настрої українців в активній фазі передвиборчої кампанії, [online], 2019. 03. 04. Forrás: Iar.org.ua [2019. 03. 21.]
- За підтримку Заходу треба боротися щодня – президент, [online], 2018. 09. 20. Dzerkalo Nedeli. Forrás: Dt.ua [2019. 03. 21.]
- Закон «Про освіту» прийнято – «за» проголосували 255 депутатів, [online], 2017. 09. 05. Forrás: Mon.gov.ua [2019. 04. 14.]
- Закон України «Про освіту», [online]. Forrás: Zakon.rada.gov.ua [2019. 04. 14.]
- Моніторинг електоральних настроїв українців. Лютий 2019, [online], 2019. 03. 04. Forrás: Ratinggroup.ua [2019. 03. 21.]
- НАТО солідарне з Горжиною щодо українського закону про освіту, [online], 2019. 02. 26. Forrás: Dw.com [2019. 03. 21.]
- Новий економічний курс України. Презентація програми, [online], 2018. 09. Forrás: Nku.com.ua [2019. 04. 14.]
- Новий економічний курс України. Стратегія інноваційного розвитку, [online], 2018. Forrás: Nku.com.ua [2019. 04. 14.]
- Новий курс України. Нові можливості для кожного, [online], 2019. Forrás: Liga.net [2019. 03. 21.]
- Обращение президента России В. В. Путина 18 марта 2014 года к обеим палатам Федерального собрания, [online], 2014. 04. 18. Forrás: Kremlin.ru [2019. 03. 21.]
- Полиция расследует раздачу денег избирателям в офисе депутата БПП, [online], 2019. 02. 23. Forrás: Liga.net [2019. 04. 14.]
- Порошенко підписав закон про статус учасника бойових дій для ветеранів УПА й ОУН, [online], 2018. 08. 23. Forrás: Dw.com [2019. 04. 14.]

- Правила кандидатства Юлии Тимошенко, [online], 2019. Forrás: Liga.net [2019. 03. 21.]
- Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2019 році, [online]. Forrás: Zakon.rada.gov.ua [2019. 04. 14.]
- Програма політичної партії «Громадянська позиція», [online], 2018. Forrás: Rea.ru [2019. 03. 21.]
- Раді пропонують присвоїти Степану Бандері звання Героя України, [online], 2018. 12. 05. Forrás: Interfax.com.ua [2019. 04. 14.]
- Рівень довіри до суспільних інститутів та електоральні орієнтації громадян України, [online], 2019. 02. 20. Forrás: Razumkov.org.ua [2019. 03. 21.]
- Романюк, Роман: Коррозии государства. Куда нас заведет активность «правых», [online], 2018. 08. 10. Forrás: Pravda.com.ua [2019. 04. 14.]
- Смирнов, Юрий: Заживем по-людски. Как топ-кандидаты обещают поднять экономику, [online], 2019. 02. 14. Forrás: Liga.net [2019. 03. 21.]
- Смирнов, Юрий: Казнить взяточников! Как топ-кандидаты обещают побороть коррупцию, [online], 2019. 02. 07. Forrás: Liga.net [2019. 03. 21.]
- Супрун, Роман: Поделить и под суд: как кандидаты в президенты видят реформу Рады, [online], 2019. 02. 21. Forrás: Liga.net [2019. 03. 21.]
- Тимошенко назвала СБУ „провокаторами на содержании Roshen”, [online], 2019. 02. 22. Forrás: Liga.net [2019. 04. 14.]
- Тимошенко похвалила Авакова: Фальсификаций и подкупа не будет, [online], 2019. 02. 22. Forrás: Liga.net [2019. 04. 14.]
- Україна на передодні президентських виборів 2019 – лютий, [online], 2019. 02. Forrás: Socis.kiev.ua [2019. 03. 21.]
- Урочистий з'їзд Всеукраїнського об'єднання «Батьківщина» [online], 2019. 01. 22. Forrás: Liga.net [2019. 03. 21.]
- Шрамович, В'ячеслав: «Національні дружини»: хто і навіщо їх створив, [online], 2018. 01. 30. Forrás: BBC [2019. 04. 14.]

Háda Béla

Az Amerikai Egyesült Államok Dél-Ázsia-stratégiájának elvi alapjai és gyakorlati ellentmondásai

Dél-Ázsia felértékelődése az Amerikai Egyesült Államok stratégiai törekvéseinek szemszögéből fokozatos, de megfékezhetetlen folyamat volt az elmúlt 18 esztendő során. A 2001-es terrortámadások után Washington szorosabbra fűzte együttműködését Pakisztánnal és Indiával is. Manapság az ázsiai–csendes-óceáni térség stratégiai környezetének radikális átalakulása új ösztönzést ad e kapcsolatoknak. A politikai deklarációk és katonai kampányok ellenére azonban az afganisztáni konfliktus az Egyesült Államok leghosszabb háborújává vált, és a terrorizmus fenyegetése továbbra is az egyik alapvető biztonsági probléma a tágabb térségben. Ez a jelenség ihlette az amerikai kormány új Dél-Ázsia-stratégiáját, amelyet Donald Trump elnök 2017. augusztus 21-én hirdetett meg. A következő cikk áttekintést nyújt e stratégia jellemzőiről, különös tekintettel a Trump-adminisztráció koncepcióira és gyakorlatára.

Kulcsszavak: Dél-Ázsia, Amerikai Egyesült Államok, stratégia, Afganisztán, India, Pakisztán, Donald Trump

Háda Béla: The Theoretical Fundamentals and Practical Contradictions of the United States' South Asia Strategy

The appreciation of South Asia from the perspective of the United States' strategic endeavours was a gradual, but unstoppable process in the last 18 years. After the 2001 terrorist attacks, Washington tightened its cooperation with Pakistan and India. Nowadays, the radical transformation of the strategic environment of the Asia-Pacific Region gives new impetus to this relationship. Despite the political declarations and military campaigns, however, the Afghanistan conflict has become the longest war of the USA, and the threat of terrorism is still one of the basic security problems in the wider region. This phenomenon inspired the new South Asia Strategy of the American Government, announced by President Donald Trump in August 21, 2017. The following paper offers an overview of the features of this strategy, especially the concepts and practices of the Trump Administration.

Keywords: South Asia, United States of America, strategy, Afghanistan, India, Pakistan, Donald Trump

Realitások a 21. század elején

Dél-Ázsiának a térség 1947–48-as¹ dekolonizációja óta megvolt a maga sajátos helye az amerikai stratégiai világtérképben. E pozíció azonban jobbra mellékszerepeket hozott az itteni államoknak Washington azon játszmáiban, amelyeket a vele rivális törekvéseket mutató, aktuálisan második számú világhatalommal folytatott. Mikor e stratégiai pozícióharcban változás állt be, és a globális erőviszonyok szempontjából relevánsnak ítélt események fókuszba más térségekre helyeződött át, Dél-Ázsia is gyorsan leértékelődött a washingtoniak szemében. Lényegében ez történt a nyolcvanas–kilencvenes évek fordulóján, a Szovjetunió afganisztáni visszavonulását, majd összeomlását követően. Persze a folyamat egyáltalán nem visszafordíthatatlan. Jól bizonyította ezt a 2001. szeptember 11-e után előállt helyzet, amelyben az USA kormányzata gyakorlatilag órák alatt elköteleződött egy, az addiginál sokkal aktívabb Dél-Ázsia-politika mellett. Mindez pedig három évvel az éles kritikákat kiváltó indiai és pakisztáni nukleáris fegyverkísérletek után, amelyre – valamint Újdelhi és Iszlámábád mélypontra jutó kapcsolataira – hivatkozva Bill Clinton 2000-ben lezajlott látogatása során még „a világ jelenleg legveszélyesebb helyének” nevezte a szubkontinentst.² Az amerikai nézet, miszerint egy igen problémás térségről van szó, érdemben nem változott, az afganisztáni háborúhoz kapcsolódó érdekek azonban minden más szempontot háttérbe szorítottak – mintha csak ismét beköszöntöttek volna a nyolcvanas évek.³ Dél-Ázsia kormányzó elitcsoportjai persze tisztában voltak e változás adta lehetőségekkel. Pakisztánban némi parázs ideológiai vitát követően Pervez Musharraf tábornok kormánya nyilvánosan beállt az amerikai háborús erőfeszítések mögé. Ismert volt ugyanakkor, hogy a szovjet–afgán konfliktus éve óta a térségben operáló iszlám szélsőséges szervezetek erős kapcsolatokat ápoltak a pakisztáni titkosszolgálattal, így ez utóbbi lojalitása régi-új amerikai szövetségesei iránt minimum megkérdőjelezhető lesz. Pakisztán ennek ellenére újfent frontországga és az egyik legfontosabb NATO-n kívüli szövetségessé vált.

India szemében egyértelmű volt, hogy a „terrorizmus elleni háború” koncepciója végeredményben közös biztonságpolitikai érdekeket fejez ki az Egyesült Államokkal. Ennek alapján rendezhetővé válhat egy régóta húzódó ügy, az amerikai–indiai kapcsolatok szorosabbra fonása, ezáltal bizonyos fejlett technológiák elérhetővé tétele a dél-ázsiai óriás számára. India ugyanis igen fontos szereplőnek ígérkezett nemcsak az iszlám bázisú terroristaszervezetek elleni fellépésben, de Dél-Ázsia regionális (és 1998 óta immár korlátozott globális ambíciókkal bíró) hatalmaként a stabilitás fenntartásában is. Korán világossá vált emellett, hogy a terrorizmus visszaszorítására tett erőfeszítéseken túl Washington dél-ázsiai befolyásának van egy tágabb stratégiai relációkba illeszthető értelme is. Ez a Kínai Népköztársaság hatalmi építkezésének fékezése és a kontinensen belüli ellensúlyának (esetleg ellensúlyainak) megteremtése lenne, amelynek szerepére objektív adottságainál

¹ India és Pakisztán 1947-ben, Sri Lanka 1948-ban, a kis Maldív-szigetek pedig 1965-ben nyerte el függetlenségét a britektől. Az egyéb apró gyarmati enklávék a hatvanas évek elejéig betagozódtak a független államokba.

² Dexter FILKINS: India, Pakistan Inch Toward War as Clinton Visits, [online], 2000. 03. 19. Forrás: The Los Angeles Times [2015. 01. 22.]

³ Bővebben lásd: HÁDA Béla: A pakisztáni nukleáris fegyverkezési törekvések és az amerikai külpolitika 1979–1990. In: MAJOROS István et al. (szerk.): *Hindu istenek, szíami tigrisek – Balogh András 70 éves, ELTE Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, Budapest, 2014, 201–214. o.*

fogva Ázsia valamennyi állama közül India látszik a legalkalmasabbnak. A 2010-es évek elejétől az amerikai stratégiai dokumentumokban már gyakorlati konklúziók is kísérik a felismerést, miszerint a 21. század világában az amerikai érdekeket elsősorban az egyre inkább ázsiai–csendes-óceáni térségnek nevezett világrészen éri majd a legnagyobb kihívás.⁴ E folyamat lehetséges következményeiről megoszlanak a vélemények. Egyesek szerint akár az egész nemzetközi rendszer gyökeres átalakulását idézheti elő, de – ebben csaknem mindenki egyetért – lényeges módosulásához mindenképpen elvezet majd. Motorját az európaiaknál általában számottevően nagyobb területtel, természeti erőforrásokkal és jobb demográfiai dinamikával rendelkező ázsiai államok gyors fejlődése jelenti, amerikai szemmel különösen problémás következménye pedig a rivális Kínai Népköztársaság globális hatalommá emelkedése.

George W. Bush kormánya az afganisztáni háború háttérzaja mellett már differenciáltan kezelte a két legnagyobb dél-ázsiai államot. Míg Pakisztán kormánya nyíltan körüludvarolt, de a háttérben gyanakvással kezelt barát volt, kinek szövetségesi elköteleződésével kapcsolatban a háttérbeszélgetéseken rendre szkeptikusan nyilvánultak meg, addig Indiával szemben a szavakon túl is sokkal erősebb bizalom mutatkozott meg. Utóbbi oka aligha valamiféle ideológiavezérelt szimpátia volt, mintsem inkább az a felismerés, hogy Újdelhi és Washington stratégiai érdekei több ponton természetes módon esnek egybe. Részét képezte ennek a kínai hatalmi emelkedéssel szembeni oppozíció is, amely minőségi eltérést jelentett a Kína-barát politikai vonalvezetést folytató Pakisztánhoz képest. India emellett a kétezres évek elejére immár három évtizede egyértelműen a térség vezető hatalma volt, amelynek korlátozott globális ambíciói jóval kevésbé voltak kockázatosak az USA érdekeire nézve, mint Kínáé. Alapjában véve ellenkező nézet vált dominánssá Újdelhivel kapcsolatban: Washington támogatásával természetes ellensúlyt képezhetne Pekinggel szemben. Még ha ez nem is vezet el egy Kína-ellenes szövetséghez – ami, ismerve az indiai kül- és biztonságpolitika rendkívül erős igényét a stratégiai autonómia megőrzésére, nem is tűnik valószínűnek – amerikai szempontból akkor sem lenne haszontalan, ha Pekingnek hatalmi törekvései kapcsán minél erősebb ellenérdekelt felekkel kellene számolnia, minél közelebb saját területéhez. India elitje Pakisztánétól jelentősen különböző emlékeket őriz a kínai hatalmi politikáról, emellett óriási fejlesztési igényei miatt az amerikai ipar számára is jelentős piacot képviselhet. A kétezres évek derekától így az amerikai–indiai partnerség erősödését immár írásos megállapodások dokumentálták,⁵ ezzel párhuzamosan pedig az indiai hatalmi igények az Indiai-óceán térségében egyre világosabb elismerést kaptak a washingtoni stratégiai dokumentumokban.⁶

Összességében megfigyelhető, hogy a fent vázolt, Indiával és Pakisztánnal szembeni amerikai beállítódások az elmúlt egy évtized folyamán egyre inkább a polarizálódás felé mutattak, erősítve a két érintett ország gyökeresen eltérő megítélését. Mindez persze ál-

⁴ Lásd például: CSIKI Tamás – MOLNÁR Ferenc – VARGA Gergely: Az Egyesült Államok védelmi stratégiai irányváltásának háttere, elemei, valamint hatásai Európára és Magyarországra. *NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések*, 2012/5.

⁵ Lásd például: a 2005. évi, 10 évre szóló védelmi keretmegállapodást, vagy a 2006. évi, 2008-ban ratifikált amerikai–indiai békés célú nukleáris együttműködési megállapodást. Michael A. LEVI – Charles D. FERGUSON: *U.S.- India Nuclear Cooperation, A Strategy for Moving Forward*. Council on Foreign Relations Press, Council Special Report, No. 16., 2006.

⁶ Lásd például: National Security Strategy, [online], 2015/2. Forrás: Nssarchive.us [2017. 09. 11.]; National Security Strategy of the United States of America, [online], 2017. 12. 18. Forrás: Whitehouse.gov [2018. 01. 03.]

talánosságban igaz, Washington kapcsolatai e két dél-ázsiai országgal közel két évtized alatt megélték konstruktívabb és válságosabb időszakokat is. Végeredményben azonban Pakisztán egyre kockázatosabb és megbízhatatlanabb, míg India egyre kívánatosabb partnernek minősült.

Donald Trump lényegében ezt a helyzetet örökölte meg, amikor 2017-ben a Fehér Házba költözött. Noha egyértelmű volt, hogy az Ázsia hatalmi erőviszonyainak átalakulásával összefüggő stratégiai vonalvezetés jelentősége a legkevésbé sem a belpolitikai széljárás függvénye, az új elnök hozzáállása az USA globális hatalmi pozícióját érintő egyes kérdésekhez mindenképpen változást valószínűsített a tágabb térséggel és Dél-Ázsiával kapcsolatos politikában is. Nem kellett sokáig várni ennek első megnyilvánulására. Az Obama-kormány egyik nagy eredményeként ismertté vált Transz-csendes-óceáni Partnerségi Megállapodás (*Trans-Pacific Partnership – TPP*) felmondása – mondván, hogy az nem szolgálja az amerikai nép gazdasági érdekeit – Trump hivatalba lépésének harmadik napján megtörtént.⁷ A kezdeményezésnek dél-ázsiai állam nem volt tagja, India ugyanakkor nagy érdeklődéssel kísérte az alakulását. Különösen, mivel egyértelmű volt, hogy a TPP egyik nem elhanyagolható célja Kína gazdasági befolyásszerzésének korlátozása lenne. Felmondásával Washington olyan lehetőségeket nyitott meg a kínai befolyás terjedése előtt, amelyre Pekingben korábban nem is számítottak.⁸ Ezáltal a projekt meggyengülése áttételesen a dél-ázsiai térséget is érintette, ahol a kínai hitelekkel megvalósult beruházások (kikötők, repülőterek, utak, gátak stb.) eddig is magukban rejtették annak kockázatát, hogy egyes kisebb államok Pekingtől válhatnak függővé általuk. Srí Lanka és más megközelítésből bár, de Pakisztán is szolgál példákkal erre. Amennyiben a kínai forgatókönyvek érvényesülése erősödik meg a kereskedelmi kapcsolatrendszer fejlesztésénél, az könnyen alátámaszthatja a Peking politikai és katonai térnyeréséhez fűződő indiai félelmeket az Indiai-óceán térségében. Amellett, hogy a kisebb dél-ázsiai államok gazdasági/külkereskedelmi függésbe hozásával Kína jelentősen akadályozhatja a vele nem számoló más irányú (például akár a SAARC bázisán megvalósuló) gazdasági együttműködések fejlődését, a kelet–nyugati kereskedelem formálódásában is döntő szava lehet, ami sem India, sem az USA érdekeinek nem felel meg. Beszédes, hogy 2019-ben hivatalos kínai közlés szerint már 124 ország és 29 nemzetközi szervezet írt alá együttműködési megállapodást az „egy övezet egy út” kezdeményezés keretében Pekinggel.⁹

Trump gyors fellépése az USA TPP tagságával szemben tehát már az első napokban sérelmet okozott az ország hosszú távú ázsiai érdekeinek. Ennek ellenére világosan érzékelni lehetett, hogy a washingtoniak továbbra is kiemelt figyelmet szentelnek a földrészi stratégiai folyamatainak. Ráadásul Dél-Ázsia még bizonyos mértékű „emancipáción” is átesett, minthogy a külpolitikai kommunikációban egyre gyakrabban Kelet-Ázsia mellett, azzal mintegy azonos szinten említették. Nem vitás azonban, hogy a két térséggel kapcsolatos napi problémák eltérő jellegű kihívásokat támasztottak. Utóbbiakra reagálva még

⁷ Adam TAYLOR: A timeline of Trump's complicated relationship with the TPP, [online], 2018. 04. 13. Forrás: The Washington Post [2019. 04. 22.]

⁸ Bővebben lásd: MATURA Tamás: Az Amerikai Egyesült Államok és a Kínai Népköztársaság kapcsolatai (kézirat). In: HÁDA Béla – MATURA Tamás (szerk.): Az Egyesült Államok ázsiai kapcsolatai (megjelenés alatt).

⁹ Yang Jiechi on the Belt and Road Initiative and Preparations for the Second Belt and Road Forum for International Cooperation, [online], 2019. 03. 30. Forrás: Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China [2019. 04. 22.]

2017-ben Donald Trump külön is megfogalmazta az általa favorizált politika alapvetéseit, amelyet ő az új Dél-Ázsia-stratégiaként vezetett be.

Trump stratégiái

A térségben amerikai szempontból leginkább égető problémát a szerény eredményeket felmutató afganisztáni katonai szerepvállalása és az iszlám szélsőségesek helyi térnyerése jelentette. 2017. augusztus 21-én Donald Trump beszédet tartott a virginiai Fort Myerben, amelyben nem meglepő módon az afganisztáni helyzet rendezésének igényéből vezette le a térséggel kapcsolatos elképzeléseit.¹⁰ Ekkor már 17. évébe lépett az USA afganisztáni katonai jelenléte, amellyel a leghosszabb fegyveres konfliktusnak számított az amerikai történelemben. Trump három alapvető megállapítást tett az afganisztáni politikai irányelveire vonatkozóan. Ezek röviden: az Egyesült Államok a felvállalt anyagi és személyi áldozatokkal arányban álló eredményeket kíván elkönyvelni az országban, amelyek nyomán győztes pozícióból távozhat; a kivonulás azonban nem lehet gyors, mert az adott esetben elfogadhatatlan következményekkel járna, a kialakuló hatalmi vákuumot várhatóan terroristaszervezetek töltenék be; végezetül a biztonsági fenyegetések a tágabb térségben igen súlyosak és jócskán átlélik Afganisztán határait. Mintegy 20 terroristaszervezet működik az afgán–pakisztáni térségben, amit nagyban elősegít, hogy Pakisztán menedéket nyújt ezen szervezeteknek a saját területén. Az indiai–pakisztáni ellentét pedig a nukleáris dimenzió miatt egy sokkal mélyebb válsághoz is vezethet. Trump világosan kifejtette, hogy az afgán–pakisztáni relációk tekintetében Washington egyértelmű érdeke, hogy megakadályozza az USA-t fenyegető terroristák menedékeinek létrejöttét, illetve hogy ezek szervezetei nukleáris anyagokra és eszközökre tegyenek szert. Mindennek érdekében radikálisan kívánja átalakítani a Dél-Ázsiával kapcsolatos stratégiáját, négy irányelv középpontba helyezésével.¹¹

Egyrészt az amerikai műveletekkel kapcsolatos információk transzparenciáját meg kívánja szüntetni. Továbbiakban nem határozza meg nyíltan a műveletek időbeli ütemezését, terveit, illetve a részt vevő erők létszámát. A helyszíni feltételek határozzák majd meg a stratégiát.

Másrészt, az Egyesült Államok ezentúl komplex, a gazdaság, diplomácia és fegyveres erők eszközzrendszerét is alkalmazó megközelítéssel kívánja elérni céljait a térségben. Ezzel kapcsolatban kilátásba helyezi, hogy a sikeres katonai erőfeszítéseket követően elképzelhető egy olyan politikai rendezés is, amely a rendszer integráns részévé teszi a tálib mozgalom egyes tagjait vagy csoportjait, de ez még a bizonytalan jövő kérdése. Ugyanakkor az Egyesült Államok továbbra is támogatja az afgán kormányerőket a tálibellenes harcokban. Nem kívánja viszont befolyásolni az ország társadalmi és kormányzati életét. A cél nem az államépítés, hanem a leszámolás a terroristákkal.

Harmadrészt, Trump beszédében egyértelművé tette hallgatósága számára, hogy a pakisztáni magatartás is a probléma része, és ezt nem kívánja tovább csendben tudomásul

---

¹⁰ Remarks by President Trump on the Strategy in Afghanistan and South Asia, [online], 2017. 08. 21. Forrás: Whitehouse.gov [2018. 02. 12.]

¹¹ Uo.

venni. Pakisztán sokat kapott az USA-tól formális támogatásáért, de sokat is veszíthet, amennyiben továbbra is segítséget nyújt az iszlám bázisú terroristaszervezetek tagjainak. Nézete szerint Pakisztánnak bizonyítania kell elkötelezettségét a civilizáció, rend és béke mellett.

Végezetül a Dél-Ázsia-stratégia kritikus elemének nevezte az Indiával való stratégiai partnerség továbbfejlesztését. Különösen a gazdasági segítségnyújtás és fejlesztéspolitika terén szeretné tovább erősíteni India afganisztáni szerepvállalását. Egyúttal kifejezte, hogy Washington elkötelezett azoknak a közös céloknak a megvalósításában, amelyeket Dél-Ázsia és a tágabb indo-csendes-óceáni térség békéjének és biztonságának érdekében vállalt Újdelhivel.¹²

Kabulban alapvetően üdvözölték az újonnan meghirdetett stratégiát. Ashraf Ghani afgán elnök szóvivője a beszédre reagálva egyebek mellett megjegyezte: „Ez az első alkalom, hogy az amerikai kormány nagyon világos üzenetet küld Pakisztánnak, hogy hagyja abba azt, amit csinál, vagy nézzen szembe a negatív következményekkel.”¹³ Ez a megjegyzés világosan tükrözte, hogy az afgán kormány is felelősnek tartja Pakisztánt a fennálló biztonsági helyzetért. Emellett Kabulban a katonai és politikai elit körében is volt népszerűsége a „béke az erő által” üzenetnek, amely Trump beszédéből sugárzott. Obama megbékítési politikájának kudarcával szemben ez új lendületet ígért a tálibok elleni küzdelemben. Pakisztán szerepének kiemelése a terroristaszervezetek külső támogatásában persze lényegileg egybeesett azzal a felfogással, amit Kabulban és Újdelhiben képviseltek. Mindkét ország kormányzó elitjének körében könnyen adódó, bel- és külpolitikai téren egyaránt jól használható – és természetesen leegyszerűsítő – nézet volt Pakisztán teljes felelőssé tétele a terrorizmus problémájáért.

Iszlámábádban ugyanakkor – ahogy az várható volt – erős ellenérzésekkel hallották az amerikai elnök beszédének Pakisztánra és Indiára vonatkozó megállapításait. Meghatározó kommunikációs elemek voltak az itteni reakciókban, hogy az USA és Afganisztán valójában a saját tehetetlensége nyomán keletkezett kudarcokról akarja elterelni a figyelmet, Pakisztánt hibáztatva értük; valamint hogy Pakisztán valójában a terrorizmus egyik legnagyobb áldozata, ahol nagyon sok ember halálát okozták terrorcselekmények, illetve az ezeket elkövető szervezetekkel szembeni küzdelem. A külügyminisztérium szóvivője szerint „a világ egyetlen országa sem szenvedett annyit a terrorizmus csapásaitól, mint Pakisztán”.¹⁴ Még ha ez így enyhe túlzás is,¹⁵ az igaz, hogy hozzáférhető adatok szerint a pakisztáni társadalom sorából 2003–2017 között majdnem 63 ezer főnyi áldozatot szedett a „terrorizmus elleni háború”.¹⁶ És ennek tragikumán mit sem enyhít, hogy ebbe

¹² Uo.

¹³ Sune Engel RASMUSSEN – Michael SHAFI: Trump's Afghan shift praised in Kabul but leaves Pakistan wary, [online], 2017. 08. 22. Forrás: The Guardian [2019. 04. 12.]

¹⁴ Ayaz GUL: Pakistan Army Chief Refutes Trump's Accusations, Stresses Anti-Terror Effort, [online], 2017. 08. 23. Forrás: Voanews.com [2019. 03. 25.]

¹⁵ 2016-ban, a stratégia napvilágra hozatalát megelőző évben Pakisztán a terrorcselekmények számát tekintve a negyedik, míg az áldozatok számát tekintve az ötödik leginkább érintett állam volt a Földön. Mindkét tekintetben Irak és Afganisztán vezette a listát. Lásd: Annex of Statistical Information – Country Reports on Terrorism 2016. [online], 2017/7, 5. o., Forrás: State.gov [2019. 03. 24.]

¹⁶ Lásd: Athar WAHEED: Victims of terrorism in Pakistan [online], 2018, 35. o. Forrás: Tilburg University [2019. 03. 12.]

a pakisztáni haderő belbiztonsági műveleteinek áldozatai, illetve az egyes cselekmények elkövetői is beleszámítanak.

A pakisztáni külügyminisztérium állásfoglalásában ugyanakkor helyet kapott a megállapítás, miszerint: „A Dzsammu- és Kasmír-vita rendezésének elmaradása továbbra is a régió békéjének és stabilitásának elsődleges akadályá.” Ez jól dekódolható utalás volt Iszlámábád fő célkitűzésére. Egyúttal arra enged következtetni, hogy India szerepének erősítése a térségben Pakisztán részéről inkább ösztönzi a terrrorszervezetekkel való kapcsolattartást az Újdelhivel folytatott aszimmetrikus küzdelem jegyében. Emellett az iszlám köztársaság Pekingben kereshet ellensúlyt az amerikai nyomással szemben, ami még akkor sem egyezik az amerikai érdekekkel, ha egyébként tudható, hogy a Kínával fenntartott partnerség sok szempontból fontosabb Pakisztánnak a megbízhatatlannak ítélt amerikai barátságánál, tehát a leépítését is értelmetlen lenne elvárni.

A pakisztáni szárazföldi erők vezérkari főnöke, Qamar Javed Bajwa az iszlámábádi amerikai nagykövetnek erős szavakkal reagált a stratégia ismertetése során elhangzottakra. „Nem várunk eszközbeli vagy pénzügyi támogatást az Egyesült Államoktól, de bizalmat, megértést és a hozzájárulásunk elismerését igen.”¹⁷

Pakisztán politikai és katonai elitje tehát összességében a már ismert magatartást mutatta: hártani igyekezett a vádak és szélesebb regionális összefüggésekbe helyezni az ország biztonsági anomáliáit. Mindinkább saját belső közvéleményüknek szóló üzeneteket láthatunk ezekben, mivel diplomáciai partnereik elől már nem tudják elfedni a pakisztáni titkosszolgálat és egyes társadalmi szervezetek évtizedek óta ismert kapcsolatait az iszlám bázisú militáns csoportokkal és különösen a tálibokkal. E ponton azonban arra is fel kell hívni a figyelmet, hogy Pakisztánt egyedüli felelősnek megnevezni Afganisztán stabilitási problémáiért erős túlzás. Az amerikai vádaknak volt továbbá egy logikus, ám Washingtonban láthatóan nem kellően felmért következménye is: hivatkozási alapot teremtettek a pakisztáni bázisú terrrorszervezetekkel szembeni egyoldalú akciókhoz. Utóbbiakra volt példa a 2019. február 26-án végrehajtott balakoti rajtaütés, amelynek keretében az indiai légierő Pakisztán Khyber Pakhtunkhwa tartományának területén elhelyezkedő város közelében bombázta a Jaish-e-Mohammed (Mohamed Hadserege) nevű militáns szervezet kiképzőtáborát.¹⁸ Az indiai kormányzat bár formailag egy február 14-i, 46 indiai áldozattal járó kasmíri rajtaütést torolt meg,¹⁹ érvelésében az amerikaival azonos vádakot hozott fel a pakisztáni állammal szemben. Jóllehet, a hasonló incidensek nem lesznek kevésbé kockázatosak a két ország erősen militarizált közös határán attól, hogy az egyik félnek hangzatos érvei vannak az egyoldalú katonai fellépés mellett, Washingtonnak a 2017-es stratégiában foglaltak után kevés alapja maradt a kritikára a hasonló, érdekeinek egyébként nem feltétlenül megfelelő akciókkal szemben. És ezen mit sem változtat az a körülmény sem, hogy Narendra Modi indiai kormányfő számára minden jel szerint választási esélyeinek növelése is komoly érv volt a légitársaságok megindítása mellett.

---

¹⁷ GUL: *i. m.*

¹⁸ IAF carries out aerial strike at terror camps in Pakistan occupied Kashmir: Sources, [online], 2019. 02. 26. Forrás: The Times of India [2019. 02. 27.]

¹⁹ Michael SHAFT – Azhar FAROOQ: Dozens of Indian paramilitaries killed in Kashmir car bombing, [online], 2019. 02. 15. Forrás: The Guardian [2019. 02. 16.]

Visszatérve a 2017. évi Dél-Ázsia stratégiához, ha pusztán a kategorikus állításokat vesszük figyelembe, Donald Trump kimondott néhány fontos igazságot. Ezek közé tartozik, hogy Indiának kiemelt szerepet kell kapnia az indiai-óceáni térség stabilitásának garantálásában, így végső soron az amerikai szövetségi rendszerben. Hasonlóan nehéz vitatkozni azzal, hogy az USA nem folytathat végtelen háborút Afganisztánban, és kell hogy legyen egy látható végpontja az itteni szerepvállalásának. Ehhez kapcsolódóan pedig nem ütközik nagy vitákba Washingtonban az a nézet sem, hogy Pakisztán a jelentős anyagi támogatás ellenére sem teszi meg a térség stabilitása érdekében mindazt, amit eredetileg elvárnának tőle.

Kérdés ugyanakkor, hogy mindebben mi volt az újdonság? Valójában Barack Obama kormánya is többször jelezte nemtetszését a pakisztáni félnek annak Afganisztánnal és a szélsőséges csoportokkal szembeni politikája miatt. India felértékelődése pedig – ahogy említettük – már a kétezres évek elejétől folyamatosan nyomon követhető az amerikai stratégiában. Trump hozzáállása két ponton mutat markáns különbséget elődjeitől. Egyrészt erősen médiaérzékeny személyiségéből fakadóan nem tartózkodik attól, hogy akár a leg-harsányabb keretek között, kemény szavakkal hozza tudomására az üzeneteit azok címzettjeinek. Másrészt pedig több (gyakran nem is ázsiai problémákkal összefüggésben felmerült) esetben egyértelművé tette, hogy valójában nem érdeklik más társadalmak élet-körülményei, az amerikaiakon kívül semelyik másik nép iránt sincs benne együttérzés.²⁰ Így nem is okoz számára komoly problémát elszakadni az amerikai külpolitikai értékek exportjával összekapcsolódó törekvéseitől, és a nyers gyakorlati hasznot szem előtt tartó, kül- és biztonságpolitikai szempontból realistiként meghatározható gondolkodásmódot állítani cselekvése középpontjába. E realista felfogás gyakorlati megvalósulásának azonban – ahogy Csizmazia Gábor vonatkozó tanulmányában rámutatott – nemcsak jelentős kockázatai, de korlátai is vannak.²¹ A feltételeesség erősödése az amerikai külpolitikai retorikában (amely a vizsgált térség vonatkozásában Pakisztánnal kapcsolatban kapott erős hangot) jól következik az üzleti világból jött elnök kereskedelmi logikát előtérbe állító felfogásából, és megjelenik a négy hónappal később kiadott nemzetbiztonsági stratégiában is.

A 2017. decemberében publikált amerikai nemzetbiztonsági stratégia²² Dél-Ázsiára vonatkozó (vagy vonatkoztatható) megállapításaiban, ha moderáltabb formában is, de követi az elnök korábbi megnyilatkozásainak központi fonalát. Az indiai kapcsolatok szorosabbra vonását kezdetektől ösztönző kínai hatalmi emelkedés már revizionista, hegemonia kialakítására irányuló szándékokkal összekapcsolódva jelenik meg benne. Kína a dokumentum alapján az USA első számú, az adott világrend rombolására törő ellenfele. India ugyanakkor stratégiai partnerként értékelődik, amelynek nettó biztonsági szolgáltató szerepét az Indiai-óceán térségében az Egyesült Államok is támogatja. Regionális szinten emellett szívesen látná India szerepének fokozódását a gazdasági támogatások terén. Újdelhi

²⁰ Lásd például: Josh DAWSEY: Trump derides protections for immigrants from 'shithole' countries, [online], 2018. 01. 12. Forrás: The Washington Post [2019. 02. 07.]

²¹ CSIZMAZIA Gábor: Trump elnök kiforratlan „realizmusa”. *Nemzet és Biztonság*, 11. évf., 2018/2, 87–102. o.

²² National Security Strategy of the United States of America: *i. m.*; elemzését lásd: CSIKI VARGA Tamás: A Trump-stratégia nyomában – A 2017-es amerikai Nemzeti Biztonsági Stratégia értékelése, [online], 2018/4. Forrás: NKE SVKK Elemzések [2019. 03. 12.]

dél-ázsiai és indiai-óceáni vezető pozíciójának elismerésével²³ nem állíthatók párhuzamba a pakisztáni szereppel kapcsolatos észrevételek. Iszlámábáddal szemben megjelenik ugyanis a destabilizáló folyamatok támogatásának vádja. Az Egyesült Államok ösztönözne Pakisztánt arra, hogy intenzifikálja terrorizmusellenes tevékenységét, és mutasson egyértelmű elkötelezettséget nukleáris eszközeinek szigorú felügyelete mellett. A stratégia a katonai és biztonsági kérdésekkel foglalkozó bekezdésében is visszatér arra, hogy az USA elvárja Pakisztántól, hogy az határozottan lépjen fel a területén működő terrorszervezetekkel szemben. Mintegy érzékeltetve, hogy a térség második számú hatalma inkább problémák, mintsem lehetőségek forrása. A gazdasági teendőket röviden összegző szakaszban a pakisztáni kereskedelem és befektetések ösztönzését összekapcsolja a biztonsági helyzet javulásával és a terrorizmusellenes erőfeszítések támogatásával.

Washington Afganisztánban továbbra is a béke és biztonság megteremtése, az erőszakos szélsőséges szervezetek visszaszorítása érdekében fog küzdeni. Dél-Ázsia államait pedig általánosságban segíteni fogja abban, hogy Kína növekvő befolyásával szemben megőrizzék szuverenitásukat. A nemzetbiztonsági stratégiában foglaltak tehát alapvetően összhangot mutatnak az elnök augusztusi beszédének megállapításaival. Trump kormányának kommunikációjában egyébiránt a korábban elterjedt ázsiai–csendes-óceáni térséget egyre inkább az annak értelmezésében korábban is jelen lévő, de elnevezésében meg nem jelenő tágabb fogalom, az indo-csendes-óceáni térség váltotta fel. Mintegy kiterjesztve a 21. század világának formálásáért zajló geopolitikai versengést Ázsia déli térségeire is. Ez nemcsak a diplomáciai, hanem a katonai fogalomhasználatba is átment. 2018-tól a korábbi Csendes-óceáni Parancsnokságot Indo-Csendes-óceáni Parancsnoksággá nevezték át. Dél-Ázsia szimbolikus felértékelése egyben Kína felé is jelzésértékkel bír. Washingtonban nem tekintik kéttényezősnek a kettejük jövőbeli rivális pozícióján alapuló játszmákat, hanem releváns szereplőként ismerik el a többi érintett hatalmat, főként Japánt, Indiát, de egyes délkelet-ázsiai államokat (például Vietnám) is. Minthogy ezek szintén ellenérdekeltek a kínai térnyerés fokozódásában, az amerikai fél számít a támogatásukra a Peking feltartóztatására irányuló politikájában.

Washington tehát a gazdasági érdekekre hivatkozva igen hamar eltávolodott a Barack Obama által lefektetett multilaterális együttműködéstől, ám minthogy a kínai kihívást továbbra sem hagyhatta figyelmen kívül, a bilaterális megállapodásokat kezdte favorizálni az ázsiai stratégiai érdekeinek érvényesítése céljából. Míg a jelenlegi amerikai kormányzat erős alkupozíciójának kihasználását reméli ettől, addig például a Kína feltartóztatására irányuló erőfeszítésekben a bilaterális megoldás általánosságban nem feltétlenül a legoptimálisabb konstrukciókhoz vezet, mivel szerényebb teher- és feladatmegosztást tesz lehetővé.

El kell ismerni ugyanakkor, hogy a bilaterális együttműködések éppen Dél-Ázsia esetében működőképesebbek lehetnek, mivel a három kulcsszereplő, Afganisztán, Pakisztán és India között nincsen meg a kellő szintű bizalom egy mélyebb, az amerikai érdekeket is szolgáló stratégiai viszonyrendszer kialakításához. Itt tehát Washingtonnak valóban központi szerephez kell helyezkednie a kapcsolatok fejlesztésénél, amelyhez azonban az utóbbi években nem mindig csak pozitív gesztusok társultak a részéről.

²³ National Security Strategy of the United States of America: *i. m.*, 50. o.

Kétségek és ellentmondások

Mikor 2001. szeptember 11-e eseményeit követően az Egyesült Államok és Pakisztán megújította szövetségét, majd Washington Indiával is egyre szorosabbra fonta a kapcsolatait, a két dél-ázsiai szomszéd között feszülő eszmei és területi viták teherterelle váltak az amerikaiak számára, amelyekkel vagy nem kívántak foglalkozni, vagy a status quo fenntartására helyeztek minden hangsúlyt a nézeteltérések tárgyalásos rendezésének igénye mellett. A realitások viszont nem mindig igazolták a washingtoni elképzeléseket. A mindkét dél-ázsiai fél számára fontos és immár hét évtizede rendezetlen kasmíri válság a 2003. évi indiai-pakisztáni megállapodást követő relatív enyhülés dacára az azóta eltelt másfél évtizedben több alkalommal is elmélyült. Igaz, eledig mindig korlátozott következményekkel járó, rövid életű krízisek alakultak ki, amelyek azért rávilágítottak, hogy az Egyesült Államok partnersége nem eredményezte a két szomszédos atomhatalom fővárosaiban az egymással szemben definiált nemzeti érdekek háttérbe szorulását. Valójában a kasmíri béke ügyének a gyakorlatban sokkal többet használt India és Pakisztán nukleáris elrettentőképességének sikeres kiépítése, valamint az, hogy Kína sem támogatja a háborút, mintsem Washington status quo párti álláspontja.

Mint érintettük, Trump 2017. évi stratégiája sem az ellentétek rendeződése felé hat. Ha ugyanis az USA olyan helyzetet teremt, amely intenzívebb versengésre készíteti Indiát és Pakisztánt az afganisztáni befolyás biztosításáért, az egészen bizonyosan nem fog használni a kasmíri terület stabilitásának. Emellett nem bizonyult tartósnak a stratégiában hangsúlyozott harci elszántság sem. 2018 decemberére az Egyesült Államok afganisztáni törekvéseiben leginkább a minimálisan elfogadható megoldás elérése került középpontba. Eszerint annak érdekében, hogy az USA helyi szerepvállalása ne húzódjon el még beláthatatlan ideig, el kell fogadni realitásként a tálib irányzat jelenlétét. Donald Trump e hónapban nyilvánosságra került döntése az amerikai kivonulásról meglepte Washington helyi partnereit, és igen kétségessé tette az amerikai eltökéltséget az afgán–pakisztáni térség tartós stabilitása és az általa eddig támogatott elitcsoportok mellett. Ugyanakkor persze nehezen fért össze a stratégiában megfogalmazott elvvel, miszerint a kivonulás nem lehet gyors, nehogy az az ellenséget bátorítsa.

A biztonságpolitikai döntéseken túl az amerikai kereskedelempolitika alakulása is ellentmondásokkal terheli meg az USA dél-ázsiai kapcsolatainak fejlődését. Donald Trump kormányának az Egyesült Államok külkereskedelmi egyensúlyát javítani hivatott – és nem mellesleg jelentős hatalmi-politikai célokat is szolgáló kereskedelempolitikai lépései 2019 márciusára Indiát is elérni látszanak. Az amerikai fél jelezte, hogy a magas indiai importvámokra reagálva szándékában áll leépíteni a preferenciák rendszerét,²⁴ amelyeknek köszönhetően India 2017-ben majdnem 5,7 milliárd dollár értékben exportált vámmentesen termékeket az amerikai piacra. Ezzel a rendszer legnagyobb kedvezményezettje volt.²⁵ Pakisztán ugyanekkor a lista 10. helyén állva jóval jelentéktelenebb tényező ebben

²⁴ Arvind PANAGARIYA: India is Trump's Next Target in the Trade War, [online], 2019. 03. 13. Forrás: Foreignpolicy.com [2019. 03. 22.]

²⁵ Generalized System of Preferences (GSP): Overview and Issues for Congress, [online], 2019. 01. 18, 14. o. Forrás: Congressional Research Service [2019. 03. 12.]

az összefüggésben, „mindössze” 330 millió dollárnyi terméket exportált vámmentesen az USA-ba.²⁶ Újdelhi vitatta ugyan, hogy az ország hatalmas hasznot könyvelhetne el a rendszernek köszönhetően (mindössze évi 190 millió dolláros megtakarítást említettek) az amerikai társadalom rovására,²⁷ de hangsúlyozta a két állam töretlen jó viszonyát, és hogy minden vitás kérdést tárgyalások útján kívánnak rendezni. Dacára a vámokkal kapcsolatos probléma kicsinyítésére tett indiai erőfeszítéseknek, a kétoldalú kereskedelem fejlődésének tétje igen komoly. India számára 2017-ben az USA már a második legnagyobb exportpiac volt, a kivitel mintegy 16%-át véve fel. Mindössze egy százalékkal maradt el a listavezető Európai Unió mögött.²⁸ Emellett az Egyesült Államok a harmadik legnagyobb importforrás is (Kína és az EU után) a dél-ázsiai ország számára. Nem érdektelen tehát, hogy a 2017-ben már 126 milliárd dollárra rúgó²⁹ kétoldalú kereskedelem további fejlődés, vagy hanyatlás elé néz-e. Különösen, mivel kiemelkedő tétel ezen belül a védelmi ipari termékek amerikai exportja, amely különösen nagy becsben álló téma Donald Trump gondolatvilágában. 2008 óta összesen mintegy 15 milliárd dollár értékben írtak alá szerződéseket ehhez az ágazathoz kapcsolódó termékek eladásáról. A hasonlóan magas szinten kezelt közös ügyeket aligha veszélyeztetheti a vámtarifákról szóló vita, Újdelhi azonban ettől még nem boldog a fejleményektől.

Indiában igen elégedetlenek az amerikai szankciópolitikával is, amely Irán és Oroszország külkereskedelmi kapcsolatait igyekszik szűkíteni. India hagyományosan mindkét érintett országgal komoly árucsereforgalmat bonyolít, amelyek egyaránt stratégiai fontossággal bírnak szemében. Az iráni szénhidrogén-behozatal és az orosz haditechnikai együttműködés fontossága az indiai állam számára már akkor is ismert volt, amikor a Washington–Újdelhi együttműködés a kétezres évek első felében elindult most is járt útjára. Ebben a helyzetben persze tovább mélyítheti az ellentéteket, hogy Washington 2019. április 21-i hírek szerint meg kívánja vonni az iráni eredetű kőolajimportot korlátozó szankciók alóli mentességet a Kínai Népköztársaság mellett négy szövetséges államtól, köztük Indiától is. E sorok zárásáig az indiai diplomácia óvatosan reagált az amerikai nyomásgyakorlásra, miszerint „vizsgálják a döntés hatásait”.³⁰

Látni érdemes azt is, hogy Trump azon törekvése, hogy hazacsábítsa az ipari munkahelyeket az Egyesült Államokba és Narendra Modi „Make in India” programja (ami az indiai ipari gyártókapacitások fejlesztését célozta, egyúttal azt szorgalmazza, hogy az állam által megrendelt termékekből minél többet az országban gyártsanak le, indiai munkaerő alkalmazásával) elég nehezen férhetnek meg egymással.

A vámmentesség eltörlése persze nem üti meg érezhetően a ma már vásárlóerő-paritáson a világ harmadik legnagyobb GDP-jét előállító indiai gazdaságot, de semmiképpen nem tesz jót az USA-ról alkotott képnek. Mindehhez társul, hogy a kedvezmények meg-

²⁶ Uo.

²⁷ Alan RAPPEPORT: Trump to Strip India of Special Tariff Status, Escalating Trade Tensions, [online], 2019. 03. 05. Forrás: The New York Times [2019. 04. 03.]

²⁸ Shayerah Ilias AKHTAR – K. Alan KRONSTADT: U.S.-India Trade Relations, [online], 2019. 04. 03. Forrás: Congressional Research Service [2019. 04. 09.]

²⁹ U.S.-India Bilateral Trade, [online]. Forrás: U.S.-India Strategic Partnership Forum [2019. 04. 22.]

³⁰ Demetri SEVASTOPULO et al.: US ends sanctions waivers on Iranian oil imports, [online], 2019. 04. 22. Forrás: Financial Times [2019. 04. 23.]

vonására irányuló amerikai lépés éppen a törvényhozási választások kampányidőszakában érte az indiai kormányt, amely nem engedheti meg magának, hogy határozatlannak mutakozzék a választói előtt. Megoldásuk akkor is ötletes volt, ha az amerikai külpolitika szemében érthetően nem aratott sikert: a már említett 2019. februári indiai légitámadás a Jaish-e-Mohammed terrorszervezet pakisztáni állásai ellen elvonták a közvélemény figyelmét az egyéb problémákról, és kielégítették az erős fellépés iránti igényt. Narendra Modi anélkül tudta fokozni a támogatottságát és megerősíteni pártja vezető helyét a közvélemény-kutatásokban, hogy ártott volna az amerikai–indiai barátságnak. Pakisztán érezhető szándéka az eskaláció elkerülésére és az indiai–pakisztáni határtérség stabilitásának megőrzésére pedig kifejezetten kapóra jött ehhez a taktikai lépéshez.

Konklúziók

Mikor Donald Trump 2017-ben a Fehér Házba költözött, hazája és Dél-Ázsia két vezető államának kapcsolatai már több mint másfél évtizede beléptek azon szakaszukba, amelynek jellegét a ma is érvényes tendenciák és jelenségek határozzák meg. Tehát az elnök lényegében megörökölt egy olyan helyzetet, amelynek kihívásaival mindenki tisztában volt, hatékony kezelésére azonban eddig nem került sor. A lépéskényszer különösen a sok szempontból különálló kategóriát jelentő Afganisztán vonatkozásában volt nyilvánvaló, hiszen a kritikus helyzet mellett Trump egyértelmű ígéreteket is tett a kampánya során az ország katonai szerepvállalásának megszüntetésére. A 2017. évi Dél-Ázsia stratégiát érezhetően az a szándék hatotta át, hogy újra kifejezze az USA elszántságát az afganisztáni válság rendezésére és jelezze a térség fontosságát a washingtoni döntéshozók szemében. Célkitűzéseit illetően azonban sem igazán újnak, sem átfogónak nem nevezhető. Kevés konkrétumot tartalmazott, ugyanakkor a korábbinál nyersebben mutatott rá az ismert problémákra, egyúttal határozott és szuperhatalomhoz illő választ ígért rájuk. A gyakorlati lépések azonban nem tükröztek hasonló elszántságot. 2018 végére egyre inkább úgy tűnt, hogy tulajdonképpen már az is eredményként lenne elkönnyelhető, ha Afganisztán az amerikaiak távozása után nem süllyedne vissza egy olyan belpolitikai állapotba, amilyenben 2001. szeptember 11-e előtt volt. Ez határozta meg Zalmay Khalilzad amerikai különmegbízott tárgyalásait, amelyek nyomán az afganisztáni tálibok képviselőivel 2019 januárjában körvonalazódott egy megállapodás. Utóbbi értelmében másfél éven belül felszámolnák az USA afganisztáni katonai jelenlétét. Igen távol áll ez az elképzelés a „terroristaölés” korábbi jelszavától. Tovább rontotta az Afganisztán-politika hitelét, hogy a megállapodás dacára 2019 áprilisában a tálibok a hadműveleti időszak tavaszi kezdetét éppen úgy a kormányerők elleni rajtaütésekkel vezették be, mintha nem is zajlanának tárgyalások. Az adott feltételek mellett az USA teljes afganisztáni kivonulásának következményei ma semmivel sem tűnnek kecsgetőbbnek, mint a megelőző években. Hogy az ügyből végül ne az amerikai hadtörténelem egyik legnagyobb fiaszkója legyen, ahhoz jóval többre lesz szükség annál, mint amire Trump eddig kapacitálható volt.

Ugyanis jelenleg nem tűnik úgy, hogy az afgán kormánynak saját erejéből bármi esélye lenne legyőzni a tálib felkelést. Ha az Egyesült Államok ilyen helyzetben magára hagyja a harcában, az nemcsak Afganisztánban vezethet az amerikai érdekeket súlyosan sértő

következményekhez, de közvetve az egész ázsiai–csendes-óceáni térség vonatkozásában is. Napjainkban az amerikai–kínai stratégiai versengés által meghatározott közegben az ázsiai államok igyekeznek pozícionálni magukat a két vezető hatalmi tényező között. Ha azt kell tapasztalniuk, hogy Washington nem vállalja a kellő áldozatokat szövetségesei védelme érdekében, kevés érv marad számukra amellet, hogy vele egyezkedjenek az egyre expanzívabb Pekinggel szemben. Még ha az szimpatikus is lehet sok ázsiai elitcsoport számára, hogy az Egyesült Államok láthatóan már nem kíván a világ csendőre lenni, ez nem lehet egyenértékű minden konfrontáció feladásával. Bár India és az USA kapcsolataiban például gyakran hangoztatják a nagy demokráciák barátságának motívumát, a gyakorlati valóság persze az, hogy az amerikaiakat gazdasági és katonai képességeik teszik szimpatikus partnerré, amelyek használatát adott esetben el is várják a stratégiai együttműködésért cserébe. Általában is felettébb nehézkesnek tűnik összeegyeztetni a bilaterális megállapodások középpontba helyezésének koncepcióját azzal a törekvéssel, hogy az amerikai népre, had-erőre, gazdaságra minél kisebb teher nehezedjék a biztonsági architektúra fenntartásában.

Ettől persze az afganisztáni feladvány nem lesz egyszerűbb. Világosan látnunk kell azonban, hogy az USA dél-ázsiai befolyása sokkal sérülékenyebb, mint amit Kelet-Ázsiában tapasztalhatunk. Leépülése valójában igen gyorsan végbemehet, így az afganisztáni konfliktus kimenetele jóval többről szólhat, mint egy, a kontinens belsejébe zárt, szegény állam belpolitikai erőviszonyainak átalakulása. Tanulságai minden bizonnyal hatással lesznek az Egyesült Államok ázsiai berendezkedésének jövőjére is.

Az Afganisztánnal összefüggő probléma egy másik vetülete Trump kormányának Iránnal szembeni fellépéséhez kapcsolódik. Irán hagyományosan erős regionális szereplő, és komoly befolyása van Afganisztánban is. Nem nehéz belátni, hogy a dél-ázsiai ország stabilitásának, belpolitikai folyamatainak befolyásolása az egyik olyan kérdés, amelyen keresztül a teheráni vezetés megkísérelhet nyomást gyakorolni az amerikai félre. 2019 áprilisában erősítette meg az amerikai külpolitika abbéli szándékát, hogy fokozza a gazdasági nyomást Iránon, és nagy kereskedelmi partnereit is igyekszik rávenni a közel-keleti ország gazdaságát fojtogató szankciók minél szigorúbb betartására. E lépése hovatovább könnyen a másik cél, az afganisztáni stabilitás erősítése ellen hathat Irán várható bosszúja miatt.

Mint láthattuk tehát, az Egyesült Államok Dél-Ázsiával összefüggő koncepcióit időnként súlyos ellentmondások terhelik. Bár egy szerény intellektuális tartalommal bíró stratégia elvben van, ennek gyakorlati használhatóságával komoly problémák tapasztalhatók. A siker vagy kudarc azonban messzire ható következményekkel járhat, amelyek kihatnak az USA hatalmi tekintélyére és kapcsolatépítésének lehetőségeire is a globálstratégiai szempontból kiemelkedő jelentőségű ázsiai térségben.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- AKHTAR, Shayerah Ilias – KRONSTADT, K. Alan: U.S.-India Trade Relations, [online], 2019. 04. 03. Forrás: Congressional Research Service [2019. 04. 09.]
Annex of Statistical Information – Country Reports on Terrorism 2016, [online], 2017. 07. 19. Forrás: State.gov [2019. 03. 24.]

- CSIKI Tamás – MOLNÁR Ferenc – VARGA Gergely: Az Egyesült Államok védelmi stratégiai irányváltásának háttere, elemei, valamint hatásai Európára és Magyarországra. *NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések*, 2012/5.
- CSIKI VARGA Tamás: A Trump-stratégia nyomában – A 2017-es amerikai Nemzeti Biztonsági Stratégia értékelése, [online], 2018/4. Forrás: NKE SVKK Elemzések [2019. 03. 12.]
- CSIZMAZIA Gábor: Trump elnök kiforrotlan „realizmusa”. *Nemzet és Biztonság*, 11. évf. 2018/2, 87–102. o.
- DAWSEY, Josh: Trump derides protections for immigrants from ‘shithole’ countries, [online], 2018. 01. 12. Forrás: The Washington Post [2019. 02. 07.]
- FILKINS, Dexter: India, Pakistan Inch Toward War as Clinton Visits, [online], 2000. 03. 19. Forrás: The Los Angeles Times [2015. 01. 22.]
- Generalized System of Preferences (GSP): Overview and Issues for Congress, [online], 2019. 01. 08. Forrás: Congressional Research Service [2019. 03. 12.]
- GUL, Ayaz: Pakistan Army Chief Refutes Trump’s Accusations, Stresses Anti-Terror Effort, [online], 2017. 08. 23. Forrás: Voanews.com [2019.03. 25.]
- HÁDA Béla: A pakisztáni nukleáris fegyverkezési törekvések és az amerikai külpolitika 1979–1990. In: MAJOROS István et al. (szerk.): *Hindu istenek, számi tigrisek – Balogh András 70 éves*, ELTE Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, Budapest, 2014, 201–214. o.
- IAF carries out aerial strike at terror camps in Pakistan occupied Kashmir: Sources, [online], 2019. 02. 26. Forrás: The Times of India [2019. 02. 27.]
- LEVI, Michael A. – FERGUSON, Charles D.: *U.S.-India Nuclear Cooperation, A Strategy for Moving Forward*, Council on Foreign Relations Press, Council Special Report, No. 16., 2006.
- MATURA Tamás: Az Amerikai Egyesült Államok és a Kínai Népköztársaság kapcsolatai (kézirat). In: HÁDA Béla – MATURA Tamás (szerk.): *Az Egyesült Államok ázsiai kapcsolatai* (megjelenés alatt).
- National Security Strategy of the United States of America, [online], 2017. 12. 18. Forrás: Whitehouse.gov [2018. 01. 03.]
- National Security Strategy, [online], 2015/2. Forrás: Nssarchive.us [2017. 09. 11.]
- PANAGARIYA, Arvind: India is Trump’s Next Target in the Trade War, [online], 2019. 03. 13. Forrás: foreignpolicy.com [2019. 03. 22.]
- RAPPEPORT, Alan: Trump to Strip India of Special Tariff Status, Escalating Trade Tensions, [online], 2019. 03. 05. Forrás: The New York Times [2019. 04. 03.]
- RASMUSSEN, Sune Engel – SHAFT, Michael: Trump’s Afghan shift praised in Kabul but leaves Pakistan wary, [online], 2017. 08. 22. Forrás: The Guardian [2019. 04. 12.]
- Remarks by President Trump on the Strategy in Afghanistan and South Asia, [online], 2017. 08. 21. Forrás: Whitehouse.gov [2018. 02. 12.]
- SEVASTOPULO, Demetri et al.: US ends sanctions waivers on Iranian oil imports, [online], 2019. 04. 22. Forrás: Financial Times [2019. 04. 23.]
- SHAFT, Michael – FAROOQ, Azhar: Dozens of Indian paramilitaries killed in Kashmir car bombing, [online], 2019. 02. 15. Forrás: The Guardian [2019. 02. 16.]
- TAYLOR, Adam: A timeline of Trump’s complicated relationship with the TPP, [online], 2018. 04. 13. Forrás: The Washington Post [2019. 04. 22.]
- U.S.-India Bilateral Trade, [online]. Forrás: U.S.-India Strategic Partnership Forum [2019. 04. 22.]
- WAHEED, Athar: Victims of terrorism in Pakistan, [online], 2018, 35. o. Forrás: Tilburg University [2019. 03. 12.]
- Yang Jiechi on the Belt and Road Initiative and Preparations for the Second Belt and Road Forum for International Cooperation, [online], 2019. 03. 30. Forrás: Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China [2019. 04. 22.]

Molnár Anna – Molnár Éva – Takács Lili – Vecsey Mariann

A nemzetközi jelenlét Líbiában 2011-től napjainkig

Tanulmányunkban a nagyhatalmak (Egyesült Államok, Oroszország és Kína), az európai vezető hatalmak (Franciaország, Olaszország, Németország) és a regionális szereplők (Egyiptom, Szaúd-Arábia, Katar, Egyesült Arab Emírségek és Törökország) szerint csoportokra bontva, az említett államok líbiai szerepvállalásának legjellemzőbb vonásait foglaljuk össze, megjelenítve az adott állam által használt puha és/vagy kemény külpolitikai eszközöket is. Khalífa Haftar Tripoli ellen indított 2019. áprilisi offenzívája tovább bonyolítja a líbiai belpolitikai helyzetet, így a külföldi szereplők befolyása és líbiai kapcsolatrendszere is várhatóan komplexebb lesz. A vizsgált államok líbiai érdekei azonban alapjaiban nem fognak változni, így ha az általuk használt külpolitikai eszközökben változás következik be, az a kemény eszközök irányába történő elmozdulás lesz/lehet, ami spirálszerűen tovább nehezítheti Líbia stabilizálását.

Kulcsszavak: Líbia, Khalífa Haftar, nagyhatalmak, Olaszország, Franciaország

Molnár Anna – Molnár Éva – Takács Lili – Vecsey Mariann: International Presence in Libya from 2011

Great powers (the United States, Russia, China), European leading powers (France, Italy, Germany) and regional powers (Egypt, Saudi Arabia, the United Arab Emirates, Turkey) have been using different hard and soft foreign policy tools in the civil war-torn Libya in order to pursue their own interests. The ongoing offensive launched by Khalifa Haftar in April 2019 complicates further the Libyan political landscape; it will also affect the influence and relations within Libya of the above mentioned powers. Their interests remain unchanged; however, the foreign policy tools used by the international actors can harden, which compounds further the stabilisation of Libya.

Keywords: Libya, Khalifa Haftar, great powers, Italy, France

Bevezetés

2011 februárja, vagyis az arab tavasz líbiai tüntetéseinek kezdete óta az országot instabilitás jellemzi. Miután a Kaddáfi-rendszer elleni tüntetéseket a hatalom brutális kegyetlenség-gel igyekezett leverni, a nyugati hatalmak a beavatkozás mellett döntöttek. A nemzetközi közösség élesen elítélte a békés tüntetők elleni véres fellépést, és Kaddáfival szemben kemény büntetésről határozott (ENSZ BT 1973. sz. határozat). Franciaország vezetésével, valamint elsősorban az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság támogatásával megkezdődött az *Odyssey Dawn (Hajnali Odüsszeia)* művelet. Olaszország ekkor még közvetlenül nem vett részt a bombázásokban, elsősorban logisztikai infrastruktúrát és katonai bázisait bocsátotta a koalíciós erők rendelkezésére. A NATO-tagállamok megállapodását követően a szervezet vezette a beavatkozást (*Operation Unified Protector*), amelyet nem kö-

vetett megfelelő demokrácia- és államépítési folyamat, így az ország folyamatosan mélyülő káoszba süllyedt.

A nemzetközi közösség körülbelül egy évszázaddal Olaszország líbiai gyarmatosító hadjárata után ugyanazzal a problémával küzdött, mint a gyarmatosító olaszok. A második világháború után, az ENSZ által mesterségesen létrehozott mai Líbia ugyanis nem tekinthető egységes földrajzi, politikai, gazdasági entitásnak, az állam létrejötte ellenére nem alakult ki Kaddáfí bukását követően is fenntartható és működőképes központi politikai intézményrendszer. A törzsi struktúrák dominálta országban a törzsi, és szűkebb regionális szintű identitások, illetve a velük kapcsolatban megmutatkozó lojalitás ma is erősebb a nemzeti identitásnál vagy az állam iránti lojalitásnál. A kifelé egységesnek mutató állam felszíne alatt a belső megosztottság mindig fennmaradt.

Noha 2011 és 2014 között az *Általános Nemzeti Kongresszus (General National Congress – GNC)* még többé-kevésbé gyakorolta a központi hatalmat, ezt követően nem maradt olyan főhatalom, amelynek az ország egész területe felett hatalma lenne. Az ország – a létrejötte előtti időszakhoz hasonlóan – gyakorlatilag három részre szakadt: Tripolitánia (az ország nyugati része), Kirenaika (az ország keleti része) és Fezzán (déli területek) szinte külön-külön entitások lettek. A keleti és nyugati országrész különböző csoportjai egymással harcolnak a hatalomért, amióta azonban nemzetközi szereplők is elkezdtek támogatni a feleket, Líbia belső konfliktusa nemzetköziesedett, és ez a 2019 áprilisában újraindult harcokban még egyértelműbbé vált.¹

Tanulmányunkban a nagyhatalmak (Egyesült Államok, Oroszország és Kína), az európai vezető hatalmak (Franciaország, Olaszország és Németország), illetve a regionális szereplők (Egyiptom, Szaúd-Arábia, Katar, az Egyesült Arab Emírségek és Törökország) szerint csoportokra bontva, az említett államok líbiai szerepvállalásának legjellemzőbb vonásait foglaljuk össze, megjelenítve az adott állam által használt puha (soft) és/vagy kemény (hard) külpolitikai eszközöket is.² Kemény külpolitikai eszköznek elsősorban a katonai jelenlétet tekintjük, beleértve a katonai tanácsadók és a különleges erők fellépését is. A gazdasági szankciókon keresztül történő érdekérvényesítést is idesoroljuk, míg a segélyezést a puha eszközök közé. Amellett, hogy figyelembe vesszük, hogy a kemény és puha külpolitikai eszközök alkalmazása párhuzamosan folyik – hiszen ezek az eszközök nem egymás alternatívái, hanem kiegészítik egymást, egyik sem létezhet hatékonyan a másik

¹ A líbiai helyzetről lásd: TÁLAS Péter et al: A líbiai beavatkozás motivációi és nemzetközi megítélése, [online], *Nemzet és Biztonság*, 4. évf., 2011/3, 65–84. o.; MARSÁI Viktor: A líbiai válság elmúlt két és fél éve európai szemszögből, [online], *Nemzet és Biztonság*, 7. évf., 2014/3, 82–104. o.; MARSÁI Viktor: A migrációs diskurzus margójára III. – A líbiai válság az európai migráció tükrében, [online], *Nemzet és Biztonság*, 10. évf., 2017/1, 110–131. o.; MARSÁI Viktor: Líbia agóniája. In: MOLNÁR Anna – KOMLÓSI Orsolya (szerk.): Az Európai Unió mediterrán térséggel összefüggő kapcsolata. Párbeszéd és konfliktusok, [online], Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019, 77–94. o.

² A „puha hatalom” (soft power) fogalma az 1990-es évek elején jelent meg a nemzetközi politikai gondolkodásban. Megalkotója Joseph Nye amerikai professzor volt. A kifejezés azt jelenti, hogy egy ország mennyire képes nem katonai eszközökkel érvényesíteni gazdasági, politikai érdekeit. A puha eszközök használatával ország képes lehet arra, hogy kényszer vagy fizetség nélkül – a vonzás hatalmával – érje el azt, hogy más országok ugyanazt akarják, amit ő akar, tehát azokon a tényezőkön alapszik, amelyek az adott államot vonzóvá, mások szemében követendő példává tudják tenni. A hard power ezzel ellentétben a kényszerítő erő alkalmazásán vagy közvetlen ellenszolgáltatás megfizetésén alapszik. Joseph Nye a soft power forrásának a kultúrát, politikai értékeket és eszméket, valamint kül- és belpolitikát tartotta. Lásd: NYE, Joseph S.: *Soft Power: The Means To Success In World Politics*, PublicAffairs, New York, 2004.

nélkül –, a tanulmányban az egyes országoknál az érdekérvényesítést meghatározó külpolitikai eszközt jelenítjük meg.

Terjedelmi okok miatt jelen tanulmány nem terjed ki az Európai Unió és a hagyományos nemzetközi szervezetek szerepének vizsgálatára. Ezen aktorok szerepének vizsgálatát egy következő tanulmány keretein belül tervezzük bemutatni.

Nagyhatalmak

*Egyesült Államok – a már háttérből sem vezető*³

Az Egyesült Államok 2011-ben az 1973. sz. BT határozat megszavazása után légierejével aktívan részt vett a Kaddáfi-rezim megbuktatásában. Kaddáfi halála után az Obama-adminisztráció még sikeresnek ítélte a beavatkozást, hiszen támogatást nyújtott az arab tavasz felemelkedő mozgalmainak, sikerült elkerülni egy költséges, és amerikai áldozatokkal járó szárazföldi beavatkozást. Úgy tűnt, Líbia megszűnik potenciális terrorista országnak lenni. Visszatekintve azonban már maga Barack Obama is kudarcként értékelte a beavatkozást,⁴ hiszen Líbia nemhogy nem vált demokráciává, de az állam működőképessége is megkérdőjeleződött, gyakorlatilag bukott állammá vált.

Az Egyesült Államok Líbia-politikáját öt szakaszra oszthatjuk az arab tavasz kezdetétől napjainkig. Eleinte – 2011 februárja és októbere között – alapvető szerepet játszott a líbiai tüntetések támogatásában és a rezsim katonai beavatkozással támogatott megdöntésében, majd Kaddáfi halála után, a NATO-beavatkozás végén kezdődött a második szakasz, amikor az Egyesült Államok helyreállította a diplomáciai jelenlétét Líbiában, és támogatta az átmeneti hatóságokat. Ez a szakasz Chris Stevens nagykövet meggyilkolásával ért véget.⁵ A harmadik szakasz 2012 szeptemberétől 2014 júliusáig tartott, ezt leginkább a Stevens-gyilkosság sokkja határozta meg, a szakasz végét pedig a tripoli amerikai nagykövetség polgárháborús erőszak miatti evakuálása jelenti. 2014 júliusától 2017 januárjáig az Egyesült Államok támogatta az ENSZ líbiai stabilizációs törekvéseit, majd a *Líbiai Politikai Megállapodás (Libyan Political Agreement)* alapján felálló egységkormányt (*Government of National Accord – GNA*). Ehhez az időszakhoz köthetők a mintegy hat hónapig tartó légitámadások is a Szirt környéki ISIS-állások ellen. Az ötödik, napjainkig tartó szakasz 2017 januárjában kezdődött, amelyet a Líbiától való szinte teljes elfordulás jellemez, a terrorellenes fellépéstől eltekintve.⁶ A kemény eszközök használata legerősebben az első, és a második szakaszban, valamint az úgynevezett „Iszlám Állam” elleni légitámadások során volt jellemző, ezeken kívül inkább a puha eszközök használata dominált.

A Trump-adminisztráció előtt két lehetőség állt: vagy a Líbiából való teljes kivonulás, a többi nemzetközi szereplőre hagyva a rendezést, vagy pedig a líbiai szerepvállalás erősí-

³ Barack Obama a líbiai beavatkozás kapcsán az Egyesült Államok politikáját a „leading from behind”, azaz háttérből vezető kifejezéssel foglalta össze.

⁴ Dominic TIERNEY: The Legacy of Obama's 'Worst Mistake', [online], 2016. 04. 15. Forrás: theatlantic.com [2019. 03. 09.]

⁵ Chris Stevens amerikai nagykövetet 2012. szeptember 11-én, a bengázi külképviselet elleni támadás során gyilkolták meg.

⁶ Ben FISHMAN: United States: Reluctant Engagement. In: Karim MEZRAN – Arturo VARVELLI (eds.): *Foreign Actors in Libya's Crisis*, Atlantic Council, Edizione LediPublishing, Milano, 2017, 92. o.

tése, a stabilizációban való aktív részvétel felvállalásával. Kampányszlogenének megfelelően, beiktatása után Donald Trump az „Amerika az első” elképzelés alapján távolságot tartott azoktól a tengerentúli konfliktusoktól, amelyek nem érintik közvetlenül az Egyesült Államok biztonsági érdekeit. Ez a megközelítés Líbia esetében is megmutatkozott. A líbiai válságtól való elfordulást mutatja, hogy Trump nem nevezett ki líbiai különmegbízottat,⁷ 2017 végétől 2018 novemberéig Washington nem delegált nagykövetet Líbiába, s hogy Líbia a kezdetektől fogva szerepelt Trump beutazástilalmi listáján, amely megtiltotta a líbiai állampolgároknak az Egyesült Államokba való belépést.⁸

A legláthatóbb amerikai szerepvállalás elsődlegesen az úgynevezett „Iszlám Állam” líbiai állásainak bombázásában és a Chris Stevens amerikai nagykövet meggyilkolásáért felelős személyek felderítésében és elfogásában⁹ merült ki, ezenkívül azonban Donald Trump nem kívánt aktív szerepet betölteni Líbia stabilizálásában, ahogy ezt Paolo Gentiloni olasz miniszterelnök washingtoni látogatása során is bejelentette 2017 áprilisában.

A korlátozott amerikai szerepvállalást mutatja, hogy az Egyesült Államok nem törekedett a dinamikus változó líbiai hatalmi központokkal való kapcsolatfelvételre, továbbra is az ENSZ által létrehozott egységkormány mellett állt ki, annak ellenére, hogy a többi nemzetközi szereplő már diverzifikált érdekképviselőt folytatott Líbiában. A líbiai válságtól való amerikai távolmaradást jól mutatja, hogy Mike Pompeo külügyminiszter 2018. december 4-én tweetelt először Líbiáról, azonban ez is csak a nemzetközi közösség által támogatott GNA vezetőjével, Fájez esz-Szarráddzsával való találkozásjáról szólt. A Szarráddzs-kormány egyértelműen élvezi az Egyesült Államok támogatását, a miniszterelnököket gyakran fogadták amerikai hivatalnokok, a keleti országrész legbefolyásosabb szereplőjétől, Haftartól azonban távol tartották magukat, a korábbi – feltételezett – kapcsolataik ellenére.¹⁰

Úgy tűnik azonban, hogy 2018-ban Washington már elkezdte felismerni, milyen következményekkel járhat a Líbiától való elfordulás, és tett néhány kezdetleges lépést a rivalizáló hatalmi csoportokkal való kapcsolata kiegyensúlyozására. 2018 decemberében Haftar római látogatása során találkozott David Rubinsteinnel, az Egyesült Államok tunéziai nagykövetével.¹¹ A fehér házi képviselők tettek arra utaló megjegyzéseket is, hogy Washington

⁷ Az előző líbiai különmegbízott (Special Envoy to Libya), Jonathan Winer megbízatása véget ért, amikor Obamát Donald Trump váltotta az elnöki székben.

⁸ Josh GERSTEIN – Jeremy C. F. LIN: Why these 7 countries are listed on Trump’s travel ban, [online], 2018. 06. 26. Forrás: Politico.com, [2019. 02. 13.]; valamint Presidential Proclamation Enhancing Vetting Capabilities and Processes for Detecting Attempted Entry Into the United States by Terrorists or Other Public-Safety Threats, [online], 2017. 09. 24. Forrás: Whitehouse.gov [2019. 03. 09.]

⁹ Benghazai: US Navy SEALs capture man suspected over fatal attack on diplomatic post in Libya, [online], 2017. 10. 31. Forrás: ABC.net.au [2019. 03. 04.]

¹⁰ Haftar a nyolcvanas években, Kaddáfí csádi hadműveletében fogságba esett, ahonnan amerikai segítséggel szabadult ki 1990-ben. 2011-ig az USA-ban élt, Virginiában, a CIA Központ közelében, amerikai állampolgárságot szerzett, közben Líbiában halálra ítélték a Dzsamáhíríja ellen elkövetett bűneiért. A CIA támogatta a líbiai emigránsok szervezésében, hiszen egy esetleges Kaddáfí-ellenes felkelés vezetőjét látta benne, ez azonban nem járt sikerrel, a kétezres években Líbia nemzetközi rendszerbe való reintegrálódása pedig az említett felkelés tervét háttérbe szorította. Ekkortól kezdve a líbiai dzsihádisták megfélemezését bízták Haftarra – ez az erős iszlamistaellenes hangja máig megmaradt. Tény azonban, hogy valamikor a kétezres években Haftar eltávolodott az Egyesült Államoktól és Moszkvához közeledett, ennek okai azonban nyílt forrásokból nem lelhetők fel.

¹¹ Libia, Haftar a Roma per incontrare Conte. L’Italia sempre più vicina al generale, [online], 2018. 12. 05. Forrás: Ilmessaggero.it [2019. 03. 02.]

számára elképzelhető, hogy Haftar szerephez jut a jövő Líbiájában.¹² Amennyiben ez hivatalos állásponttá válik, jelentős fordulat fog bekövetkezni az Egyesült Államok Líbiapolitikájában, és a nemzetközi szereplők által – kisebb-nagyobb – lendülettel szorgalmazott békéltetési folyamatot is fellendítheti.

Időről időre az európai országok és a különböző líbiai frakciók is arra kéri az Egyesült Államokat, hogy vállaljon nagyobb szerepet a konfliktus megoldásában. Egyrészt arra hivatkoznak, hogy az Egyesült Államok az egyetlen állam, amely nyomást gyakorolva az európai és az arab államokra, képes a líbiai káosz rendezésére, és az ENSZ líbiai tervének kikényszerítésére. Másrészt pedig arra, hogy a jelenlegi helyzet kialakulásához az Egyesült Államok tevékenyen hozzájárult, amikor hosszú távú stratégia nélkül avatkozott be 2011-ben. Amerika líbiai szerepvállalásának vizsgálatokor figyelembe kell vennünk, hogy Washingtonnak nem érdeke még egy fegyveres beavatkozásban részt venni a MENA-régióban, hiszen a többi, amerikai részvétellel zajló fegyveres konfliktust vizsgálva – Irak, Szomália, Afganisztán – az látható, hogy hiába áldoztak az amerikai adminisztrációk a komoly politikai tőke mellett dollár milliárdokat a konfliktusok rendezésére, a tartós stabilitást nem tudták elérni, a térségbeli radikalizálódás viszont növekedett. Az az elgondolás pedig, hogy csak az Egyesült Államok rendelkezik akkora hatalmi tőkével, hogy minden felet megegyezésre bírjon, meghaladott. Líbia elhelyezkedése és kőolaja Washington geopolitikájában nem élvez elsődleges fontosságot. Az Egyesült Államok számára Líbia földrajzi pozíciója nem jelentősebb, mint bármelyik másik észak-afrikai országé, a líbiai kőolaj pedig a világ kőolaj-kitermelésének csak kisebb részét képezi, amelyből az USA nagyon keveset importál,¹³ ezek inkább az európai országok számára fontosak, így – Washington szempontjából – európai megoldást igényelnek, nem amerikaiat.¹⁴ Líbia egyetlen, amerikai érdekek szempontjából közvetlen relevanciája a radikális iszlamizmusban rejlik, így a terrorizmus elleni globális háborúban Líbiát is figyelembe kell venni, azonban ebben is csak mellékhadszíntérnek tekinthető.

A fentiek alapján az Egyesült Államoknak látszólag nem fűződik közvetlen érdeke ahhoz, hogy aktívan részt vegyen a líbiai válságban, amit a jelenlegi adminisztráció lépései is tükröznek. Fontos azonban megjegyezni, hogy korábban Haftar a CIA-val tartott fenn szoros kapcsolatot. Amíg az USA kitart az ENSZ által támogatott akcióterv megvalósítása mellett – annak ellenére, hogy a nemzetközi szereplők többsége már felismerve az ENSZ-akcióterv korlátait, túllépett rajta –, politikája nem tart lépést a líbiai fejleményekkel. Mindazonáltal amennyiben Líbia terrorizmussal való viszonya megváltozik, rákényszerítheti a Trump-adminisztrációt az aktívabb fellépésre. Ugyanilyen hatást gyakorolhat az amerikai külpolitikára, ha Oroszország növeli líbiai szerepét, akár a fegyverembargó megszegésével. Ebben az esetben ugyanis Trumpnak döntenie kell arról, hogy Líbiát – leg-

¹² MALSIN, Jared: Libyan Warlord Embraced by Foreign Leaders as a Key to Peace, [online], 2018. 12. 03. Forrás: Wsj.com [2019. 03. 08.]

¹³ U.S. Energy Information Administration: U.S. Import from Libya of Crude Oil and Petroleum Products, [online]. Forrás: Eia.gov [2019. 03. 07.]

¹⁴ Hafed AL-GHWELL: The United States Should Not Get Involved in Libya's Civil War, [online], 2018. 11. 14. Forrás: Atlanticcouncil.org [2019. 02. 27.]

alább részben – „átengedi” Oroszországnak, vagy jelentősebb szerepet felvállalva megelőzi ezt.¹⁵

A háttérbe vonulás politikája szerint a 2019. áprilisi támadás megindulása után az Egyesült Államok kivonta Líbiából a diplomáciai és terrorizmusellenes feladatokat végrehajtó, kisszámú katonai kontingensét. Az eddigi állásponttal azonban merően szembe ment Donald Trump reakciója – amikor a Haftar áprilisi offenzíváját elítélő saját külügyminiszterével szemben – lényegében támogatta Haftar támadását Tripoli ellen, elismerve a tábornok terrorizmusellenes erőfeszítéseit.¹⁶ Ez az új megközelítés felkavarhatja az eddig is kaotikus erőviszonyokat Líbiában, azonban egyelőre inkább csak impulzív kijelentésnek tűnik. A 2019 áprilisában kivont katonai erők mutatják, hogy az USA kemény eszközökkel is jelen volt Líbiában, de az országgal kapcsolatban alkalmazott politikájában inkább a puha eszközök domináltak. E tekintetben lényegi változás nem valószínűsíthető, de az Egyesült Államok szerepe kapcsán továbbra is számos kérdés nyitva áll.

Kína – a gazdasági szereplő

A kínai külpolitika pragmatikus jellegének kiváló példáját láthatjuk a líbiai válság elemzése során. Kaddáfi Líbiájában Kína az 1990-es évek közepe óta meghatározó gazdasági tényezővé akart válni, figyelme különösen a kőolaj kitermelésére irányult, ugyanakkor a líbiai kormányzat megpróbálta minél távolabb tartani a szektortól. Ellenben, számottevő volt a kínai vállalatok jelenléte az építőiparban, az infrastrukturális és távközlési beruházásokban. A 2011-es politikai fordulat megrázta és negatívan sújtotta a kínai befektetéseket. A becslések szerint a kínai gazdaságnak a 2011-es észak-afrikai események közel 20 milliárd dollárnyi veszteséget okoztak.¹⁷ A felkelés keltette kockázat miatt összeomlottak a közlekedési szektorban érdekelt *China Railway*, valamint az ingatlanberuházásokban érdekelt *Sinohydro* és *China State Construction Engineering* vállalatok több milliárd értékű megállapodásai.¹⁸ A líbiai felkelés során számos atrocitás érte az országban tartózkodó több tízezer kínai vendégmunkást, amely miatt és az események kiszámíthatatlansága okán a kínai kormánynak körülbelül 35 ezer állampolgárát kellett evakuálnia Líbiából.¹⁹

Politikai szempontokból vizsgálva Peking magatartását a líbiai válság eszkalációja során meglepő, hogy a korábbi kínai viselkedéstől merőben eltérő külpolitikai fordulatot tapasztalunk. Nem csupán a kínai vendégmunkások – részben társadalmi nyomására – megszervezett kimentése (számos külföldi állampolgárral együtt) vall nagy hatalmi felelősségvállalásra, hanem az ENSZ BT-ben – állandó tagként – tanúsított politikai pragmatizmus is. Kína az ENSZ BT 1970. számú, embargóról szóló határozatát megszavazta, továbbá a BT 1973. számú határozatáról szóló szavazás során tartózkodásával hozzájárult

¹⁵ FISHMAN: *i. m.*, 94. o.

¹⁶ Samer AL-ATRUSH – Jennifer JACOBS – Margaret TALEY: Trump Backed Libyan Strongman's Attack on Tripoli, U.S. Officials Say, [online], 2019. 04. 24. Forrás: Bloomberg.com [2019. 04. 25.]

¹⁷ SZAKÁLI Máté: Szafarin a Sárkány: Kína befektetései Afrikában, [online], *Külgügyi Szemle*, 14. évf., 2015/3, 75–95. o.; 85. o.

¹⁸ Uo. 86. o.

¹⁹ Andrew JACOBS – Jane PERLEZ: U.S. Wary of Its New Neighbor in Djibouti: A Chinese Naval Base, [online], 2017. 02. 25. Forrás: Nytimes.com [2019. 02. 20.]

a nemzetközi katonai fellépés lehetővé tételéhez. Kína ezekkel a lépésekkel megszegte saját – eddig vezérfonalként követett – belügyekbe való be nem avatkozás alapelvét. Kína az észak-afrikai térségben való mozgása során óvatos és figyelembe veszi a teljes arab világgal kialakított kapcsolatrendszerét. Líbiai szárazföldi akcióban nem szándékozott részt venni. Kína e tekintetben politikailag nem kockáztat, pragmatikusan, gazdasági érdekei mentén építi ki kapcsolatait a Kaddáfi-korszak után megjelenő líbiai vezetőkkel, frakciókkal. 2011. szeptember 12-én – hosszas óvatoskodás után – Kína is elismerte az Átmeneti Nemzeti Tanácsot. Kína támogatja továbbá az ENSZ által elismert líbiai egységkormányt és határozatlan sürgeti az ENSZ rendezési tervének megvalósítását.

Az észak-afrikai ország jövőjét illetően Kína feltételezhetően nem támogatná az ország területi széttöredezését. Pekingnek az az érdeke, hogy a gazdasági befolyása kiterjesztéséhez megfelelő stabilitás, közbiztonság és kiszámíthatóság uralkodjon az országban. Kiemelkedően fontos szempont számára egy egységes felvevő piac és az energetikai szektorban nagyobb részesedés elérése. Líbia integritása Kína Tajvan-politikája és további nemzetiségi területeit érintő szeparatizmus veszélye miatt is rendkívül jelentős külpolitikai cél. Jóllehet úgy tűnik, hogy Peking a líbiai felek közötti békéltető szerepet meghagyja Franciaországnak és Olaszországnak, nagyon is érdekelt Líbia újjáépítésében. Kína és az arab államok együttműködési fórumán²⁰ 2018 júliusában Hszi Csin-ping, kínai elnök bejelentette, hogy 23 milliárd dollárt különítenek el²¹ az arab országok infrastruktúrájának felújítására. Ugyanakkor az is valószínűsíthető, hogy mindezen befektetésekből Líbia csak az ENSZ által (is) szorgalmazott és felügyelt politikai választások megrendezését követően, egy teljes nemzeti felhatalmazással bíró kormány megalakulása utáni időszakban részesülhet.

Kína Líbia-politikája megértéséhez közelebről szükséges megvizsgálni Peking Afrikában betöltött szerepét. Peking ugyanis a gazdasági kapcsolatai építése (beleértve fegyvereladásait, és az olyan illegális termékek, mint az elefántcsont kereskedelmét), illetve a humanitárius szerepvállalása révén egy új, Európához sokkal közelebbi erőteret épít ki magának.²² A világ második legnagyobb gazdasági hatalmának, Afrika első számú kereskedelmi partnerének csillapíthatatlan az energiaéhsége. Stratégiáját elősegíti, hogy a „harmadik világ” egyik vezető szereplője volt, Afrikában nincs gyarmati múltja, tehát valamelyest szívesebben engedik az afrikai vezetők nagyobb térhez országaikban. Saját belső autoriter és diktatórikus berendezkedéséből következően jellemzően nem avatkozik be a belügyekbe, gazdasági segélyeinek, kölcsöneinek feltételül nem szabja sem a gazdasági reformokat, sem a demokrácia megerősítése érdekében szükséges jogállami és emberi jogi intézkedéseket. A kínai – főként állami – vállalatok hosszú távú szerződéseket kötnek a fejlesztési (kórház, iskolaépítés), infrastrukturális, bányászati és távközlési szektorokban, cserébe a kőolajért és az ásványkincsekért.²³ A beruházásokat, támogatásokat kínai bankok hitelezik. Ez a külgazdasági stratégia nem csupán Fekete-Afrikában jellemző, hanem

²⁰ Az együttműködés formalizálása szükséges az Egy öv, egy út kezdeményezés miatt. Highlights of Xi's speech at China-Arab forum, [online], 2018. 07. 10. Forrás: Chinadaily.com.cn [2019. 02. 21.]

²¹ Giorgio CUSCITO: La Cina tornerà in Libia, [online], 2018. 07. 27. Forrás: Limesonline.com [2019. 02. 21.]

²² ENGELBERTH István: „ChinAfrica”? – Afrika a XXI. század küszöbén, [online], EU Working Papers 3/2009, 41–52. o.

²³ Az úgynevezett Angola-modell szerint: „infrastruktúráját nyersanyagért”.

az észak-afrikai államokban is; főként Egyiptomban, valamint a némileg ideológiailag is közelebb álló Algériában. Kína tervei szerint Líbiában is erre a szerepre törekszik. A nagyobb befolyás elérése érdekében rendszeresek a két állam közötti bilaterális, valamint a különböző nemzetközi fórumokon zajló egyeztetések.

A 2019. februári Müncheni Biztonsági Konferencián az ENSZ rendezési tervének végrehajtását követően nagyszabású kínai–líbiai együttműködésről beszélt Vang Ji kínai külügyminiszter Szarrádzs elnökkel.²⁴ A beharangozott beruházások a modern selyemút – az *egy öv, egy út* kezdeményezés keretében fognak elkezdődni, a csatlakozásról Kína és Líbia 2018 nyarán egyetértési szándéknyilatkozatot írt alá.²⁵ Kína részéről a líbiai kikötők elsőrendű fontosságúak lehetnek a tengeri selyemút mentén, valamint a Földközi-tenger ellenőrzése érdekében is. Számos konfliktus forrása lehet, hogy a jövőben Kína ily mértékű közelségbe kerülhet Európához.

Peking a líbiai felkelés tapasztalatait követően nagyobb körületekintéssel építi ki gazdasági erejét. Ha szükséges, létesítményeit, vendégmunkásait akár katonai erővel is meg fogja védeni. Az *egy öv, egy út* elképzelés mellé egy biztonsági programot is kidolgozott. Kína 2018 nyarán 49 afrikai állam és az Afrikai Unió részvételével szervezte meg az első *Kínai–Afrikai Védelmi és Biztonsági Fórumot*. Nagy létszámmal és jelentős anyagi hozzájárulással vesz részt az ország a különböző békefenntartó missziókban, valamint a kalózkodás elleni műveletekben. Arra következtethetünk, hogy a gazdasági szerepvállalása mellett a jövőben elképzelhető a nemzetközi katonai és rendőri együttműködésekben való részvétele, akár Líbiában is a polgárháború lezárását követő időszakban. A kínai haditengerészet gyors modernizálását, valamint a dzsibuti katonai bázis létrehozását követően felmerülhet annak az eshetősége, hogy Kína a Földközi-tengeren is hasonló jelenlétre és befolyásra törekszik majd.

2011 után az Egyesült Államok és Európa „kihátrálása” a térségből egy légüres teret hozott létre, ezt a hatalmi vákuumot Kína is egyre fokozott erőbefektetéssel próbálta betölteni. Geopolitikai érdekei megkövetelik, hogy a jövőben is főleg puha eszközökkel, de határozottan beavatkozzon a líbiai belpolitikába.²⁶ Haftar tábornok offenzívájával kapcsolatosan Kína kivár, nem veszélyeztetheti a tervbe vett üzleti megállapodásokat. ENSZ BT-tagként ugyanakkor szavazata jelentős lehet egy várható ENSZ-határozat során. Az afrikai kontinensen és a WANA (Nyugat-Ázsia és Észak-Afrika) térségében szélesedő és mélyülő kínai szerepvállalás Európához is egyre közelebb hozza Pekinget. Ezáltal termékei könnyebben érik el az európai piacot, adott esetben az afrikai gyáraikból, továbbá – a hagyományosan az európai középhatalmak érdekszférájába tartozó térségben – az energetikai szektor, a beruházások, a kereskedelem és a piac nagyobb szeletét vághatja ki magának.

²⁴ Lorenzo LAMPERTI: Cina pronta a investire in Libia. Così Pechino può salvare Africa (ed Europa), [online], 2019. 02. 18. Forrás: Affaritaliani.it [2019. 02. 21.]

²⁵ Safa ALHARATHLY: Libya joins China's Belt and Road Initiative, [online], 2018. 07. 13. Forrás: Libyaobserver.ly [2019. 02. 21.]. A Maghreb államok már 2013-ban aláírtak egy hasonló megállapodást.

²⁶ Jian JUNBO – Álvaro MÉNDEZ: Change and Continuity in Chinese Foreign Policy: China's Engagement in the Libyan Civil War as a Case Study, [online], LSE Global South Unit Working Paper Series No. 5/2015. Forrás: Lse.ac.uk [2019. 02. 21.]

Oroszország – az egyre aktívabb szerepvállaló

A 2011-es NATO-beavatkozás egyik leghangosabb kritikusa Oroszország volt, amely bár nem vétózta meg az 1973. sz. ENSZ BT-határozatot, ami a katonai intervenció jogi alapját képezte,²⁷ a beavatkozás módját nagyon élesen kritizálta. Vlagyimir Putyin akkori miniszterelnök kifejtette, hogy a „keresztes hadjáratokra” mozgósító „középkori felhívásra” emlékezteti az 1973. sz. BT-határozat, amely lehetővé teszi a beavatkozást egy állam belügyeibe.²⁸ Líbiában a NATO-beavatkozás utáni káoszt Moszkva az USA vezette intervenciók okozta instabilitás tökéletes példájának tartva, azt a képet próbálta kialakítani magáról belföldön és külföldön egyaránt, hogy amit az Egyesült Államok „tönkretesz”, azt Oroszország helyrehozza.²⁹

A líbiai felkelésre Oroszország nem reagált azonnal, a lázadókat képviselő Nemzeti Átmeneti Tanácsot (*National Transitional Council – NTC*) csak azután ismerte el, hogy az NTC kinyilvánította, hogy a Kaddáfi-éra összes szerződését tiszteletben fogják tartani. A forradalom után azonban, amikor úgy tűnt, hogy Líbiában nyugatbarát erők kerülhetnek hatalomra, a Kreml stratégiája megváltozott.

Míg Oroszország kapcsán a nemzetközi közösség figyelve leginkább Szíriára fókuszált, Moszkva a térség többi államában is erősítette jelenlétét, a nemzetközi nagyhatalmi pozíciójának kihangsúlyozása céljával. Oroszország Líbia-politikája látszólag különbözik a szíriai szerepvállalástól, saját érdekei itt nem térnek el olyan látványosan a nemzetközi közösség többi tagjától, így külsőleg az együttműködés dominál. Egyes líbiai kikötők és katonai bázisok megszerzésének lehetősége azonban nyugtalanságot keltett a nyugati szövetségi rendszerben.

Moszkva leglátványosabban a 2018. novemberi, palermói konferencián fejezte ki azt, hogy Líbiát saját érdekszférájának tekinti. Líbia kapcsán Oroszország kifejezte igényét a konfliktus nemzetközi közösség részvételével történő megoldására. Nyilvánvalóvá vált, hogy meghatározó szerepet kíván játszani a rendezésben, valamint hajlandó gazdaságilag és pénzügyileg is befektetni ennek érdekében. Minden valószínűség szerint diplomáciai lépései külföldi támogatókra is lelnek, hiszen az orosz Líbia-politika szinte teljesen megegyezik Egyiptoméval és az Egyesült Arab Emírségekével. Noha az Európai Unió is a békemegállapodást támogatja, az EU és tagállamainak többsége nem érdekelt Oroszország túlzott megerősödésében a térségben.

Oroszország jelenleg – Egyiptomhoz és az Egyesült Arab Emírségekhez hasonlóan – hivatalosan támogatja az ENSZ által létrehozott, tripoli székhelyű nemzeti egységkormányt (*Government of National Accord – GNA*), és így az egységes líbiai állam fennmaradását, emellett azonban Haftar és a tobruki hatalmi központ egyik legjelentősebb támogatójává

²⁷ A BT-határozat elfogadása után Vitalij Csurkin orosz ENSZ-nagykövet kritizálta is a határozatot, mivel az véleménye számos fontos kérdést nyitva hagyott, és a határozat kidolgozása nem volt összhangban az ENSZ BT addig megszokott gyakorlatával. Moszkva tartózkodását egyrészt a civil lakosság megvédésének szükségességével magyarázta, másrészt azzal, hogy az Arab Liga kérte a Líbia feletti légtérzár létrehozását. Egyúttal azonban kifejtette azt a véleményét is, hogy Moszkva álláspontja szerint a 1973. számú határozat a széleskörű katonai műveletek lehetővé tétele miatt eltér az Arab Liga javaslatától.

²⁸ TÁLAS: *i. m.*

²⁹ PIGMAN, Lincoln – ORTON, Kyle: Inside Putin's Libyan Power Play, [online], 2017. 09. 14. Forrás: Foreignpolicy.com [2019. 02. 10.]

vált. Moszkva álláspontja szerint a tobruki jóváhagyás nélkül a nemzetközi közösség által elismert GNA nem legitim. A GNA-t az oroszok egy olyan, a Nyugat által támogatott kormánynak tekintik, amely figyelmen kívül hagyja a líbiai orosz érdekeket, és ha Moszkva nem tud befolyást gyakorolni rá és a támogatóira, úgy Oroszország számára a válság rendezésének folyamatában, valamint a háború utáni Líbia politikai és gazdasági életében való részvétel záloga a jövőben hatalomhoz jutható csoportokkal való kapcsolat ápolása.

Mindezek miatt Moszkva számára nagyon fontos Khalifa Haftar személye is, aki rendszeres vendég Oroszországban, ahol hivatalban levő vezetőként fogadják, magas rangú állami tisztviselőkkel folytat hivatalos találkozókat. Haftar és Oroszország kapcsán megemlíthető, hogy Moszkva mellett, hogy a Haftart támogató, a baydai székhelyű Líbiai Központi Bank részére kb. 3 milliárd dollár értékű líbiai dínárt nyomtatott 2016-ban,³⁰ a Haftar által vezetett, szovjet fegyvereket használó LNA (*Libyan National Army*) átalakításában és modernizálásában is aktívan részt vesz az orosz katonai tanácsadókon keresztül, így líbiai érdekérvényesítésében a kemény eszközök egyértelműen megjelennek mind katonai, mind gazdasági szempontból. Amerikai és brit források szerint Oroszország Egyiptomon és az Emírségeken³¹ keresztül 2015 vége óta szállít fegyvereket Haftarnak, valamint orosz biztonsági magánvállalatok védenek gyárat Bengázi környékén, és biztosítanak aknamentesítő felszerelést Haftar erőinek. Az orosz különleges erők egy nyugat-egyiptomi légi bázist (Sidi Barre) használnak a líbiai-egyiptomi határ közelében.³² 2018 őszétől az is felmerült, hogy a korábban Szíriában működő orosz Wagner-csoport zsoldosokat küldött Haftar támogatása érdekében.³³

Hatftár azonban már hetvenes éveinek közepén jár, egészségi állapota fokozatosan romlik. Ezzel (is) hozható összefüggésbe az, hogy a lehetőségek nyitva tartása érdekében Moszkva felvette a kapcsolatot Kaddáfi leginkább reformer nézeteket valló fiával, Szajf al-Iszlám Kaddáfival is, illetve a 2019-re tervezett, még nem meghatározott rendszer szerint lebonyolított választásokon elnöki ambíciókat dédelgető, Haftarhoz közel álló Aref Ali Nayeddel. Hatalomra kerülésük esetén mindketten aktív szerepet szánnak Oroszországnak.

Haftar jelentős, de a többi líbiai hatalmi központot nem kizáró támogatása három szempontból – gazdaságilag, katonailag és nemzetközileg – fontos Oroszország számára. Egyrészt, amennyiben Haftar megragadja a politikai hatalmat, a vele kötött gazdasági szerződések pótolni tudják az arab tavasz okozta orosz gazdasági veszteségeket.³⁴

³⁰ Aidan LEWIS: Separate banknotes symbols of Libyan disunity, financial, [online], 2016. 06. 03. Forrás: Reuters.com [2019. 02. 10.]

³¹ Egyiptom és az Emírségek egyértelműen Haftart támogatják, hiszen a regionális befolyásért mindketten azzal a Katarral vívnak proxyháborút, amely viszont a líbiai iszlamista frakciókat támogatja, amiket az inkább szekuláris elveket képviselő Khalifa Haftar legyőzendő ellenségnek tekint. Haftar személye kapcsán röviden meg kell említeni az egyiptomi-orosz közeledést, hiszen Oroszország számára Egyiptom egy megbízható, közeli partner, ami bázist biztosít az orosz erők esetleges műveleteihez, így Oroszország ki tudja használni Egyiptom közelségét, és a közös líbiai gazdasági, stratégiai és biztonsági érdekeiket.

³² Jo BECKER – Eric SCHMIDT: As Trump Wavers on Libya, an ISIS Haven, Russia Presses On, [online], 2018. 02. 07. Forrás: Nytimes.com [2019. 02. 16.]

³³ 300 Russian mercenaries fighting for warlord Khalifa Haftar in Libya, western news reports say, [online], 2019. 03. 04. Forrás: Libyaobserver.ly [2019. 04. 23.]

³⁴ Kaddáfi bukását követően Oroszország 150 millió dollár nyereségtől esett el az építési projektek, 3 milliárd dollártól az orosz vasúti szerződés, 3,5 milliárd dollártól az energetikai szerződés, és legalább 4 milliárd dollártól a Líbiával folytatott fegyverkereskedelmi szerződés miatt. L. PIGMAN–ORTON: *i. m.*

Másrészt, Haftar támogatása lehetőséget biztosíthat a földközi-tengeri orosz katonai jelenlét megerősítésére. Így nem csupán Európa partjaihoz kerülnének közelebb az orosz erőkivetítési képességek, hanem a közel-keleti és az észak-afrikai térségek is könnyebben megközelíthetők lesznek. Már 2008-ban felmerült, hogy Bengázi közelében orosz haditengerészeti bázist létesítenek, ám ez végül nem valósult meg.³⁵ Szíriában a tartuszi katonai kikötőt 2066-ig használhatja Oroszország, ez már megteremtette számára a tartós katonai jelenlét lehetőségét a mediterrán régióban, a tartuszi kikötő azonban túl kicsi ahhoz, hogy olyan nagyméretű hadihajókat, mint például a Kuznyecov Admirális repülőgép-hordozó, vagy egyéb kísérőhajókat befogadjon.³⁶ Ha azonban Oroszország Líbiában is haditengerészeti bázist tudna nyitni, az nem csupán a térség folyamataira való befolyását, hanem egyben az európai aggodalmakat is növelné.

Harmadrészt a regionális válságok kezeléséből kovácsolható politikai tőke hozzájárulhat Oroszország krími válság óta megtépázott megítélésének helyreállításához, hiszen Líbia az a konfliktusgóc, ahol az orosz és a nemzetközi közösség akarata látszólag leginkább konvergál.

Oroszország tehát nemcsak Haftart támogatja, hanem Tripolit is, sőt, a miszráti milíciákkal is jó kapcsolatot tart fent, hiszen Haftar jövőbeli szerepe nem egyértelmű. Éppen ezért Moszkva nem teheti meg, hogy egyedül ezt a hatalmi központot támogassa, és a legfontosabb érintett felekkel való párhuzamos kapcsolattartás lehetővé teszi számára, hogy a felek közti közvetítő szerepében tűnjön fel, ami az EU-val való tárgyalásai során is alku tárgyát képezheti. A kezdetektől támogatja tehát az ENSZ által létrehozott tripoli egységkormányt, illetve formálisan támogatja az ENSZ líbiai béketeremtő erőfeszítéseit, az ENSZ számára legfontosabb kérdésekben – mint például a Haftar által feloldani kívánt fegyverembargó kérdésében. Nyilvánvalóan a Líbiában mutatott „rugalmasságáért” cserébe Oroszországnak is lesznek elvárásai, például a szíriai háborúban játszott szerepe miatti nyugati nyomás csökkentése kapcsán. Az EU-val való kapcsolatfelvétel Líbia ügyében lehetőséget adhat az oroszok számára a tagállamok migrációval kapcsolatos ellentéteinek kihasználására, a tagállamok közti aktuális erőviszonyok feltérképezésére külpolitikai ügyekben, így a gyengébb tagállamok kiválasztásával tesztelheti, hogy az uniós tagállamok mennyire hajlandók nyomást gyakorolni rá – például Ukrajna vonatkozásában.³⁷ Összességében Oroszország líbiai mozgásteret szélesnek tekinthető: lehetőségei a frakciók közti közvetítő szereptől a katonai konfliktusok mélyítéséig és elhúzódásáig terjednek. Arra azonban fel kell készülnie a nemzetközi közösségnek, hogy a nemzetközi közösséggel való együttműködésnek Oroszország előbb vagy utóbb meg fogja kérni az árát.

Moszkva számára kedvezőbb lenne egy működőképes koalíciós kormány létrejötte, amiben Haftar felel a hadseregért, mint egy teljesen Haftar irányítása alatti kormány. A koalíciós megoldás ugyanis a jelenleg rivalizáló hatalmi központok közti békéltető folyamatok beindulásával a hosszú távú gazdasági befektetések, és katonai objektumok

³⁵ Tom PARFITT: Gadafy offers Russia a naval base in Libya, [online], 2008. 11. 01. Forrás: The Guardian [2019. 02. 10.]

³⁶ Wolfgang PUSZTAI: The Haftar-Russia Link and the Military Plan of the LNA, [online], 2017. 02. 02. Forrás: Ispionline.it [2019. 02. 10.]

³⁷ Nikolay KOZHANOV: Moscow's Presence in Libya Is a New Challenge for the West, [online], 2017. 05. 30. Forrás: Chat-hamhouse.org [2019. 02. 12.]

miatt fontos stabilizáció lehetőségét teremtené meg. Az azonban, hogy Oroszország nyitott a kapcsolatfelvételre minden érintett líbiai féllel, garantálja számára az előnyös pozíciókat, a rendezési folyamatok és a 2019-es választások eredményétől függetlenül. A 2019 áprilisában indított Haftar-offenzíva kapcsán megjegyzendő, hogy egyes diplomáciai források szerint orosz felségjelzésű repülőgépek tartózkodnak Bengáziban. Oroszország nem fogadta el a britek által betervezett BT-határozattervezetet, amely Haftart tette volna felelőssé a felerősödő összecsapásokért,³⁸ ugyanakkor hivatalosan cáfolta, hogy támogatná a Tripoli elleni Haftar-offenzívát.³⁹

Európai államok

Franciaország – a leggyorsabban reagáló

A 2011-es líbiai eseményeket, valamint az arra adott nemzetközi válaszokat Franciaország több szempontból is érdeklődve figyelte. Először is, a regnáló elnök, Nicolas Sarkozy, a közelgő francia elnökválasztás előtt lehetőségként látta a líbiai beavatkozást a korábbi, kétes sikerű külpolitikai lépések mérlegének javítására. Egy sikeres katonai beavatkozással politikai népszerűségét kívánta növelni. Az unió a Mediterráneumért kezdeményezés lényegében megbukott, az afganisztáni szerepvállalás aktivizálása, valamint a NATO katonai szervezetébe való reintegráció sem váltotta be a hozzá fűzött politikai reményeket. Másodszor az ország érdekeit is szem előtt tartva, Sarkozy fontosnak találta az észak-afrikai térségre irányuló francia befolyás növelését.⁴⁰ Harmadszor, a 2010-ben kőolajimportjának 18%-át Líbiából fedező ország⁴¹ még nagyobb részesedést igényelt az észak-afrikai állam olajexportjából.⁴² Negyedszer, Franciaország megfelelő lehetőségnek találta ezt az időszakot a katonai erejének újraértékelésére a világban. Mindezt a NATO-ba való visszatagozódás és a szövetségi rendszer gyakorlati működésének aktív tesztelésével, valamint a 2010 novemberében az Egyesült Királysággal frissen megkötött Lancaster House megállapodás gyakorlatban való próbájával kívánta elősegíteni.⁴³

A helyzetben rejlő lehetőséget látva, Franciaország és az Egyesült Királyság együtt nyújtotta be az ENSZ BT 1973 sz. határozatának alapjául szolgáló javaslatot, amelyet 2011. március 17-én fogadtak el.⁴⁴ A dátumnak azért is van jelentősége, hiszen a határozat elfogadását követően, a még folyamatban lévő tárgyalásokkal párhuzamosan, Franciaország március 19-én már meg is kezdte a líbiai célpontok bombázását. A lépés elhamarkodottnak bizonyult és a nemzetközi közösség bírálatát vonta maga után, hiszen a francia beavatkozás előzetes egyeztetések nélkül indult meg. Franciaország azonban nem csak a katonai

³⁸ Michelle NICHOLS: U.S., Russia say cannot support a U.N. call for Libya truce: diplomats, [online], 2019. 05. 19. Forrás: Reuters.com [2019. 05. 23.]

³⁹ Russia disowns Libya's General Haftar, [online], 2019. 04. 06. Forrás: Middleeastmonitor.com [2019. 04. 23.]

⁴⁰ Libya: Examination of intervention and collapse and the UK's future policy options, [online], 2016. 09. 14., 10–11. o. House of Commons Foreign Affairs Committee. Forrás: Parliament.uk [2019. 04. 22.]

⁴¹ Where does France import Crude Petroleum from?, [online], 2010. Forrás: Mit.edu [2019. 04. 22.]

⁴² Libya: Examination of intervention and collapse and the UK's future policy options: *i. m.*

⁴³ TÁLAS: *i. m.*, 68. o.

⁴⁴ A Biztonsági Tanács 1973 (2011) számú határozata a Líbia fölötti repüléstilalmi övezet létesítéséről és a civil lakosság védelmére minden szükséges intézkedés megtételéről, [online], 2011. 03. 18. Forrás: Grotius.hu [2019. 04. 22.]

beavatkozást illetően volt első a líbiai események kapcsán. 2011. március 10-én elsőként fogadták el az újonnan létrehozott Nemzeti Átmeneti Tanácsot (NTC). Minthogy ezt is az Európai Tanács líbiai helyzetről tervezett egyeztetése előtt tette meg a francia kormány, ez a lépés sem bizonyult maradéktalanul sikeresnek.⁴⁵

A brit–francia megállapodás első közös gyakorlatát, a *Southern Mistralt* 2011. március 21–25-re tervezték. A Líbiában kialakult helyzet kísérteties másaként ható szcenárióit végül nem a gyakorlat keretén belül, hanem élesben hajtották végre a kijelölt erők, már a NATO égisze alatt létrejött műveletben.⁴⁶ A kezdetben francia vezetésű koalíciós műveletet követően március végén az *Operation Unified Protector* követte, amelyben a francia erők jelentős hozzájárulással vettek részt.⁴⁷ A francia köztudatba a beavatkozás *Opération Harmattan* néven vonult be, amely jelentős légi és haditengerészeti komponenst sorakoztatott fel. Ez 16 Mirage 2000 vadászbombázó, 5 Rafale vadászbombázó, egy Atlantique–2 tengeri járőrrepülőgép, valamint a haditengerészeti részről két fregatt, egy tengeralattjáró, valamint egy repülőgép-hordozó bevonását jelentette a műveletekbe, amely a még Franciaország területén állomásozó, teherszállító gépekkel és AWACS⁴⁸-szel kiegészíthető volt.⁴⁹ A művelet 2011 októberében ért véget, és gyakorlatilag Kaddáfi október 20-i halálával a NATO befejezettnek nyilvánította a műveletet.⁵⁰ A hirtelen kivonulás az egyik részről diadalittas cikket szült a sikeres NATO-beavatkozásról,⁵¹ a másik oldalon pedig a felelőtlen beavatkozást, és a még felelőtlenebb kivonulást ostorozza.⁵² Tény, hogy a műveletek vélt céljának elérése (Kaddáfi halála) után nagyon gyorsan kivonult a nemzetközi közösség, így Franciaország is Líbiából, mint később kiderült, a rendkívül fragmentált helyi csoportokra hagyva a rendezést.

A francia beavatkozás mérlege felemás eredményeket hozott. Politikailag Párizs mindent megtett annak érdekében, hogy Líbia ne csússzon ki a markából. A diplomáciai kapcsolatok még a legválságosabb időszakban sem szakadtak meg a két ország között.⁵³ Ez a zavartalanság most megszűnni látszik. A GNA 2019 áprilisában a diplomáciai kapcsolatok teljes körű felfüggesztése mellett döntött Franciaország Haftarral folytatott kétes ügyletei miatt.⁵⁴ A kitűzött gazdasági cél, a kőolajpiac francia dominanciája nem teljesült. A kőolajimport ugyanis ahelyett, hogy növekedett volna, 2017-re nagyjából a harmadára csökkent, és nem is érte el a válság előtti szintet.⁵⁵

⁴⁵ Madelene LINDSTRÖM – Kristina ZETTERLUND: Setting the Stage for the Military Intervention in Libya, [online], 2012. 10., 17. o. Forrás: Foi.se [2019. 04. 22.]

⁴⁶ Michel CHOSSUDOVSKY: When War Games Go Live: “Staging” a “Humanitarian War” against “SOUTHLAND”, [online], 2011. 04. 16. Forrás: Globalresearch.ca [2019. 04. 22.]

⁴⁷ NATO and Libya (Archived), [online], 2015. 11. 09. Forrás: Nato.int [2019. 04. 22.]

⁴⁸ Repülőgép-fedélzeti Korai Előrejelző és Irányító Rendszer.

⁴⁹ Opération Harmattan, [online], 2011. 09. 27. Forrás: Defense.gouv.fr [2019. 04. 22.]

⁵⁰ NATO and Libya (Archived), [online], 2015. 11. 09. Forrás: Nato.int [2019. 04. 22.]

⁵¹ Ivo H. DAALDER – James G. STAVRIDIS: NATO’s Victory in Libya, [online], 2012. 02. 02. Forrás: Foreignaffairs.com [2019. 04. 22.]

⁵² Dominique DAVID: Libye: intervenir, encore?, [online], 2016. 04. 12. Forrás: Ifri.org [2019. 04. 22.]

⁵³ Libye – Relations bilatérales, [online]. Forrás: Diplomatie.gouv.fr [2019. 04. 22.]

⁵⁴ Alice TIDEY: Libya’s UN-backed government suspends cooperation with France, accuses it of backing rebel forces, [online], 2019. 04. 19. Forrás: Euronews.com [2019. 04. 30.]

⁵⁵ Where does France import Crude Petroleum from?, [online], 2017. Forrás: Mit.edu [2019. 04. 30.]

A 2011 óta eltelt időszakban a francia stratégia szinte semmit sem változott Líbia tekintetében. Három irányvonalat azonban el lehet különíteni. Az első az ENSZ döntéseit tiszteletben tartó, azokkal koherens stratégia. A második irányvonal erősen a kemény eszközöket részesíti előnyben, és a francia Száhel-szaharai stratégiát követi Líbiával szemben is.⁵⁶ Ennek célja többek között a terrorizmus elleni küzdelem, valamint a radikalizáció terjedésének megelőzése, valamint Franciaország primátusának megőrzése/megszerzése a régióban.⁵⁷ A harmadik irányvonal nem meglepő módon a gazdasági érdekeket helyezi előtérbe.⁵⁸

Franciaország hivatalosan jelenleg is az ENSZ által létrehozott GNA-t támogatja, és részt vesz a szervezet líbiai helyzet rendezését célzó közvetítő tevékenységében. Ezt alátámasztandó, 2017-ben Párizs még egy konferenciát is szervezett a szemben álló felekkel a kialakult helyzet békés rendezésére. Ez, mint több más korábbi francia lépés Líbiát illetően, szintén felemásra sikerült, hiszen Olaszország kimaradt a meghívottak listájáról.⁵⁹ Ekkor már egyre világosabbá vált a két európai hatalom közötti nyílt rivalizálás Líbia további sorsával kapcsolatban. A GNA támogatása kapcsán ugyanakkor Párizs egyre kevésbé hiteles szereplő, hiszen vélhetően 2015 óta Khalífa Haftart támogatja a háttérben. Ez akkor vált különösen szembeütővé, amikor egy helikopter-baleset kapcsán kiderült, hogy Haftar a francia különleges erők támogatását élvezhette az Iszlám Állam ellen folytatott harcokban.⁶⁰

Nem ez volt az egyetlen esemény, amely francia katonai jelenlétre utal. 2019 februárjában egy vitatható célú légi művelet indult meg Csád északi régióiban.⁶¹ Az időpont egybeesett Haftar délnyugati líbiai hadjáratával, amely során a jelentősebb olajkutakat el is foglalta.⁶² Ez a terület közel esik Csád és Niger északi határaihoz, ami azért is érdekes, mert a francia Barkán művelet ezekben a régiókban tevékenykedik, így jelentős katonai erő állomásozik Líbia közvetlen szomszédságában. Hivatalosan nincsenek francia katonák tehát Líbiában. A Tripoli ellen, április 4-én megindított offenzíva is számot tarthatott a francia érdeklődésre, hiszen áprilisban több francia állampolgárságú, felfegyverzett személy ellen intézkedtek a tunéziai hatóságok a tunéziai–líbiai határon.⁶³

A francia politika mindenféleképpen békepárti, de az elképzelés nem feltétlenül egy demokratikus megoldás, hanem egy stabil, Franciaországgal jó kapcsolatot ápoló Líbia víziója. Ezt jelen pillanatban leginkább a kőolajkutakat is birtokló, a francia segítséget elfogadó Haftar tábornok testesíti meg. Amennyiben Haftar barátsága kitart, és a Tripoli elleni offenzíva is sikeres lesz – amelyre ugyanakkor egyre kevesebb az esély –, az a francia gazdasági kapcsolatok további fejlesztésével is járna. Ezzel Franciaország végre elérhetné a kitűzött célt, miszerint befolyásosabb szövetségese lesz Líbiának, mint Olaszország, vagy bármelyik másik nemzetközi szereplő. A Haftarral való együttműködés azonban jelentősen erodálta

⁵⁶ BACHIR, Malek: Les «trois politiques» de la France en Libye, [online], 2017. 07. 25. Forrás: Middleeasteye.net [2019. 04. 22.]

⁵⁷ France, committed to assisting the countries of the Sahel, [online], 2015. 11. 25. Forrás: Delegfrance.org [2019. 04. 30.]

⁵⁸ Malek BACHIR: Les «trois politiques» de la France en Libye, [online], 2017. 07. 25. Forrás: Middleeasteye.net [2019. 04. 22.]

⁵⁹ Paul TAYLOR: France's double game in Libya, [online], 2019. 04. 17. Forrás: Politico.eu [2019. 04. 30.]

⁶⁰ French special forces withdraw from Libya's Benghazi, [online], 2016. 08. 11. Forrás: Worldbulletin.net [2019. 04. 22.]

⁶¹ Alcyone WEMAËRE: L'intervention militaire française au nord du Tchad pose question, [online], 2019. 02. 07. Forrás: France24.com [2019. 04. 22.]

⁶² Jeremy BINNIE: LNA advances across southwest Libya. *Jane's Defence Weekly*, 56. évf., 2019/11, 16. o.

⁶³ Armed men crossing from Libya alleged to be French spies, [online], 2019. 04. 23. Forrás: Aljazeera.com [2019. 04. 30.]

Franciaország pozitív megítélését a GNA köreiben, így Párizsnak a jelenlegi felállás tartós fennmaradása már nem érdeke. Az is látható, hogy amennyiben a Szarrádzs-kormányzat túléli az offenzívát, Franciaország kezéből lassan kicsúszik a kívánt politikai, gazdasági célok beteljesítésének lehetősége.⁶⁴

Olaszország – a legrégebbi szereplő

Líbia területén a gyarmati korszak óta megfigyelhető a brit–francia–olasz rivalizálás, amely szinte teljesen megszűnt Kaddáfi hatalomra lépését és nemzetközi elszigeteltségét követően. Olaszország a kilencvenes évek végétől jelentős előnyre tett szert a Líbiával való diplomáciai és gazdasági kapcsolatok felvétele terén. A kétoldalú kapcsolatok tovább erősödtek, amikor a nemzetközi közösség 2003-ban felfüggesztette a Líbiával szemben alkalmazott szankciókat. A kapcsolatok csúcspontját a 2008-as barátsági, partnerségi és együttműködési szerződés (bengázi szerződés) jelentette. A „privilegizált kapcsolat” létrehozó szerződés többek között az illegális migráció megállítását is célul tűzte ki.⁶⁵ A szerződés mind a mai napig a két ország közötti kapcsolatok alapját képezi.

A 2011 márciusától induló légitámadásokban Olaszország, bár politikai szinten hezitált, kezdetektől részt vett. Kezdetben elsősorban logisztikai infrastruktúrát és katonai bázisait bocsátotta a koalíciós erők rendelkezésére. A líbiai konfliktus kitörésekor a határozatlan olasz reakció hátterében nem csupán a gazdasági okok, hanem a két állam közötti barátsági szerződés és a Berlusconi és Kaddáfi közötti személyes barátság is állt. Április végén, a belpolitikai vitákat követően az olasz kormány végül úgy döntött, hogy közvetlenül is részt vesz a bombázásokban.⁶⁶ A válságot követően az Egyesült Királyság és Franciaország líbiai befolyásának növekedésével egyidejűleg Olaszország gazdasági érdekei csorbultak elsősorban, így mind puha, mind pedig kemény hatalmi eszközökkel vezető szerepének visszaállítására törekedett.

A Kaddáfi-rendszer bukását követően Olaszország elsősorban a Líbia felől érkező menekült- és irreguláris migrációs hullám megállításával volt elfoglalva. A Berlusconi bukását követően hatalomra kerülő Monti-kormány idején már megállapodást kötöttek a nemzetközi erők, a Róma által is támogatott líbiai kormánnyal az irreguláris migráció megállítása érdekében. 2013-ban a Lampedusa partjainál bekövetkezett hajószerencsétlenséget követően az olasz kormány egy humanitárius-katonai misszió, a *Mare Nostrum* indításáról döntött.⁶⁷ Mivel Olaszország önmagában nem volt képes fellépni az egyre szélesedő válsággal szemben, így az európai uniós eszközök megerősítésében vált érdekeltté. Kezdetektől támogatta, sőt kérte a Frontex *Triton* műveletének, majd 2015-től az EU közös biztonság és védelempolitika *EUNAVFORMED Sophia* műveletének elindítását, amelynek mandátu-

⁶⁴ TAYLOR: *i. m.*

⁶⁵ Legge 6 febbraio 2009, n. 7. Ratifica ed esecuzione del Trattato di amicizia, partenariato e cooperazione tra la Repubblica italiana e la Grande Giamahiria araba libica popolare socialista, fatto a Bengasi il 30 agosto 2008. *Gazzetta Ufficiale*, No. 40., [online], 2009. 02. 18. Forrás: Parlamento.it [2019. 04. 23.]

⁶⁶ MOLNÁR Anna: Olaszország és Líbia kapcsolata a 2011-es polgárháború tükrében, [online], *Kül-Világ*, 8. évf. 2011/4, 1–26. o. [2019. 05. 24.]

⁶⁷ *Mare Nostrum*, [online]. Forrás: Difesa.it [2019. 04. 23.]

ma 2016-tól a líbiai parti őrség kiképzésére is kiterjedt. Az olasz kormány emellett jelentős szerepet vállalt a parti őrség felszerelésében is.⁶⁸

Olaszország az utóbbi években lehetőségeihez képest minden rendelkezésére álló puha és kemény külpolitikai eszközzel támogatta a nemzetközileg elismert líbiai egységkormány megerősítését, amelynek kérésére Róma 2016 szeptemberében 300 fős katonai kórházat létesített (*Hippokratész misszió*) Miszratában az ISIS ellen harcolók támogatása érdekében.⁶⁹ Emellett 2016-tól Olaszország különleges műveleti erőkkel is támogatta az egységkormány megerősítését.⁷⁰ Mindemellett az olasz kormányzat számára is jelentős kihívást jelentett, hogy az országba áramló irreguláris migrációs hullám számos területen összefonódott a hagyományos és az országban újonnan megtelepedő szervezett bűnözői csoportok tevékenységével. Nem véletlen, hogy Olaszország 2017 augusztusában a haditengerészet két hajójának a líbiai parti őrségnek nyújtott közvetlen támogatásról, majd szeptemberben egy körülbelül 100 csendőrből álló katonai misszió Líbia déli határára történő telepítéséről döntött.

Róma azonban nem csupán az uniós, hanem a bilaterális és a nemzetközi szintű eszközök alkalmazásában is erősen érdekelt. 2017-ben, amikor az Egyesült Nemzetek Menekültügyi Főbiztossága (UNHCR) bejelentette, hogy 2010 után ismét visszatér Líbiába, és ott táborokat hoz létre, az olasz kormány támogatásáról biztosította a szervezetet.⁷¹ Fontos megjegyezni azt is, hogy a kormány 2017 februárjában migrációs megállapodást (*Memorandum of Understanding – MoU*) kötött a líbiai nemzeti egységkormány miniszterelnökével, Fájez esz-Szarráddzsál.⁷² Ezek az erőfeszítések hosszú távon csak akkor járhatnak sikerrel, ha egy valódi központi kormányzat vezetésével és a nemzetközi szereplők segítségével Líbia egysége ismét megvalósul, rendeződik a jelenleg rendkívül bonyolult hatalmi helyzet, és stabilizálódik a biztonsági környezet. Közös európai megoldások hiányában azonban Olaszországban tovább erősödött az a nézet, hogy az ország valójában szinte egyedül maradt az egységes Líbiát támogatók körében, és ezzel együtt a rendkívül bonyolult migrációs válság kezelésében.

Olaszország számára a Líbiával folytatott gazdasági kapcsolatok a romló biztonsági helyzet ellenére továbbra is meghatározóak maradtak. 2017-ben az afrikai államok közül Líbia volt Olaszország ötödik legfontosabb kereskedelmi partnere. A térségből érkező földgáz- és olajszállítmányok tekintetében csupán Algéria előzte meg. Az országban 1959 óta működő ENI mind a mai napig meghatározó szereplője a líbiai energiaiparnak. A gazdasági és politikai kapcsolatok fontosságát mutatja, hogy 2018-ban is több miniszteri szintű találkozó volt Líbiában. 2018 júniusában Moavero Milanese külügyminiszter, augusztusban pedig Elisabetta Trenta védelmi miniszter látogatott az országba.⁷³

⁶⁸ MOLNÁR Anna: Az EUNAVFOR MED Sophia művelet. In: MOLNÁR Anna – KOMLÓSI, Orsolya (szerk.): Az Európai Unió mediterrán térséggel összefüggő kapcsolata. Párbeszéd és konfliktusok, [online], Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019, 95–123. o.

⁶⁹ Operazione Ippocrate, Schieramento di un ospedale da campo in Libia, [online]. Forrás: Difesa.it [2019. 04. 23.]

⁷⁰ Sergio RAME: Forze speciali italiane in Libia: ecco il documento top secret, [online], 2016. 08. 10. Forrás: Ilgiornale.it [2017. 09. 22.]

⁷¹ Pinotti: «L'Onu ritorna in Libia, più controlli su chi parte», [online], 2017. 04. 29. Forrás: Partitodemocratico.it [2019. 04. 22.]

⁷² Migranti: accordo Italia-Libia, il testo del memorandum, [online], 2017. 02. 02. Forrás: Repubblica.it [2019. 04. 22.]

⁷³ Relazioni economiche Italia-Libia, [online]. Forrás: Esteri.it [2019. 04. 22.]

Olaszország számára rendkívül fontos a líbiai helyzet rendezése és a stabilizációs folyamat előmozdítása. A 2018-tól hatalmon lévő Conte-kormány az európai uniós megoldások helyett elsősorban a bilaterális kapcsolatokra igyekezett nagyobb hangsúlyt helyezni. 2018 őszén az olasz kormány kezdeményezte egy nemzetközi konferencia megrendezését. 2018. november 12–13-án Palermóban szervezték a „*Líbiáért Líbiával*” (*For Libya With Libya*) elnevezésű konferenciát, amelynek célja az ország újraegyesítésének elősegítése volt. Annak ellenére, hogy az olasz kormány nagy hangsúlyt fektetett a konferencia megszervezésére, azon a nagyhatalmak nem legfelsőbb, hanem csak miniszteri szintű delegációkkal képviselték magukat. A találkozóon azonban a legfontosabb líbiai vezetők (Fázej esz-Szarrádzs miniszterelnök, Agíla Száleh a Képviselőház elnöke, Khaled al-Misrí az Államtanács elnöke és Khalífa Haftar, a Líbiai Nemzeti Hadsereg parancsnoka) részt vettek, illetve velük két- és többoldalú egyeztetéseket folytattak. Bár nem minden résztvevő volt elégedett a tárgyalások eredményeivel, a konferencián megegyeztek a következő évi nemzeti választásokat előkészítő újabb nemzeti szintű konferencia összehívásáról. Annak ellenére, hogy a konferencia diplomáciai jelentőségét az elemzők többsége nem vitatta, valójában nem váltotta be a hozzáfűtött reményeket – 2019 áprilisában ismét polgárháborús helyzet alakult ki Líbiában.⁷⁴

Olaszország a válság rendezése érdekében kezdetektől mind puha (például diplomáciai), mind kemény, katonai eszközöket is alkalmazott. Az ország elsődleges külpolitikai érdeke, hogy Líbia bel- és biztonságpolitikai helyzete rendeződjön. Ehhez az európai és a transzatlanti partnerek is szükségesek lennének, Róma ugyanis egyedül nem képes a líbiai helyzetet megoldani. Jelenleg azonban az amerikai partner nem kíván katonai erővel részt venni a rendezésben, a legfőbb európai partner, Franciaország pedig az olasz külpolitikai törekvésekkel éppen ellentétes lépéseket tett. Az amúgy is elmérgesedett olasz–francia kapcsolatokra további árnyékot vetett, hogy az olasz kormány már 2018 szeptemberében is nyíltan Macront okolta a helyzet romlásával. Véleményük szerint Franciaország jelentős támogatásával tudott csak Haftar tábornok megerősödni.⁷⁵

A 2019. áprilisi harcokat követően Olaszország a katonai helyett egyértelműen a diplomáciai megoldást támogatta. Ennek érdekében az olasz miniszterelnök 2019 májusában mind az orosz, mind pedig a tunéziai elnökkel tárgyalt telefonon. Elemzők azonban továbbra is aggodalommal figyelték, hogy a javuló olasz–orosz kapcsolatok is hozzájárulhatnak Oroszország további erősödéséhez a térségben.⁷⁶ Noha Róma vezető szerepet kíván játszani a konfliktus rendezésében, Párizs nélkül ez aligha lehetséges. Fontos előrelépésnek tekinthető, hogy a május 14-ei uniós külügyi tanácsi ülés után az olasz és francia külügyminiszterek közös nyilatkozatot adtak ki az azonnali tűzszünet és az ENSZ égisze alatt folytatott tárgyalások szükségességéről.⁷⁷

⁷⁴ VARVELLI, Arturo: Libia: conferenza di Palermo, il bilancio dell'Italia, [online], 2018. 12. 12. Forrás: Affarinternazionali.it [2019. 04. 23.]

⁷⁵ Libia, Conte e Salvini: „No a interventi militari”. Il ministro dell’Interno: „C’è dietro qualcuno”. E attacca la Francia, [online], 2018. 09. 03. Forrás: Repubblica.it [2019. 04. 23.]

⁷⁶ Conte: Italia, Russia e Tunisia respingono una soluzione militare in Libia, [online], 2019. 05. 02. Forrás: Luiss.it [2019. 05. 12.]

⁷⁷ Dichiarazione congiunta del Ministro dell’Europa e degli affari esteri, Jean-Yves Le Drian, e del Ministro degli affari esteri e della cooperazione internazionale, Enzo Moavero Milanesi (13 maggio 2019), [online], 2019. 05. 13. Forrás: Esteri.it [2019. 05. 15.]

Németország – a donorország

Németország hagyományos szövetségeseivel ellentétben nem szavazta meg a repüléstilalmi zónáról döntő 1970. sz. BT-határozatot, így tartózkodásával Kína és Oroszország társaságában találta magát.⁷⁸ A felkelésekről érkező első hírek után Angela Merkel kancellár és Guido Westerwelle külügyminiszter Kaddáfít lemondásra szólította fel, és befagyasztotta a líbiai vezetők németországi számláit, a repüléstilalmi zóna kikényszerítése kapcsán azonban kétségüket fejezték ki.⁷⁹ A tartózkodás egyben azt is jelentette, hogy Németország relatív fontossága csökkent. Mivel a döntéshozatal az Európai Tanácstól gyorsan a NATO-hoz került, így Berlin nem tudott az egyesülés óta külpolitikájának preferált eszközeként használt tárgyalásokkal, és nem katonai jellegű kényszerítő intézkedésekkel részt venni a válság rendezésében.⁸⁰

A BT-határozattól való tartózkodás azért jelentős, mert így a beavatkozásban részt vevő országokkal ellentétben Németország hitele nem sérült a líbiaiak szemében, és mivel nincsenek jelentős gazdasági érdekei a líbiai olajiparban, így hitelesebben tudná felvállalni a pártatlan közvetítő szerepet a felek között.⁸¹ 2019 áprilisában Németország vezette az ENSZ Biztonsági Tanácsának elnökségét, az áprilisi offenzívára a BT sürgősségi összehívását kérte, de a többi vizsgált országhoz képest a fejleményekre adott reakciója lényegében súlytalan volt, ami a Líbiában alkalmazott puha eszközei alapján nem meglepő.

Németország a kezdetektől fogva egyértelműen támogatta a nemzetközileg elismert egységkormányt, a líbiai erőviszonyok változását politikai kapcsolatépítő törekvései nem követik, s ellentétben az uniós tagállamokkal, elsősorban Franciaországgal és Olaszországgal, Berlin sem Haftarral, sem a milíciákkal nem keresi a politikai dialógus lehetőségét. A nemzeti egységkormány kapcsán ki kell emelni, hogy az ENSZ-főtitkár líbiai különleges megbízotti pozícióját 2015 novemberétől 2017 júniusáig a német karrierdiplomata, Martin Kobler töltötte be, és az ő irányításával írták alá⁸² a Líbia jövőjét rendezni hivatott szkhíráti megállapodást.

Bár politikailag nem, gazdaságilag – legnagyobb donorországgként – fontos szerepet játszik a líbiai rendezésében. 2017-ben Németország körülbelül 233 millió eurót adományozott Líbiának, amelynek nagy részét – mintegy 200 millió eurót – a migrációhoz köthető területek kezelésére fordították (beleértve a líbiai belső menekültek helyzetének rendezését

⁷⁸ Jelen tanulmánynak nem célja a német tartózkodás háttérben levő okok elemzése, azonban ki kell emelni, hogy a külpolitikai identitásával az egyesülés óta küzdő Németországban az afganisztáni részvétel jelentősen befolyásolta a közbeszédet: a német lakosság nem támogatta a katonai részvételt. A BT-szavazás kb. 2 héttel a németországi regionális választások előtt volt, így a pártok számára nem volt felvállalható opció a lakosság akaratával való szembemenetel.

⁷⁹ Fabian NEUEN: Germany's nightmare: Responding to the Libyan Crisis, [online], 2011. 09. 28. Forrás: Fairobserver.com [2019. 03. 12.]

⁸⁰ Inez von WEITERSHAUSEN – David SCHÄFER – Wolfgang WESSELS: A 'Primus Inter Pares' in EU Foreign Policy? – German Leadership in the European Council during the Libyan and Ukrainian Crises. *German Politics*, DOI: 10.1080/09644008.2019.1583328

⁸¹ The Berlin Pulse 2017 – German Foreign Policy in Perspective, [online], 2017/11, 27. o. Forrás: Koerber-stiftung.de [2019. 03. 23.]

⁸² Szkhíráti kapcsán meg kell jegyezni, hogy bár azt Kobler vezetésével írták alá, az előkészítő folyamatok nagy része elődje, Bernardino Leon érdeme.

is).⁸³ A támogatás a teljes ország területére kiterjed, a semlegesség fenntartása miatt a német adományok nem a központi kormányhoz, hanem a helyi közösségekhez érkeznek a teljes ország területén, a három nagy tartomány között nagyjából egyenlően elosztva.

Összességében Németország a Líbia helyzetéről folyó politikai vitákban nem vesz részt, álláspontja szerint a jövő Líbiájáról a líbiaiaknak kell dönteni, az ország stabilizálását puha, gazdasági eszközökkel támogatja. A helyzet rendezésében Berlin kiemelten érdekelt, hiszen egyes statisztikák szerint a Líbián keresztül Európába érkezett irreguláris migránsok 80-90%-ának Németország elérése a célja.⁸⁴

Regionális hatalmak

Egyiptom – a keleti rész örök támogatója

E tanulmányban vizsgált országok közül egyedül Egyiptomnak van szárazföldi határa Líbiával, ebből kifolyólag a Nílus menti állam külpolitikájában kiemelkedő helyet foglal el a líbiai helyzet rendezési folyamata. Abdel-Fattáh al-Szíszi geopolitikai elképzelései azonban messze túlmutatnak a határ menti biztonság megteremtésén. Egyiptom regionális hatalmi szerepet kíván elérni a térségben, amelynek érdekében Kairó megpróbál egyenúlyozni az Egyesült Államok, Oroszország és Kína befolyása között. Al-Szíszi Nasszerre emlékeztető politikai fellépése⁸⁵ – a nagyhatalmakkal fenntartott kapcsolatok egyiptomi érdekek szerint történő alakítása – egy hosszú távra tervezett, önálló egyiptomi geopolitikát feltételez. A kairói stabilitás – még ha autoriter is – jelenleg megfelel a nagyhatalmaknak és az Európai Uniónak is. Az idén februárban első alkalommal megrendezett, az Európai Unió és az Arab Liga csúcstalálkozó helyszínválasztását, Sarm es-Sejket szimbolikus jelentőségűnek is vélhetjük.

Egyiptom éppúgy megélte az „arab tavaszt”, mint Líbia, ugyanakkor a felkelést követő események más irányba sodorták a két országot. Egyiptomban Mubarakot követően Morszi, majd a puccs után al-Szíszi került hatalomra, aki a katonai diktatúra kiépítésének Kaddáfi-féle mintáját követi.⁸⁶ Az egyiptomi vezetés részéről napjaink líbiai belpolitikai palettáján Haftar tábornok élvezi a legnagyobb támogatottságot. A következő választásokon várhatóan elindul a néhai Kaddáfi elnök fia, Szajf al-Iszlám Kaddáfi is, akit egyes források szerint Kairó titkos támogatásban részesít.⁸⁷ Egyiptom Líbia-politikáját al-Szíszi belpolitikai céljai éppúgy meghatározzák, mint a külpolitikai mozgástere. Az Egyesült Arab Emírségek és Szaúd-Arábia támogatásával Egyiptom célja a Muszlim Testvériség teljes kizárása a hatalomból, nem csupán az országban, hanem a szomszédos Líbiában is. Haftar tábornok a politikai iszlám és az iszlamista harcosok elleni fellépésével határozott egyiptomi támogatást vívott ki magának. Khalífa Haftar régóta jó kapcsolatokat ápol Egyiptommal. Az 1973-as

⁸³ Michael COUSINS: Germany continues to lead foreign financial support for Libya, [online], 2018. 01. 03. Forrás: Libya-herald.com [2019. 04. 01.]

⁸⁴ COUSINS: *i. m.*

⁸⁵ Amy HAWTHORNE – Andrew MILLER: Worse Than Mubarak, [online], 2019. 02. 27. Forrás: Foreignpolicy.com [2019. 02. 28.]

⁸⁶ Uo.

⁸⁷ Video shows Egypt soldiers fighting in Libya's Derna, [online], 2019. 02. 19. Forrás: Middleeastmonitor.com [2019. 02. 27.]

jom kippuri háborúban ő vezette a líbiai tüzérsergei osztagot, és a háborús szerepvállalásáért egyiptomi becsületrendet kapott. Az idősödő tábornok akár al-Szíszi hatalomra lépésének példáját is követheti a 2019-re csúszott választásokat követően.

A nemzetközi fegyverembargó ellenére, illetve annak feloldását sürgetve, Egyiptom és Oroszország fegyverekkel, hírszerzési információkkal, logisztikai segítséggel és katonákkal is támogatja Haftar erőit. Kairó az öbölháborút követően első alkalommal Líbiában vetette be külföldön katonáit.⁸⁸ A líbiai Nemzeti Hadsereget többek között légi támogatással segítő Egyiptom Katart és Törökországot vádolja az ellentétes líbiai felek fegyverzésével és a konfliktus mélyítésével. Haftar tábornok 2019. áprilisi Tripoli elleni offenzívája megindítását követő héten Kairóban tárgyalta al-Szíszi elnökkel, aki továbbra is szilárd támogatásáról biztosíthatta a hadurat, annak ellenére, hogy hivatalos nyilatkozatában csupán annyit fogalmazott meg, hogy Egyiptom támogat minden olyan műveletet, amely a terror és szélsőséges csoportok felszámolására és a líbiai nép biztonságának garantálására irányul Líbia-szerte.⁸⁹

Egyiptom számára Líbia stabilitása, területi egysége és az ország legalább keleti részének közrendi ellenőrzése biztonsági és gazdasági szempontokból is kiemelkedő fontosságú. A kelet-líbiai Kirenaika és az 1200 km-es közös határszakasz az elmúlt években az ember-, a kábítószerszer- és a fegyvercsempészet fellegvára, amely az egyiptomi feketepiac és korrupció éltető elemévé vált. E határszakaszon az „Iszlám Állam” és egyéb terrorszervezetek harcosai, valamint az erőszakos szalafista csoportok tagjai szabadon „jönnek-mennek” a két ország között, ami biztonsági szempontból satuba szorítja Egyiptomot, egyik oldalon a polgárháborúba süllyedő Líbia, másik oldalon az iszlamista terror uralta Sínai-félsziget ölelésében. Haftar tábornok Kirenaikában és a határ mentén is közrendet és az iszlamista gócpontok felszámolását ígérte Egyiptomnak támogatásáért cserébe.⁹⁰ Az egyiptomi–orosz közeledést és Haftar tábornok közös támogatását bizonyítja, hogy Egyiptom átengedte repülőtereit használatát az orosz erők számára, így a líbiai–egyiptomi határtól 60 mérföldre fekvő légi bázist is igénybe vehetik az orosz gépek.⁹¹ A kelet-líbiai kormányzat megbízásából – a határ menti biztonsági problémákra válaszul és a határőrizet elősegítéséül – idén januárban fal építése kezdődött a határ vonalán egészen a sivatagos környezet jelentette természetes határszakaszig.⁹² Az egyik legnagyobb határátkelő, Muszáid (mindössze 150 km-re keletre Tobruktól) és Szallúm városait összekötő útvonalon az egyiptomi hadsereg is fokozott ellenőrzést gyakorol, amelynek költségeit nehezen bírja egyedül tovább viselni. E határ mentén nyitotta meg Egyiptom 2017-ben a Közel-Kelet legnagyobb katonai bázisát, ahol gyorsreagáló erőinek egy részét állomásoztatja.⁹³

⁸⁸ Daniela MUSINA: The Egyptian Security Complex and Libya's slow pace transition, [online], 2016. 10. 04. Forrás: Mediterraneanaffairs.com [2019. 02. 28.]

⁸⁹ Patrick WINTOUR: Libya crisis: Egypt's Sisi backs Haftar assault on Tripoli, [online], 2019. 04. 14. Forrás: The Guardian [2019. 04. 23.]

⁹⁰ Mustafa FETOURI: Does Libya have its own Al-Sisi in the making?, [online], 2019. 01. 24. Forrás: Middleeastmonitor.com [2019. 02. 28.]

⁹¹ Steven A. COOK: Putin is sneaking up on Europe from the South, [online], 2018. 08. 31. Forrás: Foreignpolicy.com [2019. 02. 28.]

⁹² 2016-ban Algéria is bejelentette, hogy egy 350 km hosszú, 3 m magas falat húz a líbiai határ szakasza mentén.

⁹³ Ahmed MEGAHID: Scepticism abounds over Egypt-Libya border wall, [online], 2019. 02. 03. Forrás: Thearabweekly.com [2019. 02. 28.]

A közel 100 millió lakosú Egyiptom az öbölháborút követően nagyobb mértékben Líbiától vásárolta a kőolajat és a földgázt. Energetikai kiszolgáltatottságát a jövőben ugyan némileg csökkentheti az orosz hitellel és kivitelezéssel tervezett atomerőmű, valamint az elmúlt években felfedezett egyiptomi földgázlelőhely kiaknázása, de mind rövid, mind hosszú távon a Líbiából olcsón importálható energiahordozó jelenti a megoldást a növekvő egyiptomi gazdaság számára. Az egyiptomi–líbiai jó kapcsolatok, és a líbiai belpolitikai stabilitás az egyiptomi vendégmunkások létét is meghatározza. Kaddáfi hatalomra kerülését követően számos egyiptomi orvos, tanár, hivatalnok vállalt munkát Líbiában. Továbbá, az egyiptomihoz nem hasonlítható kereseti lehetőség miatt Kaddáfi Líbiájában 2011-ben közel 1,5 millió egyiptomi vendégmunkás dolgozott,⁹⁴ amelynek fele a polgárháború és az ISIS térnyerése miatt hazatért, így az általuk hazautalt pénzek elmaradása jelentős hiányt okoz az egyiptomi gazdaságnak, továbbá növeli az amúgy sem alacsony munkanélküliségi rátát. Az Iszlám Állam 2015-ben napvilágra került propagandavideójában 21 kopt keresztény egyiptomi lefejezését mutatta be. A közösség ellen irányuló atrocitások mára mindennaposak, amely ellen Egyiptom rendszeresen felemeli a szavát. Az ISIS támadását követően, 2015 februárjában Egyiptom katonailag is beavatkozott a válságba a terrorszervezet által uralt líbiai területek bombázásával.

Kairót Haftar tábornokra gyakorolt befolyása nélkülözhetetlenné teszi a líbiai egyeztetési fórumokon. A folyamatban békéltető, közvetítő szerepet viszont egyértelmű részrehajlása miatt nem vállalhat. Egyiptom az Európai Unió emberkereskedelmet és illegális migrációt feltartóztató műveleteiben is kiemelt partner.

Al-Szíszi hatalmon maradásának egyik kulcsa a líbiai biztonsági helyzet és egy Egyiptom számára kedvező politikai vezetés hatalomra segítése. A Kairót Líbiához kötő gazdasági és energetikai szálak erősítésén túlmenően al-Szíszi politikai érdeke a Muszlim Testvériség politikai térnyerésének és a különböző terrorszervezetek támadásainak megfékezése. A líbiai és az egyiptomi stabilitás és belbiztonság biztosítása révén al-Szíszi geopolitikai érdekei mentén tágíthatja külpolitikai mozgásterét.

Katar, Szaúd-Arábia és az Egyesült Arab Emírségek

Katar 2011-ben a NATO oldalán beavatkozó két arab állam egyikeként döbentette meg az elemzőket. Doha döntése ugyanakkor erősen függött a nemzetközi közösség konszenzusától, ami 2011-ben Líbia esetében nem hiányzott. Ennek következménye volt az is, hogy az arab országok közül elsőként ismerte el a Nemzeti Átmeneti Tanácsot. Másrészt Katar nyugodt szívvel ajánlhatta fel a légierijének nagy részét képező hat Mirage 2000 vadászbombázót a feladatok végrehajtására. Ez a nyugodtság olyan biztonsági garanciákból fakadt, mint az Egyesült Államok légierijének al-Udeid bázisa, vagy az asz-Szajlíja tábor, amely az amerikai fegyveres erők legnagyobb, anyaországon kívüli, előretolt bázisa. Emellett Franciaország és az Egyesült Királyság is támogatásáról biztosította a mindössze 1,6 milliós öböl menti államot. A katarai részvétel a líbiai műveletekben nem merült ki a vadászbombázók bevetésében. Fegyverszállítmányok, anyagi segítség, kiképzés, sőt a rebellis

⁹⁴ Giuseppe DENTICE: Egypt's Security and Haftar: al- Sisi's strategy in Libya, [online], 2017. 02. 02. Forrás: Ispionline.it [2019. 02. 26.]

kormánynak segítséget nyújtottak a kőolajeladásban is, a nemzetközi szankciók kivédése érdekében. A teljes körű katari segítségnyújtás célja az ország újrapozicionálása volt a nemzetközi porondon. Doha összekötő kapocsként, olyan szereplőként kívánta láttatni magát, aki a Nyugat és a megreformált iszlamista harcosok közötti teret sikerrel töltheti be.⁹⁵

A Katarból érkező támogatás azonban nem minden arab ország szerint került megfelelő helyre. Doha ugyanis a Líbiában tevékenykedő iszlamista csoportokat, többek között a Muszlim Testvériséget részesítette előnyben. Ez pedig több ország, az Egyesült Arab Emírségek, Egyiptom, valamint Szaúd-Arábia érdekeit is sértette, akik úgy gondolták, hogy ezek a mozgalmak képesek a fennálló rezsimjeik legitimitásának megkérdőjelezésére. Katar, a líbiai belpolitikába való beavatkozáshoz való ragaszkodásával elvesztette a líbiai lakosság támogatását is. Mindeközben egyre erősödtek a hangok azzal kapcsolatban, hogy Doha nem kevesebbel, mint terrorista szervezetek támogatásával vádolható.⁹⁶ Ez a vád az ország Muszlim Testvériséggel ápolt jó viszonyából gyökerezik.⁹⁷ E mozgalom népszerűsítése nem talált meleg fogadtatásra a konzervatív iszlámfelfogást preferáló közel-keleti országok körében, különösen nem Szaúd-Arábiában. A növekvő ellenérzések 2017-ben érték el a tetőpontot, amikor Bahrein, Egyiptom, Jemen és Szaúd-Arábia közösen jelentette be, hogy megszakítják diplomáciai kapcsolataikat Katarral, valamint gazdasági szankciókat vezetnek be az országgal szemben.⁹⁸ Katar a kereskedelmi kapcsolatainak diverzifikálásával sikeresen vészelt át ezt az időszakot,⁹⁹ és folytathatta Szaúd-Arábia nemtetszését kiváltó politikáját, a Muszlim Testvériség és a GNA támogatását.¹⁰⁰ Katar a Tripoli elleni offenzíva megkezdése után egy hatásos, Haftar tábornok vezette LNA elleni fegyverembargót követel,¹⁰¹ ezzel is tovább szítva a szaúdi királyság ellenszenvét.

Szaúd-Arábia ugyanis tulajdonképpen új szereplő a líbiai konfliktusban. A 2011-es eseményekbe a két ország közötti ellenséges viszony miatt nem szólt bele, és Rijád különösebb ellenérzés nélkül támogatta a felkelőket. Kaddáfi bukása a két ország közötti viszony rendezésének ígéretét is magában hordozta. 2012-ben meg is történt a diplomáciai kapcsolatok felvétele. Ezt gyorsan készpénzre váltotta Rijád a gazdasági kapcsolatok szintjén is, és 2013-ban már meg is kötötte a líbiai kőolajiparba való befektetésről szóló szerződést. A líbiai biztonsági helyzet kedvezőtlen alakulása miatt azonban ez nem bizonyult jó üzletnek. Nemzetközi szinten jobban kamatozott a szaúdi szerepvállalás, hiszen nem kisebb cél lebegett Rijád szeme előtt, mint az Egyesült Államok szövetségének megnyerése. Ezt sikerült is minimális ráfordítással, különböző haditechnikai eszközök leszállításával biztosítani.¹⁰²

⁹⁵ David ROBERTS: Behind Qatar's Intervention In Libya, [online], 2011. 09. 28. Forrás: Foreignaffairs.com [2019. 04. 22.]

⁹⁶ Qatar's Role in the Libyan Conflict: Who's on the Lists of Terrorists and Why, [online], 2017. 07. 14., Jamestown Foundation. Forrás: Refworld.org [2019. 05. 01.]

⁹⁷ N. RÓZSA Erzsébet et al.: *Az Iszlám Állam kalifátusa*, Osiris Kiadó - Külügyi és Külgazdasági Intézet, Budapest, 2016, 265. o.

⁹⁸ JÁSZBERÉNYI Sándor: Végső leszámolás a politikai iszlamizmussal, [online], 2017. 06. 06. Forrás: 24.hu [2019. 04. 30.]

⁹⁹ Kristian Coates ULRICHSEN: How Qatar Weathered the Gulf Crisis, [online], 2018. 06. 11. Forrás: Foreignaffairs.com [2019.04. 30.]

¹⁰⁰ Ethan CHORIN: Libya's Perpetual Chaos, [online], 2019. 04. 19. Forrás: Foreignaffairs.com [2019. 04. 30.]

¹⁰¹ Qatar calls for arms embargo against Libya's Haftar, [online], 2019. 04. 16. Forrás: Reuters.com [2019. 04. 30.]

¹⁰² Sherif ELASHMAWY: The foreign policies of Saudi Arabia and Qatar towards the Arab Uprisings, [online], 2014. Forrás: Ecpr.eu [2019. 04. 30.]

Az aktívabb szaúdi szerepvállalást az Iszlám Állam 2016-os térnyerése hozta el. Ekkor a nemzetközi szereplők is bíztak Szaúd-Arábia regionális hatalmi státuszában, és abban, hogy ezt ki tudja használni a többi arab szereplő megzabolázására. Ennek megfelelően nagy remények fűződtek a líbiai helyzet megoldásához is.¹⁰³ A fentebb ismertetett katari politika azonban nem kedvezett a békéről szóló terveknek, és a tekintélyében sértett Rijád 2017-ben gazdasági blokádot vezetett be a kis öbölállam ellen.

Szaúd-Arábia talán egyik legsikeresebb fegyvere, amit Líbiában is bevetett a madkhali-szalafizmus, amely a Muszlim Testvériség ellenpólusaként létrejött konzervatív iszlám irányzat. A szaúdi teológusról elnevezett irányzat 2011 óta gyűjti a követőket Líbiában, és vélhetően ez az egyik leghatásosabb fegyver Rijád kezében a líbiai közhangulat befolyásolására.¹⁰⁴ Haftar tábornok egyik legnagyobb támogatója márciusban meg is mutatta valódi befolyásának mértékét a 75 éves hadúr felett. Egyes források szerint, az április 4-én megindított offenzíva Tripoli ellen Haftar tábornok március 27-i rijádi látogatása során került szóba. Szaúd-Arábia, Egyiptom és az Egyesült Arab Emírségek is támogathatta az akció, mind szóban, mind anyagilag.¹⁰⁵

A 2011-es NATO-beavatkozás másik arab résztvevője az *Egyesült Arab Emírségek* (EAE) volt.¹⁰⁶ A beavatkozás legnagyobb mozgatórugója az arab tavasz nyomán megingott közelkeleti hatalmi egyensúly volt, amely mind az Emírségeket, mind Szaúd-Arábiát arra sarkallta, hogy igyekezzen magához ragadni a kezdeményező szerepét. Az először csak humanitárius segítségnyújtást felajánló EAE, látva az aktívabb katari részvételt maga is felajánlott 6 darab F-16-os és 6 darab Mirage vadászbombázót a NATO-műveletbe. A 2011-es nemzetközi konszenzus létrejöttéhez nagyban hozzájárult, hogy Szaúd-Arábia, Katar és az EAE hathatósan képviselte a líbiai ügyet az arab és iszlám fórumokon. A kezdeti viszonylagos egyetértés után az Emírségek terrorizmusellenes és Muszlim Testvériség-ellenes politikájával vált ismertté. Ez vetett véget az öbölállamok közötti egyetértésnek, amely leginkább a Kaddáfi elleni mély ellenszenv gyümölcse volt, mint tágabb politikai együttműködés. A további együttműködés lehetősége végleg megpecsételődött 2014-ben, amikor Haftar tábornok megindította terrorellenes műveletét Bengázi ellen. Ekkor az Emírségek a tábornok által vezetett LNA mellé állt, mind logisztikailag, mind katonailag is támogatva – főként légitámaszpontokkal – Haftar terrorellenes harcát.¹⁰⁷ Az Emírségek ezzel beállt az Egyiptom, majd később Oroszország alkotta csoportba, amely Haftar tábornokot támogatja. 2016-ban az Emírségek odáig ment, hogy katonai bázist alakított ki Kelet-Líbiában az LNA által birtokolt területeken. A Bengázitól 105 km-re keletre elhelyezkedő¹⁰⁸ Al-Khádím bázis már 2016-ban is több pilóta nélküli repülőgéppel, valamint merev- és forgószárnyas

¹⁰³ Michel COUSINS: Saudi Arabia set to announce Libya reconciliation talks in next few days, [online], 2016. 10. 25. Forrás: Libyaherald.com [2019. 05. 01.]

¹⁰⁴ Addressing the Rise of Libya's Madkhali-Salafis, *ICG Report* No. 200., [online], 2019. 04. 25. Forrás: Crisisgroup.org [2019. 05. 01.]

¹⁰⁵ Saudi Arabia's reckless prince fuels yet another civil war, [online], 2019. 04. 15. Forrás: Washingtonpost.com [2019. 05. 01.]

¹⁰⁶ Ivo H. DAALDER – James G. STAVRIDIS: NATO's Victory in Libya, [online], 2012. 02. 02. Forrás: Foreignaffairs.com [2019. 04. 22.]

¹⁰⁷ Saskia VAN GENUGTEN: The Gulf States: Channeling Regional Ambitions in Different Directions. In: Karim MEZRAN – Arturo VARVELLI (eds.): *Foreign Actors In Libya's Crisis*, [online], 2017, 42–46. o. Forrás: Ispionline.it [2019. 05. 27.]

¹⁰⁸ Aidan LEWIS: Covert Emirati support gave East Libyan air power key boost: U.N. report, [online], 2017. 06. 09. Forrás: Reuters.com [2019. 05. 27.]

repülőeszköznek adott otthont, emellett az EAE fegyver és lőszerszállítással is hozzájárult az elhúzódó bengázi harcokhoz.¹⁰⁹ 2017-ben, hogy ezt a tevékenységet legálisan is folytathassa, az Emírségek – a terrorizmus elleni harc fontosságára hivatkozva – a Líbiára kivetett fegyverembargó megszüntetését kérte, sikertelenül. Még ebben az évben megkezdődött az al-Khádím légibázis fejlesztése, amely az Emírségek továbbra is folyamatos támogatásának jeleként értékelhető.¹¹⁰ 2017-ben egy ENSZ-jelentés is vizsgálta az Emírségek szerepét az LNA erőinek megerősödésében. A jelentés szerint az EAE légi eszközökön kívül szárazföldi haditechnikai eszközök szállításával is segítette 2014 és 2017 között Haftar tábornok erőit, mindezt a fegyverembargó ellenére.¹¹¹

Habár az EAE elvben támogatja az ENSZ kezdeményezéseit egy békés rendezésre Líbiában, 2018 végéig nem csökkent, hanem növekedett az LNA külső támogatásának mértéke.¹¹² Ez megmutatkozott akkor is, amikor Haftar tábornok dél-líbiai offenzíváját az Emírségek GNA tiszték megvesztegetésével kívánta meggyorsítani.¹¹³ Azonban az Emírségek is felmérte, hogy a biztos siker érdekében szorosabbra kell fűznie a kapcsolatot a GNA-val is. Így 2018 végén már arról is lehetett hallani, hogy az Emírségek Tripoliban a nemzeti egységkormányhoz köthető személyekkel keresi a kapcsolatot.¹¹⁴ Mindemellett 2019-ben sem szűnt meg az EAE és az LNA között fennálló kapcsolat, s a fegyverszállítmányok továbbra is fejtörést okoznak mind a nemzetközi közösségnek, mind pedig a GNAnak.¹¹⁵ Az Emírségek hozzáállását a konfliktus jövőbeni alakulásához jól példázza, hogy 2019 májusában Abu Dhabi álláspontja szerint Tripoli extremista milíciák irányítása alatt állt, és Líbia hosszú távú stabilitásának érdekében a terrorizmus elleni küzdelem élvez prioritást.¹¹⁶

Törökország

A 2011-es líbiai események Törökországot is jelentősen sújtották, mindenekelőtt a gazdasági kapcsolatok területén. A Kaddáfi-korszak utolsó éveiben közel 20 ezer török vendégmunkás dolgozott Líbiában,¹¹⁷ továbbá több mint 15 milliárd dollár értékű török befektetés¹¹⁸ irányult elsősorban a líbiai építőiparba. A konfliktus során Ankara a puha eszközök alkalmazásával a felek közötti közvetítésre törekedett, ezért már a korai szakaszban felvette

¹⁰⁹ Abdullah BEN IBRAHIM: UAE sets up military base in east Libya – IHS, [online], 2016. 10. 28. Forrás: libyaobserver.ly [2019.05.27.]

¹¹⁰ UN team: UAE is developing its air base in eastern Libya, [online], 2018. 03. 02. Forrás: middleeastmonitor.com [2019. 05. 27.]

¹¹¹ LEWIS: *i. m.*

¹¹² Frederic WEHREY – Wolfram LACHER: The Wrong Way to Fix Libya, [online], 2018. 06. 19. Forrás: Foreignaffairs.com [2019. 05. 27.]

¹¹³ Supported by the UAE, Haftar seeks to control south Libya, [online], 2019. 01. 02. Forrás: Middleeastmonitor.com [2019. 05. 27.]

¹¹⁴ Frederic WEHREY – Jalel HARCHAOUT: Is Libya Finally Ready for Peace?, [online], 2018. 11. 30. Forrás: Foreignaffairs.com [2019. 05. 27.]

¹¹⁵ Patrick WINTOUR: Libya crisis: UK officials anxious as blame is laid at doors of Gulf allies, [online], 2019. 04. 09. Forrás: The Guardian [2019. 05. 27.]

¹¹⁶ Aziz EL YAAROUBI: Haftar's ally UAE says 'extremist militias' control Libyan capital, [online], 2019. 05. 02. Forrás: Reuters.com [2019. 05. 27.]

¹¹⁷ Turkey says offered Gaddafi „guarantee” to quit Libya, [online], 2011. 06. 10. Forrás: Reuters.com [2019. 04. 20.]

¹¹⁸ TÁLAS: *i. m.*, 81. o.

a kapcsolatot az ellenzéki csoportokkal a tűzszünet elérésének reményében. Az ENSZ BT-vel ellentétes véleményét és a francia fellépést elítélő álláspontját végül – valószínűsíthetően amerikai nyomásra – megváltoztatta, és csatlakozott a NATO műveleteihez.

Recep Tayyip Erdoğan török miniszterelnök, majd 2014 augusztusától elnök külpolitikájának egyik központi eleme a líbiai konfliktusban való szerepvállalás, jóllehet NATO-tagállamként, illetve a helyi orosz érdekekkel részben szembemenő álláspontja miatt csak bizonyos mértékig lehet hangsúlyos a jövőben. Az Igazság és Fejlődés Pártja (AKP) a Muszlim Testvériség egyik támogatója, amely meghatározza a líbiai – egyre inkább proxy – polgárháború nemzetközi szereplői közötti törésvonalat. Egyiptom első számú érdeke a Muszlim Testvériség háttérbe szorítása, tehát minél inkább akadályozni fogja, hogy a szomszédos Líbiában iszlamista vezetés győzedelmeskedjen. Hasonló állásponton áll, és ebből kifolyólag Haftar tábornok erőit támogatja Szaúd-Arábia, Kuvait és az Egyesült Arab Emírségek is. Mindeközben Katar Törökország szövetségese a líbiai színpadon. Haftar tábornok kelet-líbiai térnyerése óta Törökországot is a radikális, erőszakos iszlamista csoportok támogatásával vádolja, sőt a terrorizmus támogatása miatt 2014-ben felszólította a török és katari állampolgárokat Kelet-Líbia elhagyására.¹¹⁹

Ankara a Szarrádzs-kormány elkötelezett támogatója. Haftar tábornok több ízben vádolta meg Törökországot, hogy az ENSZ fegyverembargó ellenére lőszerrel és kézfegyverekkel segíti Tripolit. 2018 decemberében két hajószállítmányt is elfogtak, amelyeken egyes források szerint 4,2 millió lőszer volt, amellyel Törökország a Haftarral szemben álló központi kormányerőket és milíciákat kívánta támogatni.¹²⁰ Haftar vádja és az elfogott rakomány nagy port kavart. Az ENSZ líbiai missziója (UNSMIL) vizsgálatot indított, illetve Szarrádzs elnök és *Mevlüt Çavuşoğlu* török külügyminiszter is kénytelen volt közös nyomasztás megindításáról nyilatkozni.

A líbiai konszolidáció folyamatában Törökországot is megkerülhetetlen szereplőnek tekinthetjük. A 2018. novemberi palermói konferencián nyilvánvalóvá vált az ország határozott külpolitikai elképzelése, hiszen miután a konferencián Haftar tábornok is megjelent a török delegáció „mély csalódásának” adott hangot¹²¹ és elhagyta a rendezvényt. A konferenciát megelőző hetekben a török védelmi miniszter tett látogatást Tripoliban, majd Szarrádzs elnök látogatott Ankarába Erdoğan elnökhöz.¹²² A két ország között immár rendszeresek a légi járatok, továbbá felélénkültek a gazdasági kapcsolatok is: 18 milliárd dollár értékű a folyamatban levő gazdasági együttműködés, és további 250 milliárd dollár értékű infrastrukturális beruházás teljesítése is tervben van.¹²³

Törökország aggodalmát fejezte ki Haftar Líbiai Nemzeti Hadseregének idén áprilisban Tripoli ellen indított offenzívája miatt. A polgárháborús viszonyok elmélyülése lehetetlenné teszi a líbiai stabilitás elérését és a gazdasági együttműködések fenntartását. A török gazdaság és külpolitika orosz kapcsolatai miatt kérdéses ugyanakkor, hogy mekkora mér-

¹¹⁹ Lorenzo SIGILLINO: Libya: the theatre of Turkish isolation, [online], 2015. 05. 21. Forrás: Mediterraneanaffairs.com [2019. 04. 19.]

¹²⁰ Haftar accuses Turkey of violating arms embargo on Libya, [online], 2018. 12. 21. Forrás: Thearabweekly.com [2019. 04. 20.]

¹²¹ Conte e Salamè: “Vertice sulla Libia un successo”. Ma la Turchia abbandona i lavori in protesta, [online], 2018. 11. 13. Forrás: Lastampa.it [2019. 04. 20.]

¹²² Haftar displeasure over Qatar, Turkey on display at Palermo, [online], 2016. 11. 14. Forrás: Alarabiya.net [2019. 04. 20.]

¹²³ Turkey raises concern over tension in Libya, [online], 2019. 04. 08. Forrás: Yenisafak.com [2019. 04. 20.]

tékben fogja tovább vinni Ankara saját, az iszlamista kormányt támogató terveit, és milyen mértékben fog a gazdasági-politikai pragmatizmus felé elmozdulni.

Konklúzió

Annak ellenére, hogy a nemzetközi szereplők a szavak szintjén többnyire támogatják Líbia területi egységének és politikai stabilitásának szükségességét, az egymásétól jelentősen eltérő politikai, gazdasági és biztonságpolitikai érdekek miatt valójában keveset tesznek ennek megvalósítása érdekében. Az egymással szemben álló hatalmi központok nemzetközi szereplők általi támogatása – az európai biztonságot jelentős mértékben veszélyeztető és a szíriai konfliktushoz hasonló – akár évekig elhúzódó proxyháborúhoz is vezethet.

Az Egyesült Államok – Donald Trump bejelentése szerint – nem kíván aktívan részt venni a líbiai stabilizáció és nemzetépítés folyamatában, a Trump-adminisztráció nem kíván amerikai katonákat küldeni Líbiába,¹²⁴ felvállalva, hogy a limitált amerikai jelenlét miatt Washington nem fogja tudni befolyásolni, milyen lesz Líbia jövője. Az Egyesült Államok aktív jelenlétének „hiányában” más nagyhatalmak és középhatalmak előtt nyílt meg a lehetőség, hogy saját érdekeik mentén puha és kemény eszközeikkel alakítsák a líbiai helyzetet. A nemzetközi szereplők között azonban jelentős érdekkülönbségek vannak, így más líbiai hatalmi központokat támogatnak, hozzájárulva a félanarchikus, nem egységes Líbia fenntartásához.

A kínai külpolitika pragmatikus voltának kiváló példáját láthatjuk a líbiai válság elemzése során. A 2011-es beavatkozás után az Egyesült Államok és Európa „kihátrálása” légiüres teret hozott létre, ezt a hatalmi vákuumot Kína is egyre fokozott erőbefektetéssel próbálja betölteni. Geopolitikai érdekei megkövetelik, hogy a jövőben is puhán, de határozottan beavatkozzon a líbiai belpolitikába.

Oroszország nem csupán Haftart, hanem Tripolit is támogatja, sőt, a miszrátai milíciákkal is kapcsolatot tart fenn, hiszen Haftar jövőbeli szerepe nem egyértelmű, így Moszkva nem teheti meg, hogy egyedül ezt a hatalmi központot támogassa. A legfontosabb érintett felekkel való párhuzamos kapcsolattartás lehetővé teszi számára, hogy a felek közti közvetítő szerepében tüntesse fel magát, ami az EU-val való tárgyalásai során is alku tárgyát képezheti. Jelenléte hozzájárulhat az orosz erőkitérítési képességek megerősítéséhez Nyugat-Európa közelében.

Az Európai Unió tagállamai közül hagyományosan Olaszország, és az arab tavaszra gyorsabban és határozottabban reagáló Franciaország próbálja leginkább politikailag, puha és kemény eszközök használatával befolyásolni a jövő Líbiáját. Mindkét európai állam – egymással rivalizálva – vezető szerepet kíván betölteni a polgárháború utáni rendezésben. Ezzel párhuzamosan Németország legnagyobb donorországgként egyértelműen puha eszközökkel, gazdasági segélyekkel él inkább. A korábban külpolitikailag megkerülhetetlen Egyesült Királyság a brexit megvalósításával foglalja le saját erőforrásait, így líbiai szerepe háttérbe szorult, ezért ezt a tanulmányban nem is vizsgáltuk önállóan.

¹²⁴ Glenn THRUSH: No U.S. Military Role in Libya, Trump Says, Rejecting Italy's Pleas, [online], 2017. 04. 20. Forrás: Nytimes.com [2019. 02. 10.]

Haftar nagyon határozott támogatásával Egyiptom alkalmazza a legegységesebben a kemény eszközöket a líbiai helyzet saját érdekei mentén történő alakítására. Kairó mellett a regionális szereplőknél meg kell említeni Szaúd-Arábiát, Katart, az Egyesült Arab Emírségeket és Törökországot is, hiszen regionális befolyásuk növelése érdekében mindegyikük kemény eszközöket is alkalmaz Líbiában.

A széttzilárdott Líbiát a nemzetközi szereplők saját érdekeik mentén kívánják befolyásolni, ezzel ugyanakkor egyre távolabb kerül Líbia stabilizálása. Napjainkra az országban a nagyhatalmak, a regionális hatalmak és az Európai Unió tagállamai között is érdekellentétek feszülnek, amit Khalífa Haftar 2019 áprilisában indított offenzívája tovább súlyosbított (elég csak az olasz–francia kapcsolatok további romlására gondolni). A Tripoli ellen indított támadást két olyan ország is szinte nyíltan támogatja – Oroszország és Franciaország – amelyek az ENSZ BT állandó tagjai, bár ezzel párhuzamosan elismerik a Szarrádzs-kormányt is. Az Egyesült Államok – Trump Haftarral folytatott telefonbeszélgetésétől eltekintve –, Olaszország és Egyesült Királyság következetesen a helyzet politikai rendezése mellett áll. Erre azonban nem kerülhet sor a nagyhatalmak megegyezése és a líbiai főbb politikai és katonai erők közötti közvetítés nélkül.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 300 Russian mercenaries fighting for warlord Khalifa Haftar in Libya, western news reports say, [online], 2019. 03. 04. Forrás: Libyaobserver.ly [2019. 04. 23.]
- A Biztonsági Tanács 1973 (2011) számú határozata a Líbia fölötti repüléstilalmi övezet létesítéséről és a civil lakosság védelmére minden szükséges intézkedés megtételéről, [online], 2011. 03. 18. Forrás: Grotius.hu [2019. 04. 22.]
- Addressing the Rise of Libya's Madkhali-Salafis, *ICG Report No. 200.*, [online], 2019. 04. 25. Forrás: Crisisgroup.org [2019. 05. 01.]
- AL-ATRUSH, Samer – JACOBS, Jennifer – TALEY, Margaret: Trump Backed Libyan Strongman's Attack on Tripoli, U.S. Officials Say, [online], 2019. 04. 24. Forrás: Bloomberg.com [2019. 04. 25.]
- AL-GHWELL, Hafed: The United States Should Not Get Involved in Libya's Civil War, [online], 2018. 11. 14. Forrás: Atlanticcouncil.org [2019. 02. 27.]
- ALHARATHLY, Safa: Libya joins China's Belt and Road Initiative, [online], 2018. 07. 13. Forrás: Libyaobserver.ly [2019. 02. 21.]
- Armed men crossing from Libya alleged to be French spies, [online], 2019. 04. 23. Forrás: Aljazeera.com [2019. 04. 30.]
- BACHIR, Malek: Les «trois politiques» de la France en Libye, [online], 2017. 07. 25. Forrás: Middleeasteye.net [2019. 04. 22.]
- BECKER, Jo – SCHMIDT, Eric: As Trump Wavers on Libya, an ISIS Haven, Russia Presses On, [online], 2018. 02. 07. Forrás: Nytimes.com [2019. 02. 16.]
- BEN IBRAHIM, Abdullah: UAE sets up military base in east Libya – IHS, [online], 2016. 10. 28. Forrás: Libyaobserver.ly [2019. 05. 27.]
- Benghazi: US Navy SEALs capture man suspected over fatal attack on diplomatic post in Libya, [online], 2017. 10. 31. Forrás: ABC.net.au [2019. 03. 04.]
- BINNIE, Jeremy: LNA advances across southwest Libya. *Jane's Defence Weekly*, 56. évf. 2019/11
- CHORIN, Ethan: Libya's Perpetual Chaos, [online], 2019. 04. 19. Forrás: Foreignaffairs.com [2019. 04. 30.]
- CHOSSUDOVSKY, Michel: When War Games Go Live: "Staging" a "Humanitarian War" against "SOUTHLAND", [online], 2011. 04. 16. Forrás: Globalresearch.ca [2019. 04. 22.]

- Conte e Salamè: “Vertice sulla Libia un successo”. Ma la Turchia abbandona i lavori in protesta, [online], 2018. 11. 13. Forrás: Lastampa.it [2019. 04. 20.]
- Conte: Italia, Russia e Tunisia respingono una soluzione militare in Libia, [online], 2019. 05. 02. Forrás: Luiss.it [2019. 05. 12.]
- COOK, Steven A.: Putin is sneaking up on Europe from the South, [online], 2018. 08. 31. Forrás: Foreignpolicy.com [2019. 02. 28.]
- COUSINS, Michael: Germany continues to lead foreign financial support for Libya, [online], 2018. 01. 03. Forrás: Libyaheald.com [2019. 04. 01.]
- COUSINS, Michel: Saudi Arabia set to announce Libya reconciliation talks in next few days, [online], 2016. 10. 25. Forrás: Libyaheald.com [2019. 05. 01.]
- CUSCITO, Giorgio: La Cina tornerà in Libia, [online], 2018. 07. 27. Forrás: Limesonline.com [2019. 02. 21.]
- DAALDER, Ivo H. – STAVRIDIS, James G.: NATO’s Victory in Libya, [online], 2012. 02. 02. Forrás: Foreignaffairs.com [2019. 04. 22.]
- DAVID, Dominique: Libye: intervenir, encore?, [online], 2016. 04. 12. Forrás: Ifri.org [2019. 04. 22.]
- DENTICE, Giuseppe: Egypt’s Security and Haftar: al- Sisi’s strategy in Libya, [online], 2017. 02. 02. Forrás: Ispionline.it [2019. 02. 26.]
- Dichiarazione congiunta del Ministro dell’Europa e degli affari esteri, Jean-Yves Le Drian, e del Ministro degli affari esteri e della cooperazione internazionale, Enzo Moavero Milanesi (13 maggio 2019), [online], 2019. 05. 13. Forrás: Esteri.it [2019. 05. 15.]
- EL YAAKOUBI, Aziz: Haftar’s ally UAE says ‘extremist militias’ control Libyan capital, [online], 2019.05.02. Forrás: Reuters.com [2019. 05. 27.]
- ELASHMAWY, Sherif: The foreign policies of Saudi Arabia and Qatar towards the Arab Uprisings, [online], 2014. Forrás: Ecpr.eu [2019. 04. 30.]
- ENGLBERTH István: „Chinafrica”? – Afrika a XXI. század küszöbén, *EU Working Papers* 2009/3. 41–52. o.
- FETOURI, Mustafa Dr.: Does Libya have its own Al-Sisi in the making?, [online], 2019. 01. 24. Forrás: Middleeastmonitor.com [2019. 02. 28.]
- FISHMAN, Ben: United States: Reluctant Engagement. In: MEZRAN, Karim – VARVELLI, Arturo (eds.): *Foreign Actors in Libya’s Crisis*, Atlantic Council, Edizione LediPublishing, Milano, 2017, 91–111. o.
- France, committed to assisting the countries of the Sahel, [online], 2015. 11. 25. Forrás: Delegrance.org [2019. 04. 30.]
- French special forces withdraw from Libya’s Benghazi, [online], 2016. 08. 11. Forrás: Worldbulletin.net [2019. 04. 22.]
- GERSTEIN, Josh – LIN, Jeremy C. F.: Why these 7 countries are listed on Trump’s travel ban, [online], 2018. 06. 26. Forrás: Politico.com, [2019. 02. 13.]
- Haftar accuses Turkey of violating arms embargo on Libya, [online], 2018. 12. 21. Forrás: Thearabweekly.com [2019. 04. 20.]
- Haftar displeasure over Qatar, Turkey on display at Palermo, [online], 2016. 11. 14. Forrás: Alarabiya.net [2019. 04. 20.]
- HAWTHORNE, Amy – MILLER, Andrew: Worse Than Mubarak, [online], 2019. 02. 27. Forrás: Foreignpolicy.com [2019. 02. 28.]
- Highlights of Xi’s speech at China-Arab forum, [online], 2018. 07. 10. Forrás: Chinadaily.com.cn [2019. 02. 21.]
- JACOBS, Andrew – PERLEZ, Jane: U.S. Wary of Its New Neighbor in Djibouti: A Chinese Naval Base, [online], 2017. 02. 25. Forrás: Nytimes.com [2019. 02. 20.]
- JÁSZBERÉNYI Sándor: Végső leszámolás a politikai iszlamizmussal, [online], 2017. 06. 06. Forrás: 24.hu [2019. 04. 30.]
- JUNBO, Jian – MÉNDEZ, Álvaro: Change and Continuity in Chinese Foreign Policy: China’s Engagement in the Libyan Civil War as a Case Study, LSE Global South Unit Working Paper Series No. 5/2015, [online]. Forrás: lse.ac.uk [2019. 02. 21.]
- KOZHANOV, Nikolay: Moscow’s Presence in Libya Is a New Challenge for the West, [online], 2017. 05. 30. Forrás: Chathamhouse.org [2019. 02. 12.]

- L'opération Harmattan, [online], 2011. 09. 27. Forrás: Defense.gouv.fr [2019. 04. 22.]
- LAMPERTI, Lorenzo: Cina pronta a investire in Libia. Così Pechino può salvare Africa (ed Europa), [online], 2019. 02. 18. Forrás: Affaritaliani.it [2019. 02. 21.]
- Legge 6 febbraio 2009, n. 7. Ratifica ed esecuzione del Trattato di amicizia, partenariato e cooperazione tra la Repubblica italiana e la Grande Giamahiria araba libica popolare socialista, fatto a Bengasi il 30 agosto 2008, *Gazzetta Ufficiale*, No. 40., [online], 2009. 02. 18. Forrás: Parlamento.it [2019. 04. 23.]
- LEWIS, Aidan: Covert Emirati support gave East Libyan air power key boost: U.N. report, [online], 2017. 06. 09. Forrás: Reuters.com [2019. 05. 27.]
- LEWIS, Aidan: Separate banknotes symbols of Libyan disunity, financial, [online], 2016. 06. 03. Forrás: Reuters.com [2019. 02. 10.]
- Libye – Relations bilatérales, [online]. Forrás: Diplomatie.gouv.fr [2019. 04. 22.]
- Libya: Examination of intervention and collapse and the UK's future policy options, [online], 2016. 09. 14., House of Commons Foreign Affairs Committee. Forrás: Parliament.uk [2019. 04. 22.]
- Libia, Conte e Salvini: „No a interventi militari”. Il ministro dell'Interno: „C'è dietro qualcuno”. E attacca la Francia, [online], 2018. 09. 03. Forrás: Repubblica.it [2019. 04. 23.]
- Libia, Haftar a Roma per incontrare Conte. L'Italia sempre più vicina al generale, [online], 2018. 12. 05. Forrás: Ilmessaggero.it [2019. 03. 02.]
- LINDSTRÖM, Madelene – ZETTERLUND, Kristina: Setting the Stage for the Military Intervention in Libya, [online], 2012. 10., 17. o. Forrás: Foi.se [2019. 04. 22.]
- MALSIN, Jared: Libyan Warlord Embraced by Foreign Leaders as a Key to Peace, [online], 2018. 12. 03. Forrás: Wsj.com [2019. 03. 08.]
- Mare Nostrum, [online]. Forrás: Difesa.it [2019. 04. 23.]
- MARSAI Viktor: A líbiai válság elmúlt két és fél éve európai szemszögből, [online], *Nemzet és Biztonság*, 7. évf., 2014/3, 82–104. o.
- MARSAI Viktor: A migrációs diskurzus margójára III. – A líbiai válság az európai migráció tükrében, [online], *Nemzet és Biztonság*, 10. évf., 2017/1, 110–131. o.
- MARSAI Viktor: Líbia agóniája. In: MOLNÁR Anna – KOMLÓSI Orsolya (szerk.): Az Európai Unió mediterrán térséggel összefüggő kapcsolata. Párbeszéd és konfliktusok, [online], Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019, 77–94. o.
- MEGAHID, Ahmed: Scepticism abounds over Egypt-Libya border wall, [online], 2019. 02. 03. Forrás: Thearabweekly.com [2019. 02. 28.]
- Migranti: accordo Italia-Libia, il testo del memorandum, [online], 2017. 02. 02. Forrás: Repubblica.it [2019. 04. 22.]
- MOLNÁR Anna: Az EUNAVFOR MED Sophia művelet. In: MOLNÁR Anna – KOMLÓSI Orsolya (szerk.): Az Európai Unió mediterrán térséggel összefüggő kapcsolata. Párbeszéd és konfliktusok, [online], Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019, 95–123. o.
- MOLNÁR Anna: Olaszország és Líbia kapcsolata a 2011-es polgárháború tükrében, [online], *Kül-Világ*, 8. évf., 2011/4, 1–26. o. [2019. 05. 24.]
- MUSINA, Daniela: The Egyptian Security Complex and Lybia's slow pace transition, [online], 2016. 10. 04. Forrás: Mediterraneanaffairs.com [2019. 02. 28.]
- N. RÓZSA Erzsébet et al.: *Az Iszlám Állam kalifátusa*, Osiris Kiadó - Külügyi és Külgazdasági Intézet, Budapest, 2016
- NATO and Libya (Archived), [online], 2015. 11. 09. Forrás: Nato.int [2019. 04. 22.]
- NEUEN, Fabian: Germany's nightmare: Responding to the Libyan Crisis, [online], 2011. 09. 28. Forrás: Fairobserver.com [2019. 03. 12.]
- NICHOLS, Michelle: U.S., Russia say cannot support a U.N. call for Libya truce: diplomats, [online], 2019. 05. 19. Forrás: Reuters.com [2019. 05. 23.]
- NYE, Joseph S.: *Soft Power: The Means To Success In World Politics*, PublicAffairs, New York, 2004
- Operazione Ippocrate, Schieramento di un ospedale da campo in Libia, [online]. Forrás: Difesa.it [2019. 04. 23.]
- PARFITT, Tom: Gadafy offers Russia a naval base in Libya, [online], 2008. 11. 01. Forrás: The Guardian [2019. 02. 10.]

- PIGMAN, Lincoln – ORTON, Kyle: Inside Putin's Libyan Power Play, [online], 2017. 09. 14. Forrás: Foreignpolicy.com [2019. 02. 10.]
- PINOTTI: «L'Onu ritorna in Libia, più controlli su chi parte», [online], 2017. 04. 29. Forrás: Partitodemocratico.it [2019. 04. 22.]
- Presidential Proclamation Enhancing Vetting Capabilities and Processes for Detecting Attempted Entry Into the United States by Terrorists or Other Public-Safety Threats, [online], 2017. 09. 24. Forrás: Whitehouse.gov [2019. 03. 09.]
- PUSZTAI, Wolfgang: The Haftar-Russia Link and the Military Plan of the LNA, [online], 2017. 02. 02. Forrás: Ispionline.it [2019. 02. 10.]
- Qatar calls for arms embargo against Libya's Haftar, [online], 2019. 04. 16. Forrás: Reuters.com [2019. 04. 30.]
- Qatar's Role in the Libyan Conflict: Who's on the Lists of Terrorists and Why, [online], 2017. 07. 14. Jamestown Foundation. Forrás: Refworld.org [2019. 05. 01.]
- RAME, Sergio: Forze speciali italiane in Libia: ecco il documento top secret, [online], 2016. 08. 10. Forrás: Ilgiornale.it [2017. 09. 22.]
- Relazioni economiche Italia-Libia, [online]. Forrás: Esteri.it [2019. 04. 22.]
- ROBERTS, David: Behind Qatar's Intervention In Libya, [online], 2011. 09. 28. Forrás: Foreignaffairs.com [2019. 04. 22.]
- Russia disowns Libya's General Haftar, [online], 2019. 04. 06. Forrás: Middleeastmonitor.com [2019. 04. 23.]
- Saudi Arabia's reckless prince fuels yet another civil war, [online], 2019. 04. 15. Forrás: Washingtonpost.com [2019. 05. 01.]
- SIGILLINO, Lorenzo: Libya: the theatre of Turkish isolation, [online], 2015. 05. 21. Forrás: Mediterraneanaffairs.com [2019. 04. 19.] DOI: <https://doi.org/10.15448/1980-3710.2014.2.20103>
- Supported by the UAE, Haftar seeks to control south Libya, [online], 2019. 01. 02. Forrás: Middleeastmonitor.com [2019. 05. 27.]
- SZAKÁLI Máté: Szafarin a Sárkány: Kína befektetései Afrikában, [online], *Külügyi Szemle*, 14. évf., 2015/3, 75–95. o.
- TÁLAS Péter et al: A líbiai beavatkozás motivációi és nemzetközi megítélése, *Nemzet és Biztonság*, 4. évf., 2011/3, 65–84. o.
- TAYLOR, Paul: France's double game in Libya, [online], 2019. 04. 17. Forrás: Politico.eu [2019. 04. 30.]
- The Berlin Pulse 2017 – German Foreign Policy in Perspective, [online], 2017/11. Forrás: Koerber-stiftung.de [2019. 03. 23.]
- THRUSH, Glenn: No U.S. Military Role in Libya, Trump Says, Rejecting Italy's Pleas, [online], 2017. 04. 20. Forrás: Nytimes.com [2019. 02. 10.]
- TIDEY, Alice: Libya's UN-backed government suspends cooperation with France, accuses it of backing rebel forces, [online], 2019. 04. 19. Forrás: Euronews.com [2019. 04. 30.]
- TIERNEY, Dominic: The Legacy of Obama's 'Worst Mistake', [online], 2016. 04. 15. Forrás: Theatlantic.com [2019. 03. 09.]
- Turkey raises concern over tension in Libya, [online], 2019. 04. 08. Forrás: Yenisafak.com [2019. 04. 20.]
- Turkey says offered Gaddafi „guarantee” to quit Libya, [online], 2011. 06. 10. Forrás: Reuters.com [2019. 04. 20.]
- U.S. Energy Information Administration: U.S. Import from Libya of Crude Oil and Petroleum Products, [online]. Forrás: Eia.gov [2019. 03. 07.]
- ULRICHSEN, Kristian Coates: How Qatar Weathered the Gulf Crisis, [online], 2018. 06. 11. Forrás: Foreignaffairs.com [2019.04. 30.]
- UN team: UAE is developing its air base in eastern Libya, [online], 2018. 03. 02. Forrás: Middleeastmonitor.com [2019. 05. 27.]
- VAN GENUGTEN, Saskia: The Gulf States: Channeling Regional Ambitions in Different Directions. In: MEZRAN, Karim – VARVELLI, Arturo (eds.): Foreign Actors In Libya's Crisis, [online], 2017, 42–46. o. Forrás: Ispionline.it [2019. 05. 27.]
- VARVELLI, Arturo: Libia: conferenza di Palermo, il bilancio dell'Italia, [online], 2018. 12. 12. Forrás: Affarinternazionali.it [2019. 04. 23.]

- Video shows Egypt soldiers fighting in Libya's Derna, [online], 2019. 02. 19. Forrás: Middleeastmonitor.com [2019. 02. 27.]
- WEHREY, Frederic – HARCHAOU, Jalel: Is Libya Finally Ready for Peace?, [online], 2018. 11. 30. Forrás: Foreignaffairs.com [2019. 05. 27.]
- WEHREY, Frederic – LACHER, Wolfram: The Wrong Way to Fix Libya, [online], 2018. 06. 19. Forrás: Foreignaffairs.com [2019. 05. 27.]
- WEITERSHAUSEN, Inez von – SCHÄFER, David – WESSELS, Wolfgang: A 'Primus Inter Pares' in EU Foreign Policy? – German Leadership in the European Council during the Libyan and Ukrainian Crises. *German Politics*. DOI: 10.1080/09644008.2019.1583328.
- WEMAËRE, Alcyone: L'intervention militaire française au nord du Tchad pose question, [online], 2019. 02. 07. Forrás: France24.com [2019. 04. 22.]
- Where does France import Crude Petroleum from?, [online], 2017. Forrás: Mit.edu [2019. 04. 30.]
- WINTOUR, Patrick: Libya crisis: Egypt's Sisi backs Haftar assault on Tripoli, [online], 2019. 04. 14. Forrás: The Guardian [2019. 04. 23.]
- WINTOUR, Patrick: Libya crisis: UK officials anxious as blame is laid at doors of Gulf allies, [online], 2019. 04. 09. Forrás: The Guardian [2019. 05. 27.]

Felméry Zoltán

A szervezett bűnözés általi internetes fenyegetettség értékeléséről szóló Europol-jelentés ismertetése

Az elemzés az Europol által 2018 szeptemberében publikált, „A szervezett bűnözés internetes fenyegetését vizsgáló jelentés” (Internet Organised Crime Threat Assessment) legfontosabb eredményeit kívánja bemutatni a magyar olvasóközönség számára. Az Europol a jelentés ötödik éve történő közreadásával a kiberbűnözés rendészeti és bűnüldözési fókuszú értékelését kívánja megvalósítani. Közreadásának elsődleges célja, hogy átfogó képet adjon a jelenlegi és a jövőben várható, online elkövetett biztonsági fenyegetésekről és bűncselekményekről.

Kulcsszavak: Europol, súlyos és szervezett bűnözés, internetes fenyegetettség, IOCTA

Felméry Zoltán: Information on the Internet Organised Crime Threat Assessment Report by Europol

The analysis aims to present the most important findings of the “Internet Organised Crime Threat Assessment”. By publishing the report for the fifth year, Europol is aiming to render an evaluation of cybercrimes with law enforcement and criminal prosecution in focus. The main objective of its publication is to provide a comprehensive picture about current and expected future online security threats and crimes.

Keywords: Europol, serious and organised crime, threat assessment, IOCTA

Egy korábbi elemzésünkben az Europol elemzési tevékenységének rövid jellemzésével, valamint a 2017. évben megjelent SOCTA (*Serious and Organised Crime Threat Assessment*) jelentés bemutatásával foglalkoztunk.¹ Elemzésünkben megemlítettük, hogy az Europol a SOCTA mellett rendszeresen közread további dokumentumokat is. A legfontosabb ilyen dokumentum egyrészt a terrorizmus helyzetéről és tendenciáiról szóló jelentés (*EU Terrorism Situation and Trend Report – TE-SAT*), amely a vizsgált időszakban sikertelenül végrehajtott, megakadályozott, illetve sikeresen végrehajtott terrorcselekményeket mutatja be és értékeli. Másrészt, a szervezett bűnözés internetes fenyegetettségét vizsgáló jelentés (*Internet Organised Crime Threat Assessment – IOCTA*), amely a beavatkozást igénylő, kiberbűnözés eredményezte jelenségekre hívja fel a figyelmet. Mivel azt az ígéretet tettük, hogy a belbiztonság stratégiai területeinek alakulását értékelő önálló elemző munkánk mellett, a jövőben nagyobb hangsúlyt kívánunk fektetni a területet érintő és figyelmet érdemlő nemzetközi dokumentumok ismertetésére is, elemzésünkben a 2018. évi IOCTA-jelentés legfontosabb megállapításait igyekszünk bemutatni. Írásunk egy összefoglaló, kizárólag

¹ FELMÉRY Zoltán: A súlyos és szervezett bűnözés általi fenyegetettség értékeléséről szóló Europol jelentés ismertetése, [online], 2019. 03. 19. Forrás: Svkk.uni-nke.hu [2019. 06. 17.]

a legfontosabb jelenségekre és jellemzőkre koncentrál. A részletekért érdeklődő olvasóknak célszerű kézbe venniük az eredeti jelentést. Előjáróban érdemes megállapítanunk azt is, hogy a jelentés bemutatását nem informatikusok végzik, és vélhetőleg olvasóközönségünk sem informatikusokból áll. Ezért az alábbiakban arra törekszünk, hogy az átlagemberek számára is közérthető megállapításokat közöljünk a jelentésből, amelynek következtében a különböző technológiai megoldások ismertetésétől eltekintünk.

Az Europol az IOCTA ötödik éve történő közreadásával a kiberbűnözés rendészeti és bűnüldözési fókuszú értékelését kívánja megvalósítani. A jelentés közreadásának elsődleges célja, hogy átfogó képet adjon a jelenlegi és a jövőben várható, online elkövetett biztonsági fenyegetésekről és bűncselekményekről. Egyrészt bemutatja az ilyen típusú bűncselekmények közelmúltbéli alakulását, másrészt képet ad számunkra a bűnüldöző szervek által végzett folyamatos tevékenységről. A 2018. évi jelentés elsődlegesen három területre koncentrál, és kiemelten a számítógépes bűnözésnek, a gyermekek online szexuális kizsákmányolásának, valamint a pénzforgalmi csalásoknak a jellemzőit mutatja be.

Számítógépes bűnözés

A számítógépes bűnözés – vagy gyakori szóhasználattal: kiberbűnözés – egy olyan bűnözési forma, amit számítógépek, számítógép-hálózatok és egyéb információtechnológiai eszközök használatával követnek el. Elsődlegesen a rosszindulatú szoftveres támadásokat,² a személyes és ipari adatok illetéktelen eltulajdonítását, valamint a különböző szolgáltatásmegtagadással járó támadásokat³ foglalja magában. E bűncselekmények célja az anyagi és/vagy reputációs károkozás. A leggyakoribb célpontok a kulcsfontosságú iparágak és a társadalom számára kritikus infrastruktúra (egészségügyi, telekommunikációs, pénzügyi, közlekedési iparág és ezek hálózatai).

A rosszindulatú szoftveres támadások között továbbra is a különböző zsarolóprogramok az uralkodók. Térnyerésük ugyan folyamatosan lassul, azonban az anyagi indíttatásból elkövetett támadások esetén, a rendvédelmi szervek és a vállalatok szerint is megelőzik a trójai programokat.⁴ A zsarolóprogramok okozta veszteségek 2016 és 2017 között tizenöt-szörösükre növekedtek,⁵ a tendencia pedig minden bizonnyal a jövőben is folytatódni fog. Ezen támadásokkal kapcsolatban két jelenség mindenképpen figyelemreméltó. Egyrészt, ugyan a mobil eszközök ellen intézett támadások még gyerekcipőben járnak és egyelőre általában csak különböző földrajzi területekre koncentráltan jelennek meg (Afrika, Ázsia, Észak-Amerika), az online bankolásról mobilbankolásra történő áttéréssel egyidejűleg, a mobilokra specializálódott rosszindulatú szoftverek elterjedése sem várat sokat magára. Másrészt, a nyilvános jelentések szerint, az anyagi motivációjú globális kibertámadásokat egyre nagyobb mértékben nemzetállamok szervezik.

² A rosszindulatú szoftveres támadásokhoz lásd: Malware. In: Paul J. SPRINGER: *Encyclopedia of Cyber Warfare*. ABC-CLIO, Santa Barbara, California, 2017, 173.

³ A szolgáltatásmegtagadással járó támadásokhoz lásd: Distributed Denial-Of-Service Attack. In: SPRINGER: *i. m.*, 91.

⁴ A trójai programokhoz lásd: Trojan Horse. In: SPRINGER: *i. m.*, 295.

⁵ Europol: Internet Organized Crime Threat Assessment, [online], 2018. 09. 18. Forrás: Europol.europa.eu [2019. 06. 17.]

Az adatok illetéktelen eltulajdonítása egyaránt kiemelt fenyegetés. Köszönhetően annak, hogy az egyszer illegálisan eltulajdonított adatok további bűncselekmények elkövetésére használhatóak fel. A 2017-ben elkövetett legnagyobb adatsértés során több mint 100 millió személy volt érintett. A globálissá váló és korábban sosem látott mértékű olyan támadásokban, mint a „Wannacry” és a „Notpetya” botrányok, 150 ország 300 ezer felhasználója volt érintett, és kizárólag az előbbi 4 milliárd dolláros veszteséget okozott.⁶ A hálózatokba történő illetéktelen behatolás mögött általában mindig valamilyen tiltott adatszerzés igénye húzódik meg. Legnagyobb mértékben pedig személyes, pénzügyi és orvosi adataink kerülnek veszélybe. Az illetéktelen adatszerzés 73%-ban külső személyek részéről történik, némileg meglepő módon azonban 27%-ban szervezeten belüli szereplők az elkövetők. A törvénytelen behatolás 50%-ban szervezett bűnözői csoportokhoz köthető, míg a behatolás motivációja 76%-ban az anyagi haszonszerzés.⁷ Az adathalászat továbbra is növekvő tendenciát mutat, a 2018. évben az unió tagországainak 75%-ában volt folyamatban lévő eljárás valamilyen tiltott adatszerzés ügyében. Igaz ugyan, hogy kizárólag az elkövetők által megcélzott felhasználók alacsony hányada „kapja be a csalit” (ez az arány körülbelül 4%),⁸ de egyetlen felhasználó manipulálása is elég lehet teljes szervezetek kompromittálásához. Mondanunk sem kell, hogy a manipulációs kísérletek különösen gyakoriak a pénzügyi iparágban, ahol nemcsak a szektor vállalatainak alkalmazottai, hanem az ügyfélkör is gyakorta támadás alatt áll.

Az anyagi, ideológiai, politikai és egyéb rosszindulatú szándékok motiválta szolgáltatásmegtagadással járó, vagy más néven túlterheléses támadások, magántulajdonú és közszektorbeli szervezetek ellen egyaránt irányulnak. Mivel ez esetben a lebukás kockázata és a támadás költsége is alacsony, ez az egyik legközkedveltebb támadástípus. A fentiek miatt ez a támadástípus egyre gyakoribbá válik. A 2017. évet érintően az EU bűnüldöző hatóságainak 65%-a számolt be ilyen esetről, míg harmaduk szerint a jövőben is nőni fog az ilyen típusú támadások száma.

Az Európai Unió egyes országai abban a tekintetben is heterogének, hogy esetükben mennyiben célzott támadásokról, illetve véletlenszerűen kiválasztott áldozatokról van szó. Az általunk bemutatott jelentés szerint általánosságban az azonban elmondható, hogy a bűnözők szakértővé válásával és a szofisztikáltabb technológiai eszközök hozzáférhetővé válásával, egyre nő a célzottan kiválasztott áldozatok aránya. Egyúttal egyre kevesebb támadást követnek el magánszemélyek ellen, míg ezzel párhuzamosan egyre nő a kisvállalkozások, vagy akár a még nagyobb célpontok elleni támadások aránya. A tendencia mögött a nagyobb profitszerzés igénye és lehetősége húzódik meg. Érdekes – látszólagos – ellentmondás, hogy bár a kibertér növekvő használata által egyre nő a pszichológiai manipuláció lehetősége, a spamekkel, egyéb manipulációs technikákkal és a hozzáférhető új megoldásokkal (például a távoli asztali szolgáltatásokkal) végrehajtott, a biztonsági rések kiaknázására irányuló akciók száma összességében csökkenést mutat. Ugyanakkor az áldozatok manipulálása révén megvalósított adathalászat, leggyakrabban továbbra is e-mailen keresztül történik. Az áldozatok megvezetésének sokféle célja van. Személyes adatok megszerzése,

⁶ Uo.

⁷ Uo.

⁸ Uo.

felhasználói fiókok feltörése, személyazonosságok eltulajdonítása, törvénytelen kifizetések indítása csak néhány ok a számtalan közül.

A rosszindulatú szoftverekkel végrehajtott támadások költségeit nehéz aggregáltan számszerűsíteni. Egyes becslések szerint azonban 2017-ben ez az összeg meghaladhatta az öt milliárd dollárt, mára pedig akár az évi 11,5 milliárd dollárt is elérheti.⁹ Más források szerint a 2016-ban és 2017-ben végrehajtott 35 nagyobb méretű támadás akár 25 milliárd dollár hasznot is hajthatott az elkövetők számára.¹⁰

A jelentés szerint az európai általános adatvédelmi rendelet (*General Data Protection Regulation – GDPR*) adatsértésekre vonatkozó új szabályozása minden bizonnyal növelni fogja az adatsértések rendészeti szervek részére történő bejelentési hajlandóságát. Annak köszönhetően, hogy a rendelet értelmében valamennyi adatsértés bejelentési kötelezettséggel jár 72 órán belül, a számítógépes bűnözés láthatósága javulhat. Annak visszaszorításához azonban további lépésekre van szükség. A jelentés szerint egyrészt olyan figyelemfelkeltő kampányok kellenek, amelyek tájékoztatnak a kiberbűnözés veszélyeiről. Másrészt, az érintettek nagyobb mértékű együttműködése is elkerülhetetlen. 2017-ben bekövetkezett néhány olyan támadás, amely megmutatta, hogy az egyes nemzetállami bűnüldöző hatóságok számára lehetetlen önállóan fellépni ezen új típusú fenyegetésekkel szemben. Ezen túlmenően az egyre kifinomultabbá váló bűnözői csoportok miatt elengedhetetlen a bűnüldöző szervek képzése, valamint a nyomozati és igazságügyi tevékenységek további forrásokkal történő ellátása. Egyúttal szükséges az új technológiák (különösen a mesterséges intelligencia) bűnüldöző munkában történő felhasználása is.

Gyermekek online történő szexuális kizsákmányolása

A gyermekek szexuális kizsákmányolását ábrázoló tartalmak előállítására napjainkban is folytatódik, az előállított tartalom mennyisége pedig növekszik (például: az Európai Unió tagországainak 60%-a 2018-ban a tartalom mennyiségi növekedéséről számolt be). Az előállított tartalom növekedése részben új tartalmak megjelenését jelenti, részben a jobb felderítésnek köszönhető (azaz több esetre derül fény). Az új tartalmak növekedésének elsődleges indoka azonban továbbra is a felderítés és visszakövethetőség nehézsége és a lebukás alacsony kockázata. Az internethasználatot lehetővé tevő mobil eszközök elterjedése, az elektronikus platformok és szolgáltatások változatossága, az online anonimitás terjedése, a titkosítási megoldások széles körű használata és a darknet¹¹ használatának elterjedése alacsony kockázat mellett teszi lehetővé az érintettek számára ilyen tartalmú anyagok tárolását és egymás közt történő megosztását. A hagyományos kommunikációs eszközöket (e-mail-üzeneteket és közösségimédia-platformokat) az e tevékenységben érdekelt változatlanul használják, a legtöbb tartalom azonban továbbra is közvetlenül a felhasználók között cserél gazdát. A különböző peer-to-peer megosztási elven működő platformok¹²

⁹ Uo.

¹⁰ Uo., 16.

¹¹ A darknet a láthatatlan weben kialakuló olyan hálózat, ami egyaránt alkalmas tiltott és azonosíthatatlan szolgáltatások nyújtására.

¹² A peer-to-peer megosztási elven működő platformokhoz lásd: Quang HIEU VU – Mihai LUPU – Beng CHIN OOI: *Peer-to-Peer Computing*, Springer, 2010.

a legfontosabb csatornák az ilyen jellegű tartalmak terjesztésekor. A világszerte terjedő internetkapcsolat következtében megjelent az élőben közvetített szexuális gyermekbántalmazás. Köszönhetően annak, hogy a beágyazott streaminglehetőségeket tartalmazó applikációk kedveltségének növekedése nagyban hozzájárult a saját előállítású, élőben közvetített tartalmak terjedéséhez. Az EU tagországainak fele arról számolt be, hogy növekvő mértékben találkoznak ezzel a tevékenységgel. A tevékenység különösen elterjedt az EU határain kívül, ahol a törvénykezés és a bűnüldözés kevésbé képes követni az e területet érintő gyors technológiai változásokat. A legnagyobb mértékben a Fülöp-szigetek érintett, de a világ más területei – például Kenya – is gyakori helyszínei a szexuális visszaéléseknek és azok interneten történő közvetítésének.¹³

A szexuális zaklatást a leggyakrabban esetben egy családtag vagy egy közeli ismerős követi el.¹⁴ Az internethasználó korosztály esetében ugyanakkor egyre nagyobb mértékben fordul elő az a jelenség, hogy egy olyan elkövető bukkan fel szinte a semmiből, akivel azelőtt sohasem találkozott az áldozatok. Mivel egyre több fiatalok fér hozzá az internethez és a közösségi média platformjaihoz, az online szexuális zaklatás is növekszik. A zaklatás ráadásul gyakran jár együtt kényszerítéssel és zsarolással is.¹⁵ Az áldozatok az esetek többségében 8 és 14 év közötti fiatalok. A jelentésben megfogalmazott feltételezések szerint a jövőben egyre fiatalabb áldozatok is célponttá válhatnak.

Mivel a különböző anonimizálást és titkosítást jelentő technológiai megoldások egyre könnyebben elérhetők, és az elkövetők részéről történő használatuk is nő, valamint a növekvő internetsebesség és a felhőalapú szolgáltatások terjedése miatt nincs már szükség a kompromittált tartalom saját számítógépen történő tárolásához, a bűnüldöző szervek felderítő munkája egyre nehezebb. Az elkövetők jellemzően a fiatalabb korcsoportokból kerülnek ki, és ismertek számukra a fentiekhez szükséges technikai megoldások. A gyermekek online történő szexuális kizsákmányolása és bántalmazása nem okvetlenül köthető definíció szerint a szervezett bűnözéshez. Az elkövetők gyakran egyedül végzik a tevékenységüket, és nincs kapcsolatuk a tradicionális bűnszervezetekkel. Ugyanakkor az általuk használt online fórumok nem kizárólag a tartalmak tárolására és megosztására szolgálnak, hanem az azzal kapcsolatos ismeretátadásra is, hogy hogyan előzhető meg a bűnüldöző szervek által végzett felderítés. Ebből következően az elkövetők magányos mivolta gyakran kérdésessé válik, és az így létrejövő közösségek normalizálják és bátorítják a szélsőséges egyéni magatartásokat.

Pénzforgalmi csalások

A pénzforgalmi csalásnak két alapvető típusa létezik. Az első esetben az elkövetők megszerzik, illetve duplikálják az áldozatok bankkártyáját, és annak birtokában követnek el

¹³ Europol: Internet Organized Crime Threat Assessment, [online]. Forrás: Europol.europa.eu [2019. 06. 20.]

¹⁴ Uo.

¹⁵ Amennyiben az áldozat megunja a zaklatást és le szeretné zárni a kapcsolatot, akkor az elkövető a korábbi – sokszor az áldozat beleegyezésével – megszerzett tartalom nyilvánosságra hozatalával fenyegetőzve próbálja meg rávenni az áldozatot további tartalmak készítésére és neki történő eljuttatására.

valamilyen visszaélést. A második esetben a kártya tényleges birtoklása nélkül követik el a csalást.

Azok a csalások, amelyeknél a kártya a csalók birtokában van, ugyan visszaszorulóban vannak, de továbbra is léteznek. A kártyák duplikálásához szükséges adatok megszerzése általában a közkedvelt turistacsomópontokon történik. A megszerzett adatok alapján az eredeti kártyát klónozzák, majd ezt követően egy olyan helyen használják pénzfelvétel céljából, ahol az EMV implementáció¹⁶ még nem történt meg. Ezen túl, a megszerzett kártyaadatokat sokszor továbbértékesítik a darknet különböző platformjain. A jelentés idézi a European Payment Council azon véleményét, hogy mindaddig, amíg a mágnescsíkos bankkártyákat nem tiltják be Európán kívül is, a leggyakoribb pénzforgalmi csalások közé fog tartozni a kártyaadatok ATM-ek használatán keresztül történő illetéktelen megszerzése.

A pénzforgalmi csalások között továbbra is a kártya birtoklása nélküli visszaélések dominálnak. Ebben az esetben a visszaéléshez szükséges adatok a darkneten cserélnek gazdát, a pénzhez történő hozzájutás pedig – a fentiekhez hasonlóan – olyan országokban valósul meg, ahol az EMV implementáció lassú, vagy még várat magára. Ezenfelül, az illetéktelenül megszerzett bankkártyaadatokat gyakran használják fel szállásfoglalásra, repülőjegyvásárlásra, illetve termékek és szolgáltatások online beszerzésére is.

Napjainkban a pénzforgalmi csalások a fentiekén túl kiegészülnek egyéb elemekkel is. Egyrészt, az elmúlt évben a bűnüldöző szervek kiemelt figyelmet fordítottak a vámmal történő csalásokra. Előfordult ugyanis, hogy egyes bűnszervezetek illetéktelenül eltulajdonított és hamisított pénzügyi és kártyaadatokkal próbálták meg elkerülni a fizetendő vámkötelezettségeket. Másrészt, egyre nagyobb jelentőségre tesznek szert a több mint egy évtizede létező, de mostanában ismételtelen virágkorukat élő telekommunikációs csalások. Ezek közül a leggyakoribb az úgynevezett ISRF-csalás (*International Revenue Share Fraud*), amely során az elkövetők illegális eszközöket használva hozzáférést szereznek egy hálózathoz, amelyről egy nemzetközi díjas szolgáltatóhoz kapcsolódva jelentős forgalmat generálnak. A szolgáltatónál keletkező bevételből pedig maguk is részesednek. Ez a típusú csalás a jelentés szerint összességében körülbelül évi 7 milliárd dollár kárt okozva az uniós országainak felérinti, valamint más országokat (Egyesült Államok, Kanada, Svájc) is fenyeget.

Online bűnözői piacterek és egyéb bűnözési tényezők

A darknet továbbra is megkönnyíti azoknak az illegális online piacoknak a működését, ahol olyan tiltott termékeket és szolgáltatásokat értékesítenek, amelyek nehezen követhetők nyomon, és további bűncselekmények elkövetésére alkalmasak. A darknet piaci ökoszisztéma egyúttal nagyon instabil. Miután 2017-ben a hatóságok elsötétítették a darknet három legnagyobb piactérét (az AlphaBayt, a Hansát és a RAMP-ot¹⁷), további kilenc piactér zárt be önként, illetve az üzemeltetők eltűnése következtében. A jelentés kiemeli, hogy az elsötétítésig ez a három piactér adta a teljes darknetforgalom 87%-át, és egyedül az AlphaBay 200 ezer felhasználót és 40 ezer valamilyen terméket, vagy szolgáltatást nyújtó értékesítőt tömörített. Körülbelül 250 ezer drogkészítmény és vegyi anyag, illetve 100 ezer

¹⁶ Az EMV implementációhoz lásd A Guide to EMV Chip Technology, [online], 2014. 11. Forrás: EMVCO.com [2019. 06. 21.]

¹⁷ Internet Organized Crime Threat Assessment, [online]. Forrás: Europol.europa.eu [2019. 06. 21.]

lopott, illetve hamisított dokumentum és termék került ott meghirdetésre. Bár a nagyok ellehetetlenítése a felhasználókat már létező vagy újonnan alapított kisebb piacterek, illetve további platformok (titkosított kommunikációs alkalmazások) felé terelte, összességében csökkent az ilyen irányú aktivitás.

A darknet piacerein a leggyakrabban továbbra is drogokkal kereskednek. A kereskedett mennyiség azonban még mindig elenyésző a hagyományos csatornákon áramló mennyiséghez képest. Az értékesített mennyiség és az abból származó bevétel alapján a legfontosabb országok közé Németországot, Hollandiát és az Egyesült Királyságot sorolhatjuk. A drogok mellett a kereskedés középpontjában lévő második legfontosabb árucikk az adat. Az illetéktelenül eltulajdonított személyes, pénzügyi és orvosi adatokkal történő kereskedés egyaránt a darkneten történik. Hasonló a helyzet a hamisított dokumentumokkal és pénzzel is. Emellett, kevésbé gyakran, de előfordul, hogy a közbiztonságra legnagyobb veszélyt jelentő eszközök (fegyverek, robbanószerkezetek, lőszerkezetek) is itt cserélnek gazdát. Bár a hamisított – ruházati, elektronikai és szépségápolási – termékek kereskedelme egyaránt megjelenik a mélyben (azaz a darkneten), ez a tevékenység elsősorban továbbra is az internet felszínén zajlik.

A korábban kizárólag hagyományos pénzügyi instrumentumokat célzó támadások ma már egyre gyakrabban kriptovaluták ellen irányulnak. Ahogy nő a kriptovaluták bűncselekményekhez történő felhasználása, úgy válnak egyre nagyobb mértékben a bűnözők célpontjaivá a kriptovaluták használói. A japán Coincheck és az olasz BitGrail kriptopénz tőzsdék elleni támadások 500 és 195 millió dolláros veszteségeket okoztak a felhasználók számára.¹⁸ A jelentés különböző beszámolókra hivatkozva azt állítja, hogy rohamosan növekvő mértékben használnak kriptovalutákat bűncselekmények finanszírozására is. A Bitcoin ugyan kezdi elveszíteni egyeduralkodó szerepét a kriptovaluták piacán, de még mindig ez az első számú eszköz, amivel a nyomozó hatóságok a különböző bűncselekmények felderítésekor találkozhatnak. A kriptovaluta-kereskedők, a bányászati szolgáltatók, valamint az egyszerű számlatulajdonosok könnyedén rablás, zsarolás, illetve személyes adataik eltulajdonításának áldozatává válhatnak. Ezenfelül, a pénzmosási tevékenység is egyre nagyobb mértékben támaszkodik a kriptovaluták használatára.

A kriptovaluták témakörének tárgyalásakor, egy gondolat erejéig érdemesnek tartjuk megemlíteni a cryptojacking jelenségét. A cryptojacking egy terjedőben lévő kiberbűnözési forma, amelynek lényege az internethasználók sávszélességének kizsákmányolása annak érdekében, hogy az elkövetők mások erőforrásait a saját részükre történő kriptovaluta-bányászathoz vegyék igénybe. Mivel a jelentés szerint ez a tevékenység bizonyos esetekben nem okvetlenül illegális, ugyanakkor jelentős profitot eredményez az elkövetők számára, egyre gyakoribbak a kísérletek különböző nagy látogatottságú oldalak látogatói rendszereihez történő hozzáférésre.

A kiberbűnözés földrajzi eloszlásával kapcsolatban a következők mondhatók el. Az amerikai kontinens, különösen az Egyesült Államok, továbbra is egyaránt elszenvédője és kiindulópontja az internetes bűnözésnek. Az Egyesült Államok az első számú célpontja a különböző zsarolóprogramoknak és a mobil eszközök elleni támadásoknak, ugyanakkor

¹⁸ Uo.

itt működik a legtöbb adathalász weboldal is. Latin-Amerikát tekintve pedig Brazília, amely ország a tíz legjelentősebb kiberbűnözést kezdeményező ország között van a világon, és Mexikó érintettségét érdemes kiemelni. Az európai országokat érintő fenyegetések elsősorban Európából eredeztethetők. Néhány európai ország, beleértve ebbe Magyarországot is, a rosszindulatú programokat és adathalász elemeket tartalmazó e-mail-forgalom alapján a világ élvonalában van. Afrika, ezen belül néhány ezzel foglalkozó bűnszervezetnek köszönhetően különösen Észak-Afrika, egyre erőteljesebb szerepet játszik a kiberbűnözésben is. A pszichológiai manipulációs technikákat igénylő csalások sok esetben ehhez a régióhoz kötődnek, egyre gyakoribb azonban a más technológiai elemeket igénylő támadásokban történő részvétel is. Jól érezhető, hogy az itt tevékenykedő szervezetek elkezdtek eddig számukra ismeretlen szofisztikált technológiai megoldásokat alkalmazni. A jelentés felhívja a figyelmet arra, hogy a fentiek indokán erősebb együttműködésre van szükség az Európai Unió és az észak-afrikai országok bűnüldöző hatóságai között. Ázsiában, Európával némileg ellentétben, kevésbé dominánsak a rosszindulatú elemeket tartalmazó e-mailek, ugyanakkor ott is jelentősek az adathalász kísérletek. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a kiberbűnözéssel leginkább fenyegetett tíz ország között hét Ázsiában található.¹⁹ Óceániában is létezik természetesen kiberbűnözés, az Európában létező problémák ott sem ismeretlenek, a két térség közötti kapcsolódás e tekintetben azonban nem jelentős.

A kiberbűnözés és a terrorizmus kapcsolata

A jelentés szintén foglalkozik a kiberbűnözés és a terrorizmus kapcsolatával. Egyes terror-szervezetek ugyanis aktívan használják az internetet propaganda terjesztésére és terrorakciókra történő buzdításra. Ez kezdetben a közösségi hálózatokon történt, a bűnüldöző hatóságok közbeavatkozása következtében azonban a Facebook- és Twitter-kommunikációt a terroristaszervezetek titkosított üzenetküldő alkalmazásokra cserélték. A sokszor a darkneten futó alkalmazások használatával a kívülállók ugyanis kevésbé képesek megzavarni kommunikációs tevékenységüket.

Az elmúlt években felmerültek aggodalmak abban a tekintetben, hogy egyes terror-szervezetek képessé válhatnak a kritikus infrastruktúrák ellen elkövetett kibertámadások kivitelezésére. Igaz ugyan, hogy a terrrorszervezetek esetén is egyre komolyabb mértékben beszélhetünk rendelkezésre álló informatikai szakértelemről (az Iszlám Állam e tekintetben kétségtelenül túltett valamennyi elődjén), a kibertámadások elkövetéséhez szükséges informatikai eszközök és szakértelmük azonban még mindig erősen korlátozott. A jelentés szerint továbbra sem képesek az ehhez szükséges saját informatikai „fegyvereik” kifejlesztésére, ugyanakkor alacsonyabb szintű támadásokat véghez tudnak vinni.

A kriptodevizák használata lehetőséget teremt a terroristaszervezetek számára arra, hogy rendszeres banki ellenőrzés nélkül mozgathassák anyagi eszközeiket az egyes országok között. 2017 végétől az Iszlám Állam megpróbálta kihasználni az ebből származó előnyöket, és egyúttal különböző honlapokat kezdett üzemeltetni annak érdekében, hogy a szervezetet kriptopénzekkel is támogatni lehessen. Ugyanakkor az Európában elkövetett

¹⁹ Uo.

támadások egyike esetén sem tűnik úgy, hogy azok finanszírozásában kriptopénzek is szerepet játszottak volna. Ezen szervezetek finanszírozása alapjaiban továbbra is a hagyományos csatornák használatán keresztül történik.

FELHASZNÁLT IRODALOM

A Guide to EMV Chip Technology, [online], 2014. 11. Forrás: EMVCO.com [2019. 06. 21.]

Internet Organized Crime Threat Assessment, [online]. Forrás: Europol.europa.eu [2019. 06. 17.] DOI: <https://doi.org/10.2813/858843>

FELMÉRY Zoltán: A súlyos és szervezett bűnözés általi fenyegetettség értékeléséről szóló Europol jelentés ismertetése, [online], 2019. 03. 19. Forrás: Svkk.uni-nke.hu [2019. 06. 17.] DOI: <https://doi.org/10.32576/nb.2019.1.9>

SPRINGER, Paul J.: *Encyclopedia of Cyber Warfare*, ABC-CLIO, Santa Barbara, California, 2017

HIEU VU, Quang – LUPU, Mihai – CHIN OOI, Beng: *Peer-to-Peer Computing*, Springer, 2010

Számunk szerzői

Csiki Varga Tamás, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Eötvös József Kutatóközpont Stratégiai Védelmi Kutatóintézetének (NKE EJK SVKI) kutatója

Rácz András, az NKE EJK SVKI elemzője és a Political Capital munkatársa

Dr. Marsai Viktor, az NKE Nemzetközi és Európai Tanulmányok Karának adjunktusa, a Migrációkutató Intézet vezető kutatója és az SVKK külső munkatársa

Pénzváltó Nikolett, az NKE EJK SVKI kutatója

Egeresi Zoltán, az NKE EJK SVKI kutatója

Orosz Sándor, nemzetközi kapcsolatok szakértő

Háda Béla, az NKE EJK SVKI kutatója

Dr. habil. Molnár Anna, az NKE Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Karának tanszékvezető egyetemi docense

Molnár Éva, az NKE Hadtudományi Doktori Iskola (HDI) hallgatója

Takács Lili, az NKE HDI hallgatója

Vecsey Mariann, a NATO Erőket Integráló Elem (NFIU) felderítő részlegének elemzője, az NKE HDI hallgatója

Felméry Zoltán, az NKE EJK SVKI kutatója

A Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle kötelezi magát a publikálás etikai normáinak magas szintű betartására. Annak érdekében, hogy a folyóirat olvasói a legmagasabb minőségi elvárásoknak eleget tevő kiadványt olvassák, a következő etikai normákat és célokat határozzuk meg:

A szerkesztők feladatai

A szerkesztők a publikálásra szánt kéziratokról kötelesek pártatlan, tárgyilagos kettős-vak szakértői véleményt készíttetni. A szerkesztők biztosítják a kéziratok, illetve az ahhoz kapcsolódó valamennyi információ publikálás előtti bizalmas megőrzését. A szerkesztők munkáját a főszerkesztő koordinálja. A *Nemzet és Biztonság* nem tolerálja a plagizálás bármely formáját, és más etikátlan magatartást sem.

A szerkesztő köteles a szerzők felé mindenkor biztosítani az esélyegyenlőséget, és kizárólag a leadott anyag minősége és kutatási eredményei alapján eldönteni, hogy mely szövegek kerülnek publikálásra. A szerkesztők továbbá lehetőséget biztosítanak a szerző számára, hogy reagáljon a művével kapcsolatban esetleg felmerülő kifogásokra, illetve javítsa a kifogásolt részeket. Többszerzős publikációk esetében a szerkesztőség a szerzőket egyenrangú felekként kezeli, minden egyéb tényezőtől függetlenül. A szerkesztők a leadott, de végül nem publikált anyagokat saját kutatásban nem használják fel, kivéve, ha erre a szerző kifejezetten engedélyt ad.

A lektorok feladatai

A *Nemzet és Biztonsághoz* benyújtott anyagokat anonim lektorok véleményezik, és a szövegeket bizalmasan kezelik. A bírálatok elkészítése során a legfőbb szempont az objektív szakmai megítélés, és a szerző személye semmilyen módon nem befolyásolja a folyamatot. A lektoroknak ugyanakkor kötelessége jelezni a főszerkesztő irányába, ha a szerző bármilyen szerzői jogi sértést követett el vagy plagizált. A lektorok a leadott anyagokat szövegesen értékelik, melyben jelzik a kifogásolt elemeket és a javítandó részeket, illetve eldöntik, hogy az adott kéziratot javasolják-e publikálásra. A lektori vélemények figyelembevételével a főszerkesztő dönt arról, hogy végül mely anyagok kerülnek publikálásra.

A szerzők kötelességei

A szerzők kötelesek a kutatási eredményeiket pontosan és objektíven bemutatni, világosan feltüntetve azok jelentőségét. A kéziratokat a folyóirat szerzői útmutatójában közölt kritériumoknak és a nyelvtani, illetve stilisztikai szabályoknak megfelelő minőségben kérjük elküldeni. A leadott anyagokban kérjük továbbá a szerző nevének és munkahelyének feltüntetését. A tanulmányok a szerzők saját szakmai eredményeit és meggyőződését tükrözik, amelyek nem azonosíthatók más személyek vagy szervezetek állásfoglalásaival, és nem sértetik más személyek jogait. Ha a szerző a leadást követően jelentős hibát észlel vagy bizonyos elemek idejétmúlttá válnak, akkor saját felelőssége a szerkesztők értesítése és az anyag javításában való közreműködés vagy a visszavonás. A leadott kéziratok más folyóiratokban történő megjelentetése súlyos etikai vétség. A leadott és elfogadott szövegekhez kapcsolódó valamennyi jog a szerzőé, de az első közreadás joga a folyóiraté. Amennyiben bármilyen jogsértésre kerülne sor, az azzal kapcsolatos jogi lépések megtétele a szerző felelőssége.